

DÜNYA ƏDƏBİYYATI
ANTOLOGİYALARI

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
“Dünya ədəbiyyatının görkəmli
nümayəndələrinin əsərlərinin
Azərbaycan dilində nəşr edilməsi haqqında”
2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

RUS NƏSRI ANTOLOGİYASI

Rus nəsri antologiyası

Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2013, 368 səh.

ISBN 978-9952-32-132-6

Tərtib edənlər:

**RÜSTƏM KAMAL
TELMAN VƏLİXANLI**

Ön sözün müəllifi:

RÜSTƏM KAMAL

Redaktor:

MAHİR QARAYEV

Korrektor:

ELSEVƏR MURADOV

Mətn: Bakı Slavyan Universitetinin
nəşriyyatı

© "Şərq-Qərb" Nəşriyyat Evi, 2013
www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

RUS NƏSRİ RUS İNSANININ YAŞAM TƏCRÜBƏSİ KİMİ

Rus nəsrinin bütöv mənzərəsini kiçik bir yazıda təsvir etmək, onun tarixini və metafizikasını şərh etmək son dərəcə məsuliyyətli və həddindən artıq mürəkkəb məsələdir. Rus insanını anlamaq, əslində, böyük rus ədəbiyyatını anlamaq deməkdir.

Bu baxımdan klassik rus nəsrini rus insanının yaşam-tələ təcrübəsinin bədii ifadəsi, onun etnik düşüncə miqyasının poetik göstəricisidir, təhkiyə imkanlarıdır.

D.S.Lixaçov anfilada prinsipini qədim və orta əsr ədəbiyyatında bədii əsərin statusu ilə əlaqələndirirdi. Qədim rus nəsrində kompilyasiya – süjetlərin, topluların bəzən tam mexaniki birləşməsi təbii prosesdir; bir salnaməyə povest, jitiye, namə daxil olurdu.

I Pyotrun hərbi-siyasi, iqtisadi islahatlarından sonra Avropanın süjet-janr məkanına qatılan rus ədəbiyyatı” Avropa nəsr texnikasını sürətlə mənimsəyərək milli düşüncə süzgecindən keçirməyə çalışdı. Rus epos (bılina – salnamə – jitiye) təfəkkürü istənilən epik janrı (ballada, poema, yol oçerki və s.) özəlləşdirdi və milli ədəbiyyatda özünəməxsus janr iyerarxiyası yaratdı.”

Ona görə də rus nəsrində janr konkretliyi yoxdur. Qoqol “Ölü canlar”ı poema, M.Qorki “Klim Samgin”i povest, Puşkin “Yevgeni Onegin”i roman adlandırdı.

Klassik rus nəsrinin inkişafını, təkamülünü haqlı olaraq böyük rus şairi A.S.Puşkinin adı ilə bağlayırlar. O, nəsrin janr sərhədlərini və stereotiplərini dağıdıb müxtəlif janr tipləri yaradır. Hələ vaxtilə

L.N.Tolstoy etiraf edirdi: “Biz, rus yazıçıları, ümumiyyətlə, Avropanın başa düşdüyü mənada roman yazmağı bacarmırıq. Rus bədii fikri çərçivəyə sığmır və özünə yenisini axtarır. Rus yazıçısı (Puşkin, Zaqoskin, Karamzin, Qoqol, Lajeçnikov, Tolstoy və s.), ilk növbədə, rus insanının tarixini bərpa etməyə çalışır. “Kapitan qızı”, “Belkinin povestləri” (hətta “Poltava”, “Qraf Nulin”, “Baxçasaray fontanı”, “Yevgeni Onegin” kimi epik poeziya nümunələri də!) rus nəsr stixiyasının ilk örnəkləridir”.

Nə bayronçuluq, nə klassik alman fəlsəfəsi rus nəsrini bu stixiyadan, özünüdərk təcrübəsindən yayındıra bilmədi. Rus xalqının mental-estetik təfəkkürü üçün Faust, Manfred, Jülyen Sorel kimi obrazlar önəmli deyildi. Dahi, Fateh obrazları Platon Karatayev, yaxud Akim səviyyəsinə endirilirdi, məhz bu obrazlar ümumbəşəri və milli başlanğıcların vəhdətini ifadə edirdi.

Pyotr şəhərinin (Peterburq) salınması və imperiya paytaxtı elan edilməsi rus nəsrinə mistik aura-enerji gətirdi (Qoqol, Dostoyevski, Bely, Blok...). Şərq, Cənub (Qafqaz, Sibir, Uzaq Şərq) ərəzilərinin fəthi və istilası ədəbiyyata yeni qəhrəmanlar, yeni davranış formaları verdi.

Rus insanının tarix poeziyası yeni epos stixiyasını və öz şairini tələb edirdi və bunu da əldə etdi. Bu, Nikolay Vasilyeviç Qoqol idi. Təsadüfi deyil ki, İ.Aksakov “Ölü canlar”ın müəllifini Homerlə müqayisə edirdi. Dahinin baxış bucağı Rusiyanı kənardan “götürməyə”, epos poeziyası ona Rusiyanı tam möhtəşəmliyi və bütövlüyü ilə kənardan görməyə imkan verirdi.

XIX əsr rus nəsr dünyasının iki sosial qütbünü birləşdirməyə can atıb: şəxsiyyət və xalq. Roman-epopeya, roman-bioqrafiya (personal-tarixi janr) hər iki qütbü yüksək bədii səviyyədə gerçəkləşdirdi (İ.Qonçarov, L.Tolstoy, İ.Turgenev, F.Dostoyevski).

XIX əsr Rusiyası iki zaman arasında (müdrilər və peyğəmbərlər zamanında) ilişib qalır: Dostoyevski, Tolstoy kimi yazıçılar, əlbəttə, artıq öz adlarından danışmırdılar. Onlar ümummilliy dəyərlər (ziyalılıq, vicdan, həqiqət) adından danışmağa başlamışdılar.

Onlar ümumbəşəri mahiyyətin peyğəmbəri idilər. Onlara danışma haqqı verildi və vicdan, həqiqət kimi anlamların dəyərini kimsə şübhə altına almadı.

L.Tolstoy müdriklik statusunun xeyrinə olaraq peyğəmbərlik missiyasından imtina etmiş peyğəmbərdir. Onun faciəsi də elə bunda idi. Kəndli uşaqları üçün nağıl yazmağı, kütləyə və özünə sual verməyi qərara alan keçmiş peyğəmbər bir anda sehrbazlıq gücünü itirmiş şaman kimi gülməli durumlara düşürdü.

F.Dostoyevski bu fani, suçlu dünyanın empirik faktlarını sakral mənə ilə, irrasional substratla uzlaşdırdı. Dostoyevski sözü rus insanı haqqında şəhadət substansiyasıdır. Məşhur romanların sətiraltı simvolik mənası da buna xidmət edirdi.

Bu antologiyada kənd nəsrinin nümayəndələri də yer alır.

“Kənd nəsrı” deyilən tarixi-mədəni fenomen rus insanının sosial-fəlsəfi mənasını anlamaq imkanındır. V.Rasputin, V.Bulov, Y.Nosov, S.Zaligin, B.Mojayev kimi yazıçılar kəndli mənəviyyatında baş verən kataklizmləri təsvir edirdilər.

A.Soljenitsın V.Rasputinə öz mükafatını verərkən Rasputin fenomeninin mahiyyətini belə açıqlayırdı: “1960–1970-ci illərin hüdudlarında sovet ədəbiyyatında qiyamsız, dissident çağırışı olmadan, səssiz-səmirsiz çevriliş baş verdi. Müəyyən bir yazıçı qrupu heç nəyi devirmədən və deklarativ elə yazmağa başladı ki, sanki, onlara sosrealizm diktə olunmamışdı... Bu yazıçıların materialının çox hissəsini kənd həyatı təşkil edirdi və özləri də kənddən çıxmışdılar, ona görə də bu qrupu “derevensşik” adlandırırdılar. Əslində, mənəviyyatçı adlandırmaq daha düzgün olardı, onların ədəbi çevrilişinin mahiyyətində ənənəvi mənəviyyatın dirçəlməsi dururdu...”

1970-ci illərdə zorla ölkədən (Sovetlər Birliyindən) çıxarılan A.İ.Soljenitsın rus insanının tarixin keşməkeşli dövrlərində davranışını, acı təcrübəsini, kütləvi psixozu epik boyalarla təsvir etmişdir (“Arxipelaq QULAQ”, “Qırmızı Təkər”, “İvan Denisoviçin bir günü” və s.). Nobel mükafatı laureatı A.Soljenitsın öz yaradıcılığında orta əsr söz sənətini, realizm təcrübəsini, modern estetikanı ustalıqla birləşdirmiş sənətkardır.

İnqilablar, vətəndaş müharibəsi, qardaş qırğını, 1930-cu illərin dəhşətli aclığı, Böyük Vətən müharibəsi, mühacirət, dissidentlik, Əfqanıstan, Çeçenistan... XX əsrdə rus yazıçısının taleyinə düşmüş müsibətlərdir, Qiyamət hadisələridir.

Rus yazıçısının taleyinə cəhənnəmin dəhşətlərini (katorqalar, sürgünlər, müharibələr, inqilablar) görmək və təsvir etmək yazılıbdır. Sadalasaq, uzun siyahı alınar: Lermontov, Dostoyevski, Soljenitsin, Şalamov...

“Rus insanı əsirlikdə” bu nəsrin aparıcı arxetiplərindən biridir (“İqor alayı haqqında söyləmə”, Lev Tolstoy, Vladimir Makanin...).

İnqilab, inqilaba münasibət rus yazıçıları barışmaz ideoloji cəbhələrə, estetik qarşıdurmalara gətirib çıxardı. Rus inqilabı İvan Bunin üçün kirli əllərin xəstəliyi, dizenteriya idi – dərmanı tapılan kimi keçib-gedəcəkdi. Nabokov üçün isə bir fəlakət, mənasız, rəhmsiz qiyam idi.

A.Fadeyev L.Tolstoyun psixoloji təhlil təcrübəsini, bədii priyomlarını formal şəkildə mənimsəsə də, vicdanının və həqiqətin səsini onun kimi ucalda bilmirdi, əksinə, 1937-ci il repressiyalarına, siyasi qətlərə sosial zərurət kimi bəraət qazandırırdı.

V.Nabokov artıq 1930-cu illərin sonlarında doğma dilin məkanını tərk etməli olur, ABŞ-a köçüb ingilisdilli yazıçıya çevrilir. Bir çox mühacir yazıçılar, ümumiyyətlə, yazmağın daşını atır. A.Remizov kimi maraqlı yazıçı oxucusuz və nəşirsiz qalır.

XX əsrdə rus ədəbiyyatında realizm ənənəsinin inkişafı çağdaş rus nəsrinin dəyişməz əlamətlərindən biridir.

Müharibə və kənd nəsrinin təcrübəsi yeni realizmin üfüqlərini (O.Pavlov, V.Otroşenko, S.Vasilenko, A.Varlamov və s.) xeyli genişləndirdi.

Rus realizmi rus tarixinin və taleyinin faciəli hadisələrinə (Vətəndaş müharibəsi, 1930-cu illərin kütləvi aclığı, Böyük Vətən müharibəsində uğursuzluqlar, kollektivləşmə, qardaş qırğını və s.) dərinə nüfuz edərək yaddaşın ağrı laylarını (G.Vladimovun “General və arvadlar”, V.Qrossmanın “Ömür və tale” romanları və s.) qaldırır.

XX əsr rus nəsrinin estetik landşaftını dəyişdirən, ənənəyə münasibətdə müəyyən “aralıq” mövqedə olan yazıçıların əsərlərini də qeyd etməliyik. A.Bitovun, Y.Mamleyevin, T.Tolstayanın,

L.Ulitskayanın, L.Petruşevskayanın nəsrı, V.Aksyonovun müha-cirət yaradıcılığı, S.Sokolovun “Axmaqlar üçün məktəb” romanı realizm təcrübəsinin modernizmlə qarşılıqlı təmasının parlaq nümunələridir. Tənqidçilər və ədəbiyyatşünaslar həmin təma-yüllərə “metafizik realizm”, “neosentimentalizm” adlarını yaraş-dırdılar.

Postmodernizm rus nəsrində XX əsrin son illərindən təsdiq olunmağa başlayır. Postmodernizm üçün esxatoloji ovqat, total kinayə, oyun başlanğıcı səciyyəvidir. Real dünyanın virtual dünya ilə, kompüter illüziyaları ilə əvəzlənməsi postmodernizmin diq-qəçəkən xüsusiyyətidir. Virtual gerçəkliklə qarşılaşan insan həqiqi gerçəkliyin mövcudluğundan şübhələnir. Yad, özge sözün estetikası, remeyk, palimpsest, şübhə postmodernizm estetikasının əsasıdır.

V.Sorokinin epataj xarakterli nəsrı (“Mavi piy”, “Buz”, “Ziya-fət” romanları) postmodernizmin əsas şərtlərini ifadə edir. V.Pelevini gah konseptualistlərə, gah postmodernistlərə, gah da ənənəvi Saltıkov-Şedrin məktəbinə – satiriklərə şamil edirlər. V.Pelevinin əsərlərinə (“Omon Ra”, “Həşəratların həyatı”, “Çapayev və boş-luq”) süjet, dərin mənə və simvolika yeniliyi xasdır.

T.Tolstaya nəsrində (“Sevirsən-sevmirsən”, “Okkervil çayı”) romantika və məişət, gerçəklik və uydurma, nağıl və naturalizm elementləri özünəməxsus vəhdətini tapır. “Kıs” romanını linq-vistik-fantastik roman adlandıran tənqidçilər yazıçını “dil mutasi-yasında” suçladılar.

Qəribədir: digər tərəfdən rus inqilabı rus ədəbiyyatının reklamı oldu, yəni onu milli çevrədən çıxarıb dünya gündəminə çevirdi. Bu zaman dünyanın yenidən qurulması naminə şər və zorakılığa qarşı Tolstoyun və Dostoyevskinin sözü ilahi xəbərdarlıq kimi səsləndi.

Rus nəsrində bu ənənənin belə davamlı yer alması və inkişafı XX əsrin sonunda xaotik mədəni gerçəkliyi, sovet sivilizasiyasının və mədəniyyətinin tənəzzül gerçəkliyini ədəbiyyatın ifadə etmək cəhdi ilə əlaqədardır.

Ənənəvi bədii mətnlərə öyrəşmiş Azərbaycan oxucusu üçün, düşünürəm ki, postmodernizmin nümayəndələri ilə (V.Sorokin, V.Pelevin, Y.Yerofeyev, T.Tolstaya) tanışlıq maraqlı olmalıdır.

Ədəbiyyat tarixi həm də “dialoq zonasıdır” (M.Baxtin). XX əsr söz sənətimizin rus ədəbiyyatı ilə (ilk növbədə, rus nəsrilə) dialoqu mühüm kommunikativ-mədəni hadisələrdən biridir. Bu hadisə janr iyerarxiyasının (hekayə – povest – roman), ədəbi etiketlərin, ənənəvi yazıçı statusunun və obrazının dəyişməsinə səbəb oldu.

Artıq iki əsrə yaxındır ki, rus ədəbiyyatı (rus nəsrilə) bizim içimizdədir, aktiv tərcümə məkanımıza daxil olmuşdur. Çünki rus nəsrilə “rus milli vicdanının tədricən təşkilini maddiyyən əks etdirən bir aynadır” (Əhməd bəy Ağaoğlu).

Rüstəm Kamal

NIKOLAY KARAMZİN

(1766-1826)

ZAVALLI LİZA

(povest)

Moskvada yaşayanlardan, ola bilsin ki, heç kəs bu şəhərin ətrafını mənim qədər yaxşı tanımır, çünki heç kəs mənim qədər tez-tez bu şəhərin ətrafındakı düzənliklərdə və çəmənliklərdə olmur, heç kəs mənim qədər piyada, plansız, məqsədsiz halda göz işlədikcə uzanan bu çəmənlərin və yaşıllıqların, bu dərələrin və təpələrin arasında gəzib-dolaşmır. Mən hər yay bu şəhərin ətrafında gəzib-dolaşır və özüm üçün yeni-yeni yerlər tapır, yaxud da gəzmiş olduğum köhnə yerlərdə yeni gözəlliklər kəşf edirəm.

Lakin gəzmiş olduğum bu yerlərin hamısından daha çox mənim xoşuma gələn və ürəyimə yatan – üzərində Simonov monastırının qorxunc qotik qüllələri yüksələn yerdir. Bu hündür yerdən sağ tərəfdə, demək olar ki, bütün Moskva görünür, bu şəhərdəki evlərin və kilsələrin dəhşətli yığını insanın gözləri qarşısında əzəmətli bir amfiteatr kimi canlanır. Bu mənzərə xüsusilə o zaman daha gözəl olur ki, axşamüstü günəş batarkən öz şüalarını kilsələrin saysız-hesabsız qızılı qüllələrinin və göyə yüksələn qızıl xaçların üzərinə salır və onları parıldadır! Aşağıda qalın və sıx yaşıl otlaqlar görünür; onların ardında isə boz qumların o biri tərəfində suları balıqçı qayıqlarının avarları, rus imperiyasının bərəkətli ölkələrindən acgöz Moskvanı çörəklə doyuzdurmaq üçün gələn yelkən gəmilərinin sükənləri altında dalğalanan parlaq çay axır. Çayın o biri sahilində palıd meşəsi vardır, onun yanında isə saysız-hesabsız sürülər otlayır. Orada ağacların kölgəsində oturan gənc çobanlar sadə, kədərli mah-nılar oxuyur və bununla da çox yekrəng keçən yay günlərini öz-

ləri üçün bir qədər gödəldirlər. Bir qədər uzaqda isə sıx yaşıllıqlar arasında Danilov monastırının qızıl günbəzi görünür. Daha o tərəflərdə isə, demək olar ki, lap üfün qurtaracağı yerdə Vorobyov dağları göyərir. Sol tərəfdə geniş taxıl zəmilərilə örtülmüş çöllər, meşələr, üç-dörd kənd və onlardan bir qədər də uzaqda Kolomensk kəndi və onun hündür sarayı nəzərə çarpır.

Mən bu yerə çox tez-tez gəlirəm və demək olar ki, bahar fəslini də həmişə orada qarşılayıram; payızın cansıxıcı və kədərli günlərində öz qəlbimdəki dərdləri unutmaq və təbiətlə birlikdə yaşamaq üçün də bu yerlərə gəlirəm. Burada boş qalmış monastırın divarları arasında, yan-yörəsində hündür otlar göyərmiş qəbirlərin arasında və monastırdakı monax otağına gedən qaranlıq yollarda indi külək qorxunc bir halda uğuldayır. Mən orada, bu qorxunc daşların və uçmuş divarların yanında dayanaraq keçmiş zamanın, həmişəlik ölüb getmiş həyatın dərin ahlarna qulaq asır və bu ahları xatırladıqca varlığını sarsılır, qəlbim titrəyir. Mən bəzən burada monax otağına daxil olur və vaxtilə orada yaşamış adamların həyatını öz təsəvvürümdə canlandırırıram – doğrudan da, çox kədərli mənzərədir! Mən burada İsanın çarmıxa çəkilmiş təsviri qarşısında diz çökən və özlərinin bu qış əzabından tezliklə qurtarmaları üçün Allaha yalvarıb dua edən ağsaçlı qocaları görürəm. Bu adamlar ona görə öz həyatlarını bu qış fəslindən qurtarmağa çalışırlar ki, onlar üçün həyatda artıq heç bir keif və əyləncə qalmamışdır, xəstəlik və zəiflik hissindən başqa onların bədənində mövcud olan bütün hissələr sönüb getmişdir. Budur, o tərəfdə üzü sarsılmış, gözləri tutqunlaşmış cavan bir monax pəncərənin dəmir barmaqlığından bayıra, düzlərə baxır və orada göylərin dənizində azad surətdə süzüb keçən şən quşları görür və bütün bunları gördükcə ağlayır, acı göz yaşları tökür. Bu cavan oğlan orada əzab çəkir, saralıb-solur, monastırdan gələn zəng səsləri isə bu zaman onun vaxtsız ölümünü mənə xəbər verir. Bəzən məbədin qapıları üzərində çəkilmiş şəkillərə baxıram, bu şəkillərdə həmin monastırda baş vermiş möcüzələr – saysız-hesabsız düşmənlər tərəfindən mühasirəyə alınmış monastırda yaşayan adamlar üçün göydən balıqların tökülməsi, Məryəm ananın surətinin

düşmənləri qaçmağa məcbur etməsi təsvir olunmuşdur. Bütün bunlar bizim vətənimizin tarixini – qudurmuş tatarlar və litvalıların Rusiya paytaxtının ətrafını od və qılıncla xarabazarlığa döndərdikləri, bədbəxt Moskva kimsəsiz dul qadın kimi öz acı dəqiqələrində yalnız bircə Allahdan kömək istədiyi o keçmiş vaxtların kədərli tarixini mənim təsəvvürümdə canlandırır.

Lakin məni Simonov monastırının divarları yanına çəkib gətirən Lizanın, zavallı Lizanın bədbəxt taleyi haqqındakı xatirələrdir. Ah! Qəlbimi sızladan və incə bir kədərlə məni göz yaşları tökməyə məcbur edən hər şeyi bütün varlığımla sevirəm!

Monastır divarının yetmiş sajnılığında – qayınağacı pöhrəliyinin yanında, yaşıl çəmənliyin ortasında qapısız, pəncərəsiz və döşəməsiz boş bir daxma vardır; daxmanın damı çoxdan çürümüş və tökülmüşdür. Liza öz qoca anası ilə birlikdə həmin daxmada yaşayırdı.

Lizanın atası çox varlı bir adam idi, çünki o işləməyi sevirdi, yaxşı yer şumlayır və həmişə də öz həyatını ağıl və düşüncə ilə idarə edirdi. Lakin o öldükdən sonra arvadı və qızı yoxsullaşdılar, muzzla tutulmuş başqa bir adam isə yeri çox pis becərirdi və buna görə də taxıl az olurdu. Onlar öz torpaqlarını çox cüzi bir qiymətə icarəyə verməyə məcbur olmuşdular. Bununla birlikdə bədbəxt dul qadın, demək olar ki, həmişə öz ərinin ölümünə göz yaşları tökürdü, çünki kəndli arvadları da sevməyi bacarırlar! Buna görə qadın gündən-günə zəifləyir və işləyə də bilmirdi. Təkcə Liza – atası öləndən sonra on beş yaşında yetim qalmış Liza öz gəncliyini, öz nadir gözəlliyini əsirgəmir, gecə-gündüz işləyir, çalışır, kətan toxuyur, corab hörür, yazda gül-çiçək toplayır, yayda isə çiyələk yığaraq, aparıb Moskvada satırdı. Çox həssas və xeyirxah bir qadın olan qoca anası qızının yorulmadan işləyib çalışdığını gördükcə tez-tez onu qucaqlayıb başına basır, onu Allahın payı, özü üçün ən böyük nemət və bu qoca vaxtında ən yaxın sirdaşı adlandırır və Allaha dua edirdi ki, bu qızı öz anasından ötrü gördüyü işlər üçün mükafatlandırın.

Liza isə anasına deyirdi:

– Allah bu əlləri mənə onun üçün vermişdir ki, işləyim, mən kiçik bir uşaq ikən sən mənə döşlərimdən süd vermişən və da-

lınca gəzib mənə göz qoymusan, indi isə mənim növbəmdir, mən sənə dalınca gəzib sənə göz olmalıyam. Ancaq sən ağlayıb göz yaşı tökməkdən əl çək. Bizim göz yaşlarımız atamı diriltməyəcək.

Lakin Liza bu sözləri deyərkən özü də çox zaman göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. Ah! O xatırlayırdı ki, axı onun atası vardı və indi o daha yoxdur; lakin anasını sakitləşdirmək üçün qəlbinin kədərini, dərđini gizlətməyə çalışır, özünü anasına sakit və şən göstərmək istəyirdi. Qoca anası isə kədərlənərək deyirdi:

– Sevimli Liza, mənim göz yaşlarım yalnız və yalnız o biri dünyada quruyacaq. Deyirlər ki, o dünyada hamı şad olacaq, mən də sənənin atanı görəndə şad olacağam. Lakin indi ölmək istəmirəm, çünki mən ölsəm, mənsiz sənənin başına nələr gələr? Mən səni kimin öhdəsinə qoyub ölə bilərəm? Yox, Allah elə etsin ki, mən səni əvvəlcə bir yana çıxardım! Bəlkə də, tezliklə nəcib bir adam gəlib çıxdı. Əgər elə bir adam tapılsa, onda sizə öz əziz övladlarım kimi xeyir-dua verib, Allaha şükür edər və sonra sakitcə ölüb, bu nəm torpağın altına gedərəm.

Lizanın atasının ölümündən iki il keçdi. Çöllər gül-çiçəklə bəzəndi və Liza da bu gül-çiçəkdən toplayıb Moskvaya gəldi. O, küçədə yaxşı geyinmiş, gözəl görkəmli cavan bir oğlanla qarşılaşdı. Liza əlindəki gülləri ona göstərdi, amma özü də qızardı.

– Sən onları satırsanmı, ay qız? – cavan oğlan təbəssümlə soruşdu.

– Satıram, – Liza cavab verdi.

– Neçə istəyirsən?

– Beş qəpik.

– Bu, çox ucuzdur. Al, sənə bir manat verim.

Liza buna təəccüb etdi, cəsarətə gəlib cavan oğlanın üzünə bir də baxdı, ancaq daha bərk qızardı və gözlərini yerə zilləyərək dedi ki, o, bu bir manatı almayacaq.

– Nə üçün?

– Artıq pul mənə lazım deyil.

– Mənə elə gəlir ki, gözəl bir qızın əlləri ilə dərilmiş gözəl güllər və çiçəklər elə bir manata dəyər. İndi ki sən onu istəmirsən, buyur, bu da sənə beş qəpik. Lakin mən istərdim ki, həmişə səndən

gül alam, mən istərdim ki, sən bu gülləri dərib ancaq mənim üçün gətirəsən.

Liza gülləri verdi, beş qəpiyi aldı, baş əydi və getmək istədi; lakin bu naməlum adam onun əlindən tutub saxladı:

– Sən hara gedirsən, ay qız?

– Evə.

– Sizin eviniz haradadır?

Liza harada yaşadığını ona dedi və çıxıb getdi. Cavan oğlan onu saxlamaq istəmirdi. Ola bilsin, bunun səbəbi o idi ki, yollarından gəlib-keçənlər dayanıb onlara baxır və hiyləgərcəsinə gülümsünürdülər.

Liza evə gələndə başına gələn əhvalatı anasına danışdı.

– Sən yaxşı etmişən ki, bir manatı götürməmişən. O cavan oğlan, bəlkə də, pis adammış...

– Ah, yox, anacan! Mən elə düşünürəm. Onun elə nəcib sifəti və elə səsi...

– Ancaq yaxşısı budur ki, sən öz əlinin zəhməti ilə dolanasan və başqasından müftə yerə heç nə almayasan. Sən hələ bilmirsən ki, xəbis adamlar bədbəxt bir qızı necə incidə bilirlər. Sən şəhərə gedəndə mənim qəlbim həmişə döyünməyə başlayır; mən İsanın təsviri qarşısında həmişə şam yandırır və Allaha dua edirəm ki, səni bütün bəlalardan və bədbəxtliklərdən qorusun.

Lizanın gözləri yaşardı; o, anasını qucaqlayıb öpdü.

Sabahısı gün Liza ən gözəl gülləri və çiçəkləri toplayaraq, yenə də şəhərə getdi. Onun gözləri indi nəyisə ahəstəcə axtarırdı. Çoxları yaxınlaşıb ondan gül almaq istəyirdi, lakin Liza cavab verirdi ki, bu güllər satılmır, özü isə gah bu, gah da o tərəfə boylanıb baxırdı. Axşam düşdü, daha evə qayıtmaq lazım idi. Liza əlindəki gülləri Moskva çayına tulladı. O, qəlbində nə isə bir kədər hiss etdi və öz-özünə dedi:

– Qoy bu güllər heç kimə qismət olmasın!

O biri gün axşam tərəfi Liza pəncərənin yanında oturmuşdu, nəsə toxuyurdu və astadan qəmli bir mahnı oxuyurdu. Birdən sıçrayıb qalxdı və qışqırıb ah çəkdi. Naməlum cavan oğlan pəncərənin altında dayanmışdı.

– Sənə nə oldu? – qızın yanında oturmuş anası təlaşla soruşdu.

– Heç nə, anacan, – Liza ürkək bir səslə cavab verdi, – mən yalnız onu gördüm.

– Kimi?

– Onu, məndən gül alan o ağanı.

Qoca arvad pəncərədən əyilib baxdı. Cavan oğlan ona elə bir nəzakətlə və xoşagələn tərzdə təzim etdi ki, arvad onun haqqında yaxşı şeydən başqa heç bir özgə fikrə düşə bilmədi.

– Salam, mərhəmətli qadın! – cavan oğlan danışdı. – Mən çox yorulmuşam, səndə bir az təzə süd tapılırmı?

Hörmət göstərməyə adət etmiş Liza anasının verəcəyi cavabı gözləmədən – bəlkə də, bu cavan oğlanı qabaqcadan tanıdığı üçün – anbara qaçdı və ağzı təmiz ağac tıxacla, təmiz taxta qapaqla örtülmüş təmiz bir küpə gətirdi, stəkan götürdü, yudu, ağ məhrəba ilə silib təmizlədi, süddən töküüb, pəncərədən uzatdı, lakin özü yenə də gözlərini yerə zillədi. Naməlum adam südü alıb içdi və bu, ona o qədər ləzzət verdi ki, heç Gebanın¹ əlindən dirilik suyu alıb içmiş olsaydı, ona bu qədər dadlı görünməzdi. Yəqin, hamı başa düşər ki, o, Lizaya təşəkkür etdi və onun bu təşəkkürləri sözlə deyil, daha çox baxışlarla ifadə olundu. Bununla belə, təmizürəklə xeyirxah qadın həm öz dərdi, həm də öz təsəllisi haqqında, yəni ərinin ölümü və öz qızının çox nəcib sifətləri – onun zəhmətkeşliyi və incəliyi, nəzakəti və sairə haqqında bu naməlum cavana məlumat verdi. Cavan oğlan qadına diqqətlə qulaq asır, lakin onun gözləri demək lazımdımı haraya baxırdı? Liza, bu ürkək qız da hərdən bir cavan oğlana baxırdı, lakin onun göy gözləri hər dəfə oğlanın baxışlarına sataşan kimi bir anda çaxıb keçən və buludların içərisində itən ildırımından daha iti bir sürətlə çevrilib yerə dikilir.

Cavan oğlan qoca arvacla dedi:

– Mən istərdim ki, sənin qızın öz zəhmətini məndən başqa heç kəsə satmasın. Belə olsa, onun tez-tez şəhərə getməyinə də ehti-

¹ *Geba* – qədim yunan əsətirində ziyafət zamanı Allahlara dirilik suyu (nektar) verən əbədi gənclik ilahəsi

yac qalmaz və sən də öz qızından ayrılmağa məcbur olmazsan. Mən özüm arabir sizin yanınıza gələ bilərəm.

Liza bu sözləri eşidəndə mümkün qədər gizlətməyə çalışdığı sevinc hissi onun gözlərində parladı; qızın yanaqları aydın yay gününün axşam şəfəqləri kimi alışıb-yarırdı; o, sol əlinə baxır və sağ əliylə onu çimdikləyirdi. Qoca arvad oğlanın təklifini məmnuniyyətlə qəbul etdi, çünki o, bu təklifdə heç bir pis niyyət görmürdü və naməlum oğlanı inandırmağa çalışdı ki, Lizanın toxuduğu kətan və corablar çox yaxşı olur və başqalarının toxuduqlarından daha çox satılır. Qaranlıq düşürdü, buna görə də cavan oğlan artıq getmək istəyirdi.

– Yaxşı, mərhəmətli və mehriban ağa, bəs sizin adınız nədir? – qoca arvad soruşdu.

– Mənim adım Erastdır¹, – oğlan cavab verdi.

– Erast, – Liza sakitcə öz-özünə təkrar etdi, – Erast! – Liza bu adı azından beş dəfə təkrar etdi, çünki onu əzbərləmək istəyirdi.

Erast onlarla vidalaşib getdi. Liza baxışları ilə onu yola saldı, anası isə fikirli halda oturmuşdu və qızının əlindən yapışib dedi:

– Ah, Liza! O nə qədər yaxşı və mərhəmətlidir! Kaş sənin nişanlın da belə olaydı!

Bu sözlər Lizanın qəlbini sarsıtdı:

– Anacan! Anacan! Bu, necə ola bilər? O ağadır, kəndlilərin arasında... – Liza öz sözlərini axıra qədər deyib qurtara bilmədi.

İndi oxucu artıq bilməlidir ki, həmin cavan oğlan – həmin Erast varlı bir zadəgan idi, gözəl, zəkali və mərhəmətli qəlbə malik olan, təbiəti etibarilə xeyirxah, lakin bir qədər zəif və yüngül adam idi. O çox dağınıq bir həyat sürür, yalnız öz kefi və nəşəsi haqqında düşünür və bunu yüksək cəmiyyət içindəki əyləncələrdə axtarsa da, çox zaman tapmır, bükəf olur və öz taleyindən şikayətlənirdi. Lizanı gördüyü ilk gündən onun gözəlliyi bu cavan oğlanın qəlbində iz buraxmışdı. Cavan oğlan romanlar, idilliyalar oxuyurdu, canlı və qüvvətli xəyala malik idi və çox vaxt fikrən o zamanları (olmuş və ya olmamış), dövrləri xatırla-

¹ Bu ad yunanca “eros” (sevgi) sözündən düzəldilmişdir və “sevən” deməkdir.

yırdı ki, bütün insanlar, guya, laqeyd bir həyat keçirir, düzlərdə, çəmənlərdə gəzir, təmiz bulaqların suyunda yuyunur, istəklilər kimi öpüşür, qızılgül və mərsin ağaclarının dibində istirahət edir, ömürlərinin bütün günlərini beləcə xoş və nəşəli keçirirmişlər. Ona elə gəlirdi ki, Lizanın şəxsində o, öz qəlbinin çoxdan axtardığı adamı tapmışdır. Fikirləşirdi ki, təbiət məni öz ağuşuna, öz təmiz və nəşəli dəqiqələrinə çağırır”, buna görə də o, heç olmasa, müvəqqəti zaman üçün həmişə məşğul olduğu yüksək cəmiyyətdən uzaqlaşmağı qərara aldı.

İndi biz yenə də Lizaya qayıdaq. Gecə düşdü, anası öz qızına xeyir-dua verib onun üçün yaxşı yuxu arzu etdi, lakin bu dəfə onun arzusu həyata keçmədi: Liza bütün gecəni çox pis yatdı. Onun qəlbinə daxil olmuş yeni qonaq – Erastın obrazı Lizanın təsəvvüründə o qədər canlı bir iz buraxmışdı ki, qız, demək olar ki, hər dəqiqədən bir səksənib qalxır və oturub ah çəkirdi. Hələ gün doğmamışdan əvvəl Liza qalxdı, Moskva çayının kənarına gəldi, otların üzərində oturdu və havada burulub yüksələn və yüksəldikcə təbiətin yaşıl paltarları üzərində parlaq şəh dənələri buraxıb gedən ağ dumana tamaşa etməyə başladı. Hər yer sükut içində idi. Lakin tezliklə doğan günəş təbiətdəki hər şeyi canlandırırdı: dərələr, meşələr cana gəldi, quşlar pırlıltı ilə uçub oxumağa başladı, güllər və çiçəklər gündüzün hər şeyə can verən bu bol şüalarından içmək üçün başlarını qaldırıb günəşə tərəf çevirdi. Lakin Liza hələ də kədərli halda oturduğu yerdə qalmışdı. Ah, Liza, Liza! Sənə nə olub? İndiyə qədər sən həmişə quşlarla birgə oyanıb qalxar, səhərçağı onlarla birlikdə oxuyub nəşələnərdin, sənin təmiz və nəşəli ruhun günəşin şüaları şəh dənələrində əks etdiyi kimi gözlərində parlardı. Lakin indi sən fikirlisən və təbiətin bu ümumi nəşəsi sənin qəlbinə yaddır. Elə bu zaman gənc çoban çayın kənarı ilə öz sürüsünü çəkib aparır və tütəyini çalırdı. Liza öz nəzərlərini ona tərəf çevirdi və düşünməyə başladı:

“Əgər mənim fikirlərimi məşğul edən o insan da, sadəcə, bir kəndli və çoban doğulsaydı, əgər o da indi mənim yanımdan öz sürülərini otarmaq üçün sürüb aparsaydı, ah! Mən ona təbəssümlə baş əyər və nəvazişlə deyərdim: sənə salam olsun,

İütfkar çoban! Sən öz sürünü hara belə sürürsən? Bu yerlərdə də sənın qoyunların üçün göy ot bitir, burada da sənın şlyapana çələng hazırlamaq üçün gözəl güllər və çiçəklər vardır. O, mehriban bir nəzərlə, yəqin ki, mənə baxar və ola bilsin, mənım əlimdən yapışib yuxarı qaldırardı... Eh, bunlar yalnız bir xəyaldır!”

Tütək çalan çoban qızın yanından ötüb-keçdi və öz sürüsü ilə birlikdə yaxındakı təpənin arxasında gözədən itdi.

Liza birdən çay tərəfdən avar səsləri eşitdi, çaya baxdı, bir qayıq gördü, qayığın içindəki adam Erast idi.

Lizanın bədənindəki bütün damarlar bir an içində lərzəyə gəldi, lakin onun bu vəziyyəti, əlbəttə, qorxudan əmələ gələn bir hal deyildi. O ayağa durdu, getmək istədi, ancaq gedə bilmədi. Erast qayıqdan sahilə çıxdı, Lizaya yaxınlaşdı və beləliklə də, qızın bayaqdan bəri xəyal etdiyi arzular bir qədər həqiqətə çevrildi. Çünki o, doğrudan da, qıza mehriban bir nəzərlə baxdı və doğrudan da, onun əlindən yapışdı... Lakin Liza bu zaman gözləri tutqunlaşmış, yanaqları qıpqırmızı qızarmış halda dayanıb qalmışdı, ürəyi aramsız halda döyünərək sinəsindən çıxmağa can atırdı. Liza əlini onun əlindən çəkə bilmədi, o, öz gül rəngli dodaqları ilə ona yaxınlaşanda isə Liza ondan üz döndərib çevrilməyi də bacarmadı... Ah! Erast onu öpdü, elə bir odlü öpüşlə öpdü ki, bütün dünya Lizanın gözündə, sanki, od tutub yanırdı. Erast dedi:

– Əzizim Liza! Əzizim Liza! Mən səni sevirəm!

Bu sözlər Lizanın qəlbinin və ruhunun dərinliklərində göylərdən enib gələn ilahi bir səs, insanı məftun edən bir musiqi kimi səsləndi. O, öz qulaqlarına belə inanmağa cəsəret etmədi... və... Lakin mən burada qələmi yerə atır və baş verən hadisəni yazmıram. Mən yalnız onu deyim ki, bu məftunluq dəqiqəsində Lizada olan əvvəlki ürəklik və qorxaqlıq hissi tamamilə keçib-gətdi, Erast da başa düşdü ki, onu sevirlər, yeni bir ehtirasla, açıq və təmiz bir ürəklə sevirlər.

Onlar ikisi də çəməndə otun üzərində əyləşmişdi, belə ki, aralarında lap az yer qalmışdı, onlar gözlərini bir-birinə dikib bir-birinin üzünə baxır və bir-birinə deyirdilər: mənı sev! Beləliklə, iki saatlıq bir vaxt onların nəzərində, sanki, bircə dəqiqə-

nin içində gəlib-keçdi. Nəhayət, birdən Liza xatırladı ki, anası ondan ötrü nigaran qala bilər. İndi onlar ayrılmalı idilər. Liza dedi:

– Ah, Erast! Sən həmişəmi məni sevəcəksən?

– Həmişə, əzizim Liza, həmişə! – o cavab verdi.

– Sən bunun üçün mənim qarşımda and içə bilərsənmi?

– And içərəm, sevimli Liza, and içərəm!

– Yox, and içmək mənə lazım deyil. Mən sənə inanıram, Erast, inanıram. Yoxsa, olmaya, sən bu zavallı Lizanı aldadacaqsan? Axı heç bir zaman belə bir iş ola bilməz?

– Ola bilməz, ola bilməz, əzizim Liza!

– Mən nə qədər xoşbəxtəm! Məni sevdiyini biləndə anam nə qədər də sevinəcəkdir!

– Ah, yox, Liza! Ona heç bir şey demək lazım deyil.

– Nə üçün?

– Qoca adamlar şübhəli olurlar. O da birdən öz aləmində pis fikrə düşə bilər.

– Mən daha qala bilmərəm.

– Lakin səndən xahiş edirəm ki, bu barədə anana heç bir şey deməyəsən.

– Yaxşı, hərçənd mən anamdan heç nəyi gizlətmək istəməzdim, lakin indi sənə qulaq asmaq lazımdır.

Onlar vidalaşib ayrıldılar, axırncı dəfə öpüşdülər və bir-birinə söz verdilər ki, hər gün axşam tərəfi ya bu çayın kənarında, ya qayınağacı pöhrəliyində, ya da Lizanın yaşadığı daxmanın yaxınlığında bir yerdə görüşsünlər, lakin bir-birini aldatmasınlar, mütləq görüşsünlər. Liza çıxıb getdi, ancaq onun gözləri çayın kənarında durub onun dalınca baxan Erasta tərəf, azı, yüz dəfə çevrilib baxdı.

Liza daxmalarına qayıdarkən kefi tamamilə dəyişmişdi və daxmadan çıxıb gedən zamankına bənzəmirdi. Onun sifətində və bütün hərəkətlərində səmimi bir sevinc hiss olunurdu. “O, məni sevdi!” – Liza düşünür və bu fikirdən qəlbinə sevinc axırdı.

– Ah, anacan! – Liza yalnız indicə yuxudan oyanıb qalxan anasına müraciət edib dedi: – Ah, anacan, bu nə qədər gözəl bir səhərdir! Çöldə hər şey nə qədər də şəndir! Torəğaylar heç bir

zaman indi olduğu qədər yaxşı oxumamışdılar, günəş heç bir zaman belə parıldamamışdı, güllər və çiçəklərin ətri heç bir zaman bu qədər gözəl olmamışdır!

Anası əlindəki əsaya söykənə-söykənə bayıra çıxıb çəmənə getdi ki, Lizanın bu qədər gözəl sözlərlə danışib təsvir etdiyi sabahı görsün və ondan ləzzət alsın. Bu sabah, doğrudan da, ona olduqca gözəl və xoş göründü. Onun sevimli qızı isə indi öz sevinci ilə bütün təbiətin özünü də anası üçün şənləndirirdi.

– Ah, Liza, doğrudan da, Allahın yaratdığı bu təbiətdə hər şey nə qədər də gözəldir! Mən altmış ildir ki, bu dünyada ömür sürüb yaşayıram, lakin hələ indiyə qədər Allahın işlərindən baş çıxarda bilməmişəm, mən başımı qaldırıb hündür çadıra bənzəyən bu göylərə baxmaqdan, hər il yeni-yeni otlar, güllər və çiçəklərlə bəzənən bu torpağa tamaşa etməkdən doymamışam. Yəqin ki, göylərin ulu padşahı insanı çox sevirmiş, ona görə də bu dünyada hər şeyi insan üçün bu qədər gözəl yaratmışdır. Ah, Liza! Əgər hərdənbir insanın bu dünyada dərd-qəmi olmasaydı, kim ölmək istəyərdi? Görünür, belə lazımmiş. Görünür, bizim gözlərimizdən yaş axmasaymış, ola bilsin ki, biz öz ruhumuzu unudarmışıq.

Liza isə bu zaman düşüncüdü: “Ah! Mən öz sevimli əziz dostumu unutmaqçdansa, öz ruhumu unutmağa hazırım!”

Bu hadisədən sonra Erast və Liza hər ikisi öz sözlərinin üstündə dayanaraq hər axşam (Lizanın anası yatandan sonra) gah çayın sahilində, gah qayınağacı pöhrəliyində, daha çox da (daxmanın səksən sajnılığında olan) yüzillik palıd ağaclarının – hələ lap qədim vaxtlarda qazılmış gölün dərin və təmiz suları üzərinə kölgə salan palıd ağaclarının yanında görüşürdülər. Orada çox zaman göyün üzərindəki sakit ay budaqların yaşıl yarpaqlar arasından öz şüalarını yayaraq mehlin oxşadığı və əziz dostunun tumarladığı Lizanın saçsın saçlarını işıqlandırirdi. Çox zaman ayın şüaları məhəbbətin gücündən Lizanın gözlərində əmələ gəlmiş və həmişə Erastın ehtiraslı busələri ilə qurudulan parlaq göz yaşlarını işıqlandırirdi, onlar qucaqlaşırdılar, lakin utancaq ay onlardan çəkinib buludların arxasında gizlənmirdi; onların ağuşu təmiz və gözəl idi.

Liza Erasta deyirdi:

– Sən mənə “səni sevirəm, mənim əzizim!” deyəndə, məni öz sinənə basıb qucaqlayanda, o mərhəmətli gözlərlə mənə baxanda, ah, heç bilirsənmi, mənim üçün nə qədər xoşdur, o qədər xoşdur ki, mən bu dəqiqədə Erastdan başqa dünyada hər şeyi, hətta özümü də unuduram. Mənim dostum, bu, çox qərībədir ki, mən səni tanımayanda necə olmuş ki, sakit və şən bir həyat keçirmişəm! İndi isə keçirmiş olduğum bu həyat mənim üçün anlaşılmazdır; indi fikirləşirəm ki, sənsiz həyat mənim üçün həyat deyil, bəlkə, dərd və kədərdir. Sənin gözlərin olmasaydı, göylərdəki o parlaq ay mənim üçün qaranlıq görünərdi, sənin səsinə eşitməsəydim, bülbülün nəğməsi mənim üçün kədərli bir mahnıya çevrilərdi, sənin nəfəsin olmasaydı, çöllərdən əsib gələn bu meh mənim heç yerli-dibli xoşuma gəlməzdi.

Erast öz çoban qızına – o, Lizaya belə ad vermişdi – məftun olmuşdu və qızın onu nə qədər böyük bir məhəbbətlə sevdiyini gördükdə özü özü üçün də sevimli olmağa başlamışdı. Təmirzəqəbli bir insanın ehtiraslı dostluğundan meydana çıxan bütün gözəl əyləncələrin qarşısında yüksək cəmiyyətdə gördüyü ən parlaq eyş-işrətlərin hamısı indi onun üçün rəzil və mənasız görünürdü. Hisslərinin bundan əvvəl aludə olub öyrəşdiyi şəhvani duyğular haqqında indi o, böyük bir nifrət hissi ilə düşünürdü. “Mən Liza ilə bir qardaş-bacı kimi yaşaya bilərəm”, – deyə o düşünürdü, – mən heç bir zaman onun sevgisindən sui-istifadə etməyəcək və onunla birlikdə həmişə xoşbəxt olacağam!” Eh, ağılsız cavan oğlan! Sən öz qəlbini tanıyırsanmi? Öz hərəkətlərinə həmişə cavab verə bilərsənmi? İnsanın ağılı həmişəmi onun hissələrinə hakimdir, zəka həmişəmi sənin hissələrinin padşahı olacaq?

Liza tələb edirdi ki, Erast tez-tez onun anasının yanına gəlsin. O, Erasta deyirdi:

– Mən anamı sevirəm və həmişə ona səadət istəyirəm. Mənə elə gəlir ki, səni görmək hər bir insan üçün çox böyük bir xoşbəxtlikdir.

Qoca arvad, doğrudan da, həmişə onu görəndə sevinirdi. O, Erastla öz mərhum əri və öz cavanlıq illəri haqqında danışmağı sevirdi: öz əziz İvanı ilə birinci dəfə necə görüşməsi, onu

necə sevməsi və onunla necə bir məhəbbətlə yaşaması haqqında danışmağı sevirdi.

– Ah, amansız ölüm onun dizlərini taqətdən saldığı o son saata qədər biz heç zaman bir-birimizdən doymadıq. O, mənim qollarım üstündə can verdi!

Erast məmnuniyyətlə ona qulaq asırdı. O, qadından Lizanın toxuduğu şeyləri satın alır və həmişə bu işlərə layiq olduğu qiymətdən, azı, onqat baha pul verməyə çalışırdı. Lakin qoca arvad heç vaxt artıq pul götürmürdü.

Beləliklə, bir neçə həftə gəlib-keçdi. Bir dəfə axşamçağı Erast öz Lizasını xeyli gözlədi, nəhayət, Liza gəlib çıxdı, lakin Liza o qədər qəmgin idi ki, Erast qorxuya düşdü. Ağlamaqdan Lizanın gözləri qıpqırmızı qızarmışdı.

– Liza, Liza! Axı sənə nə olub?

– Ah, Erast! Mən çox ağlamışam!

– Nə üçün? Nə olub?

– Mən, doğrusu, hər şeyi açıb sənə söyləməliyəm. Qonşu kənddə yaşayan dövlətli kəndlinin oğlu mənim üçün elçi göndərmişdir; anam da istəyir ki, mən ona ərə gedəm.

– Sən də buna razısanmı?

– Rəhmsiz! Hələ belə bir şeyi məndən soruşursan da? Bəli, anama çox yazığım gəlir, o ağlayır və deyir ki, guya, mən onun sakit yaşamasını istəmirəm. O deyir ki, əgər öz sağlığında məni ərə verməsə, ölərkən çox əziyyət çəkəcək. Ah! Anam bilmir ki, mənim sənini kimi gözəl və əziz bir dostum var!

Erast Lizanı ağuşuna alıb öpdü və dedi ki, Lizanın xoşbəxtliyi onun üçün hər şeydən qiymətlidir, əgər anası ölərsə, o, Lizanı öz yanına aparacaq və orada, kənddə qocaman meşələrin içində, cənnət kimi bir yerdə yaşayacaqlar.

– Lakin burası var ki, sən heç bir zaman mənim ərim ola bilməzsən! – Liza sakit bir ah çəkərək cavab verdi.

– Nə üçün?

– Çünki mən kəndli qızıyam.

– Sən mənim xətrimə dəyirsən, sənini dostun üçün həssas, təmiz bir insan qəlbi hər şeydən üstündür, Liza isə həmişə mənim könlümə ən yaxın bir adam olacaqdır.

Liza onun ağuşuna atıldı, elə həmin bu gözəl saat, görünür, onun bəkarəti ən rəzil hisslərin arasında məhv olub getməli imiş! Erast öz qanında və damarlarında qeyri-adi bir qızgınlıq və həyəcan hiss etdi, Liza heç zaman onu bu qədər gözəl görməmişdi, Lizanın əlləri heç vaxt onu bu qədər nəvazişlə oxşamamışdı. Onun busələri də heç zaman bu qədər hərarətli deyildi. Liza heç bir şey bilmir, heç nədən şübhələnmir, heç nədən qorxmurdu, gecənin qaranlığı onlardakı arzunu daha da gücləndirirdi, göydə bir dənə də olsun ulduz görünmürdü, onların bu halını heç bir şüa işıqlandıra bilməzdi. Erast titrəyirdi, Liza da titrədiyini hiss edirdi, lakin o, bunun səbəbini bilmirdi, özünün necə bir vəziyyətə düşdüyündən xəbəri yoxdu... Ah, Liza, Liza! Səni qoruyan məlakə indi haradadır? Hanı sənin bəkarətin!

Baş verən bu hal bir dəqiqənin içində gəlib-keçdi. Liza öz hisslərini başa düşmürdü, təəccüb edir və soruşurdu. Erast dinməzəcə dayanıb qalmışdı, o cavab vermək üçün söz axtarırdı, lakin lazım olan sözləri tapa bilmirdi. Nəhayət, Liza dedi:

– Ah! Mən qorxuram, bizim aramızda baş vermiş bu işdən mən qorxuram! Mənə elə gəldi ki, ölürəm. Mənə elə gəldi ki, bütün ruhum... Yox, mən bunu deməyi bacarmıram!.. Erast, sən susursan? Sən ah çəkirsən? İlahi, nə olub!

Bu zaman birdən-birə ildırım çaxdı və göy guruldadı. Lizanın bütün bədəni titrəyib sarsıldı. O dedi:

– Erast, Erast! Mən qorxuram, məni dəhşət bürüyür. Qorxuram ki, bu ildırımlar məni cinayətkar kimi vurub öldürsün.

Dəhşətli bir fırtına başlamışdı, qara buludlardan yağış şıdırğı tökürdü, sanki, Lizanın itirilmiş bəkarətinə təbiət özü də öz narazılığını bildirirdi. Erast çalışırdı ki, Lizanı sakitləşdirsin və onu gətirib öz daxmalarına yola salırdı. Lakin ayrılanda Lizanın gözləri yaşla dolmuşdu.

– Ah, Erast, sən məni inandır ki, biz yenə də əvvəlki kimi xoşbəxt olacağıq!

– Olacağıq, Liza, olacağıq! – Erast cavab verdi.

– Allah eləsin! Mən sənin sözlərinə inanmaya bilmərəm: axı mən səni sevirəm! Lakin qəlbimdə nə isə... Eh, kifayətdir! Bağışla! Sabah, sabah görüşərik!

Onların görüşləri yenə davam edirdi, lakin bu görüşlərdə hər şey nə qədər də dəyişmişdi! İndi Erast daha Lizanı təkcə o təmiz, mehriban nəzərləri ilə, sevgi dolu baxışları ilə, əlinin toxunması ilə, təkcə öpüşlə, yalnız bir-birini qucaqlamaqla kifayətlənə bilmirdi. O, indi nə isə daha çox, başqa və daha ayrı şeylərin arzusunda idi və nəhayət, o, elə bir hala gəlib çıxdı ki, daha heç nə arzu etmədi – hər kəs öz qəlbini yaxşı tanıyırsa, hər kəs qəlbini ən incə xüsusiyyətləri haqqında düşünmüşsə, əlbəttə, o, mənimlə razılaşar ki, bütün arzuların həyata keçirilməsi sevgi üçün ən böyük təhlükədir. Liza indi Erast üçün artıq əvvəldə olduğu kimi onun xəyalını dumanlandıran və onu məftun edən bir füsunkar məlakə deyildi. Platonik eşq indi öz yerini elə hisslərə vermişdi ki, Erast bu hisslərlə fəxr edə bilməzdi və belə duyğular onun üçün yeni də deyildi. Lizaya gəldikdə isə, demək lazımdır ki, o, özünü tamamilə Erastın ixtiyarına verdikdən sonra yalnız onun varlığı ilə yaşayır, onun nəfəsi ilə nəfəs alır, hər şeydə onun iradəsinə tabe olur, onun zövq almasını isə özü üçün bir xoşbəxtlik sayırdı. Lakin Liza ondakı dəyişikliyi də görür və tez-tez ona deyirdi:

– Əvvəllər sən şən idin, əvvəllər biz ikimiz daha sakit və daha xoşbəxt idik. Əvvəllər mən də sənə məhəbbətini itirə biləcəyimdən bir o qədər qorxmurdum!

Bəzən onlar vidalaşanda Erast deyirdi:

– Sabah, Liza, sənənlə görüşə bilməyəcəyəm, çox vacib bir işim var.

Liza isə hər dəfə bu sözləri eşidəndə dərinədən ah çəkirdi.

Nəhayət, bir dəfə o, beş gün dalbadal Erastı görmədi və buna görə də çox böyük narahatlıq keçirməyə başladı, altıncı gün o gəlib çıxdı və bikef halda Lizaya dedi:

– Sevimli Liza, mən bir neçə müddətə səndən ayrılmalıyam. Sən özün bilirsən ki, indi müharibədir, mən də orduda qulluq edirəm, bizim alay səfərə çıxır.

Liza bunu eşidəndə sapsarı saraldı və az qaldı ki, yerə yıxılıb özündən getsin.

Erast onu sakitləşdirirdi. O deyirdi ki, həmişə öz əziz Lizasını sevəcək və ümid edir ki, səfərdən qayıtdıqdan sonra o, bir

daha Lizadan ayrılmayacaqdır. Liza uzun müddət susub dayan-
dı, sonra birdən-birə acı göz yaşları tökdü, onun əlindən yapış-
dı və məhəbbətinin bütün incəliyi ilə onun gözlərinə baxıb so-
ruşdu:

– Sən heç cür qala bilməzsənmi?

– Bilərəm, – o cavab verdi, – lakin qalsam, bu, mənim üçün
böyük bir şərəfsizlik olar, bu, mənim namusum üçün ən böyük
ləkə olar. Qalsam, hamı mənə nifrət edər, hamı mənim haqqım-
da danışar və məni qorxaq, vətənin ləyaqətsiz övladı hesab edər.

– Ah, indi ki elədir, – Liza cavab verdi, – onda get, get, Allahın
əmrini necədirsə, elə et! Lakin mən qorxuram ki, səni öldürürlər!

– Vətən uğrunda ölmək qorxulu deyil, sevimli Liza.

– Əgər sən bu dünyada olmasan, onu bil ki, mən də o saat
ölərəm.

– Axı sən nə üçün belə düşünürsən? Mən ümid edirəm ki,
sağ qalacağam, ümid edirəm ki, sənin yanına, öz sevimli dos-
tumun yanına qayıdacağam.

– Allah eləsin! Allah eləsin! Mən hər gün və hər saat bunun
üçün dua edəcəyəm. Ah, mən nə üçün oxumaq və yazmaq bil-
mirəm! Əgər bilsəydim, sən başına gələn əhvalatların hamısını
mənə yazıb xəbər verər, mən də tökdüyüm göz yaşı haqqında
sənə məktublar yazardım!

– Yox, sən özünü qoru, Liza, sən özünü öz dostun üçün qo-
ruyub saxla. Mən istəmirəm ki, sən mənsiz burada qalıb ağla-
yasan, göz yaşını tökəsən.

– Rəhmsiz insan! Sən məni bu göz yaşını tökmək ləzzətindən
də məhrum etməkmə istəyirsən! Yox! Səndən ayrıldıqdan sonra
mənim qəlbim nə vaxt döyünməkdən dayanarsa, mənim göz
yaşım da yalnız o zaman quruyar.

– Sən bizim gələcəkdə görüşəcəyimiz o xoş dəqiqələr haq-
qında düşün.

– Düşünəcəyəm, o dəqiqələr haqqında da düşünəcəyəm!
Ah, kaş o dəqiqələr tez gələydi! Sevimli Erast! Səni özündən
də artıq sevən bu zavallı Lizanı unutma, onu həmişə xatırla.

Onların bu görüşdə danışdıqlarının hamısını burada təsvir
edə bilmərəm. Sabahısı gün onlar son dəfə görüşməli idilər.

Erast mehriban və xeyirxah ağanın müharibəyə getməli olduğunu eşitdikdən sonra özünü göz yaşı tökməkdən saxlaya bilməyən Lizanın anası ilə də görüşüb ayrılmaq istəyirdi. Erast qoca arvadı ondan bir qədər pul qəbul etməyə vadar etdi və belə dedi:

– İstəmirəm ki, mən burada olmayanda Liza bizim danışığımıza görə mənim üçün görməli olduğu işləri aparıb başqasına satsın.

Qoca arvad ona xeyir-dua verib dedi:

– Allah eləsin ki, sən sağ-salamat qayıdıb gələsən və mən səni yenə də burada, öz evimizdə görəəm! Bəlkə də, o zamana qədər mənim Lizam özü üçün bir nişanlı da tapa bildi. Əgər sən onun toyuna gəlib çıxa bilsəydin, mən Allahdan nə qədər razı qalardım. Sən onu bil ki, ağa, Lizanın uşaqları olanda sən onlara kirvəlik edəcəksən. Ah, kaş mən yaşayıb o günləri görə biləydim!

Liza anasının yanında dayanmışdı və onun üzünə baxmağa cəsarət etmirdi. Onun bu dəqiqədə nələr hiss etdiyini və nələr düşündüyünü oxucu asanlıqla təsəvvür edə bilərdi.

Lakin Erast onu sonuncu dəfə öz ağuşuna basıb qucaqlayarkən və sonuncu dəfə ona: “Məni bağışla, Liza!” – deyərkən Liza nələr düşünmüşdü və nələr hiss etmişdi... Bu nə qədər də təsirlili bir mənzərə idi! Səhərin şəfəqləri qırmızı bir dəniz kimi göyün şərq tərəfdəki üzünü tamamilə tutmuşdu. Erast uca palıd ağacının budaqları altında öz ruhu, öz qəlbi ilə vidalaşan solğun, saralmış, dərddli dostunu ağuşuna basaraq dayanmışdı. Bütün təbiət bu zaman sükut içində idi.

Liza fəryad edirdi, Erast da ağlayırdı, nəhayət, Erast ondan ayrıldı, Liza yerə yığıldı, diz çöküb əllərini göyə qaldırdı və getdikcə uzaqlaşan Erastın dalınca baxmağa başladı, Erast isə getdikcə uzaqlaşdı, uzaqlaşdı və nəhayət, gözdən itdi. Günəş yüksəldi, yalnız qalmış zavallı Liza isə oturduğu yerdə özündən gedib huşunu itirdi.

O, özünə gələndə bütün aləm gözündə qaranlıq və kədərli göründü. Təbiətin bütün gözəllikləri, elə bil, qəlbinin sevimli dostu ilə birlikdə yox olub getmişdi. “Ah! – o, öz-özünə fikirlə-

şirdi, – mən nə üçün bu boş səhrada qaldım? Məni öz əziz Erastımın ardınca uçub getməkdən saxlayan nədir? Müharibə mənim üçün qorxulu deyildir, mənim üçün qorxulu olan o yerdirdi ki, orada mənim dostum yoxdur. İstəyirəm ki, onunla birlikdə yaşayam, onunla birlikdə öləm, ya da ki öz ölümümlə onun qiymətli həyatını xilas edəm. Dayan, bir qədər dayan, sevimli dostum! Mən də ardınca uçub sənənin yanına gəlirəm!” – Liza, doğrudan da, indi Erastın ardınca yüyürüb getmək istəyirdi, lakin bir fikir onu saxladı: “Axı mənim anam var!” Liza ah çəkdi və başını aşağı əyərək sakit addımlarla öz daxmalarına tərəf getdi. Bu saatdan etibarən onun günləri dərd və ələmlə keçdi, həm də çalışırdı ki, özünün bu kədərli dəqiqələrini anasından gizlətsin. Çünki bu dərdlər onun qəlbini də ağrıdırdı. Lizanın dərdləri yalnız onda bir qədər yüngülləşirdi ki, meşənin sıx bir yerinə çəkilib orada tənha bir vəziyyətdə düşünür, göz yaşları tökür və öz ürək dostunu xatırlayırdı. Qumrunun çox zaman oxuduğu şikayətli mahnılar onun çəkdiyi ahlara qarışırdı. Lakin bəzən çox nadir hallarda olsa da, bir ümid qığılcımı, bir təsəlli işığı onun qəlbini bürümüş qaranlığı dağıdır, gözlərini işıqlandırır. Öz-özünə fikirləşib deyirdi: “O, mənim yanıma qayıdanda mən nə qədər xoşbəxt olacağam!” Bu fikirdən onun gözləri işıqlanır, yanaqları yenə də əvvəlki kimi qızarıb alovlanır və Liza fırtınalı bir gecədən sonra açılmış aydın may səhəri kimi təbəssümlə gülümsəyirdi. Beləliklə, iki aya qədər bir vaxt gəlib-keçdi.

Bir gün Liza Moskvaya, anasının gözlərini müalicə etmək üçün işlətdiyi gül suyu almağa getməli idi. Geniş küçələrin birində Lizanın qabağına dəbdəbəli bir karetdən qıxdı, Liza karetdən içinə baxdı, orada oturan adam Erast idi. “Ah!” – deyərək Liza qışırırdı və Erastın yanına yüyürdü. Lakin karetdən çıxıb getdi və həyətlərdən birinə döndü. Erast karetdən çıxmışdı və böyük evin pilləkənindən qalxmaq istəyirdi ki, birdən-birə özünü Lizanın qolları arasında hiss etdi. Erast sapsarı saraldı, sonra Lizanın nidalarına bir kəlmə də olsun cavab verməyərək onun əlindən yapışdı və öz kabinetinə gətirdi, qapını bağlayıb ona dedi:

– Liza! Vəziyyət dəyişmişdir, mən indi evlənməyə razılıq vermişəm. Buna görə də sən məni sakit buraxmalı və özünün

də sakit yaşamağın üçün məni unutmalısan. Mən səni sevirdim və indi də sevirəm, yəni sənin yaxşılığını arzu edirəm. Budur, yüz manat, bu pulları götür (o, pulları Lizanın cibinə qoydu) və icazə ver, səni axırıncı dəfə bir də öpüm, sən də çıx get evə.

Liza hələ özünə gəlməmiş Erast onu kabinetdən çıxartdı və nökrə dedi:

– Bu qızı həyətdən ötür.

Mənim qəlbim həmin bu dəqiqədə qana döndü. Erastın insan olduğunu unuduram, ona nifrət etməyə hazırım, lakin dilim gəlmir, göylərə baxıram və göz yaşlarım yanaqlarımdan axıb yerə tökülür. Ah! Mən nə üçün oturub bir roman yox, həqiqətən həyatda baş vermiş belə kədərli bir hadisəni yazıram?

Elə çıxır ki, Erast Lizaya deyəndə ki orduya gedir, onu aldatmışdı. Yox, o, doğrudan da, orduda olmuşdu, lakin orduda olarkən düşmənlərlə vuruşmaq əvəzinə, öz dostları ilə oturub kart oynamış, demək olar, özünün bütün malikanəsini yerli-dibli uduzmuşdu. Müharibə tezliklə qurtardı, sülh bağlandı. Erast da Moskvaya qayıtdı, indi onun xeyli borcu var idi. Öz vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün indi onun yalnız bircə çarəsi qalmışdı ki, çoxdan bəri ona vurulmuş qoca, lakin varlı dul arvadla evlənsin. O, belə etməyi qərara aldı və həmişəlik yaşamaq üçün evləndiyi qadının evinə köçdü, Lizanı xatırladıqda isə yalnız səmimi sürətdə ah çəkirdi, lakin bütün bunlar onu doğrulda bilərmə?

Liza küçəyə çıxdı, o, elə bir vəziyyətdə idi ki, bu halını heç bir qələmlə təsvir etmək mümkün deyil. “O, məni qovdu? O, başqasını sevir? Mən məhv oldum!” – Lizanı məşğul edən fikirlər və hisslər bundan ibarət idi. O, yenə də özündən getdi və bu hal onun fikirlərinin arasını kəsdi. Küçə ilə gedən xeyirxah qadınlardan biri yerə yığılıb qəşş etmiş Lizanın yanında dayanmışdı və onu ayıltmağa çalışmışdı. Zavallı gözlərini açdı, bu xeyirxah qadının köməyi ilə ayağa qalxdı, ona təşəkkür etdi və sonra heç özü də hara getdiyini bilmədən baş alıb yola düşdü. “Mənə yaşamaq olmaz, – Liza fikirləşdi, – olmaz!.. Ah, kaş bu göylər uçub mənim üstümə töküləydi! Kaş yer ayrılıb məni öz qoynuna alaydı! Yox! Göylər uçub tökülür, heç yer də tərənəm! Vay halıma!” Liza bu fikirlər içərisində şəhərdən çıxdı və bir də gördü

ki, qocaman palıd ağaclarının kölgəsi altındakı dərin gölün sahilinə gəlib çıxıb, gölün kənarındakı bu ağaclar hələ bir neçə həftə bundan qabaq onun məhəbbətdən doğan məftunluğunun şahidi olmuşdu. Bütün bunları xatırladıqca qəlbi parçalanırdı. Onun sinəsində baş verən ən qorxunc sıxıntılar sifətində də öz ifadəsini tapırdı. Lakin bir neçə dəqiqədən sonra Liza bir qədər sakitcə dayanıb fikrə getdi, sonra ətrafına baxdı. Birdən öz qonşularından birinin qızının (on beş yaşlı qızın) yol ilə hara isə getdiyini gördü, Liza onu səslədi, cibindən on dənə qızıl onluq çıxarıb qıza verdi və dedi:

– Sevimli Anyuta, sevimli dost! Bu pulları apar ver mənim anama və ona de ki, bu pullar oğurluq deyildir, de ki, Liza onun yanında günahkardır. Sonra ona söylə ki, mən ən rəhmsiz bir adama – E...yə bəslədiyim məhəbbətimi anamdan gizlədirdim. Ona de ki, onun adını bilmək nəyə lazımdır? Ona söylə ki, həmin adam mənə xəyanət etdi, xahiş et ki, o, mənə bağışlasın, Allah ona yar olar, mən indi sənə əlini necə öpəcəyəmsə, sən də anamın əlini eləcə öp və de ki, zavallı Liza onu öpməyi sənə tapşırırmışdır, ona de ki, mən...

Buraya çatanda Liza özünü suya tulladı. Anyuta qışqırdı, ağladı, lakin onu xilas edə bilmədi, Anyuta kəndə qaçdı, oradan adamlar yığılıb gəldilər və Lizanı çıxartdılar, lakin o, artıq ölmüşdü.

Ruhu da, cismi də gözəl olan bir insan öz həyatını beləcə bitirdi. Biz orada, yeni həyatda görüşərkən mən səni tanıyacağam, zərif Liza!

Lizanı gölün yaxınlığında iri bir palıd ağacının altında dəfn etdilər, qəbrinin üstündə də taxtadan xaç qoydular. Burada mən çox zaman Lizanın yatdığı qəbirə söykənib fikrə gedirəm, gölün suları qarşımda dalğalanır, başımın üstündə isə palıdın yarpaqları səslənir.

Lizanın anası öz qızının dəhşətli ölüm xəbərini eşidən kimi onun da damarlarının qanı qurumuş, o da gözlərini əbədi olaraq yummuşdu. İndi daxma boş qalıb. İndi onun içərisində külək vıyıldayır və bu vıyılıtnı eşidən mövhumatçı kənd adamları deyirlər ki, orada dəfn edilmiş ölü ah çəkir, orada zavallı Liza ah çəkir!

Erast həyatının axırına qədər bədbəxt oldu. Lizanın taleyi haqqında xəbəri eşitdikdən sonra o, heç cür təsəlli tapa bilmir və özünü qatil hesab edirdi. Mən ölümündən iki il əvvəl onunla tanış oldum. O özü başına gələn bütün bu əhvalatı mənə nəql etdi və mənə Lizanın qəbri üstünə gətirdi. İndi isə, ola bilsin ki, o dünyada onlar barışmışlar!

NIKOLAY QOQOL

(1809–1852)

ŞİNEL

(povest)

Bir departamentdə... ancaq yaxşısı budur ki, departamentin adını söyləməyək. Dünyada cürbəcür departamentlərdən, alaylardan, dəftərxanalardan və sözün qıyası, hər cür mənşəb sahiblərindən qorxulu bir şey yoxdur. İndi artıq tək-tük adam öz simasında bütün cəmiyyəti təhqir olunmuş sayır. Deyirlər ki, lap bu yaxınlarda adı yadımda olmayan bir şəhərin kapitan-ispravnikindən dövlət qərarlarının tələf olduğunu və onun müqəddəs adının tamamilə saymazlığa çəkildiyini açıq-aydın izah edən bir ərizə gəlmişdir. O, öz ərizəsinə dəlil olaraq yekə bir cild romantik əsər də əlavə etmişdir; əsərdə hər on səhifədən bir kapitan-ispravnikdən bəhs edilir və bəzi yerlərdə o hətta tamamilə sərxoş halda zühur edir. Buna görə də yaxşısı budur ki, hər cür anlaşılmazlıqlara yol verməmək üçün əhvalat vəqə olduğu departamenti biz eləcə “bir departament” adlandıracağıq. Bəli, bir departamentdə bir məmur qulluq edirdi; demək olmaz ki, bu məmur çox gözəldi, boyu alçaq, üzü bir qədər çopur, bir qədər kü-rəntəhər, hətta zahirdən bir qədər korus, alın tərəfdən bir balaca daz, hər iki yanağı qırıqlı, üzünün rəngi də babasil xəstələrinin üzünün rəngində idi. Çarə nədir?! Təqsir Peterburqun iqlimindədir. Rütbəsinə gəlinəcə (zira bizdə hər şeydən əvvəl rütbəni bildirmək lazımdır), o, daimi titulyarını sovetnik deyilən bir rütbə sahibi idi. Məlum olduğu kimi, bu rütbəyə mənsub adamları acizlərin üstünə hücum etmək kimi tərifləyici bir vərdiş sahibi olan cürbəcür yazıçılar doyunca lağa qoymuş və istehza etmişlər. Məmurun soyadı Başmaçkin idi. Elə soyadın özündən mə-

lumdur ki, bu, haçansa başmaqdan əmələ gəlmişdir; ancaq nə zaman, hansı vaxtda və nə cür əmələ gəldiyi barədə heç bir şey məlum deyil. Başmaçkinlərin ataları da, babaları da, hətta qayınları da həmişə uzunboğaz çəkmə geyib, yalnız ildə üç dəfə çəkmələrinin altını yamatdırardılar. Həmin məmurun adı Akaki Akakiyeviç idi. Bəlkə, bu ad oxucuya bir qədər qəribə və uydurma kimi görünə bilər. Ancaq oxucu əmin olsun ki, bu adı əsla uydurmamışlar; öz-özlüyündə elə bir şərait yaranmışdı ki, ona başqa ad vermək əsla mümkün deyildi və bu əhvalat belə baş vermişdi. Akaki Akakiyeviç əgər yaddaşımız bizi aldatmırsa, 23 mart gecəsi anadan olmuşdu. Bir məmur arvadı və çox yaxşı bir qadın olan rəhmətlik anası qayda üzrə uşağı xaça çəkib ona ad qoymağa hazırlaşmışdı. Qadın hələ qapının ağzındakı çarpayının üstündə uzanmış və onun sağ tərəfində uşağın kirvəsi, çox yaxşı bir adam olan və senatda şöbə müdiri vəzifəsində işləyən İvan İvanoviç Yeroşkin və kirvə qadın, kvartal zabitinin arvadı, çox nadir gözəl sifətlərə malik bir arvad olan Arina Semyonovna Belobryuşkova durmuşdu. Uşağın anasına üç addan birini seçməyi təklif etdilər: Mokki, Sossi və ya cəfakeş Xozdazatın adını. Rəhmətlik arvad fikirləşdi ki, yox, bunlar hamısı birtəhər adlardır. Onun könlünü almaq üçün təqvimin başqa bir yerini açdılar; yenə üç ad çıxdı: Triffli, Dula və Varaxasi. Qarı dillənib dedi ki, bu lap müsibətdir; hamısı elə birtəhər adlardır ki, düzü, mən heç belə ad eşitməmişəm. Yenə Varadat və ya Varux olsaydı, bir şeyə yarayardı, yoxsa Triffli, Varaxasi nədir. Təqvimin bir vərəqini də çevirdilər, bu adlar çıxdı: Pavsikaxi və Vaxtisi. Qarı dillənib dedi: “Yox, daha mən görürəm ki, bu uşağın bəxti belədir. İndi ki belə oldu, heç olmasa, qoy elə atasının adını qoyaq. Atası Akaki idi, qoy oğlu da Akaki olsun”. Beləliklə də, Akaki Akakiyeviç əmələ gəldi. Uşağı xaçlayıb ad qoydular, bu zaman uşaq ağlayıb üz-gözünü elə büzüsdürdü ki, elə bil, titulyarı sovetnik olacağını əvvəlcədən duymuşdu. Bəli, bütün bunlar bax belə baş vermişdi. Biz bütün bunları ona görə qeyd edirik ki, oxucu bunun tamamilə zəruri bir halda əmələ gəldiyini və uşağa başqa ad verməyin heç cür mümkün olmadığını görə bilsin. Onun departamentə nə vaxt və necə daxil olduğunu və onu

bura kimin təyin etdiyini heç kəs yadına gətirə bilmir. Burada xeyli direktor və cürbəcür rəislər dəyişmişsə də, onu həmişə həmin yerdə, həmin vəziyyətdə, yazı məmuru vəzifəsində görmüşlər; belə ki, sonra hamı bu fikrə gəlmişdir ki, görünür, bu adam anadan tamamilə hazır bir halda, əynində vismundir və təpəsi daz halda doğulmuşdur. Departamentdə ona heç bir hörmət edilməzdi. O gəlib-keçəndə qapıçılar nəinki yerlərindən durmazdılar, hətta ona sarı baxmazdılar da, elə bil ki, qəbul otağından eləcə bir milçək uçub getdi. Rəislər onunla birtəhər, soyuq-zalımanə rəftar edərtilər. Şöbə müdiri köməkçilərindən biri kağızı düz onun burnuna soxar, hətta heç deməzdi də ki, “üzünü köçürün” və ya “budur, maraqlı və yaxşıca bir işdir”, yaxşı tərbiyəli idarələrdə olduğu kimi, başqa xoş bir söz deməzdilər. O da alıb yalnız kağıza baxardı; ona kağızı kimin verdiyinə və həmin adamın buna ixtiyarı olub-olmadığına əsla fikir verməzdi. Kağızı alıb həmin saat onu yazmağa hazırlaşardı. Gənc məmurlar onu lağa qoyub dəftərxanalarda mümkün olan dərəcədə hazırcavablıqla sataşar, elə oradaca, öz yanında onun barəsində və yetmiş yaşında bir qarı olan ev xanımı barəsində düzəlttikləri cürbəcür rəvayətləri danışar, deyərtilər ki, guya, qarı onu döyür; toyları nə vaxt olacağını soruşur və ya onun başına kağız qırıntıları səpib, bunu qar adlandırardılar. Ancaq Akaki Akakiyeviç bütün bunlara bircə sözlə də cavab verməzdi, elə bil ki, onun qabağında heç bir kəs yoxdur; bu vəziyyət hətta onun işləməsinə təsir də etməzdi: bütün bu hay-küy içərisində o, yazıda bircə səhv də buraxmazdı. Yalnız zarafat dözülməz hal aldıqda, onun böyründən itələyib işləməsinə mane olduqları zaman deyərdi: “Məndən əl çəkin, məni niyə incidirsiniz?” Onun sözlərində, səsinə və bu sözləri ifadə etməsində nəşə qaribə bir şey var idi. Bu səsdə adamı rəhmə gətirən elə bir şey var idi ki, işə yeni girmiş və başqaları kimi Akaki Akakiyeviçə istehza edən bir gənc birdən-birə oxla vurulmuş kimi donub-qaldı və o vaxtdan bəri, sanki, hər şey onun nəzərində dəyişib başqa cür göründü. Ədəb-ərkanlı və kübar aləminə məxsus adamlar bilib tanış olduğu yoldaşlarından onu nə isə qeyri-təbii bir qüvvə uzaqlaşdırdı. Sonra uzun bir müddət ən şən dəqiqələr-

də belə onun gözünün qabağında alçaq boylu və təpəsi daz bir məmur görünüb, təsirli sözlərlə: “Məndən əl çəkin, məni niyə incidirsiniz”, – deyərdi və bu təsirli sözlərdə, sanki, başqa bir mənə vardı: “Mən sənin qardaşınam”. Həmin bu gənc, insanda nə qədər çox insaniyyətsizlik olduğunu, kübarların zahirən zərif mədənilikləri altında nə qədər sərt bir kobudluq və aman Allah, hətta hamının nəcib və namuslu saydığı adamlarda da nə qədər sərt bir kobudluq olduğunu görüb, öz ömründə sonralar da dəfələrlə sarsılmışdı.

Yəqin ki, heç yerdə öz vəzifəsinə bu qədər can yandıran bir adam tapmaq olmazdı. Onun can-başla xidmət etdiyini söyləmək azdır: yox, o, eşqlə xidmət edirdi. Orada, bu surət köçürmək işində ona nə isə, özünəməxsus çoxnövlü və xoş bir aləm görünürdü. Onun üzündə məmnunluq əlamətləri zahir olurdu; bəzi həflər onun çox sevdiyi həflər idi. Bu həflərə rast gəldikdə o, tamamilə özündən çıxardı: həm yavaşcadan gülər, həm göz vurur, həm dodaqları ilə yazmağa kömək edərdi, belə ki, onun qələmlə yazdığı hər bir hərfi üzündən oxumaq olardı. Əgər ona öz cidd-cəhdinə görə mükafat verilsəydi, bəlkə də, öz təəccübünə rəğmən, hətta statski sovetnik də ola bilərdi. Lakin ona istehza edən yoldaşlarının söylədikləri kimi, o, bu xidmət sayəsində yalnız bir rəsmi məmurluq nişanı, bir də babasil qazanmışdı. Amma demək olmaz ki, ona heç bir diqqət yetirilmirdi. Akaki Akakiyeviçi uzun müddət xidmət etdiyinə görə mükafatlandırmaq arzusu ilə əmr edilmişdi ki, ona adi sürətköçürmədən daha əhəmiyyətli bir iş tapşırınsınlar və ona tapşırılmışdı ki, hazır bir iş barəsində başqa idarəyə bir təliqə yazsın; iş də bundan ibarət idi ki, yalnız başdakı ünvanı dəyişməli və bəzi yerlərdə felləri birinci şəxsdən üçüncü şəxsə keçirməli idi. Bu iş onun üçün elə bir çətinlik törətdi ki, yazığı tamamilə tər basdı, alınının tərini silə-silə, nəhayət, o dedi ki, yox, yaxşısı budur, mənə bir şey verin, üzünü köçürüm. O vaxtdan bəri onu həmişəlik sürətköçürmə işində qoydular. Onun üçün bu köçürmə işindən başqa, guya, heç bir şey yox idi. O, öz paltarları barəsində də əsla fikirləşməzdi: onun vismundiri yaşıl deyil, nəsə bozumtul-sarı rəngə çalırdı. Yaxalığı çox dar və qısa idi. Belə ki, boğazı uzun olmadığı halda, yaxalı-

ğından kənara çıxıb rus xaricilərinin başlarında on-on daşdıqları başları yırgalanan gipsdən düzəldilmiş pişik balalarının boyunları kimi Akaki Akakiyeviçin boynu da həddindən artıq uzun görünürdü. Onun vismundirinə həmişə bir şey – ya bir parça quru ot, ya da nəsə bir sap qınğı yapışmış olardı; bundan başqa, o, elə xüsusi bir məharətə malik idi ki, küçə ilə gedərkən həmişə pəncərənin altına içəridən cürbəcür zibil tullanılan vaxt yetişərdi; buna görə də həmişə onun şlyapasının üstündə qovun-qarpız qabığı və buna bənzər zirzibil olardı. O, ömründə bircə dəfə də olsun küçədə baş verən hadisələrə diqqət yetirməzdi, halbuki məlum olduğu üzrə, onun tay-tuşları olan gənc məmurlar öz iti nəzərlərinin nüfuzunu o dərəcəyə çatdırırlar ki, küçənin o biri səkisində bir adamın şalvarının çəkmə altına keçən üzəngi bağının qırıldığını görür və bu, həmişə onların üzündə hiyləgər bir gülüş əmələ gətirir.

Əgər Akaki Akakiyeviç bir şeyə baxsaydı da, orada öz təmiz, səliqəli xətti ilə yazılmış sətirləri görərdi. Ancaq gözlənilmədən haradansa bir at başı onun çiyinə söykənib burun dəliklərindən onun yanaqlarına isti hava buraxdıqda Akaki Akakiyeviç sətrin ortasında deyil, küçənin ortasında olduğunu görərdi. O, evə gələn kimi dərhal stolun arxasında oturub, şorbasını və bir parça soğanlı mal ətini milçəklərlə və həmin vaxt Allahın qismət etdiyi başqa şeylərlə birlikdə əsla dadını bilmədən tələsik halda yeyərdi. O, qarnının get-gedə köpdüyünü gördükdə stolun arxasından durar, mürəkkəb dolu kiçik bankanı götürüb evə gətirdiyi kağızların üzünü köçürməyə başlardı. Əgər evə iş gətirməmiş olsaydı, o, qəsdən, yalnız öz zövqü üçün surət çıxarırdı, xüsusilə yazılı kağız üslubuna görə deyil, yeni və ya böyük bir adamın adresinə yazıldığına görə gözəl olsaydı, surətini daha həvəslə çıxarırdı.

Hətta Peterburqun boz səması tamamilə söndüyü və bütün məmur əhlinin hərə əlindən gəldiyi kimi aldığı maaşa və öz həvəslərinə görə yemək yeyib doyduğu saatlarda da, departamentlərdə qələm cırıldadıb qaçışmaqdan, özünün və özgələrin zəruri işlərindən və yorulmaq bilməyən insanın könüllü olaraq hətta lazım olduğundan artıq dərəcədə öz öhdəsinə götürdüyü işlər-

dən sonra hamı artıq istirahət etdiyi zamanda – elə bir zamanda ki, məmurlar qalan vaxtlarını zövq içində keçirməyə tələsir: zirək olanlar teatra qaçır; kimi küçəyə çıxıb vaxtını cürbəcür şlyapaçılara tamaşa etməklə keçirir; kimi, məclisə gedib vaxtını məhdud məmur cəmiyyətinin ulduzu sayılan qəşəng bir qıza komplimentlər söyləməyə sərf edir; kimi, sadəcə, dördüncü və ya üçüncü mərtəbədə iki kiçik otaq, bir dəhliz və ya mətbəxdən ibarət mənzili olan və burada nahar və gəzintilərdən imtina etmək kimi bir çox fədakarlıqlar sayəsində alınmış lampa və ya bir başqa dəbli şeylərə malik olan iş yoldaşının evinə gedir ki, bu daha tez-tez baş verir; müxtəsər, hətta elə bir zamanda ki, bütün məmurlar öz dostlarının xırdaca mənzillərinə yığışıb qızğın vist oynayır, bir qəpiklik suxanlarla çay içir, uzun çubuqlardan tütün sümürür, kart paylarkən yüksək cəmiyyətdən keçib gəlmiş heç bir rusun heç bir zaman və heç bir surətdə imtina edə bilməyəcəyi bir dedi-qodu nağıl edir, ya da, hətta danışmağa söz olmadıqda Falkonet heykəlinin atının quyuğunun kəsildiyi barədə bir komendantla xəbər verilməsi barədə ədəbi lətifəni danışırlar – qərəz ki, hamının əylənməyə çalışdığı belə bir zamanda da Akaki Akakiyeviç heç bir şeylə əylənməzdi. Heç kəs deyə bilməzdi ki, onu nə vaxtsa bir müsəmirədə görmüş olsun. O, doyunca yazdıqdan sonra yatmaq üçün yerinə girib uzanır və sabah üzünü köçürməyə Allah bir şey göndərər ümidilə əvvəlcədən gülümsünərdi. Dörd yüz manat məvaciblə öz taleyindən razı qalmağı bacaran bir adamın dinc həyatı beləcə keçib-getməkdə idi və əgər yalnız titulyarı sovetnik üçün deyil, hətta gizlin, həqiqi, saray və başqa müşavirlər üçün, hətta heç bir kəsə məsləhət etməyən və heç kəsdən məsləhət almıyan adamlar üçün də həyat yoluna səpilmiş cürbəcür fəlakətlər olmasaydı, bəlkə, o lap qoca yaşlarına qədər bu cür yaşayacaqdı.

Peterburqda ildə dörd yüz manat və ya təxminən, o qədər maaş alanların çox qüvvətli bir düşməni var. Bu düşmən bizim şimal şaxtasından başqa bir şey deyil; amma hərçənd deyirlər ki, guya, bu şaxta çox sağlamdır; səhər saat doqquzda, yəni küçələr departamentlərə gedən adamlarla dolu olan bir saatda bu şaxta əsla fərqi nə varmadan bütün burunlara elə şiddətli və elə

soncuqlu çırtmalar vurur ki, yazıq məmurlar əsla bilmirlər ki, burunlarını hara soxsunlar. Hətta yüksək vəzifə sahiblərinin də şaxtadan alınları ağrıdığı və gözləri yaşardığı bu zamanlarda yazıq titulyarnı sovetniklər bəzən çox naçar bir vəziyyətdə qalırlar. Canlarını qurtarmaq üçün onlann gücləri yalnız buna çatır ki, cındır şinellərinə bürünüb mümkün qədər – beş-altı küçə qaçsınlar, sonra şveysar otağında ayaqlarını möhkəmcə yerə döyüb, beləliklə, öz vəzifələrini yerinə yetirmək qabiliyyətlərinin donunu açsınlar. Akaki Akakiyeviç qanuni məsafəni mümkün qədər sürətlə qaçmağa çalışdığına baxmayaraq, bir müddətdən bəri hiss etməyə başlamışdı ki, onu kürəyindən və çiyindən yaman soyuq kəsir. Nəhayət, o düşündü ki, bəlkə, şinelinin bir kəm-kəsiri var. Evdə şinelini yaxşıca nəzərdən keçirdikdə o, iki-üç yerdən, yəni kürəyindən və çiyinlərindən şinelin süzülüb ələyə bənzədiyini gördü; bu yerlərdən mahud o qədər sürtülmüşdü ki, o üzü görünürdü, astar da dağılmışdı. Bunu da bilmək lazımdır ki, Akaki Akakiyeviçin şineli də məmurlar üçün bir istehza vasitəsi idi; ondan hətta nəcib şinel adını da alıb kapot adlandırmışdılar. Doğrudan da, bu şinel qəribə bir şəkil almışdı: yaxalığı ildən-ilə kiçilirdi, çünki başqa yerlərinin yamanmasına işlədilirdi. Yamanma işləri dərzinin çox da mahir olmadığını göstərirdi və şinel torbayabənzər yaraşıqsız bir hal almışdı. Akaki Akakiyeviç işin nə yerdə olduğunu görüb bu qərara gəldi ki, şineli dərzisi Petroviçin yanına aparmaq lazım gələcəkdir; bu dərzisi haradasa dördüncü mərtəbədə yaşayırdı və ora həyətdən pilləkənlə çıxmaq lazım idi; dərzisi taygöz və üzünün başdan-başa çopur olmasına baxmayaraq, əlbəttə, ayıq olduğu zamanlarda və başında başqa fikirlər olmadıqda məmurların pal-paltarını və hər cür başqa pantolon və frakları xeyli müvəffəqiyyətlə yamaya bilərdi. Əlbəttə, bu dərzisi barəsində çox danışmaq lazım deyildi, lakin hekayədəki şəxslərin hər birinin xarakterini aydın göstərmək artıq bir qayda olduğundan bizim də çarəmiz yoxdur. Gəlin Petroviçdən də bir qədər danışaq. Əvvəllər onun adı, sadəcə, Qırıqori idi, özü də bir ağanın təhkimçi nökrəri idi. O, sərbəstlik kağızı alıb, əvvəllər böyük bayramlarda, sonra isə fərqiyyəyə varmadan təqvimdə xaç ilə göstərilmiş bütün kilsə bayramlarında möhkəmcə içməyə başla-

dığı zamandan bəri Petroviç adlanmağa başlamışdı. Bu cəhətdən o, dədə-baba qaydalarına sadıq idi və arvadı ilə mübahisə etdikdə onu el arvadı və alman adlandırardı. İndi ki biz çaşıb arvadından da danışdıq, onun barəsində də bir-iki söz söyləmək lazımdır. Ancaq təəssüf olsun ki, arvad barəsində az şey məlumdur. O da yalnız bundan ibarətdir ki, Petroviçin bir arvadı var: başına hətta yaylıq deyil, ləçək bağlayır. Ancaq gözəllik cəhətindən həmin arvad gərək ki, çox lovğalana bilməzdi; hər halda, ona rast gəldikdə yalnız qvardiya əsgərləri ləçəyinin altına göz yetirib bıqlarını oynadar və nə isə xüsusi bir səs çıxarardılar.

Akaki Akakiyeviç üstü çirkab sularla dolu və məlum olduğu kimi, Peterburq evlərinin hamısının həyat pillələrində daim mövcud olan və adamın gözünü acıqdıran spirt qoxulu pillələrlə Petroviçin mənzilinə çıxarkən onun nə qədər muzd istəyəcəyini düşünüb, öz fikrində iki manatdan artıq verməyəcəyini qərara aldı. Qapı açıq idi, çünki balıq bişirmək fikrinə düşən evin xanımı mətbəxdə o qədər üstü əmələ gətirmişdi ki, hətta tarakanları da görmək mümkün deyildi. Akaki Akakiyeviç heç ev xanımının özünün də gözünə görünmədən mətbəxdən keçib, nəhayət, otağa girdi və burada Petroviçin enli və rənglənmiş bir taxta stolun üstündə türk paşası kimi bardaş qurub oturduğunu gördü. Ayaqları iş görməkdə olan dərzilərin adətində görə yalın idi. Hər şeydən qabaq onun Akaki Akakiyeviçə məlum olan baş barmağı gözə çarpdı, bu barmağın dırnağı eybəcərleşərək başa çanağı kimi qalın və möhkəm olmuşdu. Petroviçin boynundan bir yumaq ipək və başqa saplar asılmışdı, dizinin üstündə də nə isə, köhnə bir şey var idi; sapı keçirə bilmədiyindən qaranlığa və hətta sapın özünə də yaman acıq tutmuşdu. Buna görə də burnunun altında donquldanırdı: “Girmir, məlun, məni lap cana gətirdin, tülüngünün biri!” Akaki Akakiyeviç belə bir məqamda, Petroviçin acıqlı olduğu bir vaxtda gəldiyinə peşman oldu: o, Petroviçin bir qədər kefli olduğu və ya arvadının dediyi kimi, “taygöz şeytan lap sərsəm olduğu” zamanlarda bir şey sifariş etməyi xoşlardı. Belə hallarda Petroviç, adəti üzrə, çox həvəslə güzəştə gedər və razılaşardı, hətta baş əyib təşəkkür də edərdi. Düzdür, sonra arvadı gəlib zanyırdı ki, əri sərxoş olub, ona görə də işi ucuz götürmüşdür, ancaq belə hallarla bir-

iki şahı artırmaqla məsələ qurtarıb gedərdi. İndi isə Petroviç, deyəsən, ayıq idi. Buna görə də sərtlik eləyəcək, yola gəlməyəcək və kim bilir, neçə qoparmaq fikrinə düşəcəkdə. Akaki Akakiyeviç bunu başa düşüb, necə deyərlər, əkilmək istəyirdi, ancaq daha iş-ışdən keçmişdi. Petroviç tək gözünü çox diqqətlə ona zilləmişdi, buna görə də Akaki Akakiyeviç istər-istəməz dillənib dedi:

– Salam, Petroviç!

– Salamət olasınız, cənab, – Petroviç Akaki Akakiyeviçin nə gətirdiyini görmək üçün üstədən aşağı onun əlinə baxdı.

– Petroviç, mən sənənin yanına gəlmişəm ki, filan... – Bunu da demək lazımdır ki, Akaki Akakiyeviç danışıqında cürbəcür ədat və nidaları, hətta heç bir mənası olmayan ləfzləri çox işlədirdi. İş bərkə düşəndə o hətta cümləni yarımçıq qoyub qurtarmazdı. Belə ki, çox zaman nitqini: “Bu, düzü, filan-fəsman...” sözləri ilə başlar, daha artıq bir şey deməz, söyləyəcəyini də unudar və elə güman edərdi ki, hər şeyi deyib qurtarmışdır.

– Nə dediniz? – Petroviç tək gözü ilə onun bütün vismundirini – yaxalığından tutmuş məcələrinə, kürəyinə, ətəyinə və ilməklərinə qədər nəzərdən keçirtirdi; bütün bunlar ona çox yaxşı tanış idi, çünki bunu o özü tikmişdi. Dərzilərin adəti belədir; elə ki rast gəlirdi, əvvəlinci iş bu olacaq.

– Mən, budur, filan, Petroviç... şinel, mahudu... görürsən, qalan yerləri hamısı möhkəmdir, ancaq bir az tozlanıb, ona görə də gözə nimdaş kimi görünür, amma təzədir, tək bircə yeri bir az filan... kürəyində, bir də, budur, bir çiyindənən azca gəlib, bir də ki, azacıq bu çiyinini görürsən, vəssalam. Bir elə sən deyən iş yoxdur...

Petroviç kapotu götürüb əvvəlcə stolun üstünə sərdi, bir xeyli nəzərdən keçirəndən sonra başını yırğaladı və əlini pəncərəyə uzadıb dəyirmi burunotu qabını götürdü; qabın üstündə general şəkli var idi, bu generalın kim olduğu məlum deyildi, çünki onun üzünün rəngi sürtülüb getmişdi; üstünə də dördkünc bir kağız parçası yapışdırılmışdı. Petroviç burunotu çəkəndən sonra kapotu əlinə alıb açdı, işığa sarı tutub, bir də başını yırğaladı. Sonra onu tərsinə çevirdi, yenə başını yırğaladı və əl atıb general şəklinin üstünə kağız yapışdırılmış qapağı açdı, burnuna bir az buru-

notu qoyandan sonra qapağı örtüdü, burunotu qabını yerinə qoydu və nəhayət, dilləndi:

– Yox, düzəltmək olmaz, ələk kimidir!

Bu sözləri eşitdikdə Akaki Akakiyeviçin ürəyi düşdü.

– Axı niyə olmaz ki, Petroviç? – o, demək olar ki, yalvarış dolu bir uşaq səsi ilə soruşdu. – Axı bircə elə çiyinləri bir az gedib, axı səndə, yəqin ki, parça-tikə tapılar...

– Parça-tikə tapmaq olar, parça-tikə tapılar, – Petroviç cavab verdi. – Ancaq tikmək olmaz, parça tamam çürüyüb, iynəni vurarsan, mal süzülüb gedər.

– Qoy getsin, sən də həmin saat yamaqla.

– Axı yamağı qoymağa yer yoxdur, onu bənd eləməyə şey yoxdur, mal yaman köhnəlib. Mahudun eləcə adı qalib, əl vursan, tikə-tikə olar.

– Birtəhər bənd elə də. Axı bu, necə olsun, filan-fəsmanl..

– Yox, – Petroviç qəti cavab verdi. – Heç bir şey eləmək olmaz. İş yaman xarabdır. Yaxşısı budur ki, qışın soyuğu gələndə bundan özünü zərər verməyə bir patava qayırsan, çünki corab ayağı isti saxlamaz. Onu almanlar çıxarıblar ki, özlərinə kalan pul qazansınlar (Petroviç yeri düşdükdə almanları sancmağı xoşlardı); görürsən ki, siz özünü zərər verməyə təzə bir şinel tikdirməli olacaqsınız.

“Təzə” sözünü eşitdikdə Akaki Akakiyeviçin gözlərinə qaralıq çökdü, otaqda olan bütün şeylər gözünün önündə hərlənməyə başladı. O yalnız Petroviçin burunotu qabının üstündə olan və üzünün yerinə kağız yapışdırılmış generalı aydın görürdü. O, hələ də yuxuda imiş kimi dilləndi:

– Necə yəni təzəsini? Axı bunun üçün heç mənim pulum da yoxdur.

– Bəli, təzəsini, – Petroviç rəhmsiz bir soyuqqanlıqla cavab verdi.

– Yaxşı, əgər təzəsini tikdirməli olsam, onda onun filan-fəsman...

– Yəni neçəyə oturur?

– Hə.

– Yüz əlli manatdan da bir az artıq xərc qoymalısınız, – Petroviç dodaqlarını mənalı-mənalı büzdü. O, təsirli sözlər söylə-

məyi çox sevərdi. Birdən bir adamı çaşdırıb mat qoymağı, sonra isə belə sözlərdən çaşıb-qalmış adamın üz-gözünü necə turşutduğuna qıyqacı baxmağı xoşlayardı.

– Bir şinelə yüz əlli manat! – yazıq Akaki Akakiyeviç, bəlkə də, bütün ömründə ilk dəfə olaraq səsinin ucaldı, çünki o, həmişə səsinin pəsliliyi ilə seçilərdi.

– Bəli, bəli, – Petroviç cavab verdi. – Bir də şinel var, şinel var. Əgər yaxasına dələ xəzi qoysan, ipək astarlı başlıq da tikdirsən, iki yüz manat da götürər.

– Petroviç, sən Allah, – Akaki Akakiyeviç Petroviçin dediyi sözləri eşitməməyə çalışaraq yalvarıcı səslə dilləndi. – Birtəhər düzəlt, bəlkə, bir az da işimə yaraya.

– Yox, canım, heç bir şey çıxmaz: işim də hədəd gedər, sənin pulların da, – Petroviç cavab verdi. Akaki Akakiyeviç belə sözlərdən sonra tamamilə ruhdan düşmüş halda otaqdan çıxdı. Petroviç isə o getdikdən sonra da dodaqlarını mənalı-mənalı büzüb xeyli müddət işə başlamadı; o, özünü hörmətdən salmadığından və dərzilik sənətini alçaltmadığından razı qalmışdı.

Akaki Akakiyeviç küçəyə çıxdıqda yuxulu kimi öz-özünə deyirdi ki:

– Bir işə bax ha, mən heç, düzü, güman eləməzdim ki, iş belə filan... – Sonra isə, bir müddət susub əlavə etdi: – Bəs belə! Axır ki, işdən düşdü, düzü, mən heç güman eləməzdim ki, filan-fəsmən.

Bu sözlərdən sonra o, yenə xeyli müddət sükut etdi, ondan sonra yenə dedi:

– Bəli, belə işlər! Düzü, heç gözləməzdim, filan... bunu heç gözləməzdim... Bir vəziyyətə bax ha... – O, bu sözlərdən sonra evə getmək əvəzinə, özünün də xəbəri olmadan tamamilə əks tərəfə getdi. Yolda bir bacatəmizləyən çirkli böyrü ilə ona toxunub çiyini qaraladı; tikilməkdə olan bir evin yuxarısından onun üstünə bir şapka dolusu əhəng töküldü. O, bunların heç birindən xəbər tutmadı. Yalnız xeyli sonra, alebardasını qabağına qoyub, buyuzun içindən qabarlı ovcuna burunotu tökən bir keşikçi ilə toqquşduqda Akaki Akakiyeviç bir qədər özünə gəldi; bu da ona görə oldu ki, keşikçi dillənib ona dedi:

– Nə olub, adamın lap başına çıxırsan, qabağında səkini görmürsən?

Bu sözlər Akaki Akakiyeviçi ətrafına göz gəzdirməyə və qa-yıdıb evə getməyə məcbur etdi. O yalnız bu zaman fikirlərini toplamağa başladı, öz vəziyyətini aydın və olduğu kimi gördü, özü ilə artıq qırıq-qırıq deyil, ən səmimi və ən yaxın bir iş barəsində söhbət edilə bilən nəcib bir dost ilə danışan kimi mühakiməli və açıq bir surətdə danışmağa başladı. Akaki Akakiyeviç öz-özünə dedi:

– Xeyr, görünür ki, arvad onu kötəkləyib; yaxşısı budur ki, bazar günü səhər onun yanına gedərəm: hələ şənbə günündən sonra gözü axacaq, özü də yuxulu olacaq, çünki içkinin xumarı gələcək, o, yenə içmək istəyəcək, arvadı isə pul verməyəcək, bu zaman mən onun ovcuna ikicə şahı basaram, yumşalar, onda şinelin də işi düzələr...

Akaki Akakiyeviç öz-özü ilə bu cür danışib özünə ürək-dirək verirdi. O, birinci bazar gününün gəlib çatmasını gözlədi və uzaqdan Petroviçin arvadının evdən çıxaraq hara isə getdiyini görüb, özünü tez Petroviçin yanına saldı. Petroviç, doğrudan da, şənbə günündən sonra xumar-xumar baxırdı, başı döşəməyə doğru əyilmişdi, özü də lap yuxulu idi; ancaq bütün bunlarla bərabər, işin nə yerdə olduğunu bilən kimi, elə bil, onu şeytan dümsüklədi.

– Olmaz, – o dilləndi. – Buyurun, təzəsini tikdirin. – Akaki Akakiyeviç bu zaman onun ovcuna bir-iki şahılıq basdı. – Təşəkkür edirəm, cənab, sizin sağlığınıza bir balaca özümü bərkidərəm, – Petroviç cavab verdi. – Amma şinel barəsində heç bir şey çıxmaz, təzə şineli sizin üçün lap qiyamət tikərəm, necə ki lazımdır, çalışaram.

Akaki Akakiyeviç yenə də yamamaq barəsində danışmaq istədisə də, Petroviç onu sözünü qurtarmağa qoymayıb dedi:

– Təzə şineli sizin üçün lap əla tikərəm, bu barədə arxayın olun, lap can yandıraram. İstəyirsiniz, lap indiki dəblə yaxasına taxma gümüşpəncə düymələr də qoyaram.

Akaki Akakiyeviç gördü ki, daha təzə şinelsiz heç cür iş düzəlməyəcək, buna görə də tamamilə ruhdan düşdü. Axı, doğ-

rudan da, necə olsun, şineli nə ilə, hansı pul ilə tikdirsin? Əlbəttə, bayram üçün veriləcək gələcək mükafata bir qədər ümid bağlamaq olardı, ancaq bu pul qabaqcadan bölünüb paylaşılmışdı. Təzə pantolon almaq, çəkməçiyə nimdaş boğazlara təzə pəncə tikdiyi üçün köhnə borcu vermək, bir də alt paltarı tikən arvada üç köynək və yazılı əsərdə adını çəkmək ədəbsizlik sayılacaq iki alt paltarı tikdirmək lazım idi, müxtəsər, bütün pul-lar xərclənib gedəcəkdi. Hətta əgər müdirə mərhəmət güc gəlib ona qırx manat mükafat əvəzinə qırx beş, ya əlli manat təy-in etdirmiş olsa, yenə də orada çox azacıq bir şey qalacaq ki, bu, şinel kapitalında dənizdə bir qətrə kimi görünəcəkdir. Hərçənd o bilirdi ki, Petroviç hərdən ağla sığmayan qiymətlər söyləməyə həvəslidir, belə ki, bəzən arvadı özü də özünü saxlaya bilməyib çıxırdı: “Nə danışsən, dəli olubsan-nədir, axmağın bir!” Gah görürsən ki, heçə-puçə işləyir, indi isə şeytan onu azdırıb, elə bir qiymət deyir ki, heç özü də o qiymətə dəyməz. Hərçənd, əlbəttə, o bilirdi ki, Petroviç səksən manata da şinel tikər, amma yenə də bu səksən manatı o, haradan tapsın? Yarısını yenə birtəhər tapmaq olar: yarısını tapmaq mümkündür, hətta bəlkə, bir az artıq da düzələr; bəs qalan yarısını haradan tapsın? Ancaq əvvəlcə oxucu gərək bilsin ki, bu pulun birinci yarısı haradandır. Akaki Akakiyeviçin belə bir adəti var idi ki, xərclədiyi hər manatdan bir quruşunu ağzı açarla bağlanan və üstündən pul salmaq üçün ensiz kəsiyi olan kiçik bir qutuya atardı. Hər yarım ildə o, yığılmış mis pulları yoxlar və onları xırda gümüş pul ilə əvəz edərdi. O, xeyli müddətdən bəri bu iş davam edib, bu surətlə bir neçə il ərzində qırx manatdan da bir qədər artıq pul yığmışdı. Beləliklə, şinelin pulunun yarısı nağd idi; bəs qalan yarısını haradan tapsın? O biri qırx manatı haradan tapsın? Akaki Akakiyeviç düşünüb-daşınıb bu qərara gəldi ki, gərək adi xərclərini, heç olmasa, bir ilin ərzində bir qədər azaltsın: axşamlar çay içməkdən əl çəksin, gecələr şam yandırmasın, əgər bir iş görmək lazım gəlsə, ev xanımının otağına gedib, onun şamının işığında işləsin; küçə ilə gedərkən ayaqlarını daşlara mümkün qədər yavaşca, ehtiyatla qoyub pəncələri üstündə yeriyən kimi yerisin ki, beləliklə, ayaqqabılarının altını

vaxtından əvvəl dağıtmasin. Alt paltarını yumağa mümkün qədər gec-gec versin, alt paltarı dağılmasın deyər hər dəfə evə gəldikdə onu əynindən çıxarıb, bircə demikoton xalatında gəzsinsin; bu xalat da çox qədim şey idi, hətta zamanın özü ona hörmət eləyib, ömrünü bir qədər uzatmışdır. Düzünü demək lazımdır ki, əvvəllər belə məhdudluqlara alışmaq onun üçün bir qədər çətin idi. Ancaq sonra birtəhər alışıdı və işlər yoluna düşdü; hətta o, axşamlar özünü ac qalmağa tamamilə öyrətdi; ancaq bunun müqabilində, fikrində gələcək şinel ideyasını əbədi bir surətdə saxladığından mənəvi cəhətdən qida alırdı. Bu vaxtdan etibarən onun mövcudluğu özü də, deyəsən, bir qədər tamamlanmışdı. Elə bil ki, o evlənmişdi, elə bil ki, onun yanında başqa bir adam var idi, elə bil ki, o, tək deyildi, xoş bir həyat yoldaşı ömür yolunu onunla birlikdə getməyə razı olmuşdu və bu həyat yoldaşı həmin o qalın pambıq sıyrıqlı, möhkəm, astarı süzülməmiş şineldən başqa bir şey deyildi. Akaki Akakiyeviç öz qarşısında müəyyən bir məqsəd qoymuş bir adam kimi xeyli canlanmış, hətta xasiyyətə möhkəmlənmişdi. Şübhə, qətiyyətsizlik, bir sözlə, bütүн mütərəddid və qeyri-müəyyən əlamətlər öz-özlüyündə onun üzündən və hərəkətlərindən yox olub getmişdi. Bəzən onun gözlərində bir od parlar, hətta başında ən cürətli və cəsəretli fikirlər dolaşardı: doğrudan da, şinelin yaxasına dələ xəzi qoymasınmı? Bu barədə düşüncələr az qalmışdı ki, onu huşsuz etsin. Bir dəfə o, bir kağızın üzünü köçürərkən az qalmışdı səhv etsin, belə ki, “uf!” – deyər çığırmiş və xaç çevirmişdi. Hər ayın ərzində o, heç olmazsa, bir dəfə Petroviçə baş çəkib onunla şinel barəsində, mahudu haradan almağın yaxşı olacağı, onun nə rəngdə və neçəlik olması barəsində söhbət edərdi. Hərçənd bir qədər qayğılı da olsa, evə həmişə razı qayıdardı; düşünərdi ki, nəhayət, bir gün gələcək, bütүн bunlar alınacaq və şinel tikiləcəkdir. İş hətta onun gözlədiyindən də sürətlə getdi. Tamamilə gözlənilmədən direktor Akaki Akakiyeviçə qırx və ya qırx beş manat deyil, düz altmış manat təyin etdi: Akaki Akakiyeviçə şinel tikdirmək lazım olduğunu duymuşdumu, yoxsa bu, öz-özünə əmələ gəlmişdimi, ancaq beləliklə, Akaki Akakiyeviçin iyirmi manat artıq pulu olmuş-

du. Bu vəziyyət işin gedişini sürətləndirdi. İki-üçcə ay da azacıq aclığa dözmüş olsa, Akaki Akakiyeviçin, doğrudan da, səksən manat pulu yığılmış olacaqdı. Onun, ümumiyyətlə, sakit olan ürəyi döyünməyə başlamışdı. Elə birinci gün o, Petroviçlə dükanlara getdi. Çox yaxşı mahud aldılar – bəs necə, çünki bu barədə hələ yarım il qabaqcadan fikirləşmişdilər və çox az ay olardı ki, onlar qiymət bilmək üçün dükanlara getməyə idilər. Bunun müqabilində Petroviç özü demişdi ki, bundan yaxşı mahud heç ola da bilməz. Astarlıq üçün kolenkor aldılar, ancaq bu, elə yaxşı və sıx toxunmuş kolenkor idi ki, Petroviçin dediyinə görə, ipəkdən də yaxşı idi, hətta görkəm cəhətindən də ondan qəşəng və şux idi. Dələ xəzi almadılar, çünki doğrudan da, baha idi, onun əvəzinə yaxşı bir pişik dərisi seçdilər, dükanda bundan yaxşısı yox idi, bu, elə bir pişik dərisi idi ki, uzaqdan onu həmişə dələ xəzinə bənzətmək olardı. Petroviç şinelin üzərində cəmi ikicə həftə işlədi, çünki sırıq işi çox idi, əgər bu olmasaydı, onu daha tez qurtarardı. Petroviç on iki manat mizd aldı; bundan az almaq heç cür mümkün deyildi: hamısını ipəklə tilmiş, ikiqat xırda tikişlə getmiş və bütün tikişləri Petroviç sonra öz dişləri ilə sıxa-sıxa cürbəcür fiqurlar işləmişdi. Bu əhvalatın, düzü, hansı gündə olduğunu söyləmək çətindir; ancaq, yəqin ki, bu gün Akaki Akakiyeviçin ömründə ən təntənəli bir gün idi, çünki bu gün Petroviç şineli gətirib gəlmişdi. O, şineli səhər tezdən, departamentə getmək vaxtından bir azca əvvəl gətirib gəlmişdi. Şinel heç bir zaman indiki kimi yerinə düşə bilməzdi; çünki artıq bərk şaxtalar başlamışdı və bu şaxtalann getdikcə daha da şiddətlənəcəyi gözlənilirdi. Petroviç yaxşı bir dərziyə yaraşan kimi, şineli gətirib gəlmişdi. Onun üzündə elə bir mənalı ifadə var idi ki, Akaki Akakiyeviç bunu heç bir zaman hələ görməmişdi. Sanki, o, böyük bir iş gördüyünü tam mənasıyla duymuşdu və birdən-birə özündə elə sonsuz bir qabiliyyət olduğunu göstərmişdi ki, bu, təzə paltar tikən dərzilərlə yalnız astar çəkən və yamaq-yırtıq edən dərziləri bir-birindən ayırır. O, şineli sarıdığı cib dəsmalını açdı. Bu dəsmal paltaryuyan arvadın yenicə alınmışdı. Petroviç həmin dəsmalı sonra işlətmək üçün büküb cibinə qoydu. O, şineli çıxarıb çox lovğa-lov-

ğa gözdən keçirdi və hər iki əli ilə tutub, çox çevik bir hərəkətlə Akaki Akakiyeviçin çiyinə saldı. Sonra bir az dartdı və arxadan əli ilə çəkib yerinə oturtdu; sonra onu Akaki Akakiyeviçin əyninə bir qədər yaxasiaçıq geydirdi. Akaki Akakiyeviç yaşlı bir adam olduğu üçün şinelin qollarını geymək istədi. Petroviç qollarını geyməyə də ona kömək etdi, məlum oldu ki, qollarını geyəndə də yaxşı durur. Müxtəsər, aşkar oldu ki, şinel tamamilə yaxşı tikilmişdir. Bu zaman Petroviç fürsəti əldən verməyib dedi ki, o yalnız lövhəsiz və kiçik bir küçədə yaşadığı üçün belə ucuz qiymətə tikir; əgər Neva prospektində tikdirsəydi, ondan birçə əlmuzdu olaraq yetmiş beş manat alacaqdılar. Akaki Akakiyeviç bu barədə Petroviçlə bəhsə girişmək istəmirdi, bir də ki Petroviçin adamı çaşdırmaq üçün sadaladığı bütün böyük məbləğlərdən qorxurdu. O, Petroviçlə haqq-hesabı üzüb ona təşəkkür etdi və həmin saat təzə şineli geyib departamentə getmək üçün küçəyə çıxdı. Petroviç də onun ardınca çıxıb küçədə duraraq xeyli müddət uzaqdan şinelə baxdı və sonra qəsdən bir kənara getdi ki, əyri döngədən keçib, yüyürə-yüyürə yenidən həmin küçəyə çıxsın və öz şinelinə bir də o biri tərəfdən, yəni qabaqdan baxsın. Bu zaman Akaki Akakiyeviç bütün duyğuları bayramsağa coşqun bir halda getməkdə idi. O, dəqiqənin hər bir anında hiss edirdi ki, əynində təzə şinel var. Hətta daxili şadlığından o, bir neçə dəfə gülmüşdü də. Doğrudan da, o, ikibaşlı sevinc qazanmışdı: həm isti idi, həm də yaxşı görünürdü. Nə surətdə isə departamentdə birdən-birə hamı xəbər tutdu ki, Akaki Akakiyeviçin şineli təzədir. Daha kapot yoxdur. Həmin dəqiqə hamı Akaki Akakiyeviçin şinelinə tamaşa etmək üçün şveysar otağına yüyürüşürdü. Ona mübarəkbadlıq etməyə başladılar. Belə ki, o, əvvəlcədən yalnız gülmüşdü, sonra isə hətta utandı. Hamı bir-bir onun yanına gəlib təzə şinelin şimisini istədikdə və heç olmasa, hamıya bir axşam qonaqlığı vermək lazım gəldiyini söylədikdə Akaki Akakiyeviç tamamilə özünü itirdi, bilmədi nə etsin, nə cavab versin və yaxasını necə qurtarsın. O, bir neçə dəqiqədən sonra çıpqırmızı olmuş halda xeyli sadəbilliklə sözbə başlayıb hamını inandırmağa çalışdı ki, bu heç də təzə şinel deyil, elə-belə, köhnə şineldir. Axırda məmurlardan biri, hətta

şöbə müdirinin müavini, yəqin ki, özünün heç də lovğa olmadığı və özündən aşağı dərəcəli adamlarla dostluq etdiyini göstərmək üçün dedi ki, yaxşı, Akaki Akakiyeviçin əvəzinə mən sizə axşam qonaqlığı verirəm və xahiş edirəm bu gün bizə çaya gəlsiniz, bir də ki, elə yerinə düşüb – bu gün mənim ad günüdür. Məmurular səmimiyyətlə həmin saat şöbə müdirinin müavinini təbrik etdilər və onun təklifini həvəslə qəbul etdilər. Akaki Akakiyeviç birtəhər boyun qaçırmaq istədisə də, ancaq hamı onu başa saldı ki, bu, hörmətsizlik olar, belə etmək ayıbdır, o da artıq heç cür boyun qaçıra bilmədi. Amma sonra təzə şinelində axşam da küçəyə çıxıb gedəcəyini yadına salanda bu iş ona xoş gəldi. Bütün bu gün Akaki Akakiyeviç üçün, doğrudan da, ən böyük, təntənəli bir bayram idi. O, tamamilə kefikök halda qayıdıb evə gəldi, şinelini çıxarıb ehtiyatla divardan asdı, mahuda və astarta bir də baxıb ləzzət aldı və sonra qəsdən müqayisə etmək üçün tamamilə üzülüb getmiş olan köhnə kapotunu çıxartdı. Həmin kapotu gözdən keçirib hətta özü də güldü. Şineli ilə bunun arasında nə qədər böyük bir fərq var idi! Hələ sonra da, yemək yeyərkən o, kapotun nə vəziyyətdə olduğunu ağlına gətirən kimi hey güldürdü. O, şən bir halda yemək yeyib, yeməkdən sonra daha heç bir kağız yazmadı, yatağında bir qədər xumarlanıb, havanın qaralmasını gözlədi. Sonra işi uzatmayıb geyindi, şineli çiyinə saldı və küçəyə çıxdı. Onu qonaq çağıran məmurun harada yaşadığını, çox təəssüf ki, deyə bilməyəcəyik: yaddaşımız yaman korlanmışdır, Peterburqda nə qədər küçə və ev varsa, hamısı başımızda bir-birinə elə qarışmışdır ki, oradan ağıllı-başlı bir şey tapıb çıxarmaq yaman çətinidir. Hər nə olur-olsun, bircə şey yəqindir ki, həmin məmur şəhərin yaxşı hissəsində yaşayırdı və deməli ki, Akaki Akakiyeviçin mənzilinə çox da yaxın deyildi. Akaki Akakiyeviç əvvəlcə işığı zəif olan bəzi tənha küçələrdən keçməli oldu, ancaq həmin məmurun mənzilinə yaxınlaşdıqca küçələr daha canlı, gediş-gəlişli və daha işıqlı bir hal alırdı. O, adamlara daha tez-tez rast gəlirdi. Gözəl geyinmiş xanımlar da gözə dəyməyə başladılar. Rast gələn kişilər yaxalarına qunduz xəzləri vurmuşdular; üzərinə zərli mixelər çalınmış taxta barmaqlıqlı xizəkləri olan van-

kalara daha az-az təsadüf edilir, əksinə, moruq rəngli məxmər şapka qoymuş, laklı xizəkləri, ayı dərisindən örtükləri olan sürücülər tez-tez görünür, bəzəkli karetlər təkərləri qarın üstündə cırıldaya-cırıldaya sürətlə küçədən keçib-gedirdi. Akaki Akakiyeviç bütün bunlara yeni bir şey kimi baxırdı, uzun illər idi ki, o, axşamlar küçəyə çıxmazdı. O, maraqla bir mağazanın pəncərəsi önündə durub içəridəki şəklə tamaşa etməyə başladı; bu şəkildə çəkməsini çıxaran gözəl bir qadın başdan-başa çılpacaq, qəşəng ayağını açıb göstərirdi; onun arxa tərəfində başqa bir otağın qapısından bakenbardlı və dodağının altında qəşəng ispansayağı saqqalı olan bir kişi başını çıxarmışdı. Akaki Akakiyeviç başını yırğalayıb güldü və yoluna davam etdi. O, nə üçün gülmüşdü, əsla tanış olmayan, lakin hər kəsin, hər halda, haqqında müəyyən bir duyğusu olan bir şeyə rast gəldiyi üçünmü, yoxsa o da bir çox başqa məmurlar kimi düşünürdü ki, aman bu fransızların əlindən! Nə deyəsən, bir şeyi ki filan eləmək istəsələr, yəqin ki, eləyəcəklər filan-fəsman... Bəlkə də, o hətta heç bunu da düşünürdü, axı insanın qəlbinə girib onun bütün fikirlərini bilmək olmaz. Nəhayət, o, şöbə müdiri müavininin yaşadığı evə gəlib çatdı. Şöbə müdirinin müavini gen-bol yaşayırdı: pilləkən başında bir fənər yanırdı, mənzil ikinci mərtəbədə idi. Akaki Akakiyeviç giriş otağına daxil olduqda yerdə cərgə-cərgə qaloşlar gördü. Onların arasında, otağın ortasında qoyulmuş bir samovar həm səslənir, həm də yaman buğlanırdı. Divarlardan şinellər və plaşlar asılmışdı, bunların bəzilərinin yaxalarında qunduz xəzi və məxmər var idi. Divarın o tayından hay-küy və danışıq səsləri gəlirdi; birdən-birə qapı açılıb, bir lakey əlində boş stəkanlar, qaymaq qabı və bir səbət suxarı ilə dolu məcməyi ilə gəldikdə bu səslər aşkar və aydın eşidildi. Görünür, məmurlar artıq çoxdan yığışmışdılar, adama bir stəkan çay da içmişdilər. Akaki Akakiyeviç özü öz şinelini asıb otağa girdi və onun qarşısında bir anda həm şamlar, həm məmurlar, həm trubkalar, həm kart stolları görünüb, hər tərəfdən yüksələn danışıq səsləri və oyan-buyana çəkilən stul gurultuları onu çaşdırdı. O çox yöndəmsiz bir halda otağın ortasında durub nə edəcəyini düşünərək bir çarə tapmağa çalışdı. Ancaq onu artıq gör-

müşdülər. Onu hay-küylə qarşılıyıb, həmin saat giriş otağına keçdilər və onun şinelini bir də nəzərdən keçirməyə başladılar. Akaki Akakiyeviç bir qədər utanan kimi oldusa da, ancaq təmizürəkli bir adam olduğundan hamının şineli tərifləməsinə sevinməyə bilmədi. Məlum şeydir ki, sonra hamı onun özündən də, şinelindən də əl çəkib, öz qaydasıyla, vist oyunu oynayan stolun başına yığışdılar. Bütün bu səs-küy, danışq, yığın-yığın adamlar – bunlar hamısı Akaki Akakiyeviçə nə isə, qəribə görünürdü. O heç bilmirdi ki, əllərini, ayaqlarını, bütün vücudunu hara soxsun; qumar oynayanların yanında oturub kartlara tamaşa etdi, onun-bunun üzünə doyunca baxdı və bir qədərdən sonra darıxdığını hiss edib əsnəməyə başladı; bir də ki onun adət elədiyi yatmaq vaxtı çoxdan keçmişdi. O, ev sahibi ilə görüşüb xudahafizləşmək istədi, ancaq onu buraxmayıb dedilər ki, təzə paltarın şirinliyi üçün, heç olmasa, adama bir qədəh şampan şərabı içməlidirlər. Bir saat sonra vineqretdən, dana əti soyutmasından, paştətdən, konditer piroqlarından və şampan şərabından ibarət axşam yeməyini gətirdilər. Akaki Akakiyeviçə iki qədəh şərab içirttilər. Bunları içdikdən sonra o, adamların şənələndiyini hiss etdi, ancaq heç bir surətdə yadından çıxara bilmədi ki, artıq saat on ikidir və evə getmək vaxtıdır. Ev sahibinin yenə onu birtəhər tutub saxlamaması üçün o, gizlincə otaqdan çıxdı, giriş otağında öz şinelini tapdı və çox təəssüflə onun yerə düşdüyünü gördü, şineli çırpdı, üstünə yapışan xırdaca tükləri qoparıb atdı, çiyinə saldı və pillələrlə düşüb, küçəyə çıxdı. Küçə hələ işıq idi. Nökərlərin və hər cür xırda-xuruş adamların həmişəlik klubları olan xırdaca dükanlar açıq idi. Bağlı olan bəzi dükanların qapıları arasında da uzun işıq zolaqları görünürdü ki, bu da həmin dükanlarda adam olduğunu göstərirdi; bunlar, yəqin ki, öz ağalarını nigaran qoyub, dedi-qodu və söhbətlərini başa vurmaqda olan nökar və ev xidmətçiləri idilər. Akaki Akakiyeviç kefikök halda getməkdə idi, hətta birdən-birə səbəbi məlum olmadan bir xanımın dalınca azacıq yüyürən kimi də oldu; xanım isə bir ildırım sürəti ilə onun yanından keçib-getdi; onun bədəninin bütün hissələri qeyri-adi bir surətdə tərpəşməkdə idi. Lakin Akaki Akakiyeviç elə həmin saat ayaq

saxlayıb, yenə əvvəlki kimi sakit-sakit yeriməyə başladı və haradan əmələ gəldiyi məlum olmayan öz iti yerisinə təəccübləndi. Bir az sonra onun qarşısına həmin tənha küçələr çıxdı ki, bunlar elə gündüzlər də o qədər gur olmur; o ki qaldı gecə ola. İndi həmin küçələr daha tənha və kimsəsiz idi. Fənərlərə az-az rast gəlmək olurdu, görünür, yağları qurtarmışdı. Taxta evlər və banlar görünməyə başladı; ins-cins görünmürdü; küçənin ortasında yalnız qar pırıldayır, bir də yuxuya getmiş alçaq daxmacıqların örtülmüş pəncərə taxtaları qəmgin-qəmgin qaralırdı. Akaki Akakiyeviç bir yerə gəlib çıxdı ki, burada küçə ucsuz-bucaqsız bir meydana qovuşurdu. Meydanın o biri başında evlər zorla seçilir, meydanın özü isə qorxunc bir səhra kimi görünürdü.

Uzaqlarda, Allah bilir harada isə, dünyanın o biri ucunda imiş kimi görünən bir budkadan azacıq işıq gəlirdi. Burada Akaki Akakiyeviçin şənliyi xeyli azaldı. O, qeyri-ixtiyari bir qorxu içində meydana ayaq basdı, elə bil, ürəyinə dammışdı ki, bir bədbəxtlik üz verəcək. O dönüb arxasına və ətrafına göz gəzdirdi: elə bil, dənizin ortasında idi. “Yox, yaxşısı budur ki, heç baxmayım”, – o düşündü və gözlərini yumub yeriməyə başladı. O, meydanın axırına çoxmu və ya azmı qaldığını bilmək üçün gözlərini açıdıqda birdən-birə gördü ki, qarşısında, demək olar ki, lap burnunun qabağında bığlı adamlar durmuşdur; o hətta bunların necə adam olduqlarını seçə bilmədi. Onun gözləri qaraldı və ürəyi şiddətlə döyünməyə başladı. “Axı bu şinel mənimkidir!” – deyə adamlardan biri göy gurultusuna bənzər bir səslə bağıraraq, Akaki Akakiyeviçin yaxasından yapışdı. Akaki Akakiyeviç “Qarovull!” – deyə çığırmaq istəyirdi ki, o biri adam bir məmur başı boyda olan yumruğunu ağzına dirəyib dedi: “Bir səsinə çıxar görüm!” Akaki Akakiyeviç yalnız bunu hiss etdi ki, onun şinelini çıxartdılar, özünə də bir təpik vurdular; o, üzüstə qarın içinə yığılıb huşunu itirdi. Bir neçə dəqiqədən sonra özünə gəlib ayağa qalxdı; ancaq daha yanında heç kəs yox idi. O, hiss etdi ki, çöl soyuqdur, əynində də şineli yoxdur; o, çığırmağa başladı, lakin səsi heç meydanın axırına çatmadı. O, məyus halda çığırma-çığırma meydana keçib, budkaya sarı yüyürdü; budkanın yanında keşikçi öz alebardasında dayanıb maraqla baxırdı ki

görsün, uzaqdan çıxıra-çıxıra onun üstünə yüyürən bu adam nə olan şeydir? Akaki Akakiyeviç onun yanına çatıb, tövşüyərək çıxırmağa başladı ki, o yatır, heç bir şeyə göz yetirmir və adamı soyduqlarını görmür. Keşikçi cavab verdi ki, o heç bir şey görməmişdir, yalnız onu görmüşdür ki, kim isə iki nəfər adam onu meydanın ortasında saxladılar, o güman edirmiş ki, bunlar onun tanışlarıdır; boş-boşuna deyirməkdənsə, yaxşısı budur ki, o, sabah nəzarətçinin yanına getsin, nəzarətçi şineli apararı adamları tapar. Akaki Akakiyeviç evə tamamilə pərişan bir halda gəlib çıxdı: hələ gicgahlarında və peysərində təkəmseyrək qalan saçları tamamilə bir-birinə qarışmışdı. Böyürləri, sinəsi və bütün pantalonu qar içində idi. Onun mənzilinin sahibi olan qarı qarının qaribə bir surətdə döyüldüyünü eşidib yatağından sıçramış və bir ayağında başmaq tələsik qarını açmağa yüyürüb, həya üçün bir əli ilə köynəyini tutmuşdu; lakin qarını açıdıqda Akaki Akakiyeviç bu gündə görüb geri çəkildi. Akaki Akakiyeviç işin nə yerdə olduğunu danışdıqda qar əllərini yelləyib düz məntəqə rəisinin yanına getmək lazım olduğunu dedi, çünki kvartal nəzarətçisi vədə verib onu aldadar və süründürməyə salar; hamısından yaxşısı budur ki, məntəqə rəisinin yanına getsin, o həтта bir qədər tanışdır, çünki əvvəllər bunun yanında aşpaz işləyən çuxonlu Anna indi məntəqə rəisinin yanında dayə işləyir. O özü məntəqə rəisinin onların evinin yanından karetdə keçib-getdiyini tez-tez görür, hər bazar günü kilsəyə gəlib dua edir və eyni zamanda, şən-şən hamını nəzərdən keçirir, deməli ki, bütün bunlardan məlum olduğuna görə, o, yaxşı bir adam olmalıdır. Akaki Akakiyeviç bu qərarı dinləyib qəmgin halda öz otağına keçdi və onun orada həmin gecəni necə başa vurduğunu başqasının vəziyyətini az-çox təsəvvür edə bilən adamın öz mühakiməsinə buraxırıq. Səhər tezdən Akaki Akakiyeviç məntəqə rəisinin yanına getdi; ancaq dedilər ki, o yatır; Akaki Akakiyeviç saat onda bir də getdi, yenə dedilər ki, yatır, o bir də saat on birdə gəldi, dedilər ki, məntəqə rəisi evdə yoxdur; o bir də nahar vaxtı gəldi – ancaq giriş otağında olan mirzələr onu heç bir surətdə içəri buraxmayıb, nə üçün, nə səbəbə gəldiyini və necə bir hadisə baş verdiyini mütləq bilmək istədilər. Belə ki,

axırda Akaki Akakiyeviç ömründə birinci dəfə hirsini büruzə vermək istədi və qəti surətdə dedi ki, şəxsən məntəqə rəisinin özünü görməlidir, mirzələrin onu içəri buraxmamağa ixtiyarı yoxdur, o, departamentdən dövlət işi üçün gəlmişdir və onlardan şikayət edər, onda görələr. Bunun müqabilində mirzələr heç bir şey deməyə cürət etmədilər və onlardan biri məntəqə rəisini çağırmağa getdi. Məntəqə rəisi şinelin oğurlanması barəsində söhbəti nə isə son dərəcə qərribə bir halda dinlədi. O, işin başlıca nöqtəsinə diqqət yetirmək əvəzinə, Akaki Akakiyeviçdən soruşmağa başladı ki, evə nə üçün belə gec qayıdımış, ədəbsiz bir evdə-zadda olmayıbmiş ki, belə ki, Akaki Akakiyeviç tamamilə pərt olub, onun yanından çıxdı və şinel barəsindəki işin davam etdirilib-etdirilməyəcəyini bilmədi. O, bütün bu günü qulluq etdiyi idarəyə getmədi (bu, onun ömründə yeganə hadisə idi). O biri gün daha pis görkəm almış köhnə kapotunu geyib, rəngi tamamilə solğun halda idarəyə getdi. Şinelinin oğurlanması barəsində danışarkən hətta belə bir halda da Akaki Akakiyeviçə istehza etmək istəyən bəzi məmurlar tapıldısa da, ancaq bu əhvalat çoxunun ürəyini kövrəltdi. Bu qərara gəldilər ki, həmin saat aralarında pul yığısınlar, ancaq çox cüzi miqdarda pul yığıldı; çünki məmurlar direktorun portretini çəkdirmək və şöbə müdirinin təklifinə görə, direktorun dostu olan bir yazıçının kitabını almaq üçün xeyli pul sərf etmişdilər, beləliklə, yığılan pul cüzi bir şey oldu. Akaki Akakiyeviçə rəhmi gələn məmur, heç olmasa, boş bir məsləhət ilə kömək etmək üçün ona dedi ki, kvartal nəzarətçisinin yanına getməsin, çünki kvartal nəzarətçisi öz böyüklərinin rəğbətini qazanmaq üçün, bəlkə də, birtəhər şineli tapar, ancaq Akaki Akakiyeviç şinelin özünə aid olduğunu sübut etmək üçün qanuni dəlillər təqdim etməsə, şineli polis idarəsində qalacaqdır; hamısından yaxşısı budur ki, o, bir böyük adama müraciət etsin, həmin böyük adam lazım olan adamlarla yazışsın və danışsın işi sürətləndirə bilər. Çarə yox idi; Akaki Akakiyeviç bir böyük adamın yanına getməyi qərara aldı. Həmin böyük adamın vəzifəsinin nədən ibarət olduğu indiyə qədər məlum deyil. Bilmək lazımdır ki, həmin böyük adam bu yaxınlarda böyük adam olmuşdur, bun-

dan əvvəl isə böyük adam deyildi; amma onun mövqeyi indi də daha böyük adamların mövqeləri ilə müqayisə edildikdə çox da böyük sayılmırdı. Ancaq həmişə elə adamlar tapıla bilər ki, başqalarının nəzərində böyük olmayan adam onların nəzərində böyükdür. Bir də ki həmin adam öz böyüklüyünü başqa vasitələrlə gözə çarpdırmağa çalışırdı: o, belə bir qayda qoymuşdu ki, işə gəldikdə aşağı rütbəli məmurlar onu hələ pilləkənin başında qarşılmalıdırlar; onun yanına heç kəs getməyə cürət etməməlidir, hər bir şey möhkəm bir qayda üzrə olmalıdır: kollec qeydiyyatçısı quberniya katibinə məlumat verməli, quberniya katibi titulyar və ya o dərəcədə olan başqa bir katibə məlumat verməlidir, yalnız bundan sonra iş gəlib ona çıxmalıdır. Müqəddəs Rus ölkəsində artıq belə bir qayda əmələ gəlmişdir ki, hamı öz rəisini təqlid edir, hamı özünü ona bənzədir və onu yamsılayır. Hətta deyirlər ki, bir titulyar müşaviri kiçik bir dəftərxanaya müdir qoyduqları zaman o, həmin saat özünə xüsusi bir otaq ayırır oranı “idarə otağı” adlandırmış və qapının ağzına qırmızı yaxalıqlı və bafta-taftalı kapeldinlər qoyubmuş ki, bunlar hər gələn adam üçün qapının dəstəyindən yapışıb açmışlar. Amma həmin idarə otağına adi bir yazı stolu zorla yerləşərmiş. Böyük adamın üsul və adətləri sanballı və əzəmətli idisə də, çox mürəkkəb deyildi. Onun sisteminin başlıca əsası ciddilik idi. O, həmişə: “Ciddilik, ciddilik, bir də ciddilik!” – deyər və öz adəti üzrə, son sözü söylədikdə danışdığı adamın üzünə çox mənalı-mənalı baxardı. Amma bunun üçün heç bir səbəb də yox idi, çünki dəftərxananın bütün dövlət mexanizmini təşkil edən on nəfərə qədər məmur, onsuz da, lazımınca qorxu içində idi: həmin böyük adamı uzaqdan gördükdə onlar işlərini buraxıb, dik ayaq üstündə durub rəisin otaqdan keçib-gətməsini gözlərdilər. Onun aşağı rütbəli məmurlarla adi danışığı çox ciddi olub, aşağıdakı üç cümlədən ibarət olardı: “Necə cürət edirsiniz? Bilirsinizmi, kiminlə danışırsınız? Anlayırsınızmi, qarşınızda duran kimdir?” Amma əslində, o, mehriban bir adam idi, yoldaşları ilə xoş rəftar edər, işə yarıyardı; ancaq generallıq rütbəsi onu lap azdırmışdı. O, general rütbəsi aldıqdan sonra özünü itirib yolunu azmış və nə edəcəyini əsla bilmirdi.

Özünə bərabər adamla o, ağıllı-başlı, olduqca mərifətli, bir çox cəhətlərdən hətta ağıllı bir adam idi. Ancaq özündən, heç olmasa, bircə dərəcə də aşağı rütbəli adamlar arasına düşdükdə o, tamamilə adamlıqdan çıxırdı: qaradınməz olub qaralardı, onun vəziyyətinə adamın yazığı gələrdi, çünki hətta o özü də hiss edirdi ki, vaxtını burada olduğundan ölçülməz dərəcədə yaxşı keçirə bilərdi. Onun gözlərində bəzən maraqlı bir söhbət, ya da bir dəstəyə qoşulmaq üçün şiddətli arzu hiss olunurdu, lakin belə fikirlər onu qoymurdu: onun tərəfindən bu həddən artıq sadə bir hərəkət, həddən artıq sərbəstlik sayılmazdı, beləliklə, o, öz nüfuz və hörmətini itirməzmi? Belə düşüncələr nəticəsində o, həmişə eyni qaradınməz vəziyyətdə qalar, yalnız hərdən təkhecalı səslər çıxarırdı; beləliklə də, o, son dərəcə qaraqabaq bir adam ləqəbi qazanmışdı. Bizim Akaki Akakiyeviç belə böyük bir adamın yanına gəldi; həm də çox qeyri-münasib, özü üçün həm də xeyli əlverişsiz, lakin həmin böyük adam üçün əlverişli olan bir zamanda gəlib çıxdı. Həmin böyük adam öz kabinetində idi və yaxında bura gəlmiş köhnə tanış və uşaqlıq yoldaşı ilə şən-şən söhbət edirdi; bu yoldaşı ilə o, neçə il idi ki, görüşməmişdi. Bu zaman ona ərz etdilər ki, Başmaçkin adlı birisi gəlmişdir. O, acıqlı bir səslə soruşdu: “Nəçidir?” Ona cavab verdilər ki: “Bir məmurdur”. “Hə! Qoy gözləsin, indi vaxtım yoxdur”, – deyə böyük adam cavab verdi. Burada söyləmək lazımdır ki, böyük adam tamamilə yalan deyirdi: onun vaxtı var idi, onlar dostu ilə artıq çoxdan idi ki, hər şey bərasində danışıb qurtarmışdılar və artıq xeyli vaxtdı söhbətlərinə uzun-uzadı sükutla ara verir və yalnız hərdənbir yavaşcadan bir-birinin buduna vurub deyirdilər: “Belə işlər, İvan Abramoviç! Belə işlər, Stepan Varlamoviç!” Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, həmin böyük adam məmurun gözləməsini tapşırırdı; beləliklə, o, çoxdan xidmət etməmiş və kənddə öz evində yaşamaqda olan dostuna göstərmək istəyirdi ki, məmurlar onun giriş otağında nə qədər gözləyirlər.

Axırda o, doyunca söhbət edib və daha artıq sükut etdikdən, əyri söykənəcəyi olan çox rahat kreslodə bir siqar çəkdikdən sonra, nəhayət, sanki, birdən yadına düşmüş kimi, qapının

ağzında əlində kağızlar tutub məlumat vermək üçün durmuş katibinə dedi:

– Hə, axı deyəsən, orada bir məmur vardı; ona deyin ki, içəri gələ bilər.

Böyük adam Akaki Akakiyeviçin yazıq görkəmini və köhnə vismundirini görüb birdən ona müraciətlə dedi:

– Nə buyururdunuz? – Bu sözləri o, indiki mövqeyini və general rütbəsini almamışdan hələ bir həftə əvvəl öz otağında təklilikdə güzgünün qabağında qəsdən öyrənmiş olduğu acıqlı və möhkəm bir səsle söylədi. Akaki Akakiyeviç hələ əvvəlcədən lazımınca qorxu hiss edib bir qədər tutuldu və bacardığı kimi, dilinin sərbəstliyinin ona müsaidə etdiyi dərəcədə və başqa vaxtda olduğundan daha tez-tez “filan” adətini işlədə-işlədə izah etməyə başladı ki, şineli təptəzə idi. İndi onu insafsız bir surətdə soymuşdular və o, həmin adama müraciət edir ki, birtəhər, “filan” bir adamın qarşısında vasitəçilik edib, cənab oberpolismeyster ilə və ya başqa bir adamla yazışıb onun şinelini tapsın. Generala, nədənsə, elə gəldi ki, bu cür hərəkət etmək özbaşnalıqdır.

– Bu necə işdir, cənab, – o, acıqlı səsle davam etdi. – Qayda-qanun bilmirsinizmi? Siz hara gəlibsiniz? Bilmirsinizmi işi necə aparırlar? Bu barədə siz gərək əvvəlcə dəftərxanaya ərizə verəydiniz; həmin ərizə hissə müdirinə gedəydi, ondan şöbə müdirinə veriləydi, sonra katibə çataydı, katib isə onu mənə yetirə idi.

Akaki Akakiyeviç bütün olan-qalan cürətini toplayıb, eyni zamanda, çox bərk tərlədiyini hiss edə-edə dedi:

– Ancaq, general həzrətləri... mən zati-alinizə ona görə zəhmət verməyə cürət etdim ki, katiblər... çox etibarlı adamlar deyil, filan...

– Necə, necə, necə? – böyük adam dilləndi. – Bu cürət sizdə haradandır? Bu fikirlər sizin başınıza haradan girmişdir? Rəislərə və böyüklərə qarşı cavanlar arasında bu azgınlıq haradan belə yayılmışdır!

Deyəsən, bu böyük adam Akaki Akakiyeviçin yaşının əllidən də ötdüyünü görməmişdi. Akaki Akakiyeviçə cavan demək yal-

nız nisbi olardı; yəni yaşı yetmişdən artıq olana nisbətən ona cavan demək olardı.

– Siz bilirsinizmi, bu sözləri kimə deyirsiniz? Bilirsinizmi, sizin qarşınızdakı kimdir? Siz bunu anlayırsınızmi? Siz bunu qanırırsınızmi? Mən sizdən soruşuram.

Bu sözləri söyləyib böyük adam ayağını yerə döydü və səsinə elə yüksək bir dərəcəyə qaldırdı ki, bundan yalnız Akaki Akakiyeviçi deyil, başqasını da dəhşət götürərdi. Akaki Akakiyeviç yerində donub-qaldı, yırgalandı, bütün bədəni əsdi və heç cür ayaq üstə dura bilmədi: əgər həmin saat xidmətçilər yüyürüb onu tutmasaydılar, döşəməyə sərilməkdə. Onu, demək olar ki, hərəkətsiz bir halda otaqdan çıxartdılar. Böyük adam isə etdiyi təsirin gözlədiyindən də artıq olduğuna sevinərək öz sözləri ilə başqa bir adamı hətta biluş edə biləcəyi fikrindən tamamilə məmnun qalmış halda gözünün ucu ilə dostuna baxdı ki, görsün o, bu işə necə baxır. O, məmnuniyyətlə gördü ki, dostu ən qeyri-müəyyən bir vəziyyətdədir və hətta özü də bir qədər qorxuya düşmüşdür.

Akaki Akakiyeviçin pilləkənləri necə düşdüyündən və küçəyə necə çıxdığından əsla xəbəri yox idi. O, əl-ayağının varlığını da hiss etmirdi. O, ömründə bir general tərəfindən, həm də yad bir general tərəfindən hələ bu qədər şiddətli danlanmamışdı. O, küçələrdə vıyıldayan çovğundan ağzını açıb səkilərdən düşüb çıxma-çıxa yeriyirdi; külək Peterburq qaydasınca dörd tərəfdən, bütün döngələrdən onun üstünə hücum edirdi. Küləkdən bir anda onun nəfəsi kəsildi, o, evə bir halda gəlib çıxdı ki, daha bircə kəlmə də danışa bilmədi; onun bütün bədəni şişmişdi; o, yatağına uzandı. Bəzi vaxt lazımı məzəmmətin təsiri bu qədər şiddətli olur! Ertəsi gün onun bədəni qızdırma içində yarırdı. Peterburq iqliminin alicənab köməkliyi sayəsində xəstəlik gözlənilmədiyindən sürətlə inkişaf etdi və doktor gəldikdə xəstənin nəbzinə baxıb onu isindirməkdən başqa bir əlac göstərə bilmədi; bunu da yalnız ona görə etdi ki, xəstə təbabətin xeyirli köməyindən məhrum qalmasın; özü də xəbər verdi ki, bir sutka yarımından sonra mütləq işi bitəcəkdir. Bundan sonra həkim evin xanımına müraciətlə dedi ki, ay ana, siz nəhaq yerə vaxt

itirməyin, onun üçün elə indidən bir şamağacından tabut qayırdırın, çünki palıd ağacından tabut onun üçün baha olar. Akaki Akakiyeviçin özü üçün məşum olan bu sözləri eşidib-eşitmədiyi, əgər eşitdisə, bu sözlərin ona sarsıdıcı bir təsir edib-etmədiyi, onun öz dərdli həyatı üçün təəssüflənib-təəssüflənmədiyi məlum deyil, çünki o, həmişə qızdırma içində sayıqlayırdı. Onun gözünə bir-birindən qəribə olan səhnələr görünürdü; o gah Petroviçi görür və ona elə bir şinel sifariş edirdi ki, oğruları tutmağa tələsi olsun; gah ona elə gəlirdi ki, çarpayısının altı həmişə oğrularla doludur və o, hər dəqiqə evin xanımını çağırıb tapşırırdı ki, hətta yorğanının altından oğrunu çəkib çıxartsın; gah soruşurdu ki, köhnə kapotunu niyə gözünün qabağında asmışlar, onun ki təzə şineli var; gah ona elə gəlirdi ki, generalın qabağında durub, onun yerli məzəmmətlərini dinləyir və tez-tez deyir: “Müqəssirəm, general həzrətləri”, gah da hətta pis-pis danışır, ən dəhşətli sözlər söyləyirdi, belə ki, ömründə ondan bu cür sözlər eşitməmiş qoca ev xanımı hətta xaç çevirdi, həm də ki bu sözlər “general həzrətləri” sözlərindən həmin saat sonra söylənilirdi. Sonra isə o, tamamilə mənasız-mənasız danışdı, belə ki, heç bir şey başa düşmək mümkün deyildi; yalnız bircə şeyi görmək mümkün idi ki, bütün bu hədərən-pədərən sözlər və fikirlər elə bircə həmin şinelin ətrafında hərlənirdi. Axırda yazıq Akaki Akakiyeviç canını tapşırırdı. Onun nə otağını, nə də şeylərini möhürlədilər, çünki əvvəla, vərəsəsi yox idi; ikincisi, çox az bir irs qalmışdı ki, o da bundan ibarət idi: bir dəstə qaz lələyi, bir tutam ağ dövlət kağızı, üç cüt corab, iki-üç şalvar düyməsi, bir də ki oxucuya məlum olan kapot. Bütün bunların kimə çatdığına Allah bilir: etiraf edirəm ki, bu əhvalatı nəql edən adam özü bu məsələ ilə heç maraqlanmamışdır. Akaki Akakiyeviçi aparıb basdırdılar və Peterburq Akaki Akakiyeviçsiz qaldı, elə bil, bu adam heç yerli-dibli yox imiş. Heç kəsin müdafiə etmədiyi, heç kəs üçün əziz olmayan, heç bir kəsin maraqlanmadığı, hətta adi bir milçəyi sancağa taxan və ona mikroskopla baxan bir təbiyyatçının da diqqətini cəlb etməyən bir məxluq yox olub getdi; bu, elə bir məxluq idi ki, bütün dəftərxana istehzalarına itaətlə dözərdi və heç də fövqəladə bir iş ol-

madan qəbirə getdi; lakin hər halda, bu məxluq üçün həтта ömrünün ən sonunda da olsa, şinel şəklində xoş bir əlamət əyan oldu, onun yazıq həyatını bir anlığa canlandırdı, sonra da padşahların və dünya hökmdarlarının başına gələn kimi dözülməz bir fəlakət onun da başına gəldi... Onun ölümündən bir neçə gün sonra departamentdən evinə bir xidmətçi göndərüb əmr etmişdilər ki, həmin saat idarəyə gəlsin, rəis onu tələb edir; lakin xidmətçi əliboş qayıtmalı olub məlumat verdi ki, Akaki Akakiyeviç daha gələ bilməz. “Niyə?” sualına xidmətçi cavab verdi ki, elə belə, o ölmüşdür, dörd gün bundan qabaq basdırmışlar. Departamentdə Akaki Akakiyeviçin ölümündən belə xəbər tutdular və ertəsi gün artıq yerində yeni bir məmur oturmuşdu; o, boyca xeyli uca idi, həfləri onun kimi düz xətlə deyil, xeyli qıyqacı yazırdı.

Ancaq kim güman edə bilərdi ki, Akaki Akakiyeviçin əhvalatı burada bitmir və o, heç kəs tərəfindən nəzərə alınmayan həyatının bir mükafatı imiş kimi ölümündən sonra bir neçə gün gurultulu bir həyat keçirəcəkdir? Ancaq belə oldu və bizim nəğil etdiyimiz bu adi əhvalat gözlənilmədən, xəyali bir nəticə ilə qurtaracaqdır. Peterburqa birdən-birə belə bir şeyiə yayıldı ki, Kalinkin körpüsü yanında və onun ətraflarında gecələr adamların gözüne nə işə öz oğurlanmış şinelini axtaran məmur şəklində bir xəyalat görünür və xəyalat, adamların mənsəb və rütbəsinə baxmadan hamının çiyindən hər cür şineli öz oğurlanmış şineli adına çəkib aparır: yaxaları pişik dərisindən, qunduz dərisindən, sırımış, sırımamış, yenot dərisindən, tülkü dərisindən, ayı dərisindən kürk, müxtəsər, insanların öz bədənlərini bürümək üçün icad etdikləri xəz və dəri paltar – nə rast gəliresə, hamısını çəkib aparır. Departament məmurlarından biri öz gözü ilə həmin ölü xəyalatını görüb onun Akaki Akakiyeviç olduğunu o saat tanıyılmış. Lakin bundan onu elə bir qorxu götürübmüş ki, həmin saat var gücü ilə qaçmağa başlayıbmiş və buna görə ona diqqətlə baxa bilməyibmiş, yalnız uzaqdan onu barmağı ilə hədələdiyini görübmiş. Hər bir tərəfdən fasiləsiz şikayətlər yağmağa başlamışdı ki, hələ titulyar müşavirlər bir yana, həтта ən böyük gizli müşavirlərin də kürəkləri və çiyinləri gecələr şinellər soyulduğuna görə tamamilə soyuğun qabağında

qalmalı olmuşdur. Polis idarəsinə əmr verilmişdi ki, ölü xəyalatını hər necə olursa olsun, ya diri, ya ölü tutsunlar və başqalarına nümunə olmaq üçün ən amansız bir surətdə cəzalandırınsınlar. Az qalmışdı ki, bu iş müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilsin. Kiryuşkin döngəsində bir kvartalin keşikçisi həmin ölü xəyalatın cinayət başında, vaxtilə fleytaçalan olub, hazırda istefaya çıxmış bir musiqçinin friz şinelini çəkib aparmaq istədiyi zaman azca qalmışdı ki, yaxalayıb tutsun. O, xəyalatın yaxasından yapışib çıxıraraq iki başqa yoldaşını da çağırmış və xəyalatı tutub saxlamağı onlara tapşırıb, özü yalnız bircə dəqiqəliyə əylib çəkməsinin boğazından burunotu qabını çıxartmaq istəyirmiş ki, ömründə altı dəfə don vurmuş bumunu bir qədər təravətləndirsin; ancaq görünür, burunotu elə bir burunotu imiş ki, buna həttə ölünün xəyalatı da dözə bilməyibmiş. Keşikçi barmağını burununun sağ pərdəsinə dirəyib sol əli ilə bir çimdik burunotu götürməyə macal tapmamış, ölü elə bərkdən asqırıbmış ki, üçünün də gözünü burunotu ilə doldurubmuş. Onlar yumruqlarını gözlərinə dirəyib ovuşdurunca ölünün izi-tozu da qalmayıbmış, belə ki, onlar ölünün, doğrudan da, öz əllərində olub-olmadığını həttə yaxşı bilmirlər. O vaxtdan bəri keşikçilər ölülərdən elə bərk qorxmağa başlamışdılar ki, həttə diriləri də tutmağa qorxur və yalnız uzaqdan çıxırırdılar: “Hey, yolunu düz get!” Bundan sonra ölü məmur xəyalatı, həttə Kalinkin körpüsündən uzaqlarda da görünüb, bütün qorxaq adamları dəhşətə salırmış. Amma biz, əslində, tamamilə həqiqi olan bu əhvalatın xəyali bir istiqamət almasının əsl baisi olan həmin böyük adamı tamamilə yaddan çıxartdıq. Hər şeydən əvvəl, ədalətli olmaq vəzifəsi tələb edir deyək ki, həmin böyük adam bərk danlanmış yazıq Akaki Akakiyeviç gedən kimi mərhəmətə bənzər bir şey hiss etmişdi. Başqasının halına yanmaq onun üçün yad bir şey deyildi. Mənsəbinin çox zaman xeyirxahlıq hisslərinin üzə çıxmasına mane olduğuna baxmayaraq, onun qəlbində bir çox mehriban duyğular yer etmişdi. Yanına gəlmiş dostu onun kabinetindən çıxan kimi o həttə yazıq Akaki Akakiyeviç barəsində düşünməyə də başlamışdı. Bu zamandan başlayaraq, demək olar ki, hər gün yüksək rütbəli bir adamın məzəmmətinə

dözə bilməyən Akaki Akakiyeviçin solğun üzünü onun gözüne görünürdü. Akaki Akakiyeviçin fikri onu o qədər narahat etmişdi ki, aradan bir həftə keçəndən sonra o hətta Akaki Akakiyeviçin dalınca bir məmur göndərüb onun işinin necə olduğunu və ona, doğrudan da, kömək etmək mümkün olub-olmadığını öyrənməyi qərara aldı. Akaki Akakiyeviçin qısa bir müddətdə və şiddətli qızdırma içində öldüyünü ona xəbər verdikdə o hətta heyrət içində qalıb, vicdan əzabı duydu və bütün gün kefi yerində olmadı. O, birtəhər əylənmək, bu xoşagəlməz təsiri yadından çıxarmaq arzusu ilə axşam öz dostlarından birinin yanına getdi, onun evində ağıllı-başlı bir məclis gördü, hamısından yaxşısı bu idi ki, oradakılar hamısı, demək olar ki, bir rütbədə adamlar idi, belə ki, onun heç bir cəhətdən əli-qolu bağlanmayacaqdı. Bu, onun ruhi vəziyyətinə çox qəribə təsir etdi. O, açıldı, xoşsifət, mehriban bir adam oldu, müxtəsər ki, bütün gecəni çox xoş keçirdi. Axşam yeməyi yeyərkən iki stəkan şampan şərabı içdi (məlum olduğu kimi, bu şərab şən və xoş fikirlərə yaxşı təsir edir). Şampan şərabı onda cürbəcür gözlənilməz hərəkətlərə meyil əmələ gətirdi; belə ki, o, birbaşa evə getmək istəməyib, Karolina İvanovna adlı, gərək ki, əslən alman olan tanış bir xanımın yanına getmək istədi. Bu xanımla onun tamamilə dostanə bir münasibəti var idi. Bunu da demək lazımdır ki, bu böyük adam xeyli yaşlı idi, yaxşı bir ər idi və hörmətli bir ailə sahibi idi. Biri artıq dəftərxanada xidmət edən iki oğlu və burnu bir qədər dik olsa da, gözəl olan on altı yaşlı bir qızı hər gün gəlib onun əlini öpər və deyərdilər: “*Bonjour, papa*”¹. Hələ canısulu olub, hətta heç də kifir olmayan arvadı hər şeydən əvvəl əlini öpdürər, sonra tərsinə çevirib özü onun əlini öpərdi. Lakin öz evindəki ailə mehribanlığından tamamilə razı qalan həmin bu böyük adam dostanə münasibətlər üçün şəhərin o biri başında bir aşna saxlamağı da ədəbli bir hərəkət hesab edirdi. Onun bu aşnası öz arvadından əslənə cavan, nə də yaxşı idi; ancaq dünyada belə qəribə tapmacalar olur və bu barədə mühakimə yürütmək bizim işimiz de-

¹ Günün xeyir olsun, ata. (*fr.*)

ylil. Bəli, həmin böyük adam pilləkəndən düşüb, xizəyə oturdu və sürücüyə dedi:

– Karolina İvanovnanın yanına! – Özü isə bəzəkli və isti şinelinə bürünüb elə xoş bir vəziyyət aldı ki, bir rus üçün bundan yaxşısını ağla gətirmək də mümkün deyil, yəni bu, elə vəziyyətdir ki, özün heç bir şey fikirləşməsən, amma bir-birindən xoş fikirlər onları axtarmağa zəhmət vermədən özləri sənənin ağlına gəlir. O, böyük bir ləzzət içində keçirdiyi axşamın bütün xoş dəqiqələrini, kiçik məclisi qəhqəhə ilə güldürən bütün sözləri ötrə olaraq yadına salırdı; o hətta bu sözlərdən bəzilərini yavaşca təkrar edirdi; ona elə gəlirdi ki, bu sözlər elə əvvəlki kimi gülməlidir və buna görə təəccüblü deyil ki, o özü də ürəkdən güldürdü. Ancaq şiddətlə əsən külək hərdənbir ona mane olur və Allah bilir haradan və hansı səbəbə görə şiddətlə əsib, sanki, sifətini kəsir, yığın-yığın qan içəri atır, şinelin yaxasını bir yelkən kimi qabardır, ya da birdən qeyri-təbii bir qüvvə ilə onun başına çırpır və beləliklə, onu daim narahat edib bu vəziyyətdən qurtarmağa məcbur edirdi. Böyük adam birdən hiss etdi ki, kim isə çox möhkəm bir surətdə onun şinelinin yaxalığından yapışdı. O dönüb baxdıqda əynində köhnə vismundir olan ortaboylu bir adam gördü və dəhşət içində onun Akaki Akakiyeviç olduğunu tanıdı. Məmurun üzünü qar kimi ağappaq idi, özü də lap ölüyə bənzəyirdi. Lakin birdən bu böyük adamı bürüyən dəhşət hər bir həddi aşdı. O gördü ki, ölünün ağzı əyildi, oradan qorxunc məzar qoxusu gəldi və ölü bu sözləri söylədi:

– Həl! Axır ki, əlimə düşdün! Axır ki, sənənin də yaxandan yapışdım, filan-fəsmən! Mənə elə sənənin şinelin lazım idi! Mənim şinelimi tapmağa çalışmadın, üstəlik, hələ məni danladın da, di indi öz şinelini ver!

Yazıq böyük adam az qalmışdı ölsün. Hərçənd o, dəftərxanada və ümumiyyətlə, aşağırütbəli adamların yanında çox tündxasiyyət idi, hərçənd onun bircə heybətli görkəminə baxanda hər kəs deyirdi: “Aman, nə tündxasiyyətdir!” Ancaq burada o, pəhləvan görkəminə malik bir çox adamlar kimi elə qorxuya düşdü ki, hətta qəşş edəcəyindən qorxdu, hətta o özü şineli tez çiyindən atıb, qorxudan səsi dəyişmiş bir halda sürücüyə çıxırdı:

– Var gücünlə evə sür!

Sürücü, adətən, ən qəti dəqiqələrdə çıxan bu səsi eşidib bundan sonra xeyli təsirli hərəkətlər də olduğunu bildiyindən, hər ehtimala görə, başını çiyinləri arasına qısıb qamçısını qaldıraraq qolaylandı və xizəyi ox kimi sürdü. Altı dəqiqədən azacıq artıq bir zamanda böyük adam öz evinin qapısı ağzında idi. O, rəngi solmuş, qorxuya düşmüş və şinelsiz halda Karolina İvanovnanın yanına getmək əvəzinə, öz evinə gəlib özünü birtəhər otağına yetirdi və gecəni çox bərbad bir halda keçirdi; belə ki, ertəsi gün səhər çay içilən vaxt qızı ona belə dedi:

– Ata, bu gün sənin rəngin lap qaçıb.

Ancaq ata dinmədi və hara getdiyi və başına nələr gəldiyi barədə heç bir kəsə bir söz demədi. Bu hadisə ona çox şiddətli təsir etmişdi. O hətta öz məmurlarına xeyli az-az hallarda deyirdi ki, necə cürət edirsiniz, bilirsinizmi, qabağınızda kimdir? Əgər o, bu sözləri söyləmiş olsaydı da, əvvəl işin nə yerdə olduğunu soruşub dinlədikdən sonra deyərdi. Ancaq qəribəsi budur ki, bu vaxtdan etibarən, ölü məmur xəyalatı daha gözə görünmədi. Görünür, generalın şineli onun əyninə lap yaxşı gəlibmiş; hər halda, daha bir adamın çiyindən şinel qapıldığı barəsində heç bir yerdə heç bir şey eşidilmədi. Amma bir çox fəal adamlar deyirdilər ki, guya, şəhərin uzaq hissələrində ölü məmur xəyalatı hələ də gözə görünürmüş. Doğrudan da, Kalomna keşikçilərindən biri həmin ölü xəyalatın bir evin arxasından çıxdığını öz gözləri ilə görmüşdü. Ancaq həmin keşikçi çox aciz idi; bir dəfə adicə yekə bir donuz balası xüsusi bir evin qapısından qaçaraq çıxıb ona toxunmuş və yerə yıxmışdı, ətrafda duran faytonçular bərk gülüşmüşdülər. Keşikçi bu istehzaya görə onların hərəsindən bir quruş burunotu pulu almışdı; bəli, həmin keşikçi aciz və gücsüz olduğundan xəyalatı saxlaya bilməyibmiş, qaranlıqda onun dalınca düşüb gedibmiş, nəhayət, xəyalat birdən durub ətrafına göz gəzdirib ondan soruşubmuş: “Nə istəyirsən?” və ona elə bir yumruq göstəribmiş ki, belə yumruğu dirilərdə görməzsən. Keşikçi deyib ki, heç bir şey və həmin saat geri qayıdıbmiş. Ancaq bu xəyalat boyca xeyli uca imiş, yekə bığları varmış və deyəsən, Obuxov körpüsünə sarı gedib qaranlıqda gözdən itibmiş.

İVAN TURGENEV

(1818–1883)

MUMU

(hekayə)

Vaxtilə Moskvanın ucqar küçələrinin birində ağ sütunlu, çardaqlı və cəpəki eyvanlı boz bir evdə xeyli nöker və qulluqçusu olan dul bir xanım yaşayırdı. Onun oğulları Peterburqda qulluq edirdilər, qızları isə ərə getmişdilər; xanım öz evindən nadir hallarda çıxar, qocalığının xəsis, cansıxıcı illərini tək-tənha keçirirdi. Ömrünün fərəhsiz və tutqun gündüzü çoxdan keçmişdi, axşamı isə gecədən də qara idi.

Xanımın nökerləri içərisində ən qəribəsi – boyu iki arşın on iki verşok¹, pəhləvan gövdəli, anadangəlmə lal doğulmuş dalanda Gerasim idi. Xanım onu kənddən gətirmişdi; o, kənddə xırdaca bir daxmada qardaşlarından ayrı yaşayır və töycünü də, az qala, hamıdan düzgün ödəyən bir kəndli hesab olunurdu. Təbiətin çox böyük qüvvət bəxş etdiyi Gerasim dörd adamın işini görürdü. Hər iş onun əlində, sanki, muma çevrilirdi; yer şumlayan zaman iri əllərini var qüvvəsi ilə xışa basıb, elə bil, atın köməyi olmadan təkbaşına yerin möhkəm sinəsini yaranda, ya da Pyotr gün² ot çalınanda əlindəki dəryazı cavan qayınağacı meşəsini kökündən doğramaq istəyirmiş kimi var gücü ilə işə salanda, üçarşınlıq zəncirlə taxıl döyəndə və bu vaxt çiyinlərinin bərkimiş uzunsov əzələləri ling kimi qalxıb-enəndə ona tamaşa etmək adama ləzzət verirdi. Həmişə susması yorulmaq bilmədən işləyən bu adamı daha əzəmətli göstərirdi. O, bacarıqlı bir kəndli idi, şikəstliyi olmasaydı, hər bir qız ona həvəslə ərə gedərdi.

¹ *Verşok* – 4.4 sm-ə bərabər uzunluq ölçüsü

² 29 iyun

Lakin budur, Gerasimi Moskvaya gətirdilər; ona çəkmə aldılar, yay paltarı, qış kürkü tikdirdilər, əlinə süpürgə və bel verib dalandar təyin etdilər.

Yeni yaşayışı əvvəllər onun heç xoşuna gəlmədi. Uşaqlıqdan çöl işlərinə, kənd həyatına öyrəşmişdi. Öz bədbəxtliyi üzündən insanlarla ünsiyyət bağlamayan Gerasim məhsuldar torpaqda bitən ağac kimi lal və qüdrətli böyümüşdü... Şəhərə köçürüldəndən sonra o, başına nə iş gəldiyini başa düşmürdü, darıxırdı, qurşağa qədər göy ot bitən zəmidən yenicə tutulub dəmiryol vaqonuna qoyulan, kök gövdəsini gah qılgılcımlı tüstü, gah da dalğalı buxar bürüyən, taqçılı və uğultu ilə aparılan, həm də hara aparıldığını bilməyən cavan, sağlam bir öküz kimi çaşıb-qalmışdı. Yeni vəzifəsi ağır kənd işlərindən sonra Gerasimə oyun-oyuncaq kimi gəlirdi; o, yarım saata bütün işlərini görüb qurtarır, ya həyətin ortasında dayanaraq ağzını ayırıb gəlib-gedənlərə baxır, sanki, düşdüyü sirli vəziyyətin həllini tapmaqda onlardan kömək istəyirdi, ya da tənha guşəyə çəkilərək, süpürgəni və ya beli bir qırağa tullayıb üzüstə yıxılır, sinəsini yerə verib kəməndə düşmüş heyvan kimi saatlarla hərəkətsiz qalırdı. Lakin insan hər şeyə alışır. Gerasim də, nəhayət, şəhər həyatına alışdı. Onun işi çox deyildi; bütün işi-gücü həyəti təmiz saxlamaq, gündə iki dəfə çəlləklə su gətirmək, mətbəx və ev üçün odun daşıyıb yarmaq, özgələri həyətdə qoymamaq və bir də gecələri keşik çəkməkdən ibarət idi. Öz vəzifəsini Gerasim səylə yerinə yetirirdi: heç vaxt həyətdə nə bir talaşa, nə də zibil gözə dəyməzdi, onun ixtiyarına verilən əldən düşmüş sudaşyan yabı palçıqlı gündə bir yerdə ilişib qalsaydı, o, çiyini ilə itələyib yalnız içində çəllək olan arabanı deyil, atın özünü də yerindən tərpədənirdi; odun yarmağa girişəndə balta əlində şüşə kimi cingildəyər, odun parçaları və talaşalar ətrafa səpələnərdi; özgələri həyətdə buraxmamağa gələndə isə... bir gecə iki oğrunu tutub baş-başa elə vurmuşdu ki, onları polisə aparmağa da ehtiyac qalmamışdı və bu hadisədən sonra ətrafda hamı ona hörmət etməyə başlamışdı; hətta gündüzlər yoldan keçən, fırılacaqçı, sadəcə, tarıx olmayan adamlar da zəhmli dalandanı görəndə əllərini yelləyir və onun üstünə çıxırırdılar, guya, o,

bunların çıxırtısını eşidəcəkmiş. Digər nökr və qulluqçularla Gerasim dostluq etməsə də – onlar hamısı Gerasimdən çəkinirdi – Gerasim onları öz adamı hesab edirdi. Onlar Gerasimə işarə ilə başa salırdılar, o da onları başa düşür, bütün əməlləri dürüst yerinə yetirirdi. Lakin Gerasim öz hüquqlarını da bilirdi, nökrələrin xörək yediyi otaqda heç kəs onun yerini tutmağa cürət etmirdi. Ümumiyyətlə, Gerasim zabitəli və ciddi adam idi, hər bir şeydə qayda-qanun xoşlardı. Hətta xoruzlar belə onun yanında döyüşməyə cürət etməzdi, yoxsa qiyamət qopardı. Gerasim onları döyüşən görsə, o dəqiqə ayaqlarından tutar, havada çarx kimi on dəfə fırladıb hərəsini bir tərəfə tullayardı. Xanımın həyatında qaz da saxlanırdı; məlumdur ki, qaz lovğa və ağıllı quşdur, odur ki Gerasim qazları çox istəyər, onlara qulluq edib bəsləyər; elə onun özü də təşəxxüslü bir erkək qaza oxşayırdı. Gerasimə mətbəxin altında balaca bir daxma ayırmışdılar; o, daxmanı öz səliqəsi ilə düzəltdi, özünə palıd taxtalarından dörd kötük üstündə çarpayı – əsl bir pəhləvan çarpayısı düzəltdi; bu çarpayının üstünə yüz pud ağırlığında yük qoysaydın, yenə əyilməzdi. Çarpayının altında möhkəm bir sandıq vardı, küncdə yenə də o cür möhkəm ağacdan düzəldilmiş balaca bir miz, mizin yanında isə üçayaqlı kətil qoyulmuşdu. Kətil elə möhkəm və yastı-yapalaq idi ki, bəzən Gerasim onu yuxarı qaldırıb sonra əlindən yerə buraxar və gülümsəyər. Daxmanın qapısına girdə, kömbəyə oxşayan qara bir qifil vurur, açarını həmişə öz yanında – kəmərinə gəzdirərdi. O, daxmasına başqalarının gəlməsini xoşlamazdı.

Bir il beləcə gəlib-keçdi; ancaq ilin axırında Gerasimin başına bir hadisə gəldi.

Qapısında Gerasimin dalandar işlədiyi qoca xanım hər şeydə qədim adətləri gözləyir və çoxlu qulluqçu saxlayırdı: onun evində paltaryuyanlar, toxucular, dülgərlər, kişi və qadın dərziyələrdən başqa hətta bir sərrac¹ da vardı, o, eyni zamanda baytar həkimi, nökrələr üçün də ara həkimi hesab olunurdu; bunlardan başqa, xanımın xüsusi həkimi, bir də Kapiton Klimov

¹ Sərrac – göndən qoşqu şeyləri hazırlayan usta

adında əyyaş bir başmaqçısı vardı. Klimov özünü incidilmiş, layiqincə qiymətləndirilməmiş və Moskvanın ucqar bir yerində işsiz qalmağa deyil, paytaxtda yaşamağa layiq elmlı bir adam hesab edirdi; içəndə də özünün dediyi kimi, təmkinlə və döşünə döyə-döyə məhz dərdinin çoxluğundan içirdi. Günlərin birində xanım onun barəsində eşikağası Qavrila ilə söhbət etməyə başladı; Qavrılanın təkcə sarı gözlərinə və ördək burnuna baxanda düşünmək olardı ki, tale onu başmaqçılıq etmək üçün yaratmışdır. Xanım dünən küçədən sərxoş halda tapılıb gətirilən Kapitonun əxlaqca pozğun olmasından danışaraq heyifsilənirdi.

O birdən:

– Qavrila, sən bilən, onu evləndirsək, necə olar? – dedi.

– Bəlkə, onda ağı başına gəldi.

Qavrila:

– Nə üçün də evləndirməyək? – cavab verdi. – Olar, lap yaxşı olar.

– Yaxşı, görəsən, ona gedən olarmı?

– Əlbəttə. Ancaq siz bilən yaxşıdır. Hər halda, bir şeyə yaraya bilər, o da özü üçün bir adamdır.

– Deyəsən, Tatyana onun xoşuna gəlir.

Qavrila nəsə etiraz etmək istədi, dinməyib dodaqlarını büzdü.

Xanım ləzzətlə burunotu çəkə-çəkə:

– Hə!.. Qoy elçi göndərib Tatyanaı istəsin, – qərarını verdi, – eşidirsənmi?

Qavrila:

– Baş üstə, – dedi və çıxıb getdi.

Qavrila otağına qayıdaraq (otaq yandan tikilmiş ayrıca binada idi və içərisi dəmir sandıqlarla dolu idi), əvvəlcə arvadını bayıra çıxartdı, sonra da pəncərənin yanında oturub fikrə getdi. Xanımın gözlənilməz əmri, deyəsən, onu çətinə salmışdı. Nəhayət, o qalxdı və Kapitonu çağırmaq üçün tapşırıq verdi, Kapiton gəldi... Ancaq biz onların söhbətini oxuculara bildirməmişdən qabaq Kapitonun alacağı Tatyananın kim olduğunu və xanımın verdiyi əmrin eşikağasını nə üçün pərt elədiyini bir neçə sözlə nağıl etməyi yersiz saymırıq.

Yuxarıda dediyimiz kimi, paltaryuyan vəzifəsində işləyən Tatyana (səliqəli və qabiliyyətli olduğu üçün ona ancaq zərif paltarları yumaq tapşırılırdı) iyirmi səkkiz yaşında, alçaqboylu, arıq, sarışın saçlı, sol yanağında xalı olan bir qadın idi. Sol yanaqda xal olması Rusiyada nəhs əlamət – bədbəxt həyatın nişanəsi sayılır... Tatyana özünü çox da xoşbəxt sayıb bilməzdi. Lap gənc yaşlarından bir ağ gün görməmişdi; iki adamın işini görürdü, amma heç vaxt onu mehribanlıqla dindirən olmamışdı; onu pis geyindirirdilər, həm də az əməkhaqqı alırdı; qohumları da yox kimi idi: əlindən heç bir iş gəlmədiyi üçün kənddə qalan qoca bir açarçı¹ onun dayısı idi, o biri dayıları və əmiləri isə əkinçi idilər, başqa heç kəsi yox idi. Bir zamanlar Tatyana gözəl hesab olunurdu, lakin gözəlliyi çox tez solub getdi. Onun mülayim, daha doğrusu, çəkingən bir xasiyyəti vardı: heç bir şeydə öz qayğısına qalmaq, başqalardan isə son dərəcə qorxardı; fikri-zikri əlindəki işi vaxtında qurtarmaq idi, heç vaxt heç kəslə danışmazdı, xanımın adı çəkiləndə tir-tir titrəyirdi, halbuki xanım onu üzdən heç tanımırdı da. Gerasimi kənddən gətirəndə Tatyana onun heybətli görkəmini görüb qorxusundan, az qala, bayılmışdı, o, bacardığı qədər Gerasimlə üz-üzə gəlməməyə çalışırdı; evdən çıxıb camaşırxanaya tələsərkən Gerasimin yanından ötüb-keçməli olanda gözlərini yumurdu. Gerasim əvvəllər ona bir o qədər diqqət yetirmirdi, sonra onu görəndə gülməyə, daha sonra başdan-ayağa süzməyə başladı, indi isə gözünü ondan heç çəkmirdi. Tatyananın üzünün mülayim ifadəsinimi, yoxsa ürkək hərəkətlərinimi bəyənmişdi, bunu Allah bilir. Bir dəfə Tatyana barmaqlarının ucunda xanımın nişastalanmış koftasını... ehtiyatla başı üstündə tutaraq həyətdən keçəndə birdən kimsə dirsəyindən möhkəm yapışdı; Tatyana dönüb baxdı və qorxusundan çığırıdı: Gerasim onun arxasında durmuşdu. O, səfeh kimi gülümsəyib nəse mırıldanaraq Tatyana quyruğu və qanadları zərli, xoruzşəkilli pryanik uzatdı. Tatyana götürmək istəməsə də, Gerasim

¹ *Açarçı* – ağa evində ərzaq saxlanan binaya, anbara və zirzəmiyə nəzarət edən nöqər

pryaniki zorla onun əlinə basıb başını salladı və yana çəkildi; qızın arxasınca bir daha mehribanlıqla nə isə bağırırdı. O gündən Gerasim Tatyanaya rahatlıq vermirdi; Tatyana hara gedirdisə, Gerasim o dəqiqə hazır olur, qabağına çıxır, gülümsəyir, bağırır, əllərini yelləyir, birdən qoltuğundan bir lent çıxarıb zorla ona verir, süpürgə ilə qızın yolunun tozunu süpürürdü. Yazıq qız çəşib-qalmışdı, nə edəcəyini bilmirdi. Tezliklə bütün evdəkilər lal dalandarın hərəkətlərindən xəbər tutdu. Tatyana istehza etməyə, atmacalı və kinayəli sözlər yağdırmağa başladılar. Ancaq Gerasimə sataşmağa heç kəs cürət etməirdi; o, zarafat xoşlamırdı, onun yanında Tatyana ilə də heç kəsin işi olmurdu. İstəsə də, istəməsə də, qız onun himayəsi altına düşmüşdü. Bütün lal-karlar kimi Gerasim də olduqca həssas idi, ona və ya qıza gülən olsaydı, o saat başa düşürdü. Bir dəfə nahar vaxtı Tatyananın başçısı olan camaşırxana müdirəsi onu, necə deyərlər, sancmağa başladı, işi o yerə çatdırdı ki, yazıq qız gözlərini hara dikəcəyini bilmədi, az qalmışdı acığından ağlasın. Birdən Gerasim yerindən qalxdı, öz iri əlini qadının başına qoyub elə bir qəzəblə onun üzünə baxdı ki, müdirə o dəqiqə stolun üstünə əyildi, hamı da səsini kəsdi. Gerasim yenidən qaşığı götürüb qabağındakı borşu yeməyə girişdi. Hamı dodaqaltı: “Ay səni, lal şeytan, qulyabanı”, – deyə mızıldandı; müdirə isə yerindən durub, qulluqçu qızların otağına keçdi. Bir dəfə də Gerasim Kapitonun, indicə söhbətini elədiyimiz Kapitonun, Tatyana ilə olduqca şirin danışdığını görüb barmaq işarəsi ilə onu yanına çağırırdı, karet damına aparıb küncdəki araba dişləsinin bir ucundan yapışdı və yüngülcə, lakin çoxmənalı tərzdə Kapitonu hədələdi. Bu əhvalatdan sonra daha heç kəs Tatyana söhbətə tutmurdu. Bütün bu işlərə görə Gerasimə söz deyən olmurdu. Doğrudur, camaşır müdirəsi qızlar otağına gəlib çıxan kimi özündən getdi və çox ustalıqla Gerasimin kobud hərəkətini elə o gün xanımın nəzərinə çatdırdı; lakin qəribə qarı buna – müdirənin bərk təhqir olunmasına ancaq bir neçə dəfə güldü, Gerasimin öz ağır əlini onun başına nə cür qoyduğunu təkrar-təkrar danışmağa müdirəni məcbur etdi, ertəsi gün də Gerasimə bir manat pul göndərdi; xanım onu sədaqətli və qüvvətli bir keşikçi kimi

qiymətləndirib mükafat verirdi. Gerasim xanımdan əməlli-başlı qorxurdu, lakin yenə də onun mərhəmətinə güvənir və Tatyana ilə evlənməyə icazə almaq xahişi ilə onun yanına getməyə hazırlaşır. O ancaq eşikağasının vəd etdiyi paltarını gözləyirdi ki, xanımın yanına ləyaqətli bir şəkildə getsin, elə bu vaxtlarda da xanımın başına Tatyana Kapitona vermək fikri düşdü.

Xanımla söhbətdən sonra eşikağası Qavrılanın pərtliyinin səbəbini indi oxucu özü asanlıqla başa düşər. Qavrıla pəncərə qabağında oturub fikirləşirdi: “Xanımın, əlbəttə, Gerasimə yazığı gəlir (bu, Qavrılaya yaxşıca məlum idi, çünki özü də Gerasimin könlünə dəymirdi), nə qədər olsa, o laldır, şikəstdir; Gerasimin Tatyana gözü olduğunu xanıma necə xəbər verə bilərdi? Həm də insaf da yaxşı şeydir, ondan nə ər ola bilər? Digər tərəfdən, Allah, sən özün bağışla, bu qulyabanı Tatyananın Kapitona verilməsindən xəbər tutsa, vallah, evdə hər şeyi alt-üst edə. Axı onu başa salmaq olmayacaq, axı onu, o şeytani – günahkaram, günah elədim – heç cür yola gətirmək mümkün olmayacaq... Doğrudan da, belədir...”

Kapitonun gəlib çıxması Qavrılanı öz düşüncələrindən ayırdı. Yelbeyin pinəci içəriyə girdi, əllərini arxasında gizlətdi və divarın qapıya yaxın yerinə sərbəst söykənərək, sağ ayağını sol ayağının üstünə xaç kimi aşırıb başını tərptədi. Yəni: “Bu da mən, gəlmişəm. Nə istəyirsiniz?”

Qavrıla Kapitona baxdı və barmaqları ilə pəncərənin çərçivəsini taqqıldatdı. Kapiton yalnız öz donuq gözlərini azca qıydı, lakin aşağı dikmədi, hətta bir balaca gülümsədi və əlini dağınıq, çal saçlarında gəzdirdi. Yəni ki, hə, mənəm. Nə baxırsan?

Qavrıla:

– Yaxşısan, – dedi və susdu. – Yaxşısan, daha heç sözüüm yoxdur.

Kapiton yalnız çiyini çəkdi. Ürəyində fikirləşdi ki: “Guya, sən məndən yaxşısan?”

Qavrıla tənə ilə sözlünü davam etdirdi:

– Hə, bir özüne bax, əməlli bax. Gör nəyə oxşayırsan?

Kapiton sakit nəzərlə özünün yırtılıb-dağılmış sürtükuna, yamaqlı şalvarına baxdı, cırıq çəkmələrini, xüsusən sağ ayağını

təşəxxüslə dayadığı çəkməsinin pəncəsini diqqətlə süzdü, yenə də gözlərini eşikağasına dikdi:

– Hə, nə var ki?

– Nə var ki? – Qavrila təkrar etdi. – Nə var ki? Hələ bir “nə var ki” də deyirsən? Sən şeytana oxşayırsan (günahkaram, günah elədim), bəli, sən şeytana oxşayırsan.

Kapiton gözlərini tez-tez qırpdı.

Yenə də ürəyində fikirləşdi: “Qavrila Andreiç, danlayın, danlayın görək”.

Qavrila sözə başladı:

– Sən yenə sərxoş idin, yenə, hə? Cavab ver görüm!

– Bədəncə zəif olduğum üçün, doğrudur, spirtli içki qəbul etmişdim, – Kapiton cavab verdi.

– Bədəncə zəif olduğum üçün!.. Bütün iş ondadır ki, sənə az cəza verirlər. Hələ Piterdə də oxumusan... görürəm, çox şey öyrənmişən. Havayı çörək yeməkdən başqa bir şey bilmirsən.

– Bunu, Qavrila Andreiç, bircə Allah bilir, ondan başqa heç kəs. Təkcə o bilir ki, mən nə cür adamam və çörəyi, doğrudan da, havayımı yeyirəm, yoxsa yox. Sərxoşluğuma gəlincə, burada məndən də çox yoldaşım günahkardır, o, məni aldadıb şirmikləndirdi, sonra da aradan çıxdı, yəni çıxıb getdi, mən isə...

– Sən avara isə küçələrdə qaldın. Yaman fərsizsənmiş. Ancaq iş bunda deyil, – eşikağası sözüünə davam etdi, – məsələ başqa şeydədir. Xanım... – burada o, bir balaca dayandı, – xanım istəyir ki, sən evlənəsən. Eşidirsənmi? O, belə hesab edir ki, sən evlənsən, ağıllanarsan. Başa düşürsənmi?

– Niyə başa düşmürəm.

– Çox əcəb. Mənə qalsa, səni möhkəm sıxışdırmaq daha yaxşı olardı. Ancaq bu, xanımın işidir. Nə deyirsən? Razısanmı?

Kapiton dişlərini ağartdı:

– İnsandan ötrü evlənmək çox yaxşıdır. Qavrila Andreiç, mən məmnuniyyətlə razıyam.

– Çox əcəb, – Qavrila cavab verdi və öz-özünə fikirləşdi ki, daha bu sözə nə demək olar, kişi düz danışır. – Ancaq bilirsən nə var, – o, ucadan davam etdi, – sənin üçün əlverişli olmayan bir nişanlı tapıblar.

– Kimdir, icazənizlə bilmək istəyirəm...

– Tatyana.

– Tatyana?

Kapiton gözlərini bərəldib divardan aralandı.

– Nə oldu, özünü niyə itirdin? Məgər xoşuna gəlmir?

– Necə yəni xoşuma gəlmiş, Qavrila Andreiç. Pis qız deyil, işə canyandırandır, sakitdir... Ancaq Qavrila Andreiç, axı siz özünüz yaxşı bilirsiniz, o qulyabanı, çöllərin vəhşisi qızın dalınca...

Eşikağası dilxor halda onun sözünü kəsdi:

– Bilirəm, qardaş, hamısını bilirəm, amma...

– Mənə rəhminiz gəlsin, Qavrila Andreiç. Axı o, mənə öldürər, vallah öldürər, milçəyi əzən kimi basıb əzər; onun əli bilirsiniz nədir, bir zəhmət çəkib onun əlinə baxın, onun əli, elə bil ki, Mininin, Pojarskinin əlidir. Axı o kardır, vurur və necə şappıldatdığını eşitmir. Elə bil, yuxuda iri yumruqlarını yelləyir. Heç bir yolla onu sakit eləmək mümkün deyil. Nə üçün? Səbəbini özünüz də bilirsiniz, Qavrila Andreiç, o kardır, həm də ağıl topuğundadır. Axı o yırtıcıdır, vəhşidir. Qavrila Andreiç, vəhşidən pisdirdir... xalis odundur, odun, axı mən niyə onun əlindən iztirab çəkim? Əlbəttə, indi daha heç bir şey mənim vecimə deyil: var-yoxdan çıxdım, hər bir çətinliyə dözməyə öyrəşdim, Kolomna çanağı kimi hisə-pasa batdım, amma orası var ki, hər halda, mən insanam, daş-divar deyiləm!

– Bilirəm, bilirəm, uzunçuluq eləmə...

Pinəçi qızğın bir halda davam edirdi:

– İlahi! Görəsən, nə vaxt bu işlərə son qoyulacaq? Nə vaxt, ilahi! Mən bədbəxt, mən başıdaşlı! Əcəb taleyim varmış! Cavan vaxtlarımda ağam olan bir alman mənə döyürdü, ömrümün ən yaxşı çağında öz qardaşımdan kötək yeyirdim, indi, yaşa dolduğum vaxtlarda isə gör nələr çəkirəm...

– Yassarın biri yassar, – Qavrila səsləndi. – Nə olub, belə uzunçuluq edirsən?

– Necə yəni, nə olub, Qavrila Andreiç? Axı mən döyülməkdən qorxuram, Qavrila Andreiç. Ağam mənə dörd divar arasında cəzalandırsın, amma camaat içində hörmətimi saxlasın, yenə

də mən adamlar cərgəsində hesab olunuram, amma burada gör kimdən söz çəkmək lazım gəlir...

– Eh, rədd ol, get, – Qavrıla səbirsizliklə onun sözünü yarıda kəsdi.

Kapiton döndü və ağır addımlarla qapıya yönəldi.

– Tutaq ki, o heç yoxdur, – eşikağası onun dalınca çığırdı, – sən özün necə, razısanmı?

Kapiton:

– Öz razılığımı bildirirəm, – cavab verib uzaqlaşdı.

O ən çətin hallarda belə ibarə ilə danışmaqdan əl çəkmirdi.

Eşikağası bir neçə dəfə otaqda gəzindi. Nəhayət:

– Hə, indi Tatyanaı çağırın, – səsləndi.

Bir neçə dəqiqədən sonra Tatyana güclə eşidiləcək dərəcədə səssizcə otağa girdi və qapının ağzında dayandı. O yavaşcadan:

– Qavrıla Andreiç, nə buyurursunuz? – dedi.

Eşikağası diqqətlə ona baxdı:

– Hə, Tatyana, ərə getmək istəyirsənmi? – sözə başladı.

– Xanım sənin üçün nişanlı tapmışdır.

– Məsləhət sizindir, Qavrıla Andreiç. Ancaq deyin görüm, xanım mənə kimi nişanlı seçmişdir? – Tatyana ürəklənib əlavə etdi.

– Pinəçi Kapitonu.

– Baş üstə.

– Doğrudur, o, yelbeyin adamdır. Lakin bu cəhətdən xanımın ümidi sənədir.

– Baş üstə.

– Burada bir əngəl də var... axı bu kar Geraska sən dalınca yaman gəzir. Sən bu ayını necə oldu belə bənd elədin? Axı o ayı səni öldürə bilər...

– Öldürər, Qavrıla Andreiç, hökmən öldürər.

– Öldürər... hələ buna baxarıq. Sən necə deyirsən: öldürər?

Bir özün fikirləş, məgər onun səni öldürməyə ixtiyarı var?

– Bilmirəm, Qavrıla Andreiç, var, ya yox.

– Ay səfeh! Axı sən ona heç bir söz verməmişən...

– Nə buyurursunuz?

Eşikağası dinmədi və fikrə getdi: “Ay dilsiz-ağızsız bala”. Sonra da əlavə etdi:

– Hə, yaxşı. Bu barədə səninlə yenə danışarıq, indi isə, Tanyuşa, get, işini gör, mən görürəm ki, sən, doğrudan da, dilsiz-ağızsızsan.

Tatyana döndü, qapının tirinə yüngülcə söykəndi və çıxıb getdi.

Eşikağasını fikir götürdü: “Bəlkə də, sabah xanım bu toy əhvalatını yadından çıxartdı, mənə nə olub belə əl-ayağa düşmüşəm? Biz bu şuluqçunu yumşaldarıq, bir şey olsa, polisə xəbər verərik...” O, ucadan arvadını səslədi:

– Ustinya Fyodorovna! Mənim əzizim, zəhmət çəkib samovar qoyun...

Tatyana, demək olar ki, bütün günü camaşırxanadan çıxmadı. O, əvvəlcə ağladı, sonra göz yaşını silərək, yenidən iş girişdi. Kapiton gecədən xeyli keçənə kimi qaraqabaq bir dostu ilə meyxanada oturub Piterdə bir ağanın yanında nə cür yaşadığından uzun-uzadı nağıl açdı; bu ağanın gözəl xasiyyəti varmış, göz yetirərmiş ki, hər işdə səliqə olsun, ancaq bir nöqsanı varmış: çox içərmiş və həddindən artıq qadın düşkünü imiş... Qaraqabaq dostu “hə-hə” deyərək onun danışdıqlarına qulaq asırdı; lakin axırda Kapiton bir hadisə üzündən sabah özünü öldürmək niyyətində olduğunu bildirdikdə qaraqabaq dostu dedi ki, yatmaq vaxtı çatmışdır. Onlar dinməzəcə və kobudcasına ayrıldılar.

İş elə gətirdi ki, eşikağasının gözlədiyi olmadı. Kapitonu evləndirmək xanımın başına elə girmişdi ki, o, yanında qalan qaravaşlardan biri ilə gecə ancaq bu barədə danışdı; bu qaravaş ancaq xanımın yuxusu qaçanda onun başını qarışdırmaq üçün saxlanılırdı və gecə faytonçusu kimi yuxusunu gündüzlər alırdı. Qavrilə səhər çayından sonra məlumat vermək üçün xanımın yanına gələndə onun birinci sualı bu oldu:

– Hə, toy məsələsi nə yerdədir, düzəlirmi?

Eşikağası, söz yox, cavab verdi ki, iş lap yaxşı düzəlidir, Kapiton öz razılığını bildirmək üçün elə bu gün xanımın yanına gələcəkdir. Xanımın, nədənsə, kefi yox idi; o, bu işlə çox məşğul olmadı.

Eşikağası öz otağına qayıdib yığıncaq çağırırdı. İş, doğrudan da, müzakirə edilməli idi. Tatyana, əlbəttə, etiraz etmirdi, lakin Kapiton hamıya açıqca deyirdi ki, onun iki yox, ancaq bir başı vardır... Gerasim hamıya acıqlı və iti nəzərlə baxır, qulluqçu qızların otağının qabağından aralanmır və deyəsən, özünə bir tələ qurulduğunu hiss edirdi. Yığılanlar (bunların içərisində ləqəbi Xvost dayı olan qoca bufetçi də vardı, ondan “gör nələr olur”, bir də “hə, hə, hə” sözlərindən başqa bir cavab almasalar da, hamı məsləhət üçün hörmətlə ona müraciət edərdi) əvvəlcə Kapitonu üz verə biləcək təhlükədən qorumaq məqsədilə sutə-mizləyən maşın anbarına saldılar və sonra möhkəm qərara gəlmək üçün fikirləşməyə girişdilər. Əlbəttə, zorakılıqla iş görmək asan idi, lakin Allah eləməmiş, səs-küy qalxsa, xanım narahat olar, qiyamət qopardı! Bəs necə olsun? Fikirləşdilər, axırda çıxış yolu tapdılar. Dəfələrlə müşahidə etmişdilər ki, Gerasimin sərxoşları görənlər gözü yoxdur... O, darvaza ağzında oturanda hər dəfə papağının günlüyü qulağına doğru əyilmiş bir sərxoş ayaqları dolaşa-dolaşa onun yanından keçəndə Gerasim nifrətlə üzünü yana döndərirdi. Qərara aldılar Tatyanaı öyrətsinlər ki, özünü sərxoşluğa vurub yırğalana-yırğalana, səndirləyə-səndirləyə Gerasimin yanından ötüb-keçsin. Yazıq qız əvvəlcə razı olmadı. Lakin onu dilə tutdular; həm də o özü gördü ki, ayrı yolla pərəstişkarından yaxasını qurtara bilməyəcəkdir. Qız deyilənlərə əməl etdi. Kapitonu anbardan çıxartdılar: axı işin, hər halda, ona dəxli vardı. Gerasim darvaza ağzındakı səkidə oturub əlindəki bellə yeri döyəcləyirdi... Bütün künc-bucaqdan, pəncərə pərdələrinin arxasından ona baxırdılar...

Kələk lap yaxşı baş tutdu. Tatyanaı gördükdə o, əvvəlcə həmişəki kimi mehribanasına mırıldanaraq başını tərptədi, sonra diqqətlə baxdı, bel əlindən düşdü, yerindən sıçrayıb, qıza yaxınlaşdı, az qala, üzünü qızın üzünə yapışdıracaqdı... Qız qorxusundan daha artıq səndirlədi və gözlərini yumdu... Gerasim onun əlindən tutub bütün həyət boyu dalınca sürüdü və yığıncağın toplandığı otağa girib qızı düz Kapitona sarı itələdi. Tatyana donub-qalmışdı... Gerasim dayandı, ona baxdı, əlini yellədi və gülümsəyərək ağır addımlarla öz daxmasına çəkildi. Düz bir

sutka oradan çıxmadı. Sürücü Antipka sonralar danışdı ki, o, qapının deşiyindən Gerasimin çarpayıda oturub əlini yanağına tutaraq yavaşcadan, müəyyən bir ahənglə, ancaq hərdənbir bağıra-bağıra mahnı oxuduğunu, yəni arabaçılardan və ya gəmi yedəkçilərinin öz qəmli nəğmələrini oxuyarkən elədikləri kimi yırğalandığını, gözlərini yumduğunu və başını buladığını görmüşdü. Antipkanın tükləri ürpəmiş və qapıdan kənara çəkilməmişdi. Ertəsi gün Gerasim öz daxmasından çıxanda onun görkəmində elə bir dəyişiklik hiss olunmurdu. İndi o, əvvəlkindən daha çox qaşqabaqlı olmuşdu, Tatyana və Kapitona isə qətiyyən fikir vermirdi. Elə o axşam, onların hər ikisi qoltuqlarına bir qaz vurub xanımın yanına getdi, bir həftədən sonra da evləndilər. Toy günündə də Gerasim öz davranışını dəyişdirmədi, ancaq çaydan susuz qayıtdı: nə cür olmuşdusa, yolda çəlləyi sındırılmışdı; gecə isə tövlədə öz atını elə səylə təmizləyir və qaşovlayırdı ki, at küləkdə yellənən ot kimi əyilir və Gerasimin dəmir yumruqlarının altında ayaqlarının birini götürüb, o birini qoyurdu.

Bütün bu əhvalatlar yazda baş vermişdi. Daha bir il keçdi; bu müddətdə Kapiton içkiyə qurşanmaqda lap həddini aşdı və heç bir işə yaramayan adam kimi öz arvadı ilə uzaq kəndə göndərildi. Yola düşən günü Kapiton əvvəlcə çox ötkəm danışır və hamını inandırmağa çalışırdı ki, onu hara göndərsələr, lap dəyirman boğazından da salsalar, itib-batmayacaq, yenə diri çıxacaq, lakin sonra ruhdan düşdü, şikayətlənməyə başladı ki, onu nadan adamların yanına aparırlar, axırda o qədər zəiflədi ki, öz şapkasını özü başına keçirə bilmədi. Onun bu halına acıyan xeyrixah bir adam şapkanın günlüyünü onun alınına doğru çəkib düzəltdi və üstündən basdı. Hər şey hazır olub, kəndlilər əllərində cilovlan tutaraq “yaxşı yol” sözlərinin deyilməsini gözlədikləri vaxt Gerasim daxmasından çıxdı və Tatyana yaxınlaşmış, ona qırmızı pambıq parçadan baş yaylığı bağışladı; o, bu yaylığı bir il qabaq Tatyana üçün almışdı.

O vaxta qədər başına gələn bütün müsibətlərə səbirlə, laqeydliliklə dözən Tatyana burada daha özünü saxlaya bilmədi, gözləri yaşardı, arabaya minəndə xristian adətincə Gerasimlə üç

dəfə öpüşdü. Gerasim onu qarovulxanaya kimi yola salmaq istəyirdi və əvvəlcə onun mindiyi arabanın yanınca bir qədər getdisə də, Krm keçidi adlanan yerdə birdən-birə dayandı, əlini salladı və çayın kənanı ilə yola düzəltdi.

Axşam düşürdü. Gerasim yavaş-yavaş gedir, suya baxırdı. Birdən ona elə gəldi ki, sahildəki lehmədə nə isə çapalayır. O əyildi və qara xallı balaca bir ağ küçük gördü; küçük sahilə çıxmaq üçün ha əlləşsə də, heç cür sudan çıxa bilmir, vurnuxur, sürüşür, islanmış arıq bədəni tir-tir titrəyirdi. Gerasim bir qədər baxandan sonra küçüyü bir əli ilə tutub qaldırdı, qoltuğuna alıb iri addımlarla evə qayıtdı. Daxmasına girib xilas etdiyi heyvanı çarpayıda yerləşdirdi, ağır çuxasını üstünə saldı, əvvəlcə tövlədən saman, sonra da mətbəxdən bir kasa süd gətirdi. Çuxanı yavaşca qaldırıb samanı heyvanın altına döşədi və kasanı çarpayının üstünə qoydu. Yazıq heyvancığaz üçhəftəlik ancaq olardı, gözləri təzəcə açılmışdı; o, hələ qabdan içməyi bacarmır, hey titrəyir və gözlərini qıyırdı. Gerasim iki barmağı ilə ehmal-lıca onun başından tutub burnunu kasaya doğru əydi. Küçük birdən-birə acgözlüklə, fınxıra-fınxıra, titrəyə-titrəyə, boğula-boğula südü içməyə başladı. Gerasim ona bir xeyli baxdı, baxdı, sonra birdən elə bərkdən güldü ki... Bütün gecəni küçüklə əlləşdi, onu yatırırdı, tumarladı, axırda özü də onun yanında uzanıb, şirin və dərin yuxuya getdi.

Gerasim bu küçüyə elə qulluq edirdi ki, heç bir ana öz balasına belə baxmazdı. (Küçük dişi idi.) Təzə gətirildiyi günlərdə zəif, taqətsiz və çirkin olsa da, getdikcə böyüdü və düzəltdi, səkkiz aydan sonra xilaskarının daimi qayğısı sayəsində o, uzun qulaqları, yumşaq tüklü dik quyruğu və ifadəli, iri gözləri olan ispan cinsli çox yaxşı bir itə çevrildi. O, Gerasimə yaman alışmışdı, ondan bir addım da aralanmır, quyruğunu bulaya-bulaya dalm dalinca gəzirdi. Sahibi itə ad da qoymuşdu – lallar bilirlər ki, onların bağırması başqalarını cəlb edir, odur ki, onu Mumu adlandırdı. Evdə də hamı iti xoşlayır və “Mumu” deyər çağırırdı. Mumu çox ağıllı idi, hamıya şırvanır, ancaq tək Gerasimi sevirdi. Gerasim də iti həddən artıq xoşlayırdı... Hətta özgələr onu tumarlayanda onun acığı gəlirdi: kim bilir, oğurlanmasından

qorxurdu, yoxsa qısqanırdımı! Mumu səhərlər dişləri ilə Gerasimin ətəyindən dartaraq onu yuxudan oyadırdı, bərk dostlaşdığı sudaşıyan qoca yabını cilovundan çəkə-çəkə onun yanına gətirirdi, üzündə lovğa bir ifadə Gerasimlə çaya su gətirməyə gedir, onun süpürgə və bellərinin keşiyini çəkir, heç kəsi Gerasimin daxmasına yaxınlaşmağa qoymurdu. Gerasim öz qapısında Mumu üçün bir deşik açmışdı; Mumu da ancaq Gerasimin otağının tam sahibi olduğunu hiss edirmiş kimi, içəriyə girən anda sevinclə çarpayının üstünə sıçrayırdı. Gecələr o yatmırdı, elə-belə, bikaçılıqdan dal ayaqları üstə oturub, başını qaldıraraq gözlərini qıyıb, adətən, dalbadal üç dəfə ulduzlara hürən səfeh həyət itləri kimi boş-boşuna hümmüdü – yox, Mumunun nazik səsi heç vaxt nahaq yerə çıxmazdı: deməli, ya bir yad adam hasara yaxınlaşırdı, ya da haradansa şübhəli bir səs-küy və ya xışıltı gəlirdi. Bir sözlə, Mumu çox yaxşı keşik çəkirdi. Doğrudur, Mumudan başqa həyətdə Volçok adlı qonur xallı, sarı, qoca bir it də vardı, lakin onu heç vaxt, hətta gecələr də zəncirdən açıb buraxmırdılar, o özü də qocaldığından heç bir sərbəstlik istəmirdi, öz damındaca hey büzüşüb yatır, ancaq hərdənbir xırıltılı, demək olar ki, səssiz hürüdüsə də, tamamilə faydasız olduğunu özü də hiss edirmiş kimi dərhal səsini kəsirdi. Mumu heç vaxt ağalıq evinə girməzdi, Gerasim otaqlara odun aparanda Mumu həmişə dalda qalıb qapının ağzında onun çıxmasını səbirsizliklə gözləyər, qulaqlarını şəkləyərək qapı arxasından azacıq bir tiqqıltı belə eşidəndə başını gah sağa, gah da sola döndərərdi.

Beləliklə, bir il daha keçdi. Gerasim özünün dalandarlıq vəzifəsini yerinə yetirməklə taleyindən çox razı idi ki, birdən-birə heç də gözlənilməyən bir hadisə baş verdi... Hadisə bundan ibarət idi: gözəl yay günlərindən birində xanım öz qaravaşları ilə qonaq otağında gəzişirdi. Onun kefi kök idi, gülür və zarafatlaşırdı: qaravaşlar da gülür və zarafatlaşırdılar, lakin o qədər də sevinmirdilər; evdə xanımın şən olduğu saatları çox da xoşlamırdılar, çünki əvvələn, xanım belə vaxtlarda hər kəsdən tələb edirdi ki, dərhal və tamamilə onun sevincinə şərik olsun və birinin üzündə sevinc sezilməyəndə acıqlanırdı; ikincisi, xanımda bu coşqunluq

çox davam etmir, tezliklə tutqunluq və qaşqabaqla əvəz olunurdu. O gün, necə olmuşdusa, xanım yerindən sevincək durmuşdu, kartda bəxtinə dörd valet çıxmışdı ki, bu da murada çatmaq əlamətidir (xanım səhərlər həmişə fal açardı), çay da ona çox ləzzət vermişdi, odur ki öz otaq qulluqçusunu tərifləyib ona iki şahı bağışlamışdı. Xanım büzüşmüş dodaqlarında xoş təbəssüm qonaq otağında gəzişə-gəzişə gəlib pəncərəyə yaxınlaşdı. Pəncərə qabağında salınmış çiçəkliyin orta ləkində, qızılgül kolunun dibində Mumu uzanıb həvəslə sümük gəmirirdi. Xanım onu gördü:

– Aman Allah! – o, birdən səsləndi. – Bu nə itdir?

Onun müraciət etdiyi qaravaş özünü itirdi: öz ağasının sözünü nə mənada başa düşməyi hələ yaxşı bilməyən asılı adamı, adətən, nə cür cansıxıcı bir narahatlıq bürüyürsə, o da eləcə özünü itirib qaldı.

– Bilm... bilm... bilmirəm, – o kəkələdi, – deyəsən, lalın itidir...

Xanım onun sözünü ağzında qoydu:

– Aman Allah! Necə də gözəl itdir! Tapşırın, onu bura gətirsinlər. Çoxdanmı o, lalın yanında? Necə olub ki, indiyədək onu görməmişəm?.. Tapşırın gətirsinlər...

Qaravaş o dəqiqə özünü dəhlizə atdı.

– Hey, orada kim var? – o çığırdı. – Tez Mumunu buraya gətirin! O çiçəklikdədir.

Xanım:

– A, deməli, onun adı Mumudur, – dedi, – çox gözəl addır.

– Bəli, çox gözəl addır! – qaravaş cavab verdi. – Stepan, tez ol!

Vəzifəsi lakeylik olan yekəpər Stepan cəld çiçəkliyə sarı yüyürdü, Mumunu, az qala, tutacaqdı ki, it məharətlə onun əlinin altından qaçdı, quyruğunu qaldırıb var qüvvəsi ilə Gerasimin yanına yüyürdü; Gerasim bu vaxt mətbəxin yanında iri bir çəlləyi uşaq nağarası kimi əlində oyan-buyana çevirib silkələyir və içindəkini boşaldırdı. Stepan itin dalınca yüyürdü. Gerasimin ayaqları altında onu tutmaq üçün çalışsa da, Mumu yad ələ düşmək istəməyib sıçrayır, yaxasını ondan qurtarırdı. Gerasim

bütün bu hängaməyə rişxəndlə baxırdı, nəhayət, Stepan acıqlı bir halda ayağa durub Gerasimə işarə ilə tələsik başa saldı ki, xanım onun itinin yanına aparılmasını əmr etmişdir. Gerasim bir qədər təəccüb elədisə də, Mumunu çağırıb yerdən qaldırdı və Stepana verdi. Stepan iti qonaq otağına gətirib parket döşəmə üzərinə qoydu. Xanım mehriban bir səsle onu öz yanına çağırmağa başladı. Ömründə belə bir dəbdəbəli yer görməyən Mumu bərk qorxdı və qaçmaq üçün qapıya sarı atıldısa da, qulluq göstərən Stepan onu dala itələdi, Mumu əsə-əsə divara qısıldı.

Xanım deyirdi:

– Mumu, Mumu, yanıma gəl, xanımın yanına gəl, gəl, axmaqçıgöz... qorxma...

Qaravaşlar da hamısı birdən:

– Mumu, gəl, xanımın yanına gəl, – təkrar edirdilər.

Mumu isə narahat bir halda ətrafına baxır, yerindən qımıldanmırdı.

Xanım:

– Ona yeməyə bir şey gətirin, – dedi. – Nə axmaq heyvandır! Xanımın yanına gəlmir. Nədən qorxur, görəsən?!

Qaravaşlardan biri çəkinə-çəkinə və yaltaqlanaraq:

– Hələ öyrəşməyib, – dedi.

Stepan nələkidə süd gətirib Mumununun qabağına qoydu. Mumu südü heç iyləmədi də, yenə əvvəlki kimi titrəyib ətrafına baxdı.

Xanım isə yaxınlaşaraq:

– Sən nə cür heyvansan? – dedi və əyilib onu sığallamaq istəyirdi ki, Mumu bütün bədəni əsə-əsə başını çevirdi və dişlərini qıcadı. Xanım cəld əlini çəkdi.

Ətrafi bir anlıq sükut bürüdü. Mumu şikayətlənir və üzr istəyirmiş kimi cır səsle zingildəyirdi... Xanım dala çəkildi və qaş-qabağını salladı. İtin qəfil hərəkəti onu qorxutmuşdu.

Bütün qaravaşlar birdən:

– Ah, – çığırdılar. – Allah eləməmiş, o, sizi qapmadı ki? (Mumu ömründə heç kəsi qapmamışdı.) Ah, ah!

Qarı səsi dəyişilmiş bir tövrədə deyindi:

– Onu rədd eləyin gözümün qabağından! Mürdar küçüklə Yaman kobuddur!

Sonra o, ağır-ağır çevrilərək öz kabinetinə yönəldi. Qaravaşlar qorxaqcasına bir-birinə baxıb onun ardınca getmək istəyirdilər ki, xanım dayandı, soyuq nəzərlə onlara baxdı və:

– Nə gəlırsiniz? Mən ki sizi çağırıram, – deyərək getdi.

Qaravaşlar tələş içində əlləri ilə Stepana işarə elədilər; Stepan cəld Mumunu tutub tələsik bayıra, düz Gerasimin ayaqlarına atdı, yarım saatdan sonra isə evdə dərin bir sükut hökm sürürdü, xanım bulud kimi tutulmuş halda divanında oturmuşdu.

Belə boş şeylər də bəzən insanın kefini poza bilərmiş!

Axşama kimi xanımın ovqatı təlx idi, o, heç kəslə danışmadı, kart oynamadı; gecəni də çox pis keçirdi. Özündən uydurmağa başladı ki, ona verilən odekolon, guya, həmişəki odekolondan deyilmiş, balışdan sabun iyi gəlirmiş, o, camaşır müdirəsinə çağırıb ona bütün yorğan-döşəyi iylətdirdi – bir sözlə, yaman əsəbiləşdi və qızıışdı. Tapşırırdı ki, ertəsi gün səhər Qavrılanı həmişəkəndən bir saat tez çağırınsınlar.

Ürəyində qorxu hiss edən Qavrıla kabinetin qapısından içəri girən kimi xanım sözə başladı:

– Bir de görüm, bizim həyətdə o nə itdir bütün gecəni hürüb? Məni də yatmağa qoymadı!

Qavrıla çox da cəsəətli olmayan bir səslə:

– İt... hansı it... bəlkə, lalın itidir, – dedi.

– Mən bilmirəm lalındır, ya bir özgənindir, ancaq bütün gecəni qoymayıb yatam. Təəccüb edirəm, bu qədər it bizim nəyimizə gərəkdir! İstəyirəm, səbəbini biləm! Bizim həyət itimiz var, ya yox?

– Əlbəttə ki var! Volçok.

– Elə isə daha bu it nəyimizə gərəkdir? Bu, intizamsızlıqdan başqa bir şey deyildir. Hamısı ondandır ki, evdə böyük yoxdur. Bir də ki it lalın nəyinə gərəkdir? Ona mənim həyətimdə it saxlamağa kim icazə verib? Dünən mən pəncərəyə yaxınlaşdım, gördüm ki, it çiçəklikdə uzanıb, tapıb gətirdiyi mürdar bir şeyi gəmirir; axı orada mənim qızılgüllərim əkilmişdir...

Xanım bir qədər susdu.

– Onu elə bu gün buradan rədd eləyin... Eşidirsənmi?

– Baş üstə.

– Elə bu gün. İndi isə get. Haqq-hesaba baxmaq üçün sonra çağırtdıraram.

Qavrıla çıxıb getdi.

Eşikağası qonaq otağından keçəndə, guya, səliqə yaratmaq üçün bir stolun üstündəki zəngi götürüb, o birinin üstünə qoydu, zalda uzun burnunu yavaşcadan sildi və dəhlizə çıxdı. Dəhlizdə Stepan enli taxt üstündə yatmışdı. O, müharibə səhnəsini təsvir edən şəkildəki öldürülmüş əsgər kimi uzanmış, çıpraq ayaqları yorğan əvəzinə üstünə örtüdü sürtükundan bayıra çıxmışdı. Eşikağası onu dümsükləyib oyatdı və pıçıltı ilə nəsə tapşırırdı, Stepan bu tapşırığa yarısnəmə, yarıqəhqəhə ilə cavab verdi. Eşikağası çəkilib getdi, Stepan yerindən sıçradı, arxalığını və çəkmələrini geyinib çıxdı, qapının ağzında dayandı. Beş dəqiqə keçmədi ki, Gerasim dalında yekə bir odun şələsi gəlib çıxdı; ondan heç ayrılmayan Mumu da yanında idi. (Xanım həтта yayda da öz yataq otağını və kabinetini qızdırmağı əmr etmişdi.) Gerasim yanını qapıya verib, çiyini ilə onu itələdi və şələsi ilə evə girdi. Mumu isə həmişəki kimi onu gözləməli oldu. Stepan fürsətdən istifadə edib, çalağan cücənin üstünə şığıyan kimi, birdən itin üstünə atıldı, onu döşü ilə yerə sıxdı, qamarlayıb qucağına basdı, həтта papağını başına keçirmədən bayıra yüyürdü; rastına çıxan birinci faytona minib Oxotni ryada¹ sürdüdü. Orada tezliklə bir müştəri tapıb iti on şahıya satdı və azı bir həftə iti saxlamasını tapşırıb tez də geri qayıtdı. Hələ evə çatmamış faytondan düşdü, həyətin ətrafını hərlənib daldakı döngədən hasan aşdı və özünü həyəətə saldı; darvazadan ona görə keçmədi ki, Gerasimlə üz-üzə gəlməkdən qorxurdu.

Ancaq o, nahaq yerə qorxurdu: Gerasim artıq həyətdə deyildi. O, evdən çıxan kimi Mumunun yox olduğunu görüb onu axtarmağa başlamışdı; Gerasimin heç yadına gəlmirdi ki,

¹ *Oxotni ryad* – Moskvanın mərkəzi küçələrindən biridir, inqilaba qədər bazar bu küçədə yerləşirdi.

Mumu bircə dəfə də olsa, onun qayıtmasını gözləməmiş olsun, odur ki, oyan-buyana vumuxmağa, iti axtarmağa, onu öz üsulu ilə çağırmağa başladı... öz daxmasına, samanlığa baş çəkdi, küçəyə yüyürdü, hər yana baxdı... İt yox idi. O, adamlara üzünü tutdu, yerdən yarım arşın yuxarını göstərib əlləri ilə itin şəklini çəkərək ən həyəcanlı işarələrlə onu soraqladı. Bəziləri Mumunun haraya getdiyini, doğrudan da, bilmir və yalnız başlarını bulayırdılar, başqaları bilir və cavab olaraq gülümsəyirdilər, eşikağası isə özünü olduqca təmkinli tutub sürücülərin üstünə qışqırmağa başladı. Onda Gerasim həyətdən qaçıb getdi.

O ancaq hava qaralanda qayıtdı. Yorğun görünüşündən, süst yerindən, toz-torpağa batmış paltarından belə güman etmək olardı ki, o, Moskvanın yarısını dövrə vurub gəzmişdir. Gerasim ağalıq evinin pəncərələri qabağında dayandı, nöklərdən yeddi nəfərin yığışdığı artırmaya nəzər saldı, üzünü döndərib bir daha “Mu-mu” – deyə bağırırdı. Mumu cavab vermədi. Gerasim çəkilib getdi. Hamı dalınca baxdı, lakin nə gülümsəyən oldu, nə də bir söz deyən... hər şeylə maraqlanan sürücü Antipka isə ertəsi gün səhər mətbəxdə nağıl etdi ki, lal bütün gecəni ah-uflla başa vurmuşdur.

Ertəsi gün Gerasim gözə görünmədi. Odur ki onun yerinə su gətirməyə sürücü Potap getməli oldu, bu işdən Potap yaman narazı qaldı. Xanım Qavrıladan əmrinin yerinə yetirilib-yetirilmədiyini soruşdu. Qavrıla cavab verdi ki, yerinə yetirilmişdir. Ertəsi gün səhər Gerasim daxmasından çıxdı və işləməyə başladı. Nahar vaxtı gəlib xörəyini yedi və yenə heç kəsə baş əymədən çıxıb getdi. Bütün lal-karlar kimi, onsuz da, ifadəsiz görünən üzü indi, elə bil, daşa dönmüşdü. Nahardan sonra o, yenə həyətdən getdi, lakin bu dəfə gedişi uzun çəkmədi, qayıtdı və o dəqiqə samanlığa yönəldi.

Süd kimi aydınlıq bir gecə idi. Gerasim uzanıb dərindən ah çəkir və tez-tez oyan-buyana çevrilirdi; o, birdən, sanki, ətəyinin dartıldığını hiss etdi, bütün bədəni əsdi, amma başını qaldırmadı, hətta gözlərini yumdu, budur, onu yenidən, əvvəlkindən daha bərk dartdılar, o, yerindən sıçradı... Boynunda qırıq ip olan Mumu onun qarşısında fırlanırdı. Gerasimin sinəsindən uzun bir

sevinc çığirtısı qopdu; o, Mumunu qaldırdı, bağına basdı, it o dəqiqə onun burnunu, gözlərini, bığını və saqqalını yaladı... Gerasim bir az dayandı, fikrə getdi, samanlıqdan ehmalca enərək ətrafı gözdən keçirdi, heç kəsin onu görməyəcəyini yəqin etdikdən sonra əngəlsiz-maneəsiz öz daxmasına çəkildi. Gerasim əvvəldən başa düşmüşdü ki, it öz-özünə itməyib, onu, yəqin ki, xanımın əmri ilə azdırıblar; nöqərlər Mumunun xanıma nə cür diş qıcadığını ona işarə ilə başa salmışdılar, odur ki Gerasim də, öz növbəsində, tədbir görməyi qərara aldı. Əvvəlcə çörək verib Mumunu doyuzdurdu, sıgalladı və yatırdı, sonra bütün gecəni ayıq qalıb fikirləşdi ki, iti nə cür gizlətsin. Nəhayət, o, iti bütün günü daxmada saxlamaq, yalnız hərdənbir ona baş çəkmək, gecələr havaya çıxartmaq qərarına gəldi. Qapıdakı deşiyi köhnə çuxası ilə bərk-bərk tutdu; səhər tezdən o, artıq həyətdə idi, özünü elə aparırdı ki, elə bil, heç bir şey olmamışdı. Hətta (sadə bir biclik!) üzündə əvvəlki bifeflik ifadəsini də saxlamışdı.

Yazıq lalın ağına belə gələ bilməzdi ki, Mumu öz zingiltisi ilə işin üstünü açar; doğrudan da, tezliklə evdə hamı xəbər tutdu ki, lalın iti qayıdıb və bağlı daxmada saxlanılır, lakin Gerasimə və itə yazıqları gəldiyinə, bəlkə də, laldan qorxduqlarına görə heç kəs bu sirdən xəbərdar olduğunu ona hiss etdirmirdi. Təkcə eşikağası peysərini qaşdı və sonra əlini tovladı:

– Onu Allaha tapşırıram. Bəlkə də, xanım heç xəbər tutmadı!

Lal isə heç vaxt bugünkü kimi səy göstərməmişdi: həyəti başdan-başa süpürüb təmizlədi, bir dənə də gərəksiz ot qoymayıb hamısını qopartdı, çiçəkliyin çəpərindəki payaların möhkəm olub-olmadığını yəqin etmək üçün onları bir-bir dartıb çıxartdı, sonra yenidən bərkitdi, bir sözlə, elə əlləşir və can yandırır ki, onun bu cür çalışqanlığı hətta xanımın da diqqətini cəlb etdi. O gün Gerasim öz dustağına iki dəfə xəlvəti baş çəkdi. Gecə isə o, itlə bir yerdə samanlıqda yox, daxmada yatdı və ancaq gecə saat ikiyə işləyəndə onunla açıq havada gəzməyə çıxdı. Həyətdə xeyli gəzişəndən sonra qayıtmağa hazırlaşdı ki, birdən hasarın dalında, döngə tərəfdən xışiltı eşidildi.

Mumu qulaqlarını şəkələdi, mırıldandı, hasara yaxınlaşıb iylədi və qulaqbatırıcı bir səsle bərkədən hürməyə başladı. Bir əyyaş orada gecələmək fikrinə düşübmiş. Bu vaxt xanım “əsəbi narahatlıqdan” sonra təzəcə yuxuya getmişdi: lap doyunca şam eləyəndə o, həmişə bu cür narahat olardı. İtin qəfildən hürməsi onu ayıldı, ürəyi çırpındı və dayanan kimi oldu.

– Qızlar, qızlar! – o inildədi. – A qızlar!

Canlarına qorxu düşmüş qızlar xanımın yataq otağına yüyürdülər.

Xanım darıxmış halda əllərini uzadaraq:

– Ah, ah, ölürem! – dedi. – Bu it yenə, yenə gəlib çıxdı!..

Ah, həkimin dalınca adam göndərin. Onlar məni öldürmək istəyirlər... İt yenə gəlib çıxdı! Ah! – Xanım başını dala atdı ki, bu da özündən getmək əlaməti olmalı idi.

Həkimin, daha doğrusu, ev arahəkimi Xarıtonun dalınca yüyürdülər. Bütün məharəti altlığı yumşaq göndən tikilmiş çəkmə geyməkdən, nəzakətlə nəbz ölçməyi bacarmaqdan, gündə on dörd saat yatmaqdan, qalan vaxtı isə ah çəkməkdən və xanımın daim dəfnəgilas cövhəri içirtməklə sakit eləməkdən ibarət olan bu arahəkimi cəld özünü yetirdi; quş lələyi yandırıb tüstüsünü otağa yaydı; xanım gözlərini açdıqda isə içində çox xoşladığı dəfnəgilas cövhəri olan qədəhi dərhal gümüş podnosda ona uzatdı. Xanım dərmanı içdi və elə o dəqiqə itdən, Qavriladan, öz bəxtindən – yazıq qoca qarıdan hamının üz döndərdiyindən, hamının ona ölüm istədiyindən yanıqlı bir səsle şikayətlənməyə başladı. Bu arada bədbəxt Mumu yenə də hürür, Gerasim isə onu hasardan ayırmaq üçün nə qədər alləşirdisə də, zəhməti hədəf gədirirdi. Xanım:

– Budur... budur... yenə, – kəkələdi və gözləri axdı.

Arahəkimi qızlardan birinə nə isə pıçıldadı, qız dəhlizə yüyürdü, Stepanı silkələyib ayıldı, Stepan da Qavrilanı oyatmağa yüyürdü. Qavrilaya isə qızışaraq bütün nökrər və qulluqçuların ayağa qaldırılmasını əmr etdi.

Gerasim başını çevirdi, pəncərələrdə yanan işıqları və gəzişən kölgələri gördü, ürəyi nəsə bir fəlakətin baş verəcəyini hiss etdi, cəld Mumunu qoltuğuna vurub daxmasına yüyürdü və

girib, içəridən qapını bağladı. Bir neçə dəqiqə keçmişdi ki, beş adam onun qapısını itələyib açmağa çalışdı, lakin içəridən qapının bərk-bərk bağlandığını hiss edib dayandılar. Qavrila tövşüyə-tövşüyə yüyürüb gəldi, onlara əmr etdi ki, səhərə kimi burada qalsınlar və keşik çəksinlər, özünü isə qulluqçu qızların otağına saldı, çayı, qəndi və sair ərzağı oğurlayıb yerbəyer elədikləri baş qaravaş Lyubov Lyubimovnaya buyurdu ki, bədbəxtlikdən, itin haradansa yenə qaçıb gəldiyini, lakin günü sabah öldürüləcəyini xanıma yetirsin, xanım rəhmə gəlib qəzəblənməsin və sakitləşsin. Yəqin ki, xanım belə tezliklə sakitləşməzdi, lakin arահəkimi tələsdiyindən dərmanı on iki damcı əvəzinə düz qırx damcı tökmüşdü; dəfnəgilas cövhərinin gücü öz təsirini göstərdi, on beş dəqiqədən sonra xanım bərk və şirin yuxuya getdi; Gerasim isə rəngi qaçmış halda öz çarpayısında uzanıb Mumunun ağzını bərk-bərk tutmuşdu.

Ertəsi gün səhər xanım yuxudan çox gec oyandı. Qavrila Gerasimin sığınacağına qəti basqın əmrini vermək üçün xanımın oyanmasını gözləyir, özü də şiddətli qəzəb fırtınasına davam gətirməyə hazırlaşır. Lakin fırtına qopmadı. Hələ yataqdan qalxmayan xanım baş qaravaşı yanına çağırırdı. O, alçaqdan, zəif səsle:

– Lyubov Lyubimovna, – deyə sözə başladı; xanım bəzən özünü sıxışdırılan və kimsəsiz bir əzabkeş kimi göstərməyi xoşlayırdı; onu demək artıqdır ki, belə hallarda evdəkilər özlərini necə pis hiss edirdilər, – Lyubov Lyubimovna, siz mənim halımı görürsünüz; əzizim, Qavrila Andreiçin yanına gedin, onunla danışın; məgər nacins bir it onun gözündə xanımın istirahətindən, bütün həyatından qiymətlidir? Mən buna inanmaq istəməzdim, – o, dərin bir təəssüf hissi ilə əlavə etdi. – Gedin, əzizim, zəhmət çəkib Qavrila Andreiçin yanına gedin!

Lyubov Lyubimovna Qavrila Andreiçin otağına getdi, onlann nə barədə danışdıqları məlum deyildir, lakin bir dəstə nökrə həyətdən keçib Gerasimin daxmasına tərəf yönəldi; Qavrila, külək olmamasına baxmayaraq, əli ilə papağını tuta-tuta qabaqda gedirdi; onun yanınca lakeylər və aşpazlar addımla-yırdılar.

Xvost dayı pəncərədən baxır və göstəriş verirdi, yəni sadəcə, əllərini yelləyirdi; hamıdan dalda uşaqlar atılıb-düşür, oyunbazlıq edirdilər; bunların yarısı özgə həyətlərdən gəlmiş uşaqlardı. Daxmaya çıxan dar pilləkəndə tək bir keşikçi otur-muşdu; qapının ağzında əliağacılı iki nökrər durmuşdu. Gələnlər yuxarı çıxıb pilləkən uzununu dayandılar. Qavrıla yaxınlaşıb, yum-ruğu ilə onu döydü və qışqırdı:

– Aç!

Boğuc bir it hürməsi eşidildi, lakin cavab çıxmadı.

– Sənə deyirlər aç! – Qavrıla təkrar etdi.

Stepan aşağıdan səsləndi:

– Qavrıla Andreiç, axı o kardır, eşitmir.

Hamı gülüşdü.

– Bəs necə olsun? – Qavrıla yuxarıdan soruşdu.

Stepan cavab verdi:

– Onun qapısında deşik var, içəriyə ağac salın.

Qavrıla əyildi.

– O, deşiyi çuxa ilə tutmuşdur.

– Çuxanı itələyib içəri salın.

Yenə boğuc bir it hürməsi eşidildi.

Dəstənin içindən:

– Bir gör, bir gör özünü necə bildirir, – səsləri gəldi və yenə hamı gülüşdü.

Qavrıla qulağının dibini qaşdı. Nəhayət, sözüne davam etdi:

– Yox, qardaş! Əgər istəyirsənsə, çuxanı özün itələyib içəriyə sal.

– Nə olar ki, icazə verin!

Stepan yuxarıya dırmaşdı, ağacı əlinə alıb çuxanı içəriyə itələdi və:

– Çıx, çıx, – deyə-deyə ağacı içəridə hərləməyə başladı. O, hələ də ağacı hərləyirdi ki, birdən daxmanın qapısı zərblə açıldı, bütün nökrələr o dəqiqə pilləkəndən aşağıya yumalandılar. Qavrıla hamıdan qabaqda idi. Xvost dayı pəncərəni örtüdü.

Qavrıla həyətdən çığırdı:

– Ey, ey, ey, dinc dur ha, bax, dinc dur!..

Gerasim hərəkətsiz halda kandarda dayanmışdı. Dəstə pirləkənin ayağına toplandı. Gerasim əyinlərində alman arxalığı olan bu adamcıqlara əlini belinə qoyub yuxarıdan baxırdı; qırmızı kəndli köynəyində o, bunların qarşısında bir nəhəng kimi görünürdü. Qavrıla bir addım qabağa gəldi.

– Bax, qardaş, – o səsləndi, – mənim yanımda şuluqluq eləmə.

O, işarə ilə Gerasimə başa salmağa çalışdı ki, xanım hökmən sənin itini tələb edir; iti bu dəqiqə bizə verməlisən, yoxsa başın müsibət çəkər.

Gerasim ona baxdı, iti göstərdi, əlini ilgək bağlayırmış kimi boynunun ətrafına çəkərək, üzündə sual ifadəsi ilə eşikağasına baxdı.

Eşikağası:

– Hə, hə, hökmən, – başını əyərək təsdiq etdi.

Gerasim gözlərini aşağı dikdi, sonra birdən silkindi, həmşə yanında dayanıb quyruğunu yazıq-yazıq bulayan və maraq içərisində qulaqlarını şəklləyən Mumunu bir də göstərdi, öz boynunda boğmaq işarəsini təkrar etdi və mənalı-mənalı öz döşünə vurdu, sanki, bununla Mumunu tələf etməyi öz öhdəsinə götürdüyünü bildirirdi.

Qavrıla cavabında əlini yellədi:

– Sən bizi aldadırsan!

Gerasim ona diqqətlə baxdı, istehza ilə gülümsədi, yenidən sinəsinə vurdu və qapını çırpıb ördü:

Hamı səssiz-səmirsiz bir-birinin üzünə baxdı.

Qavrıla sözə başladı:

– Bu, nə deməkdir? Bağlı daxmadamı oturub qalacaqdır?

Stepan səsləndi:

– Qavrıla Andreiç, onu rahat buraxın, söz verdi, yerinə yetirər. O, belə adamdır... Söz ki verdi, hökmən əməl edər. O, bu cəhətdən bizim tayımız deyil. Doğru sözə nə deyəsən? Bəli.

– Bəli, – deyə hamı təkrar etdi və başlarını əydilər. – Belədir.

Bəli.

Xvost dayı da pəncərəni açıb dedi:

– Bəli.

Qavrila:

– Hə, qoy elə olsun, baxarıq, – cavab verdi. – Amma qarovul, hər halda, gərək qalsın. Ey, Yeroşka! – o, sarı rəngli qədəkdən kazak köynəyi geymiş, bağban hesab olunan solğunbənizli bir adama üzünü tutdu və əlavə etdi: – İşinin adı nədir? Dəyənəyi al, burada otur, bir şey olsa, yüyür, mənə xəbər ver!

Yeroşka dəyənəyi əlinə aldı və pilləkənin axırıncı pilləsində əyləşdi. Bir neçə nəfər maraqlanandan və uşaqlardan başqa hamı dağılışdı, Qavrila isə qayıdıb tapşırırdı ki, hər bir şeyin yerinə yetirildiyi Lyubov Lyubimovnanın vasitəsilə xanımına xəbər verilsin, buna baxmayaraq, hər bir ehtimalı nəzərdə tutub sürücünü polis məmurunun yanına göndərdi. Xanım özünün cib yaylığına düyün vurdu, üzərinə odekolon töküüb gicgahlarını sürtdü, çay içdi və hələ də dəfnəgilas cövhrinin təsiri altında olduğundan yenidən yatdı.

Bütün bu haray-həşirdən bir saat sonra daxmanın qapısı açıldı və Gerasim göründü. Onun əynində bayram arxalığı vardı; o, Mumunun boynuna ip bağlayıb dalınca aparırdı. Yeroşka kənara çəkildi və ona yol verdi. Gerasim darvazaya tərəf yönəldi. Uşaqlar və həyətdə olanların hamısı dinmədən nəzərlərini ona yönəltdi. O heç dönüb baxmadı da, papağını isə ancaq küçədə başına keçirtirdi. Qavrila həmin Yeroşkanı müşahidəçi sifəti ilə onun dalınca göndərdi. Yeroşka uzaqdan onun itlə bərabər aşxanaya girdiyini görüb oradan çıxmasını gözləməyə başladı.

Aşxanada Gerasimi tanıyır və onun işarələrini başa düşürdülər. O, ətli borş istədi və əllərini masaya dayaqlayıb oturdu. Mumu onun oturduğu kətilin böyründə durub ağıllı gözləri ilə sakit-sakit ona baxırdı. İtin tükü par-par parıldayırdı: görünürdü ki, təzəcə daranıb. Gerasimə borş gətirildilər. O, borşun içinə çörək doğradı, əti xırdaladı və qabı döşəmənin üstünə qoydu. Mumu öz həmişəki qaydasıyla zərif-zərif yeməyə başladı, onun ağzı yeməyə lap azca toxunurdu; Gerasim ona bir xeyli baxdı, birdən-birə gözlərindən iki damcı yaş süzüldü. Damcılardan biri itin alnına, o biri borşun içinə düşdü. Gerasim əli ilə üzünü örtüdü. Mumu yarım boşqab yeyib, ağız-bumunu yalaya-yalaya

kənara çəkildi. Gerasim ayağa durdu, borşun pulunu verdi və aşxana xidmətçisinin bir qədər heyrətli baxışı altında çıxıb getdi. Gerasimi görəndə Yeroşka tində gizləndi və yanından ötüb-keçən kimi yenidən Gerasimin dalınca düşdü.

Gerasim tələsmədən gedir və Mumunu açıb buraxmırdı. Küçənin tininə çatanda fikrə gedibmiş kimi dayandı və birdən sürətli addımlarla düz Krım keçidinə sarı yönəldi. Yolüstü o, yanında əlavə bina tikilən bir evin həyətinə girdi, oradan qoltuğuna iki kərpic vurub gətirdi. O, Krım keçidindən sahilə gedən yola döndü, payaya bağlanmış bir cüt avarlı qayığın olduğu yerə çatdı (o, əvvəllər bu qayıqları görmüşdü) və Mumu ilə qayıqlardan birinə sıçradı. Bostanın küncündə qurulmuş alaçıqdan axsaq bir qoca çıxıb Gerasimin üstünə çıxırdı. Gerasim ancaq başını yırğaladı və elə qüvvətlə avar çəkməyə başladı ki, çayın axınına qarşı olsa da, bir anda, azı, yüz sajin¹ yol getdi. Qoca dayandı, dayandı, əvvəlcə sol, sonra da sağ əli ilə çiyini qaşayıb axsaya-axsaya öz alaçığına qayıtdı.

Gerasim isə hey avar çəkirdi. Budur, Moskva arxada qaldı. Sahil boyunca çəmənlər, bostanlar, tarlalar, meşələr uzanıb gedir, daxmalar görünməyə başlayırdı. Kənd həyatı hiss olunurdu. O, avarları buraxdı, qayığın dibini su basdığından qabağında, quru taxta üstündə oturan Mumuya sarı əyildi, güclü əllərini itin belində çarpazlayıb hərəkətsiz bir halda donub-qaldı; ləpə indi qayığı yavaş-yavaş geriyə, şəhərə aparırdı. Nəhayət, Gerasim dikəldi, üzündən əzgin bir qəzəb yağa-yağa ipi gətirdiyi kərpiclərə doladı, ilgək bağlayıb Mumunun boynuna keçirdi, iti çayın üstündə yuxarıya qaldırdı və axırını dəfə ona baxdı. İt inamla və qorxusuz bir halda Gerasimə baxır, yüngülcə quyruğunu bulayırdı. Gerasim üzünü yana çevirdi, gözlərini yumdu və əllərini açdı...

Gerasim heç bir şey eşitmədi – nə suya düşən Mumunun qulaqları dələn zingiltisini, nə də suyun ağır-ağır sıçrayıb şappıldamasını; bizim üçün ən səssiz və sakit gecə belə səslili-

¹ *Sajın* – təxminən, 2,13 metrə bərabər rus uzunluq ölçüsü

səmirlidir, onun üçün isə ən gurultulu gündüz də lal-kar idi, o, yenidən gözlərini açanda yenə əvvəlki tək çayın üzündə birbirini qovurmuş kimi görünən xırda ləpələr bayaqki kimi tələsə-tələsə qaşığın yanlarına dəyir, yalnız xeyli arxada, sahilə doğru geniş dairələr yayılırdı.

Gerasim onun gözündən itən kimi Yeroşka evə qayıtdı və gördüklərinin hamısını xəbər verdi:

– Əlbəttə, o, iti suda batıracaqdır, – Stepan qeyd etdi, – buna arxayın ola bilərsiniz. O ki söz verdi...

O gün Gerasimi daha görəni olmadı. O, evdə nahar etmədi. Axşam düşdü; ondan başqa hamı axşam yeməyinə yığışdı.

Paltaryuyan kök arvad cır səslə çığırdı:

– Bu Gerasim də qəribə adamdır ha! Bir itdən ötrü bu qədər əl-ayağa düşmək olmaz ki!.. Doğrudan da!

Qabağındakı sıyıqdan qaşıqla öz boşqabına çəkən Stepan birdən çığırdı:

– Gerasim gəlmişdi!

– Necə? Nə vaxt?

– İki saat olar! Bəs necə! Mən özüm onunla darvazada üz-üzə gəldim. O, yenə buradan gedirdi, həyətdən çıxırdı. Mən iti ondan xəbər almaq istədim, deyəsən, qanıqara idi. Məni elə bərk itələdi ki, görünür, elə-belə, məni özündən kənar etmək istəyirdi: yəni ki, yaxamdan əl çək; kürəyimə elə güclü bir şapalaq vurdu ki, hələ də yeri ağrıyır, oy, oy, oy. – Stepan burada ixtiyarsız gülümsünərək büzüşdü və peysərini ovuşdurdu. Sonra da əlavə etdi: – Hə, əli yaman ağırdır, buna söz yoxdur.

Hamısı Stepanın sözünə güldü və yeməkdən sonra yatmaq üçün dağılışdılar.

Bu arada T... şosesi ilə bir pəhləvan qəti addımlarla və dayanmadan yol gedirdi, çiyində torba, əlində uzun bir ağac vardı. Bu, Gerasim idi. Arxasına baxmadan gedir, öz evinə, öz kəndinə, öz doğma yurduuna tələsirdi. Yazıq Mumunu batırandan sonra o, daxmasına gəlmiş, şey-şüyünü köhnə bir çulun içinə yığıb bağlama düzəltdi və çiyinə ataraq yola düzəlmişdi. O, hələ Moskvaya gətiriləndə yolu yaxşıca bələdləmişdi; xanımın

onu apardırdığı kənd şosedən cəmisi iyirmi beş verstlik¹ bir məsafədə idi. Gerasim şose uzununu sarsılmaz bir cəsarət, ciddi və eyni zamanda şən bir qətiyyətlə irəliləyirdi. O gedirdi; yaxasını geniş açmışdı; elə tələsirdi ki, sanki, uzaq yerdə, yad adamlar arasında uzun müddət qaldıqdan sonra qoca anası onu doğma yurda çağırırdı; acgöz nəzərləri düz irəliyə zillənmişdi. Təzəcə düşmüş yay axşamı sakit və ilıq idi; bir tərəfdə – günəş batan yerdə göyün kənarı hələ də ağarır, batmaqda olan günəşin son şüası ilə zəifcə qızarırdı, o biri tərəfdə isə göy, boz bir alaqranlıq baş qaldırırdı. Gecə həmin bu tərəfdən hücum çəkirdi. Hər yanda yüzlərcə bildirçin cikkildəşir, çəkçəki quşları səs-səsə verib ötüşürdü... Gerasim onları eşidə bilməzdi; o, qüvvətli addımlarla yanından ötüb-keçdiyi ağacların aydın gecə pıçılığını da eşidə bilməzdi; lakin o, tutqun tarlalardan yayılan, yetişməkdə olan çovdaların tanış ətrini hiss edirdi, qarşından əsən mehin – doğma yurdun küləyinin üzünə nəvazişlə toxunduğunu, saçlarında və saqqalında oynadığını hiss edirdi. Qarşısında ağaran ox kimi düz yolu – evinə gedən yolu görürdü; göydə yolunu işıqlandıran saysız-hesabsız ulduz görür və şir kimi cürətli qıvrıq addımlarla yeriyirdi. Odur ki çıxmağa başlayan günəş öz şehli qırmızı şüalarını yenidən qızıxmış pəhləvanın üstünə saldıqda Moskva ilə onun arasında artıq 35 verst məsafə vardı...

İki gündən sonra o, artıq komasında idi və öz gəlişi ilə buraya köçürülmüş əsgər arvadını olduqca heyratə salmışdı. Gerasim dini təsvirlər qarşısında dua edərək o dəqiqə koxanın yanına getdi. Koxa əvvəlcə təəccüblənən kimi oldu; lakin ot çalımı yenidən başlanırdı. Gerasim əla işçi olduğuna görə elə buradaca əlinə dəryaz verdilər, o, köhnə qaydasıyla ot çalmağa girişdi, otu elə çalır ki, kəndlilər onun qol vurmasına və çalib qabağına yığıdığı ota baxdıqca quruyub qalırdılar...

Moskvada isə Gerasim qaçan günün sabahısı onu axtarmağa başladılar. Daxmasına getdilər, hər tərəfinə göz gəzdirdilər, Qavrilaya xəbər verdilər. O gəlib baxdı, çiyinlərini atdı və qət

¹ *Verst* – 1,05 kilometrə bərabər uzunluq ölçüsü

elədi ki, lal ya qaçmış, ya da özünün axmaq iti ilə bir yerdə batıb tələf olmuşdur. Polisə xəbər verdilər, xanıma bildirdilər. Xanım qəzəbləndi, ağladı, tapşırırdı ki, onu hökmən axtarıb tapsınlar, inandırmağa başladı ki, iti tələf etməyi heç vaxt əmr etməmişdir, axırda Qavrılanın başına bir oyun açdı ki, Xvost dayı ona “E...eh!” deyib ağlını başına gətirənə kimi bütün günü başını bulaya-bulaya “hə!” deyə təkrar edib dururdu. Nəhayət, Gerasimin xəbəri kənddən gəldi. Xanım bir qədər sakitləşdi. Əvvəlcə istədi əmr versin ki, onu tez Moskvaya qaytarsınlar, lakin sonra bildirdi ki, elə nankor adam ona heç lazım deyil. Nə isə, özü bu hadisədən sonra tezliklə öldü; vərəsələrin isə Gerasimlə məşğul olmağa macalları yox idi: onlar analarının bütün başqa nöqərlərini də töycü vermək şərti ilə buraxdılar.

Gerasim indiyə kimi də öz kimsəsiz daxmasında tək-tənha yaşayır; əvvəlki kimi sağlam və qüvvətlidir, keçmişdəki kimi dörd adamın işini görür, elə əvvəlki kimi də təşəxxüslü və ağır-səngindir. Lakin qonşular belə bir cəhətə diqqət yetirdilər ki, o, Moskvadan qayıdıandan sonra qadınlardan tamam uzaq gəzir, onların üzünə belə baxmır, yanında da it saxlamır. Kəndlilər öz aralarında danışdırdılar: “Bəxti gətirib ki, ona qadın lazım deyil, it isə nəyinə gərəkdir! Onun həyatına oğrunu heç kəməndlə də dartıb gətirə bilməzsən!” Ləlin pəhləvan qüvvəti haqqında belə bir şeyi yayılmışdı.

YALQUZAQ

(hekayə)

Axşamüstü ara yolla tək-tənha arabada ovdan qayıdırdım. Evə səkkiz verstə qədər qalırdı. Qüvvətli madyanım tozlu yolla yortur, arabir fınxırır, qulaqlarını oynadırdı; yorğun tulam arabaya bağlanıbmış kimi, dal təkərlərdən bir addım belə geri qalmırdı. Tufan yaxınlaşmaqda idi. İrəlidə tünd-göy rəngli bir bulud meşənin arxasından ağır-ağır ucalırdı; başımın üstündən və qarşımdan isə boz buludlar axışmaqda idi. Söyüd ağacları tələşlə yırğalanır, pıçıladaşdı. Boğucu bürkünü birdən-birə rütubətli bir sərinlik əvəz etmişdi; kölgələr sürətlə qaçırdı. Mən cilovla atı vurub dərəyə endim, hər tərəfini kol basmış, suyu qurumuş çaydan keçib, təpəyə çıxdım və meşəyə girdim. Qarşımdakı yol burula-burula sıx fındıq kolları arasından keçirdi. Kolların üzərinə artıq qaranlıq çökmüşdü; çətinliklə irəliləyirdim. Arabam təkər izlərindən əmələ gəlmiş uzun çuxurları bürüyüb basmış palıd və cökə ağaclarının möhkəm rüşələrinin üzəriylə silkələnə-silkələnə gedir, atım büdrəməyə başlayırdı. Birdən şiddətli külək uğuldadı, ağaclar silkələndi, iri yağış damları ağır zərbələrlə yarpaqları qamçıladi, şimşək parladi və tufan qopdu. Yağış sel kimi töküdü. Mən atı addım-addım sürürdüm, bir az sonra dayanmalı oldum: at palçığa batmış, özüm isə heç nəyi seçə bilmirdim. Birtəhər qalın bir kolun dibində daldalandım. Mən büzüşüb, tufanın keçməsinə gözləyirdim ki, birdən şimşək işığında, yolda gözümə ucaboylu bir adam dəydi. Diqqətlə həmin səmtə baxmağa başladım, o adamsa yerdən bitmiş kimi, arabanın yanında göründü.

Gur bir səs eşidildi:

– Kimsən?

– Bəs sən özün kimsən?

– Buranın meşə qarovulçusuyam.

Mən də öz adımlı dedim.

– Hə, tanıyıram, evəmi gedirsən?

– Evə gedirəm. Ancaq görürsən də, nə tufandır...

– Hə, tufandır, – cavab verdi.

Şimşəyin ağ işığı meşə qarovulçusunu başdan ayağa qədər işıqlandırdı. Şimşəyin ardınca həmin saat qısa və quru bir göy gurultusu qopdu. Yağış ikiqat şiddətlə yağmağa başladı.

– Tez kəsməyəcək, – meşə qarovulçusu sözünə davam etdi.

– Nə etmək olar.

O, kəsik-kəsik dedi:

– Buyurun, sizi öz daxmama aparım.

– Minnətdar olaram.

– Buyurun, oturun.

O, atın baş tərəfinə keçdi, cilovdan tutdu və arabanı yerindən tərpətdi. Yola düşdük. Mən arabanın “dənizdə qayıq kimi yırğalanan” döşəkçəsindən yapışib tulanı səsləyirdim. Yazıq macyanım ayaqlarını palçıqın içi ilə ağır-ağır sürüyür, büdrəyirdi: meşə qarovulçusu arabanın önündə xəyal kimi sağa-sola yırğalanırdı. Xeyli getdik; nəhayət, bələdçim durdu. “Budur, ağa, evə çatdıq”, – o, sakit bir səslə dilləndi. Qapı cırıldadı, bir neçə küçük səs-səsə verib hürühdü. Mən başımı qaldırdım, şimşək işığında dövrəsi çəpərlənmiş geniş bir həyətin ortasında kiçik bir daxma gördüm. Pəncərənin birindən tutqun işıq gəlirdi. Meşə qarovulçusu atı artırmaya sürüb qapını döydü. “Bu saat, bu saat”, – deyə nazik səs və yalın ayaq tappılısı eşidildi, cəftə cırıldadı və astanada əynində beli bez qırığı ilə bağlanmış köynək, əlində fənər on iki yaşlarında bir qız göründü.

Kişi qıza dedi:

– Ağa üçün işıq tut. Mən də arabanı çardağın altına çəkim.

Qız mənə baxıb daxmaya girdi. Mən də onun ardınca getdim. Meşə qarovulçusunun daxması his basmış, alçaq, bomboş, ləməsiz, arakəsməsiz bir otaqdan ibarət idi, divardan cırıq bir kürk asılmışdı. Skamyanın üstündə təklülə bir tütəng, qarşı küncdə isə bir yığın cır-cındır vardı. Sobanın qabağına iki iri sənic qoyulmuşdu. Stolun üstündəki çırağın titrək işığı gah artır, gah azalırdı. Daxmanın tən ortasında uzun şüvüldən bir beşik asılmışdı. Qız fənəri söndürdü, xırdaca kətidə oturub sağ

əliylə beşiyi yırgalamağa, sol əliylə yanan çırağı düzəltməyə başladı. Mən ətrafa göz gəzdirdim, ürəyim sızladı: gecə vaxtı bir kəndli daxmasına düşmək ürəkaçan şey deyildi. Beşikdəki körpə tez-tez çətinliklə nəfəs alırdı.

– Məgər sən burada təksən? – qızdan soruşdum.

– Təkəm, – zorla anlaşılan bir səslə cavab verdi.

– Meşə qarovulçusunun qızısan?

– Onun qızıyam, – pıçıldadı.

Qapı cırlıdadı və qarovulçu başını əyib içəri girdi. O, fənəri yerdən götürdü, stola yaxınlaşdı və çırağı yandırdı.

– Yəqin, çırağın işığına öyrəşməyibsiniz? – deyə qıvrım saçlarını silkələdi.

Mən ona nəzər yetirdim. Belə boy-buxunlu bir adama az rast gəlmişdim. Boyu uca, kürəkləri enli, bədəninin quruluşu çox gözəl idi. Qaba parçadan tikilmiş köynəyinin altından qabarıq və qüvvətli əzələləri aydın seçilirdi. Qara qıvrım saqqalı onun sərt və mərd üzünün yarısını bürümüşdü. Enli çatma qaşlarının altından çox da iri olmayan qumral gözləri hökmə baxırdı. O, əllərini yüngülcə çiyinə toxundurub qarşısında durdu.

Mən ona təşəkkür edib adını soruşdum:

– Adım Fomadır, – cavab verdi, – ləqəbim isə Yalquzaqdır.

– Hə, Yalquzaq sənsən?

Ona ikiqat maraqla bir də göz yetirdim. Bizim Yermolaydan və başqalarından meşə qarovulçusu Yalquzaq barəsində rəvayət eşitmişdim; ətrafdakı bütün kəndlilər ondan oddan qorxan kimi qorxardılar. Onların dediyinə görə, dünyaya hələ bunun kimi öz işinin ustası olan bir adam gəlməyib: “Bir şələ çır-çırını da oğruya verməz; nə vaxt olur-olsun, lap gecənin yansı, adamın başının üstünü kəsdirir, yaxa qurtarmağa çalışmaq da əbəsdir: güclü, zorlu və şeytan kimi cəlddir. Heç bir şeylə də onu tovlamaq mümkün deyil, nə şəraba baxır, nə pula, belə şeylərə şirnikib aldanan deyil. Neçə dəfə qoçaqlar onun başını batırmaq istəyiblər, amma bir şey çıxmayıb”. Qonşu kəndlilər Yalquzaq barəsində belə danışırdılar.

– Deməli, Yalquzaq sənsən, – təkrar etdim, – sənin barəndə eşitmişəm. Deyirlər, adamlara göz verib, işıq vermirsən.

– Vəzifəmi yerinə yetirirəm, – o, tutqun bir səsle cavab verdi, – ağa çörəyini müftə yemirəm.

O, belindən baltanı çıxarıb yerə çöməldi və yandıрмаq üçün odun doğramağa başladı.

Mən soruşdum:

– Bəs arvadın yoxdur?

– Yox, – cavab verdi və var qüvvəsi ilə baltanı endirdi.

– Yoxsa ölüb?

– Yox... hə... ölüb, – cavab verdi və üzünü yana çevirdi.

Mən susdum; o, gözlərini qaldırıb mənə baxdı.

– Qancıq axmaq bir meşşana qoşulub qaçdı, – istehza ilə cavab verdi. Qız gözlərini yerə dikdi, körpə ayıldı və çığdı: qız beşiyə yanaşdı.

– Al, ver ona, – Yalquzaq qıza çirkli bir əmzik uzatdı. Sonra o, körpəni göstərib yavaşcadan dedi.

– Budur, bunu da atıb getdi, – qapıya sarı yönəldi, dayandı və dönüb geri baxdı. – Ağa, yəqin ki, – o, sözə başladı, – bizim çörəkdən yemərsiniz, mənim də çörəkdən savay...

– Ac deyiləm.

– Özünüz bilərsiniz. Sizin üçün samovar qoyardım, ancaq çayım yoxdur... gedim, bir sizin ata baxım.

O çıxıb qapını çırpdı. Otağa bir də göz gəzdirdim. Daxma mənə əvvəlkindən də kədərli göründü. Soyumuş tüstünün acı qoxusundan nəfəsim tıncıxırdı. Qız yerindən tərənmir və gözlərini qaldırmırdı; arabir beşiyi yırğalayıb çiyindən sürüşən köynəyi qorxa-qorxa çəkirdi; yalın ayaqları hərəkətsiz halda asılıb durmuşdu.

Qızdan soruşdum:

– Adın nədir?

– Ulita, – cavab verdi və kədərli üzünü bir az da aşağı əydi.

Meşə qarovulçusu içəri girib, skamyada oturdu.

– Tufan keçir, – o, bir az sükutdan sonra dilləndi. – Buyursanız, sizi meşədən ötürüb yola salaram.

Mən qalxdım. Yalquzaq tufəngi götürüb ağızotunu yoxladı.

Soruşdum:

– Tufəngi neyləyirsən?

- Meşədə rahat durmurlar. Kobılı dərəsində ağac qırırlar.
- Məgər buradan eşitmək olur?
- Həyətdən eşidilir.

Biz bərabər çıxdıq. Yağış kəsmişdi. Uzaqlarda hələ də iri, ağır buludlar bir-birinin üzərinə qalanmışdı, arabir uzunsürən şimşəklər çaxırdı, ancaq başımızın üstündə artıq orada-burada tünd-mavi göy görünür, sürətlə axan seyrək buludlar arasından ulduzlar sayrışırdı. Üstlərinə yağış damcıları çökmüş və küləkdən yırğalanan ağacların cizgiləri qaranlıq içində seçilməyə başlayırdı. Biz diqqətlə qulaq asmağa başladıq.

Meşə qarovulçusu şapkasını çıxarıb başını yerə dikdi. “Odur ha!” – birdən dillənib əlini uzatdı: “Gör bir necə gün seçib”.

Mən yarpaqların xışıltısından başqa bir şey eşitmirdim. Yalquzaq atı çəkib çardağın altından çıxardı. “Belə yubansam, – o, ucadan söyləndi, – onu əlimdən qaçıraram”.

– İstəyirsən, mən də səninlə gedim.

– Yaxşı, – cavab verdi və atı geri itələdi. – Biz onu bu saat tutarıq, sonra sizi yola salaram. Gedək.

Yalquzaq öndə, mən də arxada yola düzəldik. Allah bilir, o, yolu necə tanıyırdı, arabir dayanırdı, bu da yalnız balta səsini dinləmək üçün idi. “Bir bax, – o, dişlərini bir-birinə sıxıb mırıldanırdı: – Eşidirsinizmi? Eşidirsinizmi?” – “Axı hanı?” – Yalquzaq çiyinlərini atdı. Dərəyə endik, külək bir an kəsildi, bu zaman müntəzəm zərbə səslərini mən də aydın eşitdim. Yalquzaq mənə baxıb başını yırğaladı. Sonra yaş ayıdöşəyi otu və gicikənliyin arası ilə yolumuza davam etdik. Birdən boğuş və sürəkli bir uğultu eşidildi...

– Yıxdı... – Yalquzaq mırıldandı.

Bu zaman göy üzü artıq təmizlənməkdə idi; meşə azacıq işıqlanmışdı. Nəhayət, bir dərədən çıxdıq.

– Burada gözləyin, – meşə qarovulçusu qulağıma pıçıldadı.

O əyildi, tufəngi yuxarı qaldırdı və kolların içində yox oldu. Mən gərgin bir halda dinləməyə başladım. Küləyin daimi uğultusu arasından qulağıma yaxından gələn zəif səslər çatırdı: balta ehtiyatla budaqlara vurulur, təkərlər cırıldayır, at finxırırdı...

– Hara qaçırısan, dayan! – birdən Yalquzağın səsi guruladı. Başqa bir səs dovşan səsi kimi şikayətli bir halda zarıldadı... Mübarizə başlandı. “Nahaq yerə, nahaq... – Yalquzaq boğucq bir səslə deyirdi: – Əlimdən qurtara bilməzsən”.

Mən səs gələn tərəfə yüyürdüm, hər addımda ayağım ilişə-ilişə gəlib mübarizə səhnəsinə yetişdim. Kəsilməmiş ağacın yanında meşə qarovulçusu yerə uzanıb əlləşməkdə idi: oğrunu altına almış, qurşağı ilə çəkib qollarını bağlayırdı. Mən yaxınlaşdım. Yalquzaq qalxıb, onu da ayağa qaldırdı. Cır-cındır içində olan uzun, islaq, pırtlaşıq saqqallı bir kəndli gördüm. Üstü yarıyadək əzik-üzük bir giş ilə örtülmüş anq bir yabı arabanın yanında durmuşdu. Qarovulçu bir kəlmə də danışmırdı; kəndli də dinmir, yalnız başını silkələyirdi.

– Burax getsin, – Yalquzağın qulağına pıçıldadım, – ağacın pulunu mən verərəm.

Yalquzaq dinmədi; sol əli ilə atın yalından, sağ əli ilə isə oğrunun qurşağından yapışdı. “Hə, tərən görüm, məlun!” – sərt bir səslə deyindi. “Baltanı da götürün”, – kəndli mırıldandı. “Düz deyirsən, boş yerə niyə itib-batsın ki?” – qarovulçu baltanı da götürdü. Biz yola düşdük. Mən arxada gedirdim... Yağış yenə çisələməyə başladı, bir az sonra isə sel kimi yağdı. Biz çətinliklə gəlib daxmaya çatdıq. Yalquzaq tutduğu atı həyətin ortasında buraxdı, kəndlini otağa gətirdi, qurşağın düyününü boşaltdı və onu küncdə oturtdu. Sobanın qabağında yuxuya getmiş qız yerindən sıçradı və səssiz, qorxaq nəzərlərlə bizə baxmağa başladı. Mən skamyaya oturdum.

– Bir bax ha, gör nə yağır, – qarovulçu sözə başladı, – göz-ləməli olacaqsınız. Bir az uzanıb dincəlmək istəmirsiniz?

– Sağ ol.

– Mən onu sizin xatirinizə dəhlizə salardım, – o, kəndlini göstərərək davam etdi – ancaq cəftə...

– Qoy burada qalsın, işin olmasın, – Yalquzağın sözünü kəsdim.

Kəndli altıdan-yuxarı mənə baxdı. Ürəyimdə özümə söz verdim ki, nə cür olursa olsun, bu yazığı buraxdım. O, hərəkətsiz bir halda skamyada oturmuşdu. Fənərin işığında onun

içkidən şişmiş qırıq-qırıq üzünü, sallanan sarı qaşlarını, narahat gözlərini, arıq əl-ayağını aydın görürdüm... Qız onun lap ayağının altında döşəməyə uzanıb yatdı. Yalquzaq stolun yanında başını qollarına dayayıb oturmuşdu. Küncdə süsəri cırılda-yırdı... yağış damı döyəcləyir və süzülüb pəncərələrdən axırdı, hamımız susmuşduq.

– Foma Kuzmiç, – birdən kəndli boğucq və qırıq bir səsle dilləndi, – ay Foma Kuzmiç!

– Nə var?

– Burax məni.

Yalquzaq cavab vermədi.

– Burax... acından eləmişəm... burax...

– Sizi yaxşı tanıyıram, – Yalquzaq acıqlı bir səsle cavab verdi, – bütün kəndiniz belədir, hamınız başdan-ayağa oğrusunuz.

– Burax, – kəndli təkid edirdi, – məmurlar... var-yoxdan çıxmış!..

– Heç kəs oğurluq edə bilməz.

– Burax, Foma Kuzmiç... evimi yıxma. Sizin ağa, özün bilirsən ki, canımızı alır.

Yalquzaq üzünü kənara çevirdi. Kəndli isitməli adam kimi əsdi. Başını silkələdi və kəsik-kəsik nəfəs aldı.

– Burax, – o, təkidlə, məyus halda təkrar edirdi. – Burax, sən Allah, burax. Pulunu verərəm, vallah. O bir Allah bilir ki, acından eləmişəm, burax gedim. Uşaqlarım ağlaşır, biri xəstədir, özün ki bilirsən. Əlacım yoxdur...

– Hər necə olursa olsun, oğurluğa getməməlisən.

– Atımı, – kəndli davam etdi, – atımı... burax... çörək ağacımız odur... burax.

– Dedim ki, olmaz, mən də qulluq adamıyam, məndən tələb edirlər. Sizi özbaşına qoymaq olmaz.

– Burax gedim, əlacsızlıqdan eləmişəm, yalvarıram sənə, burax məni

– Mən sizi yaxşı tanıyıram.

– Burax, xahiş edirəm!

– Eh, səninlə nə ağız-ağıza verim; dinməzcə otur, yoxsa, bilirsənmi? Ağanı gözün görmür-nədir?

Yazıq başını aşağı saldı... Yalquzaq əsnədi və başını stolun üstünə qoydu.

Yağış hələ də ara verməmişdi. Mən gözləyirdim, görüm nə olacaq. Kəndli birdən dikəldi. Gözləri parıldıdı, üzünə qızartı gəldi. “Di al ye, al boğmalan, al” – deyərək gözlərini qıyıb və dodaqlarını sallayıb sözə başladı: “A məlun canalan, xristian qanını iç”...

Qarovulçu üzünü ona çevirdi.

Kəndli dilləndi:

– Sənə deyirəm, sənə, vəhşi, qaniçən, sənə!

– Keflisən-nədir, söyüş niyə söyürsən? – Yalquzaq heyrtlə dilləndi. – Dəli olubsan-nədir?

– Kefliyəm!.. Yoxsa, sənın puluna içmişəm? Məlun canavar! Canavar!

– Vay səni, bu saat sənın...

– Qoy hamısı ölsün, hamısı qırılsın: arvad da, uşaqlarım da, – hamısı yox olsun... Bir dayan, bir gün sənın də vayını verərik! Yalquzaq yerindən qalxdı.

– Vur, vur, – kəndli azğın bir səslə bağırdı: – Vur, al, vur... (Qız tələsik yerindən sıçradı və gözünü ona zillədi.) Vur! Vur!

– Kəs səsinı, – Yalquzaq bərkədən çıxıb iki addım irəli atdı.

– Bəsdır, Foma, – çıxırdım, – əl çək ondan.

– Səsimi kəsməyəcəyəm, – yazıq kəndli davam etdi, – canavar, Allah qırsın sizi, bir dayan, sənın də padşahlığın uzun sürməyəcək! Sənın də boğazını üzən tapılar, bir dayan.

Yalquzaq əl atıb onun çiyinlərindən yapışdı. Mən kəndliyə kömək etmək üçün irəli addımladım. “Siz qarışmayın”, – Yalquzaq mənə bağırdı.

Mən onun hədəsindən qorxmadım və artıq əlimi qaldırmaq istəyirdim ki, heyrt içində qaldım: Yalquzaq bir həmlə ilə qurşağı kəndlinin qolundan siyirib atdı, boynundan yapışdı, şapkasını onun gözünün üstünə basdı, qapını açdı və onu bayıra itələdi.

– Cəhənnəm ol buradan, özün də, atın da, – onun ardınca bağırdı, – ancaq özünü gözlə ha, bir də əlimə düşsən...

O, daxmaya qayıdıb küncdə qurdalanmağa başladı.

– Hə, Yalquzaq, – nəhayət, dilləndim, – məni lap mat qoydun: görürəm ki, qiyamət adamsan.

– Eh, bəsdir, ağa, – o, küskün bir əda ilə sözümlü kəsdi, – ancaq xahiş edirəm, bir adama deməyəsiniz. Yaxşısı budur, gedək sizi ötürüm, – əlavə etdi, – deyəsən, yağışın kəsməsini gözləyə bilməyəcəksiniz...

Həyətdən kəndlinin arabasının taqqıltısı gəlirdi.

– Gör necə əkilir! – Yalquzaq mırıldandı, – mən onu tapa.....!

Yarım saat sonra o, mənimlə xudahafizləşdi.

FYODOR DOSTOYEVSKI

(1821–1881)

GÜLMƏLİ ADAMIN YUXUSU

(*fantastik hekayə*)

I

Mən gülməli adamam. İndi mənə dəli deyirlər. Əgər onlar üçün hələ də gülməli adam olaraq qalmasaydım, bu, rütbəmin qalxması olardı. Amma artıq açıqlanmıram, indi onlar hamısı mənə əzizdir. Hətta onlar mənə güləndə, nədənsə, daha əziz olurlar. Əgər mən onlara baxaraq belə kədərlənmişəydim, özüm də, əlbəttə, özümü yox, onları sevdiyimdən gülərdim. Kədərimin isə səbəbi odur ki, onlar həqiqəti bilmirlər, mən isə bilirəm. Eh, həqiqəti təklildə bilmək necə də çətindir! Lakin onlar bunu başa düşməzlər. Vallah, başa düşməzlər.

Əvvəllər isə gülməli göründüyüm üçün yaman sıxılırdım. Yox, gülməli görünmürdüm, gülməli idim. Mən həmişə, ola bilsin ki, lap anadan olandan bəri, bilirəm ki, gülməli olmuşam. Bəlkə də, yeddi yaşımda bilirdim ki, gülməliyəm. Sonra məktəbdə oxumuşam, daha sonra universitetdə, amma nə qədər oxuyurdumsa, bir o qədər də hiss edirdim ki, gülməliyəm. Beləliklə, axırda bütün universitet təhsilim, elə bil, bircə ondan ötəri mövcud idi ki, onun dərinliklərinə getdikcə mənə sübut eləsin və başa salsın ki, gülməliyəm. Elmdəki kimi həyatda da belə idi. İldən-ilə hər barədə gülməli olmağım haqqında qənaətim artır və möhkəmlənirdi. Onlar mənə gülürdülər ki, dünyada gülməli olduğumu ən çox bilən bir adam varsa, o da mən özüməm. Bax elə mənə ağır gələn də bu idi ki, onlar bunu bilmirdilər, ancaq

bunda özüm günahkar idim: mən həmişə elə məğrur olmuşam ki, bunu heç vaxt heç kimə etiraf etmək istəməmişəm. Bu məğrurluq illər keçdikcə artmışdı və mənə elə gəlir ki, birdən, təsadüfən kiminsə qarşısında gülməli olduğumu boynuma alsaydım, onda oradaca, o axşam tapança gülləsi ilə başımı dağıdardım. Eh, mən yeniyetməlik dövründə elə əzab çəkirdim ki, qorxurdum birdən dözə bilmərəm və bunu yoldaşlarıma etiraf edərdəm. Gənc bir oğlan olandan sonra dəhşətli xüsusiyyətim haqqında ildən-ilə daha çox öyrənməyimə baxmayaraq, nədənsə, bir az sakitləşdim. Nədənsə, iş orasıdır ki, mən hələ indi də nə üçün belə olduğumu təyin edə bilmirəm. Ola bilsin, ona görə ki, artıq məndən sonsuz dərəcədə uca olan səbəbdən heybətlili ürəyimdə bir qəm, kədər yığılırdı: düşünürdüm ki, dünyanın hər yerində hər şey eynidir. Çoxdan bunu hiss edirdim, lakin tam əminlik axırıncı il qəfildən gəldi. Birdən hiss etdim ki, dünyanın mövcud olmasının və yaxud olmamasının mənim üçün heç bir fərqi yoxdur. Heç nəyin olmadığını eşitməyə və duymağa başladım. Əvvəlcə mənə həmişə elə gəlirdi ki, bunun əvəzində əvvəllər çox şey olub, ancaq sonra anladım ki, heç əvvəllər də heç nə olmayıb, lakin nədənsə, yalnız mənə elə gəlib. Tədricən yəqin etdim ki, heç vaxt heç nə də olmayacaq. Onda mən birdən insanlara acıqlanmağımı tərgitdim və demək olar ki, onlara diqqət verməməyə başladım. Həqiqətən, hətta boş şeylərdə belə bu, özünü bürüzə verirdi: məsələn, mən yolda gedəndə adamlarla toqquşurdum. Bu, fikirli olmağımdan deyildi: nə barədə fikirləşə bilərdim, fikirləşməyi tamam atmışdım, mənim üçün heç bir təfəvütü yox idi. Yaxşı olardı ki, saysız-hesabsız məsələləri həll edərdim; ancaq mənə təfəvütü olmadığından bu məsələlərin hamısı yoxa çıxdı. Və budur, ondan sonra həqiqəti bildim. Həqiqəti mən keçən noyabrda, məhz noyabrın üçündə bildim və o vaxtdan bir anımı belə unutmuram. Bu, çox qaranlıq bir axşamda baş verdi. Onda axşam saat on birdə evə qayıdırdım və yadımdadır, fikirləşdim ki, bundan da qatı qaranlıq ola bilməz; hətta fiziki cəhətdən də. Yağış çox vahiməli idi, yadımdadır, insanlara qarşı açıq, kinli bir yağış idi. O, qəfildən saat on birdə kəsdi, yağış vaxtı olan rütubət və soyuqdan betər

qiyamət rütubət başladı. Hər şeydən, hər küçədəki daşdan, hər küçədən aralı yerləşən döngələrdən buğ qalxırdı. Birdən təsəvvürümə gəldi ki, hər yerdə qaz sönsəydi, sevindirici hal olardı, qaz isə ürəyi kədərləndirir, ona görə ki, o, hər şeyi işıqlandırır. Həmin gün, demək olar ki, nahar eləməmişdim və axşamdan bəri mühəndisgildə oturmuşdum, onlarda isə onun iki yoldaşı da oturmuşdu. Mən hey susurdum və deyəsən, onların zəhlələrini aparmışdım. Onlar mübahisəli bir şeydən danışırdılar və hətta birdən-birə qızışırdılar. Amma mən gördüm ki, onlar elə-belə qızışırlar. Mən bunu onların üzünə dedim: “Cənablar, axı sizin üçün, – dedim, – fərqi yoxdur”. Onlar küsmədilər, eləcə mənə güldülər. Bu ondandır ki, tənəsiz-filansız dedim. Onlar da mənim üçün bunun fərqlinin olmadığını görəndə sevincək oldular.

Küçədə qaz barədə düşünəndə göyə nəzər yetirdim. Göy dəhşət tutqun idi, amma parçalı buludlar, onların arasında isə hədsiz dərəcədə balaca ulduz gözümə dəydi və diqqətlə ona baxmağa başladım. Səbəbi o idi ki, bu ulduz məndə bir fikir oyatdı. Mən bu gecə özümü öldürməyi qət etdim. Bu qəti qərara iki ay bundan əvvəl gəlmişdim və nə qədər kasıb olsam da, əla tapança almış, həmin gün də darağçı doldurmuşdum. Lakin iki ay keçmişdi, o isə hələ də qutuda idi. Bunun mənə o dərəcədə təfavütü yox idi, axırda istədim ki, biganə olmadığım bir dəqiqə tapam, nəyə görə, bilmirəm. Beləliklə də, bu iki ayda mən hər gecə evə qayıdarkən düşünürdüm ki, özümü güllələyəcəyəm. Gözləyirdim. Bax, indi isə bu balaca ulduz mənə bu fikri verdi və qərara gəldim ki, bu, hökmən bu gecə olacaq. Amma niyə balaca ulduz məni fikrə gətirdi – bilmirəm.

Hə, mən göyə baxırdım ki, qəflətən bir qız dirsəyimdən yapışdı. kücə artıq boşalmışdı və demək olar, heç kəs yox idi. Uzaqda arabada arabaçı yatırdı. Qızın səkkiz yaşı olardı, onun başında balaca yaylıq, əynində don vardı, tamam islanmışdı. Ancaq mən xüsusilə onun cırılmış yaş başmaqlarını yadımda saxladım, indi də yadımdadır. Onlar daha çox gözümə çarpdı. O, qəfildən dirsəyimdən dartmağa və çağırmağa başladı. O ağlamırdı, lakin qırıq-qırıq hansısa sözləri qışqırır, titrədiyindən onları da

düz-əməlli deyə bilmirdi. Nədənsə, vahiməli idi və bərkdən: “Anacan!” – qışqırdı. Bir istədim üzümü ona tərəf çevirəm, amma bir söz deməyib yoluma davam etdim, ancaq o, dalımca qaçır və məni dartırdı, onun səsinə qorxan uşaqların dilində olan ümitsizlik sədəsi eşitdim. Mən bu sədani tanıyıram. O, sözləri axıracan deməsə də, anladım ki, haradasa onun anası ölür, yaxud orada bunların başına nəsə gəlib və o, anasına kömək eləmək üçün kimi isə çağırmağa, nəyi isə tapmağa çıxıb. Lakin onun dalınca getmədim, əksinə, onu qovalamaq fikri ağlıma gəldi. Əvvəl ona dedim qorodovoyu tapsın. Lakin o, balaca əllərini büküb hiçqıra-hiçqıra, tövşüyə-tövşüyə hey böyrümcə qaçır, məni buraxmırdı. Bax onda ayağımı yerə vurdum və üstünə çığırdım. O yalnız “cənab, cənab” deyər qışqırırdı, sonra birdən-birə məndən əl çəkərək dərhal qaçıb küçəni keçdi: orada da yoldan keçən biri göründü və yəqin ki, onun üstünə cumdu.

Beşinci mərtəbəyə qalxdım.

Kirayə evdə yaşayıram. Otağım kasıb və balacadır, pəncərəm isə çardaqlı, yarım dairəvidir. Mənim müşəmbə divanım, üstündə kitablar olan masam, iki stulum, rahat və çoxdanın köhnəsi olsa da, volter kürsüm var.

Əyləşdim, şamı yandırdım, fikirləşməyə başladım. Yanımda, o biri otaqda divarın arxasında mərəkə davam edirdi. Üç gün idi orada bu mərəkə qopmuşdu. Orada istefaya çıxmış kapitan yaşayırdı, onun da kefi altı qonağı var idi. Onlar araq içir və köhnə kartlarla ştos oynayırdılar. Keçən gecə dalaşma var idi və bilirəm ki, onlardan ikisi bir-birinin saçlarından tutub sürüyüdü. Sahibə şikayət etmək istəyirdi, amma kapitandan yaman qorxurdu. Bizdən başqa bu evlərdə alçaqboy və arıq, üç balaca və burada xəstəliyə tutulan uşaqları olan gəlmə hərbi xanımı yaşayırdı. O da, uşaqlar da kapitandan çox qorxur və bütün gecəni əsir, xaç çevirirdilər. Ən balacasının isə qorxudan ürəktutması yaranmışdı. Bu kapitan, mən dəqiq bilirəm, özgə vaxt Nevskidən keçənləri dayandırır dilənir. Onu xidmətə götürmüşlər, amma qəribə işdir (elə onunçün də bunu söyləyirəm), bir aydır burada yaşadığı müddətdə kapitan məndə heç bir dilxorçuluq

yaratmayıb. Tanışlıqdan, əlbəttə, lap əvvəldən boyun qaçırdım. Elə onun özü də birinci dəfədən mənimlə darıxdı, amma onlar divarın arxasından nə qədər qışqırsalar da, hətta neçə nəfər olsalar da, heç vaxt mənim üçün fərqi yox idi. Bütün gecəni otururam və Allah haqqı, onları eşitmirəm – sadəcə, onları unuduram. Mən axı artıq bir ildir gecə səhərədək yatmıram. Bütün gecəni masanın yanında kürsülərdə otururam və heç nə eləmirəm. Kitabları yalnız gündüz oxuyuram. Otururam və hətta heç nə düşünmürəm, eləcə, bir növ, fikirlər beynimdə fırlanır, mən isə onları azadlığa buraxıram.

Gecə şam tamamilə əridi. Mən masanın arxasında sakit oturdum, tapançanı çıxarıb qarşıma qoydum. Onu qoyarkən, yadımdadır, özümdən soruşdum: “Eləmi?” və özümə tam müsbət cavab verdim: “Elə”. Yəni özümü güllələyəcəyəm. Bilirdim ki, bu gecə özümü, yəqin, öldürəcəyəm, lakin o vaxta kimi masanın arxasında nə qədər oturacağam – bunu bilmirdim. Əlbəttə, özümü güllələyərdim – bu balaca qız olmasaydı.

II

Görürsünüzmü, mənim üçün heç nəyin fərqi olmasa da, məsələn, ağrını hiss edirdim. Məni kim vursaydı, ağrını hiss edərdim. Beləcə, mənəvi cəhətdən ürəksıxıcı bir şey olsa, hələ həyatda heç nəyin mənim üçün fərqi olmadığını əvvəlki kimi rəhmlə hiss edərdim. Və bayaq yazığım gəlidiyi uşağa da hökmən kömək edərdim. Niyə onda qıza kömək etmədim? Ağlıma gələn bir ideyanın dərdindən: o, məni dartıb çağıranda beynimdə qəflətən sual yaranmışdı, mən isə onu həll edə bilmirdim; sual boş sual idi, mən isə hirsələndim. Bu nəticədən sonra hirsələndim ki, əgər bu gecə özümlə vidalaşacağımı qərara almışamsa, onda, belə çıxır ki, mənə ayrı bir vaxta nisbətən indi heç nə təsir eləməməlidir. Bəs nədən birdən duydum ki, mənim üçün fərqi var və qıza yazığım gəlir? Yadımdadır, yaman yazığım gəlidi ona; hətta qərribə və mənim vəziyyətimdə mümkün olmayan bir ağrıya qədər. Doğrusu, ondakı öləri hissimi

bundan yaxşı çatdırmağı bacarmıram. Amma o hiss evdə də, artıq masanın arxasında oturandan sonra da davam edirdi, mən də çoxdan olmayan kimi acıqlı idim. Mühakimə mühakimənin dalınca gəlirdi. Aydın olurdu ki, insanamsa və hələ ki sıfır deyiləmsə və hələ yoxa çıxmamışamsa, onda yaşayıram, beləliklə də, əzab çəkə, hirsənə və öz hərəkətlərimdən xəcalət çəkə bilərəm. Qoy olsun. Lakin özümü öldürəcəyəmsə, məsələn, iki saatdan sonra, onda qızla, xəcalət-filanla işim nədir? Mən sıfıra dönlürəm, mütləq sıfıra. Və görəsən, şüurum bilə-bilə ki indi qətiyyənlə olmayacağam və deməli, heç nə olmayacaq, nə etdiyim alçaqlıqdan sonra xəcalət, nə qıza qarşı mərhəmət hissinə təsir etməmişdi? Axı mən elə o səbəbdən ayağımı yerə döyüb vəhşi səslə bədbəxt uşağın üstünə qışqırdım ki, sənə nəinki yazığımı gəlmir, əclafıq da eləsəm, indi edərəm, çünki iki saatdan sonra hər şey sönəcək”. İnanırsınızmı, buna görə qışqırdım. İndi, demək olar ki, buna əminəm, həyat və dünyanın indi, elə bil, məndən asılı olmağı aydın görünürdü. Hətta belə demək olardı ki, dünya indi, elə bil, məndən ötrü düzəlib: öldürüm özümü, dünya da olmayacaq, hər halda, mənim üçün heç nə məndən sonra olmayacaq və bütün bəşəriyyət şüurum sönən kimi o saat xəyalat olaraq, yalnız mənim şüurumun mənsubu tək sönəcək, ləğv olacaq, çünki ola bilsin ki, bütün bu dünya və bütün bu insanlar tək elə mən özüməm. Yadımdadır ki, oturub düşünərkən mən bütün bu yeni dalbadal yığılan sualları tamam ayrı tərəfə qoyub lap yenisini ixtira edərdim; misal üçün, ağıma birdən qəribə fikir gəldi ki, nə olardı, əvvəllər Ayda və yaxud Marsda yaşasaydım və orada ən abırsız və namussuz hərəkət etmiş olsaydım, ona görə də söyülmüş və rüsvayçılıqla üzləşsəydim – necə ki yalnız yuxularda, vahimələrdə hərdən hiss və təsəvvür etmək mümkündür – və sonra Yerə düşsəydim, ayrı planetdə etdiklərimi yaddaşımda saxlasaydım, bundan əlavə, artıq bir də oraya heç vaxt qayıtmayacağımı bilsəydim, Yerdən Aya baxdıqca mənim üçün fərqi olacaqdımı, ya yox? O hərəkətə görə xəcalət çəkərdim, ya yox?

Suallar artıq və mənasız idi, çünki tapança artıq gözümlün qabağında idi və mən bütün varlığımı bilirdim ki, bu, yəqin,

olacaqdır, amma suallar məni qızıqdırırdı və cinlənidim. Mən, elə bil, indi nəyi isə əvvəlcədən həll etməmiş olsaydım, ölə bilməzdim. Bir sözlə, bu qızıcığaz məni xilas etmişdi, çünki suallarla atəşi uzaqlaşdırmışdım. Kapitanın da otağı elə bu vaxt sakitləşməkdə idi: onlar kart oynamağı qurtarıb yatmağa hazırlaşır, hələlik mırt vurur, tənbel-tənbel söyüşürdülər. Bax elə burada, məndən çıxmayan iş, masanın arxasında, kürsüdə özümdən xəbərsiz yuxuya getdim. Yuxular, məlumdur ki, çox qəribədir: bir şey olduqca aydın, xırda zərgərlik haşiyəsi tək görünür, o birisindən isə görməzə-bilməzə, sanki, fəza və zamandan adlayırsan. Yuxuları, elə bil, dərrakə yox, dilək, baş yox, ürək yönəldir, amma buna baxmayaraq, hərdən ağılim necə də dolışıq hoqqalar çıxarırdı! Yuxuda onunla elə şeylər baş verir ki, heç dərk ediləsi deyil; məsələn, mənim qardaşım beş il bundan əvvəl ölüb. Hərdən onu yuxuda görürəm: o, işlərimdə iştirak edir, lakin mən tamamilə yuxunun gedişatı zamanı bilirəm və xatirimdə saxlayıram ki, qardaşım ölüb və basdırılıb. Bəs o, ölü olsa da, burada, yanımda mənimlə birlikdə çalışmağına necə təəccüblənmirəm? Niyə ağılim bunlara yol verir? Lakin bəsidir, yuxuma dalıram. Bəli, onda bu yuxunu gördüm, mənim üç noyabrdakı yuxumu! Bunlar indi onun eləcə yuxu olduğunu deyib mənə sataşirlər. Amma bunun yuxu olub-olmamasının nə fərqi var? Bir yuxu mənə həqiqəti açıb. Axı bir dəfə həqiqəti tanıdın və gördünsə, onda bilirsən ki, bu həqiqətdir, qeyrisi yoxdur və ola da bilməz: yatırınsızsa da, yaşayırsınızsa da. Qoy yuxuda olsun, qoy olsun, ancaq siz tərifi göyə çıxartdığınız bu həyatı mən intihar etməklə söndürmək istəyirdim, yuxum isə... mənim yuxum – ah, o, mənə yeni, ulu, təzələnmiş, qüvvətli həyatdan xəbər verdi!

Dinləyin.

III

Mən dedim ki, sezdirmədən yuxuya getdim. Elə bil, həmin materiallar haqqında yuxuda da düşünürdüm. Birdən yuxuda gördüm ki, tapançanı götürürəm və oturduğum yerdə düz ürəyimə tuşlayıram – başıma yox, ürəyimə. Mən isə əvvəlcə hökmən başımdan vurmağı fikrimdə tutmuşdum. Özü də sağ gicgahımdan. Sinəmə tuşlayandan sonra bir-iki saniyə gözləyirəm, şam, masa və divar birdən tərpənməyə və yırğalanmağa başlayır. Mən dərhal tətii çəkirəm.

Yuxuda hərdən hündürlükdən yığılanda və ya sizi doğrayanda, döyəndə ağrını hiss etmirsiniz, həqiqətən çarpayıda zədələnmirsiniz: onda ağrıdan oyanırsınız. Bu vaxt yuxumda ağrını hiss etmədim: ancaq mənə elə gəlir ki, atəşimdən içim yerindən oynadı və hər şey söndü, hər tərəfim dəhşətli zülmət oldu. Mən, elə bil, kor və lal oldum. Bərk bir şeyin üstündə dalı üstündə uzadılmışam. Heç nə görmürəm və bir balaca hərəkət belə edə bilmirəm. Ətrafımda gedib-gəlirlər, qışqırırlar, kapitan bərkdən danışır, sahibə ciyildəyir. Birdən bu səs-küyə ara verilir və artıq məni örtülü tabutda aparırlar. Tabutun yırğalanmağını hiss edirəm, o haqda düşünürəm. Və bu vaxt ona təəccüb edirəm ki, axı mən ölmüşəm, tamamilə ölmüşəm, bunu bilirəm və buna şübhə etmirəm, heç nə görmürəm və tərpənmirəm, bununla bərabər, həm də hiss edirəm və düşünürəm. Lakin çox tez belə halla razılışmış, adətən, yuxudakı kimi həqiqəti sözsüz qəbul edirəm.

Budur, məni yenə basdırırlar, hamı gedir, mən təkəm, tamam tək. Tərpənmirəm. Əvvəllər məni qəbirdə necə basdıracaqlarını təsəvvür edəndə, qəbrə yalnız rütubət və soyuqluq hissi ilə bağlayırdım. İndi də hiss etdim ki, mənə yaman soyuqdur, əsasən də, ayaq barmaqlarımın uclarına, amma ayrı heç nə hiss etmədim.

Mən uzanmışdım və qəribədir, ölünün gözləməyə lüzumu olmamağını mübahisəsiz qəbul edərək heç nə gözləməirdim. Amma nəmişlikdir. Neçə vaxt keçdiyini – saatımı, bir neçə günümü, yoxsa çox, bilmirəm – qəfildən tabutun qapağından

örtülü sol gözümə damcı düşdü, onun dalınca bir dəqiqədən sonra üçüncüsü və ilaxır və sair. Hər dəqiqədən bir. Ürəyimdə birdən dərin hiddət alışdı-yandı və bundan fiziki ağrı duydum: “Bu yaramdır, – fikirləşdim, – bu, atəşdir, orada güllə...” Birdən hərəkətsiz olduğumdan səslə yox, bütün varlığımıla baş verənlərin hökmdarını çağırdım:

– Kim olsan da, sən varsansa və indi baş verənlərdə ağıllı bir şey varsa, onun burada olmasına izin ver. Yox, əgər sən ağılsız intiharımdan gələcək varlığımın eybəcərliyi və yöndəmsizliyi ilə qisas alırsansa, onda bil ki, heç bir vaxt və heç cür mənə verilən işgəncə, milyon illər boyu davam etsə də, mənim dinmədən duyduğum nifrətə tən ola bilməyəcəkdir!..

Çağırdım və susdum. Dərin sükut bütöv dəqiqə davam etdi, hətta bir damcı da düşdü, amma mən bilirdim, hədsiz, qətiyyətlə bilir və inanırdım ki, hər şey indi mütləq dəyişəcəkdir. Və budur, birdən qəbirim aralanır. Daha doğrusu, onun qazılıb açıldığını bilmirəm, ancaq mən tünd və mənə bəlli olmayan canlı ilə boşluğa düşmüşəm. Gözlərim görünür. Gecədən xeyli keçmişdir, heç zaman, heç vaxt hələ belə qaranlıq olmamışdır! Biz artıq Yerdən çox uzaq fəzada uçurduq. Məni aparandan heç nə soruşmurdu. Gözləyir və fəxr edirdim. Özümü inandırırırdım ki, qorxmuram və qorxmadığıma heyran qalmışdım. Nə qədər vaxt uçurduq, yadımda deyil, təsəvvür də edə bilmirdim: hər şey yuxuda olan kimi, fəza və zaman, varlıq və şüur qanunlarından adlayıb yalnız ürək xülyələrinin nöqtələrində dayanan sayaq baş verirdi. Yadımdadır ki, qaranlıqda bir balaca ulduz gördüm. “Bu Siriusdur?” – özümü saxlaya bilməyib soruşdum. “Xeyr, bu, evinə qayıdarkən buludların arasında gördüyün ulduzdur”, – məni aparən canlı cavab verdi. Mən bilirdim ki, o, elə bil, insan simasında. Qəribə şeydir, canlıni xoşlamırdım, hətta ona dərin nifrət bəsləyirdim. Tamam mövcud olmağımı gözləyirdim, bunun üçün də gülləni ürəyimə vurmuşdum. İndi isə mən canlınin, əlbəttə, insani olmayan, lakin mövcud olan, ömür sürən bir canlınin əlindəyəm. “Onda elə çıxır ki, qəbirdən sonra da həyat var!” – təəccüblü yuxu yüngüllüyü ilə fikirləşdim, lakin ürəyimə mahiyyəti tam dərinliyi ilə mən-

nimlə idi. Bir də olmaq lazımdırsa, – düşündüm, – yenə kiminsə dəfəndirməz iradəsi ilə yaşamalıyamsa, istəmirəm ki, məni əzib alçaltsınlar!

“Bilirsən ki, mən səndən qorxuram, onun üçün də məndən zəhlən gedir?” – həqarətli sualdan özümü saxlaya bilməyib birdən yol yoldaşıma dedim və ürəyimdə iynə sancısıtək alçalmağımı hiss etdim. Bu sualda bir etiraf var idi. O, sualıma cavab vermədi, buna baxmayaraq, hiss etdim ki, mənə nifrət etmirlər və gülmürlər. Hətta mənə yazıqları da gəlmir və yolumuzun naməlum, sirli, yalnız mənə aidiyyəti olan məqsədi var. Qorxu ürəyimdə artırdı. Nə isə səssiz, amma əzabla dinməz olan yoldaşımdan mənə keçir və sanki, nüfuz edirdi. Biz tutqun və əsarəngiz fəzada uçurduq. Çoxdan gözə tanış olan bürcləri artıq görmürdüm. Mən bilirdim ki, göyün fəzalarında elə ulduzlar var ki, onlardan şölələr Yerə yalnız min və milyon illər ərzində gəlib çıxır. Ola bilsin, biz artıq bu fəzaları uçub keçmişdik. Müdhiş və haldan düşmüş ürəyimdə nəyi isə gözləyirdim. Birdən hansısa tanış və son dərəcə haraylayan hiss məni sarsıtdı: birdən günəşimizi gördüm. Mən bilirdim ki, bu, Yeri yaradan bizim Günəş ola bilməz və biz Günəşimizdən hədsiz uzaq məsafədəyik, ancaq mən nəyə görə varlığımı bilirdim ki, bu, bütünü bizim Günəşdəndir, onun təkrarı və oxşarıdır. Şirin, çağıran hissə şövqlə qəlbimdə səsləndim: mən də doğan işığın doğma gücünü ürəyimdə hay verib diriltim və həyatı, keçmiş həyatı qəbirimdən sonra ilk dəfə duydum.

– Lakin bu, Günəşdirsə, tamamilə bizim Günəşdəndirsə, – qışqırdım, – bəs Yer hanı? – Yoldaşım qaranlıqda zümrüd şəfəqi ilə parlayan balaca ulduza işarə elədi. Biz düz ona tərəf uçurduq.

– Belə təkrarlar kainatda mümkündürmü, təbiətin qanunu doğrudanmı belə imiş?.. Əgər ora da Yerdirsə, doğrudanmı, o, bizim Yer kimidir?.. Və bədbəxt, yazıq, lakin əziz və daim sevimli, bizim Yer kimi, ən nankor uşaqlarında belə özünə qarşı acı sevgi yaradır?.. – tərk etdiyim əvvəlki Yeri çox güclü, coşqun məhəbbətdən həyəcanlanaraq çağırdım. İncitdiyim fağır qızın şəkli fikrimdən keçdi.

– Görəcəksən hər şeyi, – yoldaşım cavab verdi və sözündə kədər səsləndi. Ancaq biz sürətlə planetə yaxınlaşırdıq. O, gözlərimin qabağında böyüyürdü, artıq okeanı, Avropanın çevrəsini seçirdim. Birdən-birə ürəyimdə qeyri-adi böyük müqəddəs qısqanlıq hissi yandı: “Bu cür təkrarlıq necə və nə üçün ola bilər? Mən yalnız qoyub gəldiyim, nankorcasına ürəyimə gülləni vurub həyatımı söndürəndə qanımın damcıları qalan yeri sevirəm, sevə bilərəm. Heç vaxt, heç zaman o yeri sevməkdən əl çəkməmişəm, hətta o gecə onunla ayrılında, ola bilsin, onu ayrı bir vaxtda olduğundan çox üzücü sevirdim. Bu yeni Yerdə əzab varmı? Bizim Yerdə biz, həqiqətən, ancaq əzabla və fəqət əzabdan sevə bilirik! Mən sevmək üçün əzablar istəyirəm. Mən istəyirəm, qoyub gəldiyim o Yeri bu dəqiqə göz yaşları axıdaraq həsrətlə öpüm, ayrısında olan həyatı qəbul etməirəm!”

Amma yoldaşım məni artıq atmışdı. Mən birdən, elə bil, özümdən gizli, bu ayrı Yerdə cənnət tək güneşli, füsunkar, parlaq gün işığında oldum. Sanki, bizim Yerdə Yunan arxipelaqını təşkil edən adaların və ya arxipelaqa bitişik olan materikin sahil boyu sahəsində durmuşam. Ah, hər şey dürüst, bizdəki kimi idi, ancaq bununla belə, hər tərəf, elə bil, bir bayram və müqəddəs zəfərlə saçılırdı. Sakit, zümrüdvəri dəniz ləpələni və az qala, şüurlu olaraq məhəbbətlə sahilləri öpürdü. Uca, çox gözəl ağaclar bütün zinətiylə durmuş, saysız-hesabsız yarpaqları isə, əminəm ki, məni öz asta mülayim səsiylə salamlayı və sanki, məhəbbətli sözlər deyirdi. Yaşillıq parlaq ətirli çiçəklərlə yanırdı; quşlar dəstə ilə havada uçur və məndən qorxmayaraq çiyinə, əllərimə qonur, öz qəşəng, titrək qanadları ilə sevinə-sevinə məni vururdular. Nəhayət, mən bu xoşbəxt torpağın insanlarını gördüm və tanıdım. Onlar özləri yanıma gəldilər, məni əhatə etdilər, məni öpdülər. Günəş övladları, öz günəşlərinin övladları – ah, onlar necə də gözəl idilər! Heç vaxt mən bizim Yerdə insanda belə gözəllik görməmişəm. Yalnız uşaqlarımızda bu gözəlliyin uzaq, zəif olsa da, inikasını tapmaq olar. Bu xoşbəxt insanların gözləri saf nurla parlayırdı. Üzləri mənə ilə şəfəqlənir, şüurları arxayınlıqla dolmuşdur. Lakin bu üzlər şad idi; bu insanların sözlərində və səslərində uşaq sevinci eşidilir.

Ah, mən o saat, onların sifətlərinə ilk nəzər salan kimi hər şeyi, hər şeyi anladım! Bu, xəyanətlə murdarlanmayan torpaq idi, onun üstündə günaha batmayan adamlar yaşayırdılar, onlar cəmi bəşərin rəvayətinə görə, günah etmiş əcdadlarımızın yaşadıkları o cür cənnətdə yaşayırdılar, bir fərqlə ki, burada torpağın hər tərəfi eynilə cənnət idi. Bu insanlar fərəhlə mənə sıxılır və mənə oxşayırdılar; onlar mənə öz yanlarına apardılar və onlardan hər biri mənə rahatlaşdırmaq istəyirdi. Ah, onlar mənə heç nə barədə sorğu-suala tutmurdular, amma elə bil, hər şeyi artıq bilirdilər və tezliklə üzümdən iztirabı qaçırmaq istəyirdilər.

IV

Görürsünüzmü, yenə də: di qoy bu yalnız yuxu olsun! Lakin bu günahsız və gözəl adamların məhəbbət hissi mənimlə əbədi qaldı və duyuram ki, onların məhəbbəti indi də oradan mənə yayılır. Mən onları özüm görmüşəm, tanımışam və inanmışam ki, onları sevmişəm, onlar üçün sonralar əzab çəkmişəm. Ah, mən həmin saat anladım ki, orada hətta çox şeydə onları qətiyyən başa düşməyəcəyəm; onlar çox şeyi bildikdə bizim elmimizə malik olmadıqları, məsələn, mənə, müasir rus tərəqqipərvər və rəzil peterburqluya həlledilməz gəlirdi. Amma tezliklə başa düşdüm ki, onların biliyi bizim Yerdən fərqli olaraq özgə səmimiyyətlərlə tamamlanır və qidalanırdı, onların arzuları da bizimkindən tam başqadır. Onlar heç nə arzulamırdılar və rahat idilər. Onların həyatı bizimki kimi təkmilləşməmişdi, lakin onların biliyi bizim elmimizinkindən dərin və ali idi; çünki elmimiz axtarıb həyatın nə olduğunu izah etmək istəyir, başqaqlarına yaşamağı öyrətmək üçün özü onu anlamağa çalışır, onlar isə elmsiz də necə yaşamağı bilirdilər, bunu da başa düşdüm. Amma onların idrakını başa düşə bilmirdim. Onlar ağaclarını mənə işarə edirdilər və onlara necə məhəbbətlə tamaşa etməklərinin dərəcəsini anlaya bilmirdim: onlar, sanki, özlərinə bənzər canlılarla danışırdılar. Bilirsinizmi, ola bilsin, səhv etməyəm desəm ki, onlar ağaclarla danışırdılar! Bəli, onlar ağacların dilini tapmışdılar və əminəm ki, onlar da insanları başa düşürdü.

Onlar bütün təbiətə də belə baxırdılar – insanların məhəbbəti, elə bil, qalib olmuş, onlarla sülhdə yaşayan, hücum etməyən və onları sevən heyvanlara da ulduzları işarə edir və onlardan nə isə söyləyirlər, nəyi ki anlaya bilmirdim, lakin əminəm ki, onlar göy ulduzları ilə, elə bil, nə iləsə də təmasda idilər, tək xəyalla yox, hansısa canlı yolla. Ah, bu adamlar çalışmırdı ki, onları anlayım, onlar, onsuz da, məni sevirdi, ancaq buna müqabil bilirdim ki, onlar da məni heç vaxt anlamayacaqlar, bu səbəbdən də bizim Yer haqqında onlara, demək olar, danışmamışdım. Yalnız üstündə yaşadıkları torpağı yanlarında öpürdüm və sözsüz onlara pərəstiş edirdim, onlar bunu görür və pərəstiş etdiyimdən utanmayaraq özlərinə pərəstiş etməyə qoyurdular, çünki özləri də çox sevirdi. Mən göz yaşları içində hərdən onların ayaqlarını öpəndə pis olurdular, necə güclü məhəbbətlə cavab verəcəklərini sevincə bilirdim. Arabir təəccüblə öz-özümdən soruşurdum: “Necə mənim kimisinə bunlar heç vaxt təhqir etməməyi və həsəd hissələrini oymamağı bacarmışlar? Çox özümdən soruşmuşam, necə lovğa və yalançı olan mən öz biliklərimdən, hansılardan ki, əlbəttə, onların xəbəri də yox idi, onlara danışmamağı, onları yalnız istədiyimdən də olsa, biliklərimlə təəccübləndirməyi arzu etməməyi bacarmışam? Onlar şux və şən idilər, uşaqlar kimi. Onlar gözəl ağaclıq və meşəliklərdə dolaşır, gözəl mahnılar oxuyur, yüngül yeməklərlə, ağacların barı, meşələrin balı və onları sevən heyvanların südü ilə qidalanırdılar. Yemək və geyimləri üçün lap az və yüngül işlər görürdülər. Onlarda sevgi var idi və uşaqlar doğulurdu, amma bizim Yerdə yaşayanların ucdantutma hamısına üz verən və bəşəriyyətin, az qala, bütün günahlarının yeganə mənbəyi olan kobud şəhvət ehtirasını görmədim. Onlar dünyaya gələn uşaqlara keflərinin yeni iştirakçısı kimi sevinirdilər. Aralarında küsülülük və qısqanclıq yox idi, onların nə olduğunu hətta başa düşmürdülər. Uşaqlar hamısının uşağı idi, çünki hamısı bir ailə təşkil edirdi. Onlarda xəstəlik, demək olar ki, yox idi, ölüm olsa da, ancaq adamlarla dövrələnmiş halda, güllər, nurlu üzvlərlə son evə yola salınır, qocalar isə gülümsəyərək onlara xeyir-dua verirdilər. Bu şəraitdə kədər, göz yaşı deyilən şey

görmədim, yalnız vəcdə qədər artırılmış, sakit, tamamlanmış, seyrçi məhəbbət idi. Belə fikirləşmək olar ki, onlar öz ölümləri ilə, hətta ölümdən sonra da təmasda idilər və yer həmrəyliyi ölüm-lə kəsilməmişdi. Onlardan əbədi həyat haqqında soruşanda məni, az qala, anlamırdılar, lakin görünür, buna o dərəcədə əmin idilər ki, mülahizə etmədən bu, onlarda sual doğururdu. Onların inamı yox idi, ancaq əvəzində qəti bilirdilər ki, dünyə-vi sevincləri Yer üzərindəki təbiətin hüdudlarına qədər aşıb-da-şanda onlar üçün – həm yaşayanlar, həm də önlənər üçün Bö-yük kainatla daha geniş təmas olacaqdır.

Onlar bu anı sevinclə, amma tələsmədən, onun üçün əzi-yət çəkmədən gözləyirdilər. Amma elə bil, onu artıq ürək duy-malarında əldə edib, o haqda bir-birinə xəbər verirdilər. Axşam-lar yuxuya gedəndə onlar ahəngli və həmahəng xorlar təşkil et-məyi xoşlayırdılar. Bu mahnılarda onlar ötən günün verdiyi duy-ğuları çatdırırdılar, onu tərifləyirdilər və onunla vidalaşırdılar. On-lar təbiəti, torpağı, dənizi, meşələri vəsf edirdilər. Onlar bir-bi-rinin haqqında mahnılar qoşmağı xoşlayır və bir-birini uşaq ki-mi tərifləyirdilər. Bu ən sadə mahnılar idi, lakin onlar ürəkdən gəlir və ürəklərə yayılırdı. Təkcə mahnılarda yox, elə bil ki, bü-tün ömürlərini onlar yalnız bir-birlərinə baxıb həzz almaqla keç-i-rirdilər. Bu, bir vurulmaq idi bir-birinə, büsbütün, ümumi. Qeyri-lərini isə – əzəmətli və coşqun mahnıları qəti başa düşmürdüm. Sözlərini başa düşsəm də, mənasını tam dərk edə bilmirdim. Elə bil, mənə anlaşılmaz qalırdı, bununla bərabər, ürəyim, elə bil, qeyri-şüuri və tədricən onlarla dolurdu. Tez-tez onlara deyirdim ki, bunların hamısını hələ çoxdan, qabaqcadan ürəyimdə hiss etmişdim, bütün bu sevinc və qəsiddə mənə hələ bizim Yerdə hərdən dözülməz qüssəyə çatan, ah-naləli həsrətlə özünü gös-tərirdi; mən onlann hamısını və onların tərifnaməsini ürəyimə yuxuları və ağılımın xülyalarında hiss etmişdim ki, tez-tez batan Günəşə bizim Yerdən gözüyaşsız baxa bilmirdim; bizim Yer in insanlarına qarşı nifrətimdə kəclər var idi: sevmədən onlara niyə nifrət edə bilmirəm, niyə onları bağışlaya bilmirəm, onlara mə-həbbətimdə isə kədər: niyə onları nifrət etməyərək sevə bilmi-rəm? Onlar mənə qulaq asırdılar və mən görürdüm ki, dediyimi

təsəvvür edə bilmirlər, amma o haqda dediklərindən heyifsilənmirdim: bilirdim ki, tərki etdiklərimdən ötrü kədərimin gücünü duyurlar. Bəli, onlar əziz, məhəbbətlə dolub-daşan baxışları ilə mənə baxanda, mən hiss edəndə ki onların yanında ürəyim onların ürəyitək məsum və düz olur, onları anlamadığımdan heyifsilənmirdim. Həyatımın doluluq hissindən nəfəsim kəsilirdi və dinmədən onlara dua edirdim.

Eh, hamı indi üzümə gülür və inandırır ki, xəbər verdiyim təfsilatları yuxuda belə görmək olmaz, mən yuxumda yalnız sayıqlayanda ürəyim yarıdığı bir duyğunu görmüş, ya dərinəndən hiss etmişəm, təfsilatları isə artıq oyanandan sonra uydurmuşam. Bəli, əlbəttə, mən o yuxunun bir duyğusu ilə məğlub olmuşdum və bu tək duyğu qanlı-yaralı ürəyimdə salamat qalmışdı. Ancaq bununla belə, yuxumun həqiqi surət və formaları, yəni hansıları ki həqiqətən yuxumda görmüşdüüm, o qədər ahəngdar tamamlanmış, o qədər doğru idi ki, aylarda onları bizim zəif sözlərimizlə ifadə etməyə, əlbəttə, gücüm yox idi. Belə ki, onlar ağılımdan silinməli idi və deməli, həqiqətən, ola bilsin, özüm qeyri-şüuri təfsilatları sonra uydurmağa məcbur olmuşam. Onları tezliklə və az-çox çətdirməyə arzusu ilə, əlbəttə, təhrif edərək. Bununla bərabər, necə inanmayım ki, bunun hamısı olmuşdu? Olmuşdu, bəlkə, nağıl etdiyimdən min dəfə yaxşı, saf və şən olmuşdu. Bu yuxudur, amma bunun hamısı, ola bilsin, heç yuxu deyilməmiş. Çünki burada elə bir dəhşətə qədər doğru şey baş verdi ki, bu, yuxuya da girə bilməzdi. Qoy yuxumu ürəyim yaratsın, lakin sonra başıma gələn dəhşətli həqiqəti tək ürəyim yaratmaqda gücsüz idi. Tək mən onu necə uydura bilirdim? Doğrudanmı, mənim alçaq ürəyim və qərarlı, dəyərsiz ağılım belə həqiqət xəbərindən də yüksələ bilirmiş! Ah, özünü fikirləşin: bu vaxtadək gizlədirdim, amma indi bu həqiqəti də söyləyib qurtaracağam. İş ondadır ki, mən... onların hamısını yoldan çıxartdım!

V

Bəli, bəli, hər şey onların hamısının mənəviyyatını pozmaqla qurtardı! Bu, necə ola bilərdi, bilmirəm, ancaq aydın xatırlayıram. Yuxu minilliklərdən uçub gəlib məndə yalnız bütövlük hissini saxladı. Bircə onu bilirəm ki, günaha batmağın səbəbi mən idim. Xeyli dövləti yoluxduran murdar trixin kimi, taun atomu kimi mən də bütün bu mənədək xoşbəxt, pak torpağı özümlə yoluxdurdum. Onlar yalan danışmağı öyrəndilər, yalanı sevdilər və yalanın gözəlliyini bildilər. Ah, bu, ola bilsin, məsumanə zarafatdan, nazdan, məhəbbət oyunlarından, həqiqətən, ola bilsin, atomdan başladı, amma bu yalan atomu onların ürəklərinə girmiş və xoşlarına gəlmişdi. Sonra tezliklə şəhvət doğuldu, şəhvət qısqanclığı doğdu, qısqanclıq rəhmsizliyi... Ah, bilmirəm, xatırlamıram, ancaq tezliklə, çox tezliklə birinci qan fışqırdı: onlar təəccübləndilər, dəhşətləndilər və dağılmağa, ayrılmağa başladılar. Narazılıqlar, tənələr başladı. Onlar həya tanıdı və həyanı ləyaqətə çevirdilər. Qeyrət məfhumu yarandı və hər ittifaqın öz bayrağı qaldırıldı. Onlar heyvanları öyrətməyə başladılar və heyvanlar onların əlindən meşələrə çəkildi, onlara düşmən oldu. Ayırma, ayrılma, şəxsiyyət, mənimki və səninki uğrunda mübarizə başlandı. Onlar başqa dillərdə danışmağa başladılar. Onlarda elm yarandı. Acıqlı olandan sonra onlar qardaşlıq və insanlıqdan danışmağa başladılar və bu əqidələri anladılar. Cinayətkarlıq olandan sonra ədalət icad etdilər və onu qoruyub saxlamaq üçün özlərinə bir aləm kodeks yaratdılar. Kodekslərin mühafizəsi üçün isə gilyotin düzəldilər. Onlar nəyi itirdiklərini yalnız azacıq xatırlayır, bir vaxtlar pak və xoşbəxt olduqlarına hətta inanmaq istəmirdilər. Onlar bu əvvəlki xoşbəxtliyin mümkünlüyünə hətta gülür və onu xəyal adlandırırırdılar. Onlar bunu hətta forma və surətdə özləri üçün təsəvvür edə bilmirdilər, amma qəribə və möcüzəli işdir: keçmiş xöşbəxtliyə hər cür inamı itirərkən, onu nağıl adlandırarkən onlar o dərəcədə yenidən, bir daha məsum və xoşbəxt olmaq arzusuna düşdülər ki, ürəklərinin diləkləri qarşısında aciz qaldılar, uşaq kimi bu diləyə səcdə etdilər, kilsələr

tikdilər və əqidələrinə, diləklərinə” də sitayiş etməyə başladılar, eyni zamanda onun yerinə yetirilməsinin mümkün olmamasına və həyata keçirilə bilməməyinə tamamilə inanaraq, lakin göz yaşları içində onu həddən artıq sevir və pərəstiş edirdilər. Bununla bərabər, onların itirdiyi o məsum və xoşbəxt hallarına qayıtmaq imkanı olsaydı və biri qəflətən onu yenə bunlara göstərib soruşsaydı: ona qayıtmaq istəyirləmi? Yəqin ki, imtina edərdilər.

Onlar mənə cavab verirdilər: “Biz yalançı, acıqlı və ədalət-sizik, bunu bilirik, bu halda ağlayır və buna görə özümüzü üzür, özümüzdə əzab veririk; ola bilsin ki, bizi gələcəkdə mühakimə edən hətta adını bilmədiyimiz o mərhəmətli hakimdən də çox özümüzü cəzalandırırıq. Lakin bizdə elm var və onun vasitəsilə biz yenidən həqiqəti axtarıb tapacağıq, amma onu artıq şüurlu olaraq qəbul edəcəyik. Bilik hissdən üstündür, həyatı anlama həyatdan üstün. Elm bizə hikmət verəcək, hikmət qanunları yaradacaq, xoşbəxtliyin qanunlarını bilmək isə xoşbəxtlikdən üstündür”. Gör onlar nə deyirdi və belə sözlərdən sonra hərəsi özünü hamıdan çox bəyənidir. Başqa cür bacara da bilməzdilər. Hərə o qədər öz şəxsiyyətinə qısqanc oldu ki, o birilərində onu var gücü ilə yalnız alçaltmağa və əskiltməyə çalışırdı və buna həyatını sərf edirdi. Kəlalik peyda oldu: zəiflər məmnuniyyətlə güclülərə tabe olurdular, bir şərtlə ki, onlar zəiflərin özlərindən də zəiflərini tapdalamağa kömək etsinlər. Gözüyaşlı möminlər peyda oldu, bu adamların yanına keçir və onlara onların iftixarından, hədlərini aşdıqlarından və ahənglikdən, abırlarının tökül-məsindən danışırdılar. Onlar möminləri daşa basır və ya gülürdülər. Kilsələrin kandarında müqəddəs qan axırdı. Bununla bərabər, belə fikirləşməyə başlayan adamlar meydana çıxdı: yenidən elə birləşək ki, hərə özünü hamıdan çox sevsə də, eyni zamanda, heç kəsə mane olmasın və beləliklə, hamı, elə bil, yekdil cəmiyyətdə yaşasın. Bu fikrin üstündə böyük davalar qalxdı. Dalaşanların hamısı eyni zamanda bərk inanırdı ki, elm, müdriklik və özünüqoruma hissi, nəhayət, insanı yekdil və ağıllı cəmiyyətdə birləşməyə məcbur edəcək. Buna görə də hələlik işin sürətlənməsi üçün “müdriklər” onlann fikrini anlamayanları

və bütün “namüdrükləri” fikrin zəfərinə mane olmasınlar deyər qırmağa çalışırdılar. Ancaq özünüqoruma hissi tezliklə zəifləməyə başladı, kibirlilər və şöhrətpərəstlər peyda oldular. Onlar açıq tələb etdilər: ya hər şey, ya heç nə. Hər şeyi ələ keçirmək üçün canilikdən yapışırdılar, o alınmayanda isə – intihardan.

Artıq səhər idi, yəni hava hələ açılmamışdı, ancaq saat atlıya yaxın idi. Mən həmin kürsüdə oyandım, şamım tamam əriyib qurtarmışdı, kapitangil də yatmışdılar və ətrafda evimizdə nadir olan sakitlik var idi. Birinci növbədə olduqca böyük təəccüb içində cəld durdum; heç vaxt mənimlə həтта cüzi və əhəmiyyətsiz şeylərə qədər buna oxşar heç nə olmamışdı: hələ heç zaman mən, məsələn, beləcə kürsülərdə yuxuya getməzdim. Birdən burada durub özümə gələnədək tapançam gözümə dəydi – hazır, doldurulmuş, lakin bir anda onu özümdən itələdim! Ah, indi həyat və həyat! Əllərimi qaldırdım; yalvarmadım, ağladım, fərəh, hədsiz fərəh bütün varlığımı ruhlandırdı. Bəli, həyat və xütbə. Xütbə haqqında elə o dəqiqə qərara gəldim, əlbəttə ki, ömürlük! Vəz etməyə gedirəm, vəz etmək istəyirəm – nəyi? Çünki həqiqəti öz gözlərimlə görmüşəm, onun bütün şöhrətini görmüşəm! O zamandan da vəz edirəm. Bundan başqa, hamını sevirəm, gülənləri isə onların hamısından çox sevirəm. Niyə bu belədir, bilmirəm, izah da edə bilmərəm, ancaq qoy belə olsun. Onlar deyir ki, mən artıq indi də çaşırım, yəni indi də çaşırımsa, get-gedə nə olacaq? Əsl həqiqətdir: çaşırım və ola bilsin, getdikcə pisləşəcək. Əlbəttə ki, necə vəz etməyi tapana kimi bir neçə dəfə çaşacağam, çünki ona əməl etmək çox çətindir. Bunun hamısını mən indi də gün kimi aydın görürəm, ancaq qulaq asın: axı kim çaşmır! Bununla belə, hamı eyni şeyə can atır, aqıldən tutmuş axırıncı qulduradək, amma ayrı yollarla. Bu, köhnə həqiqətdir, yenisi isə budur: mən çox çaşa da bilmərəm. Çünki həqiqəti görmüşəm, görmüşəm və bilirəm ki, insanlar Yerdə yaşamaq qabiliyyətini itirməmiş gözəl və xoşbəxt ola bilərlər. Pisləyin insanların adı halı olmasına inana bilmirəm, inanmaq da istəmirəm. Elə bu inamıma da onların hamısı gülür. Lakin necə inanmayım: mən həqiqəti görmüşəm, uydurmamışam, görmüşəm, görmüşəm və onun canlı surəti qəlbimə

həmişəlik həkk olunub. Mən onu elə təkmilləşmiş bütövlükdə görmüşdüm ki, onun insanlarda olmamasına inana bilmirdim. Deməli, necə çaşa bilərəm? Kənara çıxacağam, əlbəttə, hətta bir neçə dəfə və özgə sözlərlə, bəlkə, danışacağam, amma qısa müddət: gördüyümün canlı surəti həmişə mənimlə olacaq və həmişə səhvimi düzəldəcək, yol göstərəcək. Ah, lap minillik gümrah və tərəvətliyəm, mən gedirəm. Bilirsinizmi, əvvəlcə onların hamısını yoldan çıxartdığımı hətta gizlətmək istəyirdim, ancaq bu, səhv idi – bu da artıq birinci səhv! Lakin həqiqət mənə pıçıldadı ki, yalan deyirəm və məni qorudu, doğru yola yönəltdi. Lakin cənnəti necə yaradım – bilmirəm, çünki sözlərlə çatdırmağı bacarmıram. Sözləri o yuxumdan sonra itirmişəm. Hər halda, bütün əsas, zəruri sözləri. Lakin qoy olsun: mən gedəcəyəm və gözlərimlə görmüşəm, baxmayaraq ki gördüyümü söyləyə bilmirəm. Amma bax bunu da elə adamələsəlanlar başa düşürlər. “Yuxu görmüsənsə, sayıqlama, qarabasma imiş”. Eh, doğrudanmı, bu, ağlagələn işdir? Onlar isə elə öyünürlər! Yuxu? Nədir yuxu? Bəs həyatımız yuxu deyilmə? Bir az da deyəcəyəm: qoy... qoy bu, heç vaxt həyata keçməsin və cənnət olmasın (axı bunu ki mən daha başa düşürəm!), mən isə yenə də vəz edəcəyəm. Amma... halbuki bu necə də asandır: eyni gündə, eyni saatda hər şey dərhal qaydasına salınar! Əsas odur ki, başqalarını özün kimi istə: əsas budur, vəssalam artıq heç nə lazım deyil! O saat necə yoluna düşməyi tapacaqsan. Amma bu yalnız köhnə həqiqətdir, hansını ki billion¹ dəfə təkrarlayıblar, oxuyublar, ancaq ayaq tutmayıb! “Həyatı anlamaq həyatdan üstündür, xoşbəxtliyin qanunlarını bilmək xoşbəxtlikdən üstün” – bax bu yolda mübarizə aparmaq lazımdır! Aparacağam da! Hamı istəsə, elə indi hər şey qaydasına düşər.

O balaca qızı axtarıb tapmışam... Gedəcəyəm də! Gedəcəyəm də!

¹ Billion – milyard (*fransız sistemi üzrə*)

LEV TOLSTOY
(1829–1910)

İLYAS

Ufa quberniyasında İlyas adlı başqırd yaşayırdı. Ata-babadan kasıb olmuşdular. Bir il öncə atası onu evləndirmiş və dünyasını dəyişmişdi. O vaxtlar İlyasın təsərrüfatında 7 madyan, 2 inək və 20 baş qoyun vardı. Lakin İlyas təsərrüfatçı idi və hər şeyi özü əldə etməyə başladı: arvadı ilə birgə səhərdən axşamadək çalışırdı, hamıdan əvvəl oyanır, hamıdan sonra yatırdı və var-dövləti ildən-ilə artırırdı. Beləcə, İlyas 35 il zəhmət çəkə-çəkə yaşadı və böyük mal-dövlət sahibi oldu.

İlyasın atlarının sayı 200 başa, iribuynuzlu mal-qarasının sayı 150-yə və qoyunlarının sayı 1200-ə çatdı. Kişi qulluqçular ilxı və sürüləri otanır, qadınlar isə madyanları və inəkləri sağır, qırmızı, yağ və pendir düzəldirdilər. İlyasın var-dövlətinin sayı-hesabı yox idi; mahalda hamı İlyasın qismətinə yazılmış bu yaşayışın paxıllığını çəkirdi. İnsanlar deyirdilər: “İlyas xoşbəxt adamdır: onun hər şeyi var, bu dünyanı qoyub getmək onun nəyinə gərəkdir?” Yaxşı insanlar onu tanımağa və onunla tanışlığa can atmağa başladılar. Yanına uzaq ellərdən də qonaqlar gəlirdi. O da hamını qəbul edir, hamı üçün süfrə açırdı. Kimliyindən asılı olmayaraq hamı qırmızı, çaya, şorbaya və qoyun ətinə qonaq edilirdi. Qonaqlar təşrif buyurdumu, o saat bir və ya iki qoyun kəsilərdi. Qonaqların sayı çox olanda madyan da kəsilərdi.

İlyasın iki oğlu, bir qızı vardı. O, oğlanlarını evləndirdi və qızını da ərə verdi. İlyasın kasıb vaxtlarında oğlanları da onunla birgə zəhmətə qatlaşırdı, özləri ilxıları və qoyunları otarırdı, amma varlanan kimi oğullar nadinlik etməyə başladılar, onlardan biri

İçkiyə qurşandı. Birini, böyük oğlunu dava-dalaş vaxtı öldürdülər, o birisinin – kiçiyinin arvadı dikbaş çıxdı və bu oğul atasının sözündən çıxmağa başladı. İlyas onun təsərrüfatını ayırmaq məcburiyyətində qaldı.

İlyas oğluna ev və mal-qara verdi, var-dövləti azaldı; az keçmiş İlyasın qoyun sürüsünə xəstəlik düşdü və əksəriyyəti qırıldı. Sonra aclıq ili başladı – ot olmadı: qışda mal-qara tələf oldu. Ardınca qırğızlar sürünün ən yaxşısını qovub apardılar və İlyasın təsərrüfatı puç olmağa başladı. O, yavaş-yavaş quyunun dibinə yuvarlandı. Gücü-qüvvəsi də tükəndi. Tale 70 yaşlı İlyası o vəziyyətə gətirib çıxartdı ki, o, kürkləri, xalıları, yəhərləri, alaçıqları dəyər-dəyməzinə satdı və axırıncı mal-qarasının da axırına çıxdıqdan sonra heç nəyin yiyəsi oldu. Hər şeyini necə itirdiyini özü də anlaya bilmədi və ahıl yaşında arvadı ilə birgə qulluqçuluq etməyə yollandı. İlyasın mülkündən qalan əynindəki paltarları, kürkü, papağı və ayaqqabıları oldu, bir də ki qoca arvadı Şam-Şemaqi. Atadan ayrılmış oğul baş götürüb uzaq yerlərə getdi, qızı isə canını Allaha tapşırırdı. Qocalara əl uzatmağa kimsə tapılmadı.

Qonşulan Məhəmmədşahın qocalara yazığı gəldi. Məhəmmədşahın özü nə kasıb, nə də varlı idi, ürəyi istədiyi kimi ömür sürürdü. Yaxşı adam idi. İlyasla kəsdiyi duz-çörəyi unuda bilmədiyi üçün ona ürəyi yandı və qocaya dedi: “İlyas, yanıma gəl, qarınla birgə bizimlə yaşa. Yay vaxtı bostanda gücün çatandan yapış, qışda mal-qaranı yemlə, Şam-Şemaqi isə qoy macyanları sağsın, qımız düzəltsin. Hər ikinizi yedizdirərəm, geyindirərəm, nə də gərəyiniz olsa, verərəm”. İlyas qonşusuna minnətdarlıq etdi və qarısı ilə birgə Məhəmmədşahın evində qulluqçuluq etməyə başladı. Əvvəllər onlara çətin gəldi, sonra yavaş-yavaş uyğunlaşdılar və əllərindən gələn işin qulpundan yapışaraq yaşamaqda davam etdilər.

Təsərrüfatda bu cür adamların çalışması ev sahibini qane edirdi, çünki qocalar əvvəllər özləri də sahibkar olduqlarından qayda-qanuna əməl edir və gücləri çatdığı qədər çalışırdılar; lakin Məhəmmədşah onlara nəzər salanda belə alicənab insanların bu cür vəziyyətə düşməsinə heyifsilənirdi.

Bir kərə elə oldu ki, Məhəmmədşahgilə onun qudaları – uzaqda yaşayan qonaqları təşrif buyurdu; molla da gəlib çıxdı. Məhəmmədşah qoyun tutub kəsməyi buyurdu. İlyas qoyunun dərisini soydu, əti hazırladı, yeməyi bişirib qonaqlara göndərdi. Qonaqlar qoyun ətindən yeyib, çay içdilər və qıımıza girişdilər. Qonaqlar və ev sahibi pərqu balışlar və xalçalar üstündə oturub fincandan çay içir və söhbət edirdilər. İlyas işi başa vurub qarının yanından ötüb-keçdi. Məhəmmədşah onu gördü və qonağın birinə dedi:

– Qarının yanından ötüb-keçən qocanı gördünmü?

– Gördüm, – qonaq söylədi, – burada təəccüblü nə var?

– Təəccüblüsü odur ki, bu kişi bizim bir nömrəli dövlətimiz olub... adı İlyasdır, ola bilsin, eşitmisən, hə?

– Necə eşitməmişəm, – qonaq deyir, – görməyinə görməmişəm, amma onun şan-şöhrəti uzaqlara yayılmışdı.

– Bax belə, indi onun heç nəyi yoxdur, özü isə mənim təsərrüfatımda işləyir, qarısı da yanında, madyanları sağır.

Qonağı təəccüb bürüdü, ağzını marçıldıtdı, başını yellədi və dedi:

– Bəli, görünür, xoşbəxtlik təkər kimi diyirlənib gedir; kimini yuxarı qaldırır, kimini aşağı endirir. Necədir, qoca xiffət çəkmir ki? – qonaq soruşdu.

– Kim bilir, özü üçün dinməz-söyləməz yaşayır, yaxşı işləyir.

Qonaqsa, öz növbəsində:

– Onunla söhbət etmək olar? Qismətinə yazılmış həyat barədə onu sorğu-sual etmək istərdim.

– Nə deyim, olar! – ev sahibi söyləyir və alağın arxasına tərəf qışqırır: – Babay (başqırdca baba deməkmis), içəri keç, qımız iç, qarını da səslə gəlsin.

İlyas arvadı ilə içəri daxil oldu. Qonaqlar və ev sahibi ilə salamlaşdı, dua oxuyub qarının yanında dizi üstə oturdu; qarısı isə pərdə arxasına keçib ev sahibinin arvadı ilə əyləşdi.

İlyasa bir fincan qımız gətirildilər. İlyas qonaqlara və ev sahibinə təzim etdi, azca içib fincanı yerə qoydu.

– Hə, baba, de görək əvvəlki həyatını gözünün önünə gətirəndə darıxmırsan ki – necə xoşbəxt yaşadığını və indi

bədbəxtlik içində olduğunu deyirəm – qonaq İlyasa baxıb söylədi.

İlyas köks ötürüb dedi:

– Sən mənim xoşbəxtlik və bədbəxtlik barədə deyəcəklərimə inanmazsan; yaxşısı budur, qarını dindir; ürəyində nəyi varsa, dilində də odur; bu işlə bağlı həqiqəti o, sənə olduğu kimi danışar.

Qonaq pərdə arxasında əyləşmiş qarıya müraciət etdi:

– Hə, nənə, de görüm əvvəlki xoşbəxtliyiniz və indiki dərdiniz barədə nə düşünürsən?

Pərdə arxasında əyləşmiş Şam-Şemaqi dedi:

– Bax gör nə deyirəm: mən qocamla əlli il bir yerdə yaşadığ – xoşbəxtlik axtarıdım və tapmadım, bax ancaq indi, hər şeyi itirdikdən və qulluqçu kimi yaşamağa başladığımdan sonra ikinci ildir ki, əsl xoşbəxtliyin dadını bilmişik. Başqa firavanlığı istəmirik də.

Qonağı təəccüb bürüdü, ev sahibi də heyrətləndi, hətta ayağa qalxıb pərdəni çəkdi ki, qarını görə bilsin. Qarı əlləri qoynunda dayanıb gülümsəyir, öz qoca ərinə baxır, qocanın özü də gülümsəyirdi. Qarı bir daha dedi:

– Mən düzünü deyirəm, zarafat etmirəm: yarım əsr xoşbəxtlik axtarmışam və nə qədər ki dövlətli idik, onu tapa bilmirdik; indi heç nəyimiz yoxdur, qulluqçuluğa başladığımdan sonra elə bir xoşbəxtlik tapmışam ki, bundan yaxşısını arzulamıram.

– Axı indi sizin xoşbəxtliyiniz nədən ibarətdir?

– Deyim nədən: biz dövlətli idik, qocamla mən rahatlığın nə olduğunu bilmirdik; nə bir kəlmə söz kəsib dərdləşməyə, nə ruhumuz, qəlbimiz barədə düşünməyə, nə də əl açıb Allaha yalvarmağa bircə dəqiqə vaxtımız qalmırdı. Qayğı-qayğının üstündə! Gah qonaqlar təşrif buyurur bizə – dərd götürür, kimi nəyə qonaq eləyəsən, hansı hədiyyələr verəsən ki, mühakimə eləməsinlər, yaxşıca dincəlsinlər və ləziz yeməklərdən doyunca yesinlər, baxırdı ki, həm də qonaqlar çıxıb gedərkən qulluqçular qarmaqarışlıqdan istifadə edib bir şey oğurlamasınlar – günah qazanırdı. Gah dərd canımızı alır ki, canavar dayçanı və ya dananı parçalayacaq, ya da oğrular sürüləri qovub aparmasınlar.

Yatmağa uzanırsan, gözünə yuxu getmir – necə edəsən ki, qoyunlar quzuları tapdalamasın. Bayıra atılırsan, gecəyarı orabura vumuxursan; sakitləşən kimi yenə başqa qayğılar beynini deşir ki, qışa necə yem yiğasan. Bundan da başqa, qocamla bizim aramızda razılıq yox idi. O deyirdi belə edək, mən deyirdim başqa cür, sonra günaha batır və deyindirlik. Beləcə, qayğılar girdabında çapalayırıdık, günah üstündən günah işlətdikcə də xoşbəxt yaşaya bilmirdik.

– Bəs indi?

– İndisə qocamla yerimizdən qalxan kimi hər zaman bir-birimizi məhəbbətlə dindiririk, bir-birimizdən razıyıq, mübahisə etməli və qayğısını çəkməli bir şey yoxdur, – bircə qayğımız odur ki, sahibimizə xidmət göstərək. Əlimizdən gələni edir, həvəslə işləyirik ki, sahibimiz ziyana düşməsin, qazancı olsun. İşdən gəlirik – nahar var, şam var, qımız var. Soyuqdursa, qızınmağa təzək tapırıq, kürkümüz də var. Dərdləşməyə də, özün barədə düşünməyə də, Allaha dua etməyə də vaxt çatır. Əlli il xoşbəxtlik axtarışında olmuşuq, yalnız indi onu tapmışıq.

Qonaqlar gülüşdülər.

İlyassa dedi:

– Qardaşlar, gülməyiniz gəlməsin, bu zarafat deyil, insan həyatıdır. Mən öz qarım ilə axmaq olmuşuq və əvvəllər ağlayırıdık ki, bütün var-yoxumuzu itirmişik, indisə Allah həqiqətin qarısını üzümüzə açmışdır: biz bunu özümüzə təsəlli vermək üçün yox, sizin də xeyriniz naminə danışırıq.

Molla da sözündən qalmadı:

– Bu, ağıllı sözdür, İlyas həqiqəti olduğu kimi söylədi. Müqəddəs kitabda da belə yazılıb.

Qonaqlar da gülməyə son qoyub susdular və dərin düşüncələrə daldılar.

İNSANI YAŞADAN NƏDİR?

Biz bilirik ki, ölümdən həyata gəlmişik, çünki qardaşlarımızı sevirik: qardaşını sevməyən insan ölü vəziyyətindədir.

(İohanın öyüdnaməsi, III, 14)

Özü firavanlıqla yaşaya-yaşaya, ehtiyacdan boğulan doğma qardaşının üzünə qarısını bağlayan adamın qəlbində Allaha məhəbbət olarmı?

(III, 17).

Övladlarım! Sözdə və dildə yox, işdə və həqiqətdə sevak.

(III, 18)

İlahi məhəbbəti qəlbində gəzdirən hər kəsi Allah xəlv edib və o da öz Allahını tanıyır.

(IV, 7)

Sevməyən insan Allahı dərk etməyib, çünki Allah məhəbbəti təcəssüm etdirir.

(IV, 8)

Heç kəs heç vaxt Allahı görməyib. Əgər biz bir-birimizi seviriksə, Allah bizim qəlbimizdədir.

(IV, 12)

Allah sevgi deməkdir, sevgiyə yaşayan insan Allahla bir yerdədir və Allah onun qəlbindədir.

(IV, 16)

Kim deyirsə ki Allahı sevirəm, lakin öz qardaşına nifrətlə yaşayır – o, yalan danışır, çünki gözünün önündəki qardaşını sevməyən kəs gözəgörünməz Tanrını necə sevə bilər?

(IV, 20)

Bir nəfər çəkməçi öz arvadı və uşaqları ilə bir kəndlinin mənzilində yaşayırdı. Ev-əşik və torpaq sahibi olmayan bu kişi ailəsini çəkməçiliklə dolandırır. Çörək baha, zəhmət haqqı isə az – qazandığı ilə zorla dolanırdı. Çəkməçi və arvadının iki nəfərə bir kürkləri vardı, o da geyinilməkdən cır-cındır vəziyyətinə düşmüşdü; ikinci il çəkməçi qoyun dərisindən təzə kürk almağa hazırlanırdı.

Payıza doğru çəkməçinin azca pulu toplanmışdı: arvadının sandığında üç rubl kağız pul vardı, beş rubl iyirmi qəpiksə kəndlilərin ona borcu yığılmışdı.

Çəkməçi səhərdən kürk üçün şəhərə getməyə hazırlanırdı. Arvadına məxsus pambıq gödəkcəni köynəyinin üstündən geyindi, mahud kaftanı əyninə saldı, üç rublu cibinə basdı, səhər yeməyini yeyər-yeməz əlinə əsasını alıb yola düzəldi. Düşünürdü ki, kəndlilərdən beş rublu da toplaram, üstünə üç rublu qoyaram və qoyun dərisindən kürk alaram.

Çəkməçi kəndə gəldi, bir kişiyə baş çəkdi – onu evdə tapmadı, arvadı söz verdi ki, həftə ərzində kişini pulla onlara göndərəcək, pulusa vermədi; başqasının qapısını döydü, kişi and içdi ki, pulu yoxdur, çəkmələrin yamanmağına görə ancaq iyirmi qəpik verdi. Çəkməçi qoyun dərisini borc götürmək istədi, amma dəri kürk ustası ona etibar etmədi.

– Pul gətir, – dedi, – onda istədiyini seçə bilərsən, borc geri qaytarmağın nə olduğunu yaxşı bilirəm.

Beləcə, çəkməçi heç nəyə nail ola bilmədi, yamamağa görə kişidən iyirmi qəpik aldı, üstəlik də, kəndlinin köhnə keçə çəkmələrinə dəri üzlük çəkməyi boynuna götürdü.

Çəkməçi qəm dəryasına qərq oldu, iyirmi qəpiyi arağa xərclədi və evə – arvadın yanına kürksüz döndü. Səhərdən çəkməçi şaxtadan donmuşdu, içkidən sonra isə kürksüz də isti oldu. Yolla gedə-gedə bir əli ilə qar basmış daşları tıqqıldadır, digər əli iləsə keçə çəkmələri yellədir, öz-özünə deyiniirdi.

– Mənə kürksüz də istidir. Azca vurmuşam, bütün damarlarımı qızdırıb. Kürkə də ehtiyac qalmayıb. Kədəri də unutmuram.

şam. Bax mən belə adamam! Nəyimə gərəkdir? Mən kürksüz də keçinərəm. Ona ehtiyacım yoxdur. Amma arvad narahat olmağa başlayıb. Həm də ki adama acıq gəlir – sən onunçün can qoy, o da səni barmağına dolasın. İndi görərsən: pul gətirməsən, sənın papağını başından alacağam, vallah, alacağam. Bu nə olan şeydir? İyirmi qəpik pul ödəyir! İyirmi qəpiyə nə etmək olar, hə? Bircə dəfə içməyə yetər. Deyir ki, ehtiyacım var. Sənın ehtiyacın var, mənım yox? Sənın evın, mal-qaran, hər şeyın var, mənsə göz qabağındayam; sən öz əkib-becərdiyin çörəyi yeyirsən, mənsə hər şeyi min bir əziyyətlə almağa məcburam, təkcə çörəyə bir həftədə üç rubl xərcləyirəm. Evə dönürəm – çörək yoxdur – yenə rubl yanım qoy. Belə, sən mənə çatanı ver.

Bu minvalla çəkməçi döngədəki kiçik kilsəyə yetişir, baxıb görür ki, kilsənin arxasında nə isə ağarır. Artıq hava qaralmağa başlamışdı. Çəkməçi diqqətlə baxır, amma dəqiq görə bilmir ki nədir. «Burada belə bir daş yox idi, – deyə düşünür. – Yoxsa heyvandır? Yox, heyvana oxşamır. Başdan adama bənzəyir, amma nədənsə, parıldayır. Axı adamın burada nə işi var?»

Yaxın gəldi – tam aydın oldu. Bu nə möcüzədir: adamdır ki var, diridir, yoxsa ölü, lüt oturub, kilsə divarına söykənib, tərpənmir də. Çəkməçi bərk qorxdu; öz-özünə düşündü: «Kimlərsə öldürüb, soyundurub və bura atıb. Bircə yaxınlaşmağın qalıb ki, sonra canını qurtara bilməyəsən».

Beləcə, çəkməçi ötüb getdi. Kilsənin arxasına keçdi – adam görünməz oldu. Kilsəni arxada qoydu, ətrafına baxdı, gördü ki, o, kilsə divarından yan çəkilib, qurcalanır, sanki, ətrafı gözdən keçirir. Çəkməçi bir az da qorxdu, öz-özünə düşündü: «Yaxınlaşım, yoxsa yanından ötüb-keçim? Yaxınlaşsam – pis olmaz ki: kim bilir, o necə adamdır? Yaxşı əməllərinə görə bura düşməyib. Yaxınlaşarsan, o da dik atılıb səni boğar və canını əlindən qurtara bilməzsən. Boğası olmadısa da, indi də gəl onunla əlləş. Bununla, bu çılpaqla nə edəsən? Öz paltarını, olar-olmazını çıxarıb verən deyilsən ki. Allah xatadan qorusun!»

Çəkməçi cəld addımlarla kilsədən uzaqlaşmağa başlamışdı ki, vicdan əzabı ürəyinə hakim kəsildi.

Çəkməçi ayaq saxladı.

– Niyə belə edirsən, Semyon? – o, öz-özünə söyləyir. – İnsan fəlakətə düçar olub, sənə qorxudan yan keçirsən. Yoxsa bərk varlanmısan? Qorxursan ki, var-dövlətini əlindən alarlar? Ey, Syoma, yaxşı iş tutmursan!

Semyon geri döndü və adama sarı addımladı.

II

Semyon ona yaxın gəldi, göz qoyub gördü ki, cavan adamdır, güclüdür, bədənində döyülmə izləri gözə çarpmır, görünən odur ki, şaxtadan donub və bərk qorxub; başını aşağı salıb oturub və Semyona baxmır, sanki, kor olub, gözlərini yuxarı qaldıra bilmir. Semyon düz onun yanına gəldi və birdən o, sanki, ayıldı, başını çevirdi, gözlərini açıb Semyona baxdı. Elə bu baxışdan da o, Semyonun xoşuna gəldi. O, çəkmələri yerə atdı, qurşağını açıb çəkmələrin üstünə qoydu, kaftanını əynindən çıxartdı.

– Anlamağa çalışıraq! – dedi. – Geyin görüm, haydı!

Semyon onun qollarını boynuna saldı, qaldırmağa başladı. O dikəldi. Semyon gördü ki, bu adam incə, təmiz bədənə, xoş sifətə malikdir, əlləri və ayaqları qırıq deyil. O, kaftanını yad adamın çiyinlərinə saldı, qoluna çatmadı. Semyon kaftanın qollarını aşağı dartdı, çırpdı və qurşaqla bağladı.

Semyon kartuzunu çıxarıb cılpaq adamın başına qoymaq istədi, “başına soyuqdur” deyə düşündü: “Mənim başım keçəldir, onunsa gicgahlarında qıvrım və uzun saçları var”. Yenidən başına qoydu. “Yaxşısı budur, çəkmələri ayağına keçirim”.

Onu oturtdu və keçə çəkmələri ayağına keçirtti.

Çəkməçi onu geyindirir və deyirdi:

– Bax belə, qardaş. Əl-ayağını ovuşdur və qızış. Bu işlərsə bizsiz də ötüşər. Yeriyyə bilirsənmi?

Adamsa dayanıb durub, Semyonu xoş baxışlarla süzür, bir söz deməyisə bacarmır.

– Niyə danışmırsan? Burada qışlayası deyilik ki... Evə getmək lazımdır. Bu da dəyənəyim, zəiflənsə, söykən. Tərpən görüml!

O, yola düzəldi və asanlıqla yeridi, geri qalmadı.

Onlar yolla gedirlər və Semyon deyir:

– Hə, kiminkisən?

– Buralı deyiləm.

– Buradakıları tanıyıram ki... Onda bura necə düşmüşsən?

– Mənə söyləmək olmaz.

– Belə çıxır ki, xətrinə dəyiblər?

– Xətrimə dəyən olmayıb. Məni Allah cəzalandırıb.

– Məlumdur, hər şey Allahdandır, amma hər halda, bir yerə getməlisən. Hara gedirsən?

– Mənimçün fərq etməz.

Semyonu təəccüb bürüdü. Şuluqçuya bənzəmir, danışığı da nəzakətlidir, amma özü barədə heç nə demir. Və Semyon düşünür: «O qədər qəribə işlər olur ki», – və ona söyləyir:

– Nə etməli, gedək bizim evə... bir az sakitləşərsən.

Semyon yol gedir, qəribəsə ondan geri qalmır, yanaşı addımlayır. Külək qalxdı, Semyonun köynəyini qaldırdı, içkinin təsiri ötməyə başladı və onu titrətmə tutdu. Addımlayır, burnunu çəkir, qadın gödəkəcəsini bədəninə sıxır və fikirləşir: «Bu da sənin kürkün, kürk dalınca getdim, kaftansız geri döndüm, hələ bir çıpağın birisini də özümlə gətirirəm. Matryona «sağ ol» deməyəcək!» Matryonanı yadına salan kimi Semyonun qanı qaraldı. Qəribə dönüb baxan kimi də onun kilsə arxasından necə baxdığını yada salır və ürəyi atlanırdı.

III

Semyonun arvadı səhər tezdən yır-yığış eləmişdi. Odun doğramış, su gətirmiş, uşaqlara yemək vermiş, ağzına bir loğma çörək alıb fikrə getmişdi; düşünürdü ki, çörəyi nə vaxt bişirsin: indi, yoxsa sabah? Böyük bir çörək parçası qalmışdı.

Düşünür ki, əgər Semyon orada nahar edəsi olsa, onda şam vaxtı çox da yeməz və çörək səhər yeməyinə də bəs edər.

Matryona çörək parçasını oyana-buyana çevirdi və düşündü: «İndi çörək bişirən deyiləm. Onsuz da, bir bişirilik çörək qalıb. Beşinci günədək birtəhər çatdırarıq».

O, çörəyi yığışdırdı və ərinin köynəyini yamamaq üçün stolun yanında əyləşdi. Köynəyini tikə-tikə əri barədə düşündü: görəsən, kürk üçün qoyun dərisini necə alacaq.

«Dəri satan onu aldatmasa yaxşıdır. Axı mənim ərim olduqca sadələvhüdür. Özü heç kəsi aldatmaz, onu isə körpə uşaq da suya susuz aparar, susuz da gətirər. Səkkiz manat az pul deyil. Yaxşı kürk düzəltmək olar. Aşılanmış dəridən olmasa da, hər halda, kürkdür. Ötən qışı kürksüz necə də çapaladıq! Nə çay üstünə, nə başqa yerə çıxa bilmədik. Yoxsa həyətdən çıxır, nə varsa, hamısına bükülür, mənəsə geyinməyə bir şey qalmır. Gec getdi. İndiyə qayıtmalıydı axı. Yoxsa tərlənimin başı kefə qarışıb?»

Matryona elə bunu düşünmüşdü ki, birdən artırmada pilləkənlər cırlıdadı, kimsə içəri daxil oldu. Matryona iynəni yerinə sancdı, artırmaya çıxdı. Gördü ki, iki nəfər içəri girdi: Semyon və papaqsız, keçə çəkməli hansısa bir kişi.

Ərindən çaxır iyi gəldiyini Matryona dərhal duydu. «Hə, elədir ki var, keflənib». Onu kaftansız, nazik gödəkcədə, əliboş, dinməz və sıxılan görüncə Matryonanın ürəyi qopdu. «Pulları arağa verib, hansısa nadürüstiə başına daş salıb, – deyə düşündü, – hələ bir özüylə kimisə sürüyüb gətirib».

Matryona onları daxmaya buraxdı, özü də arxalarınca içəri keçdi, gördü ki, gələn yad adamdır, cavan və arıqdır, əynindəki kaftan da onlarınkıdır. Kaftanın altında köynək görünür, başında papaq yoxdur. Girən kimi də duruxaraq dayanıb, baxışlarını yerə dikib. Və Matryonanı fikir basır: yaxşı adam deyil – qorxur.

Matryona qaşqabaq töküüb peçə tərəf çəkildi görsün ki, onlar nə istəyirlər.

Semyon papağını çıxarıb skamyaya əyləşdi.

– Hə, Matryona, deyəsən, şam hazırlamaq vaxtıdır!

Matryona burmunun altında nəsə donquldandı. Peçin yanında duran kimi tərənəmz olmuşdu: gah ona, gah da o birisinə baxır və başını yelləməklə kifayətlənirdi. Semyon müşahidə edirdi ki, arvad özündə deyil, amma nə edəsən: sanki, heç nə görmürmüş kimi qəribin əlindən tutur və deyir:

– Əyləş, qardaş, şam edək.

Qərib skamyaya əyləşdi.

– Yoxsa hazırlamamısan?

Matryona cin atına mindi:

– Bişirmişəm, amma səninçün yox. Görürəm sən ağılnı da itirmisən. Kürk dalınca getdin, köynəyini də itirdin, hələ özünlə hansısa lüt bir səfil də gətirmisən. Mənim sizin kimi əyyaşlara veriləsi şam yeməyim yoxdur.

– Bəsdir, Matryona, boş-boş çənə döyməyin nə mənası! Sən hələ bir soruş ki, necə adamdır...

– Söylə görüm, pulları neynəmişən?

Semyon əlini cibinə saldı, kağızı çıxarıb açdı.

– Pullar buradadır, Trifonovsa vermədi, sabaha boyun oldu.

Matryona bir az da özündən çıxdı:

– Kürk almamağı bəs deyil, sonuncu kaftanını da hansısa bir lütün əyninə taxıb və özü ilə gətirib.

Kağızı masanın üstündən götürdü, gizlətməyə apardı və öz-özünə deyindi:

– Şam yeməyim yoxdur. Bütün çılpaq əyyaşları yedizdirmək mümkün deyil.

– Eh, Matryona, dilini saxla. Gör əvvəlcə nə deyirlər...

– Sərxoş axmaqdan ağıllı söz eşitməzsən. Əbəs yerə sən əyyaşa ərə getməmək istəmirdim ki, anam mənə kiş vermişdi – içkiyə getdi; kürk almağa getdin – o da elə.

Semyon arvadına izah etmək istəyirdi ki, o yalnız iyirmi qəpiyi içkiyə verib, lakin Matryona ağzını belə açmağa ona macal vermir: nə necə oldu, iki sözü birdən deyir. Arvad hətta on il bundan qabaq nə olduğunu belə yada saldı.

Matryona danışdı-danışdı, yerindən sıçrayıb Semyonun qolundan yapışdı.

– Gödəkcəmi ver görüm. Bircə o qalmışdı, onu da əynimdən çıxarıb öz əyninə salmışan. Ver bura, ala it, gülləyə gələsən!

Semyon gödəkcəni çıxarmağa başladı, qolunu çevirdi, arvad tutub darddı, paltarın tikişi qaçdı. Matryona gödəkcəni əlinə alıb başına keçirdi və qapıdan yapışdı. Çıxmaq fikrindəydi, amma ayaq saxladı: yaman coşmuşdu – acığını çıxarmaq, həm də bu adamın kimliyini bilmək istəyirdi.

IV

Matryona dayandı və dedi:

– Yaxşı adam olsaydı, lüt olmazdı; əynində bircə köynəyi də yoxdur. Xeyirxah iş dalınca getmişdinsə, bu ədəbazi haradan gətirdiyini deyərdin.

– Axı sənə deyirəm ki, yolla gedirəm, görürəm ki, o, kilsənin yanında lümlüt oturub, əməlli-başlı donub-qalıb. Axı yay deyil ki, çıpaq vəziyyətdə olasan. Allah mənə ona rast gətirdi, yoxsa itib-batardı. Hə, nə edəsən? Azmı belə işlər olur? Qolundan yapışdım, geyindirib bura gətirdim. Ürəyinə toxtaqlıq ver. Günahdır, Matryona. Müvəqqətiyik bu dünyada.

Matryona söymək istəyirdi, lakin qəribə baxıb susdu. Qərib skamyanın küncündə oturmaqdaydı, tərənəmirdi. Əlləri dizlərinin üstündə, başı aşağı dikilmiş, gözləri yumulmuşdu və sanki, nəşə onu boğurmuş kimi bürüşmüşdü. Matryona susdu. Və Semyon söyləyir:

– Matryona, yoxsa sənin Allahın yoxdur?!

Matryona bu sözü eşitdi, qəribə bir də baxdı və birdən ürəyi yumşaldı. Qapıdan çəkildi, peç qoyulan küncə çəkildi və şam hazırladı. Fincanı stola qoydu, kvas süzdü, son tikəni ortaya qoydu. Bıçaq və çəngəl gətirdi.

– Yeyin də, – söyləyir.

Semyon qəribi stola doğru çəkdi.

– Keç görüm, qoçaq, – deyir.

Semyon çörəyi kəsdi və doğradı, şam eləməyə başladılar. Matryonasa stolun küncündə əyləşdi, əlini dirəyib qəribi süzür.

Matryonanın qəribə rəhmi gəldi və qəlbində ona qarşı məhəbbət oyandı. Birdən qərib şadlandı, daha sıxılmadı, baxışlarını Matryonanın üzünə dikdi və gülümsündü.

Şam etdilər; qadın stolu yığışdırdı və qəribi sorğu-suala tutdu:

– De görüm, kimlərdənsən?

– Buralı deyiləm.

– Bəs yola necə gəlib düşdün?

– Bunu mənə demək olmaz.

– Kim səni soydu?

– Məni Allah cəzalandırdı.

– Beləcə – çıpaq vəziyyətdə uzanmışdın?

– Elə beləcə, çıpaq uzanıb qalmışdım – donmuşdum. Semyon məni gördü, yazığı gəldi, kaftanını çıxarıb mənə geyindirdi və bura gəlməyi buyurdu. Allah sizə nicat versin!

Matryona yerindən qalxdı, pəncərə qarşısından Semyonun nimdaş köynəyini götürdü, həmin o pulunu ödədiyi köynəyi qəribə verdi; şalvar da tapıb gətirdi ona.

– Götür görüm, baxıram ki, köynəyin də yoxdur. Geyin, harada xoşun gəlir uzan – xorun, ya peçin üstündə.

Qərib kaftanı çıxartdı, köynəyi və şalvarı geydi, xorun üstünə uzandı. Matryona işığı söndürdü, kaftana bürünüb yatağa, ərinin yanına soxuldu.

Matryona başını kaftanın altına salıb uzanır və gözüne yuxu getmir, qərib elə hey fikrindən çıxır.

Qəribin son tikəni yediyi və sabaha çörək qalmadığı, ərinin köynək və şalvarını ona verməyi yadına düşən kimi qanı qaralırdı; amma onun necə gülümsədiyini xatırladıqca ürəyi atlanırdı.

Matryonanın gözüne uzun müddət yuxu getmədi və duyur ki, Semyon da yatmır, kaftanı üstünə dartır.

– Semyon!

– Nədir!

– Axı sonuncu tikəni yedik, mənə xəmir yoğurmamışam. Sabaha nə edəcəyimizi bilmirəm. Kırvəmiz Malanyadan nəşə xahiş edərəm.

– Yaşayacağın, tox olacağın.

Arvad uzandı və susdu.

– Görünür, yaxşı adamdır, lakin özü barədə bir söz demədi.

– Görünür, olmaz.

– Syom!

– Hə!

– Biz veririk, bəs bizə niyə heç kim heç nə vermir?

Semyon nə deyəcəyini bilmirdi. Söylədi:

– “Danışarıq da... Çevrildi və yuxuya getdi.

V

Semyon tezdən oyandı. Uşaqlar yatırlar, arvad qonşulardan çörək borc almağa gedib. Təkcə dünənki qərib əynində nimdəş şalvar və köynək skamyada əyləşib, göyə baxır. Dünənki ilə müqayisədə onun gözləri daha parıltılıdır.

Və Semyon söyləyir:

– Hə, əziz kəllə: qarın çörək istəyir, çılpaq bədənsə paltar. Özünü yedizdirmək lazımdır. İşləmək bacarırsanmı?

– Mən heç nə bacarmıram.

Semyon təəccübləndi və deyir:

– Həvəs gərəkdir. İnsan hər şeyə qadirdir.

– İnsanlar işləyirlər, mən də işləyəcəyəm.

– Adın nədir?

– Mixail.

– Hə, Mixayla, özün haqda danışmaq istəmirsən – öz işindir, amma nə buyursam, edəcəksən – səni yedizdirəcəyəm.

– Allah səni qorusun, mən də öyrənəcəyəm. Göstər nə eləməliyəm.

Semyon ipliği əlinə aldı, barmaqları arasına keçirdi, dünyünləməyə başladı:

– Çətin iş deyil, bax...

Mixayla fikir verdi, o da barmaqlarına keçirdi, o saat qaydasını anladı, dünyün vurdu.

Semyon ona qaynatmağın da yolunu göstərdi. Mixayla bunu da dərhal öyrəndi. Sahib ona cod tükü necə burmağın və tikməyin çəmini də göstərdi və Mixayla dərhal anladı.

Semyon hansı işi ona göstərdisə, o, hər şeyi dərhal anlayır və üçüncü gündən elə işləməyə başladı ki, sanki, ömrü boyu ayaqqabı tikib. Büküş salmadan işləyir, az yeyir; işdə fasilə yaranır – susur və elə hey yuxarı baxır. Küçəyə çıxmır, artıq söz demir, zarafat etmir, gülmür.

Birinci axşam qadın onlara şam yeməyi hazırlamağa başlayanda onun gülümsədiyini görmüşdülər.

VI

Gün gün dalınca, həftə həftə dalınca, beləcə, il gəlib ötdü. Mixayla əvvəlki kimi Semyonun yanında yaşayır və işləyir. Və Semyonun işçisinin şöhrəti aləmə yayıldı: heç kim onun kimi təmiz və möhkəm tikmir və hətta çəkmə tikdirmək üçün mahal-dan da onun yanına gəlməyə başladılar. Beləcə, Semyonun gəliri artmağa başladı.

Günlərin bir günü qış vaxtı Semyon Mixayla ilə oturublar, işləyirlər, xizəkli fayton qoşulmuş zıncırovlu troyka daxmaya yan alır. Pəncərəyə tərəf boylandılar: fayton daxmanın yanında dayandı, qoçağın birisi qozladan enib qapını açdı. Əyninə kürk geymiş ağa faytondan çıxdı. Semyonun evinə doğru addımladı, artırmaya qalxdı. Matryona otaqdan çıxdı, qapını taybatay açdı. Ağa başını əyib daxmaya girdi, qamətini düzəltdi, başı az qala tavana dəyəcəkdi, bədəni ilə bütöv küncü tutdu.

Semyon yerindən qalxdı, təzim etdi və ağanın gəlişinə təəccübləndi. O, bu cür adam görməmişdi. Semyon özünü qurumuşun biri, Mixayla aparıq, Matryona da quru talaşa kimi... bu işə, sanki, başqa dünyadan gəlmişdi: sifəti qıpqırmızı, dolu, boynu öküz boynu kimi, sanki, çuqundan tökülüb.

Ağa nəfəsini dərdi, kürkünü çıxartdı, skamyaya əyləşdi və deyir:

– Buranın sahibi kimdir?

Semyon irəli gəldi və deyir:

– Mən, zati-aliləri...

Ağa öz adamı tərəfə qışqırdı:

– Ey, Fedka, malı bura ver.

Oğlan qaçaraq gəldi, bağlamayı içəri gətirdi. Ağa bağla-manı əlinə alıb stolun üstünə qoydu.

– Aç, – deyir. Oğlan bağlamayı açdı.

Ağa barmağını malın üstünə qoydu və Semyona deyir:

– Hə, çəkməçi, sən qulaq as. Malı görürsənmi?

– Görürəm, – deyir, – zati-aliləri.

– Sən bunun necə mal olduğunu dərk edirsənmi?

Semyon əli ilə malı yoxladı və deyir:

– Yaxşı maldır.

– Yaxşıdır, yaxşı! Axmaq, sən bu cür mal görməmişən. Alman malıdır, iyirmi rubl ödənilib.

Semyon qorxdu və deyir:

– Harada görəsydik kil..

– Hə, elədir ki var. Sən bu maldan mənim ayağıma çəkmə tikməyi bacararsanmı?

– Olar, zati-aliləri.

Ağa onun üstünə qışqırdı:

– Necə yəni “olar”? Sən kim üçün tikdiyini və hansı maldan tikdiyini dərk elə. Mənə elə çəkmə tik ki, bir il getsin, əyilməsin, cırılmasın. Bacarırsan – altına gir, malı doğra, bacarmırsan – boyun olma və malı doğrama. Mən sənə qabaqcadan deyirəm: çəkmələr bir ildən tez cırılsa, əyilsə, səni həbsə atdıracağam; bir ildən tez əyilməsə, cırılmasa, işinə görə on rubl ödəyəcəyəm.

Semyon qorxuya düşdü və bilmir ki, nə desin. Dönüb Mixaylaya baxdı. Dirsəyi ilə onu dürtmələdi və pıçıldayır:

– Götürümmü?

Mixayla başını yellədi: yəni “iş qəbul et”.

Semyon Mixaylanın məsləhətinə əməl etdi, deyilən kimi, il ərzində əyilməyəcək, cırılmayacaq çəkmələri tikməyə boyun oldu.

Ağa oğlanı səsələdi, sol ayağındakı çəkməni çıxarmağı əmr etdi, ayağını uzatdı.

– Ölçünü götür!

Semyon on verşok ölçüdə kağız tikdi, ütülədi, diz çökdü, əlini yaxşı-yaxşı önlüyünə sildi ki, ağanın corabını batırmırsın və ölçünü götürməyə başladı. Semyon altlığı ölçdü, dabanın ölçüsünü götürdü; baldırların ölçüsünü götürmək istəyirdi, amma kağız uc-uca gəlmədi. Baldırlar kötük kimi qalın idi.

– Bax ha, çəkmənin boğazını korlama.

Semyon ölçü üçün daha bir kağız düzəltdi. Ağa oturub, corabın içində barmaqlarını tərpedir, daxmadakılırsa onu nəzərdən keçirirlər. Gözü Mixaylaya sataşdı.

– Bəs bu kimdir, – deyir, – sənin yanında?

– O, ustamın özüdür ki var, o da tikəcək.

– Bax ha, – ağa Mixaylaya söyləyir, – yadında saxla, elə tik ki, bir il getsin.

Semyon da nəzərlərini Mixaylaya dikdi; gördü ki, o, ağaya heç fikir də vermir, baxışlarını ağarın arxasındakı küncə yönəldib, sanki, kiməsə diqqətlə baxır. Mixayla baxdı, baxdı, gözlənilmədən gülümsündü və büsbütün işıqlandı.

– Sənə nə olub, axmaq, dişini ağardırısan? Yaxşısı budur, çalış çəkmələr vaxtında hazır olsun.

Və Mixayla deyir:

– Elə vaxtına çatacaq.

– Elə də lazımdır.

Ağa çəkməsini, kürkünü geydi və qarıya tərəf addımladı. Amma əyilməyi unutdu, başı qarının üst tirinə dəydi.

Ağa bərk deyindi, başını silib faytona əyləşdi və çıxıb getdi.

Ağa yola düşəndən sonra Semyon deyir:

– Çaxmaqdaşdır ki var. Bunu güzrlə də öldürə bilməzsən. Başıyla qarının taxtasını yerindən oynatdı, kefi belə pozulmadı.

Matryonasa söyləndi:

– Bu cür yaşayışla onlar necə kök olmasınlar?! Bu cür pərçimlənmiş ölüm də yaxın durmaz.

VII

Və Semyon Mixaylaya deyir:

– İşə götürməyinə götürdük, necə edək ki, işə düşməyək? Mal bahalı maldır, ağasa acıqlıdır. Səhv etməsək, yaxşıdır. Bax görüm, sənin gözün mənimkindən itidir, əlinin səriştəsi də mənimkindən artıq olub, ölçünü al görüm. Malı biç, mənə çəkmələrin üzliyyünü tikib tamamlayaram.

Matryona yaxın gələrək Mixaylanın necə biçməsinə baxır və onun nə etdiyinə təəccüblənir. Matryona da çəkməçi işinə vərdiş edib, baxır və görür ki, Mixayla malı çəkmə üçün biçmiş, dairəvi hissələrə bölür.

Matryona demək istəyirdi, amma öz-özünə düşünür: «Görünür, ağa üçün çəkmənin necə tikildiyini qanmadım; görünür, Mixayla daha yaxşı bilir, mane olmayım».

Mixayla bir cüt ayaqqabı biçdi, ucluğu tutdu və çəkmədə olduğu kimi iki ucluqlu yox, başmaq tikirmiş kimi bir ucluqlu ayaqqabı hazırlamağa başladı.

Matryona buna da təəccübləndi, amma mane olmadı. Mixaylasa elə hey tikir. Günorta yeməyinə döndülər, Semyon da gəldi, baxıb gördü ki, Mixayla ağanın malından başmaq tikib.

Semyon birdən partladı. «Bu necə oldu ki, Mixayla bir il işlədi, bircə kərə də çəşmədi, indisə bu cür müsibət törətdi? Ağa uzunsov boğazlı haşiyəli çəkmələr sifariş etmişdi, o isə altlıqsız başmaq tikib, materialı korlayıb. İndi mən ağa ilə necə hesablaşacağam? Belə mal tapmazsan».

Və o, Mixaylaya deyir:

– Bu nə olan işdir, əziz ağıllım, başıma gətirdin? Başımı kəsdin! Axı ağa çəkmə sifariş vermişdi, bəs sən nə tikdin, hə?

O, bu sözləri Mixaylaya söyləməyə başlamışdı ki, birdən qapı halqası çırpıldı, kimsə qapını döyürdü. Pəncərəyə baxdılar: kimsə çaparaq gəldi, atın yüyənini bağlayır. Qapını açdılar: ağayla gəlmiş həmin o cavan oğlan içəri keçir.

– Salam!

–Salam. Nə lazımdır?

– Hə, xanım çəkmələrlə bağlı göndərdi.

– Çəkmələrə nə olub?

– Çəkməyə nə olacaq! Ağaya çəkmələr lazım olmadı. Ağa dünyasını dəyişdi.

– Sən nə deyirsən!

– Sizdən çıxıb faytondaca keçindi. Fayton evə yan aldı, düşürtməyə çıxdılar, o isə un kisəsi kimi aşıb düşdü, artıq qacımışdı, faytondan güclə dartıb çıxartdılar. Və xanım da göndərdi, deyir: «Sən çəkməçiyə de ki, ağa yanınızda olub, çəkmə sifariş verib və burada material qoyub, belə de: çəkmə lazım deyil, cəld həmin materialdan ölü üçün başmaq tiksin. Hazır olanadək gözlə və başmaqları özünə gətir». Budur, gəlmişəm.

Mixayla stolun üstündən materialın doğranmış parçalarını götürdü, bürmələdi, hazır başmaqları götürdü, bir-birinə çırpdı, döşlüyünə sildi və oğlana verdi. Oğlan başmaqları götürdü.

– Ağalar, sağlıqla qalın! Allah xeyir versin!

VIII

Bir il də ötdü, iki il də, artıq altıncı ildir ki, Mixayla Semyonun yanında yaşayır. Əvvəlki qaydada yaşayır. Heç yerə getmir, artıq söz danışmır, bütün bu müddət ərzində yalnız iki dəfə gülümsünüb: birinci dəfə ev sahibəsi ona şam yeməyi verəndə, ikinci dəfə ağaya. Semyon öz işçisinə çox da fərəhlənmir. Haradan gəlib hara getdiyini bir daha soruşmur; bircə qorxduğu odur ki, Mixayla onu tərək etməsin.

Bir dəfə evdə oturublar. Ev sahibəsi çuqun saplıcanı peçə qoyur, uşaqlar o skamyadan bu skamyaya atılırlar, pəncərəyə baxırlar. Semyon bir pəncərə qarşısında ayaqqabı tikir, Mixaylasa o biri pəncərə qabağında daban taxır.

Oğlan skamyanın üstü ilə Mixaylaya tərəf qaçdı, onun çiyinə söykəndi və pəncərəyə baxmağa başladı.

– Mixayla əmi, baxsana, deyəsən, tacir arvad qızları ilə bizim evə tərəf gəlir. Qızlardan biri də axsaqdır.

Oğlan bunu deyər-deməz Mixayla əlindəki işi tulladı, pəncərə tərəfə döndü, küçəyə baxır.

Semyonu da təəccüb bürüdü. Axı Mixayla heç vaxt küçəyə baxmır, indisə pəncərəyə yapışıb, nəyisə nəzərdən keçirir. Semyon da pəncərədən baxdı; görür ki, doğrudan da, qadın onların həyatına doğru gəlir, tərtəmiz geyinib, əyinlərində kürk, başlarında xalçayabənzər yaylıq iki qızcığazın əlindən tutub gətirir. Qızlar iki alma kimi bir-birinə bənzəyir, seçmək mümkün deyil. Ancaq qızın birinin ayağı xarabdır – axsaya-axsaya yeriyir.

Qadın artırmaya qalxdı, əli ilə qapını yoxladı, dəstəyi özünə tərəf çəkib açdı. İki qızı özündən əvvəl içəri buraxdı və daxımaya girdi.

– Salam, ev sahibləri!

– Buyurun, keçin. Nə lazımdır?

Arvad stola yaxın əyləşdi. Qızlar onun dizlərinə sıxıldılar, adamlardan qorxurlar.

– Qızcığazlara yaz üçün dəri ayaqqabı tikdirmək lazımdır.

– Qoy olsun, mümkündür. Bu cür balacalar üçün tikməmişik, amma hər şey mümkündür. Haşiyəli və ya kişlə tikilib

çevrilmiş ayaqqabılar olar. Budur, məndə Mixayla bu işin ustasıdır.

Semyon Mixaylaya nəzər saldı və görür ki, Mixayla işi atıb oturub, qızlardan gözünü çəkmir.

Semyon Mixaylaya təəccübləndi. Düşündü ki, qızcığazlar, doğrudan da, gözəldir: qaragöz, toppuş, alyanaq, əyinlərindəki kürk və yaylıqlar da gözəl, bununla belə, Mixaylanın özünü bu cür aparması ona çatmır, o, qızcığazlara elə nəzər yetirir ki, sanki, onları tanıyır.

Semyonu marağ bürüdü və o, qadınla söhbətə girişdi – sövdələşməyə başladı. İşin altına girdi, ölçü götürdü. Qadın axsaq qızı dizləri üstə qaldırıb deyir:

– Bax, bu qızcığazdan iki ölçü götür; əyri ayağına bir ayaqqabı tik, düzə üçünü. Onların ayaqları eynidir, birininki o birinin-kindən fərqlənir. Əkizdirlər.

Semyon ölçü götürdü və axsaq qız barəsində deyir:

– Nədən bu cür olub? Belə qəşəng baladır. Anadangəlmə belədir?

– Yox, anasının altında qalıb.

Matryona söhbətə qarışdı, o da bilmək istəyir ki, bu qadın kimdir, uşaqlar kimindir və deyir:

– Siz onların anası deyilsiniz?

– Yox, nə anaları, nə də doğmalarıyam, canım, tam özgəninkilərdir – övladlığa götürmüşəm.

– Öz balaların deyillər, amma necə də yazıqın gəlir!

– Necə yazıqım gəlməsin, onların hər ikisini öz südümlə böyütmüşəm. Öz uşağım vardı, Allah əlimdən aldı, ona bunlar qədər can yandırmırdım.

– Bəs kiminkilərdir?

IX

Qadının ağzı qızıxdı və danışmağa başladı.

– Bu iş altı il əvvəl olub, – söyləyir, – onlar bir həftə içində yetim qaldılar: atanı çərşənbə axşamı dəfn etdilər, anasa cümə günü öldü. Atalarının ölümünün üçüncü günü onlar anadan da

məhrum oldular. Bu vaxtlar mən ərimlə kəndistanda yaşayırdım. Qonşu idik, yan-yana yaşayırdıq. Ataları kimsəsiz bir adam idi, meşədə işləyirdi. Hə, bir gün ağacı üstünə aşırıdılar, onu bədəni boyu tutmuş, basıb içəlatını çıxartmışdı. Güclə evə çatdırdılar, canını Allaha tapşırıdı, elə həmin həftə ərzində arvadı əkizləri, bax, bu qızları doğur. Kasıbçılıq, tənhalıq... qadın köməksiz qalmışdı, – qocadan, cavandan bir kəsi yox idi. Tək-tənha doğdu, tək-tənha da canını tapşırıdı.

Səhər tezdən qonşuya baş çəkməyə getdim, daxmaya girirəm, o isə ürək xəstəsi, artıq donub-qalıb. Ölüm ayağında qızın üstünə yığılıb. Bax, bunu altında qoyub – uşağın ayağı dartılıb. Camaat yığıldı: yuyub-təmizlədilər, tabutu düzəldilər, dəfn etdilər. Xeyirxah adamlar hər şeyi öhdələrinə götürdülər. Qızcıqazlar kimsəsiz qaldılar. Onları hara verəsən? Qadınlar içərisində südəmər uşaqly tək mən idim. İlk oğlumu səkkizinci həftə idi yedizdirirdim. Bir müddətə onları da özümə götürdüm. Kəndlilər yığılışdılar, onları hara vermək barədə çox fikirləşdilər, fikirləşdilər və budur, mənə deyirlər: «Marya, hələlik qızcıqazları yanında saxla, bizə vaxt ver, görək nə düşünürük». Mənsə ayağı düz olana bir kərə döşümü verdim, bu tapdalanmış isə yedizdirmədim: fikirləşdim ki, sağ qalmayacaq. Öz-özümə də düşünürəm ki, bu mələk bala niyə donub-qalıb? Ona da yazığım gəldi. Yedizdirməyə başladım, bir özümünkünü, iki də onları – üçünü döşümlə doyuzdurdum! Cavan idim, güc vardı, yemək də yaxşıydı. Allah o qədər süd verirdi ki, bəzən artıq da olurdu. İkisini yedizdirirəm, olurdu ki, üçüncüsü göz-ləyir. Qızların biri qopur, üçüncü uşağı əlimə alıram. Allah elə gətirdi ki, bu qızları yedizdirib böyütdüm, özümünkünüsə ikinci il basdırdım. Daha Allah uşaq vermədi. Bərəkətsə artmağa başladı. Bax budur, indi dəyirmanında tacirin yanında yaşayıyıq. Məvacib böyük, dolanışıq yaxşı. Uşaqsa yoxdur. Bu qızlar olmasaydı, mən tək necə yaşayardım! Bunları necə sevməyim! İndisə həyatımın mənası onlardır!

Qadın bir əli ilə axsaq qızı özünə sıxdı, o biri əli iləsə yanağından axan göz yaşlarını silməyə başladı.

Matryona da ah çəkdi və deyir:

– Görünür, atalar sözü elə-belə deyilməyib: “Atasız, anasız yaşamaq olar, Allahsızsa yaşamaq olmaz”.

Beləcə, söhbət etdilər, qadın getmək üçün ayağa qalxdı; ev sahibləri onu yola salırdılar, Mixaylaya nəzər yetirdilər. O isə əlləri dizləri üstündə oturub, gözünü yuxarı dikib, gülümsünür.

X

Semyon ona yaxınlaşdı:

– Nəsə olubmu, Mixayla, – deyir!

Mixayla skamyadan qalxdı, əlindəki işi saxladı, döşlüyünü çıxartdı, ev sahibinə və sahibəsinə təzim etdi və deyir:

– Ağalar, günahımdan keçin. Allah məni bağışladı. Siz də bağışlayın.

Və ev sahibləri görürlər ki, Mixayla işıq saçır. Semyon ayağa qalxdı, Mixaylaya baş əydi və ona dedi:

– Mixayla, görürəm ki, sən sadə bir insan deyilsən, mən də səni saxlaya bilmirəm;, səni sorğu-suala da tuta bilmirəm. Mənə bircə şey de: səni tapıb evə gətirəndə qaşqabaqlıydın və arvad sənə şam yeməyi verən zaman nədən onun üzünə baxıb gülümsündün və elə o vaxtdan daha da işıqlı oldun? Sonra, ağa çəkmələr sifariş verəndə, niyə ikinci dəfə güldün və o vaxtdan sifətin daha da nurlandı? İndi isə, qadın qızıcığazları bura gətirəndə sən üçüncü dəfə güldün və başdan-ayağa nura qərq oldun. Mixayla, de görüm, nədən belə nur saçırısan və nə səbəbdən üç kərə güldün?

Mixayla dedi:

– Ona görə nur saçıram ki, mən cəzalandırılmışdım, indisə Allah məni bağışladı. Ona görə üç kərə güldüm ki, mən üç Allah kəlməsinin mənasını dərk etməliydim. Mən də Allah kəlmələrinin mənasını anladım; sənin arvadının mənə rəhmi gələndə mən bir kəlməni dərk etdim və ona görə də ilk dəfə gülümsündüm. Varlı çəkmə sifariş edəndə ikinci kəlmənin mənasını anladım və növbəti dəfə güldüm; indisə qızıcığazları görəndə sonuncu kəlməni dərk etdim və üçüncü kərə gülümsündüm.

Semyon dedi:

– Mixayla, de görüm, Allah nəyə görə səni cəzalandırmışdı və dediklərin, hansı Allah kəlmələridir? Onları mənim də bilməyim vacibdir.

Mixayla söylədi:

– Allah məni ona görə cəzalandırdı ki, sözümdən çıxdım. Mən göydəki mələklərdən biri idim və Allahın sözümdən çıxmışdım.

Mən göydə mələk idim və Allah məni bir qadının canını almağa göndərdi. Yerə endim: görürəm ki, arvad uzanıb: xəstədir, əkiz uşaqlar – iki qız doğub. Qızcıqazlar analarının yanında qımıldanırlar və ana onları döşünə götürə bilmir. Arvad məni gördü, anladı ki, Allah onun canını almağa göndərib, ağladı və deyir: “Allahın mələyi! İndicə ərimi dəfn ediblər: meşədə ağac altında qalıb. Nə bacım, nə xalam, nə nənəm var; yetimlərimi böyüdəcək kimsəm yox. Canımı alma, uşaqlarımı yedizdirməyə, ayaq üstə qoymağa mənə macal ver! Uşaqlar anasız-atasız yaşaya bilməzlər!” Və mən də ananın sözüne baxdım, qızın birini ananın döşünə qoydum, digərini qucağına verdim və Allahın dərgahına yollandım. Allahın yanına uçub gəldim və deyirəm: «Mən zahının canını almağı bacarmadım. Ata ağac altında qalaraq ölüb, ana əkiz uşaqlar doğub və yalvarır ki, canını almayım: «Uşaqlara süd verməyə, yedizdirməyə, onları ayaq üstə qoymağa macal ver. Uşaqlar anasız atasız yaşaya bilməzlər!» Və Allah buyurdu: «Gət, zahının canını al, o zaman üç kəlmənin mənasını dərk edəcəksən: biləcəksən ki, insanlarda nə var, insanlara nə verilməyib və insanları yaşadan nədir. Nə vaxt öyrənərsən, onda göyə qayıdarsan». Geri, yerə uçdum və zahının canını aldım.

Körpələr ana döşündən aralandılar. Cansız bədən çarpayuya düşdü, qızcıqazın birini basdı, ayağını dartdı. Kəndin üzərinə qalxdım, ruhu Allaha aparmaq istədim, külək məni ağzına aldı, qanadlarım quruyaraq, qopub düşdü və ruh özü Allahın dərgahına yollandı, mənə yolun yanında torpağa düşdüm.

XI

Və Semyonla Matryona kimi geyindirib-yedizdirdiklərini, kimin onlarla birgə yaşadığını anladılar, qorxu və sevincdən göz yaşları axıtdılar.

Və mələk söylədi:

– Mən çöldə tək və çılpaq qaldım. Əvvəllər mən insanın nəyə ehtiyacı olduğunu, soyuğun, aclığın nə olduğunu bilmirdim və insan oldum. Bərk acdım, dondum və nə edəcəyimi bilmirdim. Görürdüm ki, çöldə Allah evi – kilsə var, Allahın evinə yanaşdım, orada gizlənmək istədim. Kilsə kilidlə bağlanmışdı, girmək mümkün deyildi. Və mən də küləkdən qorunmaq üçün kilsənin arxasında oturdum. Axşam düşdü, bərk acdım, dondum və möhkəm xəstələndim. Birdən duyuram: yolla insan gəlir, əlində çəkmə aparır, öz-özünə danışır. Və mən insan olduğum zamandan ilk dəfə ölümə məhkum insan sifəti gördüm və bu sifət mənə qorxunc gəldi, üzümü ondan çevirdim. Və bu adamın öz-özünə danışdığını, ondan öz canını qışın soyuğundan necə qoruyacağını, arvad və uşaqlarını nə ilə yedizdirəcəyini eşidirəm. Və düşündüm: «Mən soyuqdan və aclıqdan məhv oluram, budur, bu gələn adamı da narahat edən birçə odur ki, özünü və arvadını soyuqdan kürklə necə qorusun və haradan çörək tapsın. Ona kömək edə bilmərəm». İnsan məni gördü, qaşqabağını tökdü, bir az da qorxunc oldu və yanımdan ötüb-keçdi. Və mən qüssələndim. Birdən eşidirəm ki, insan geri dönür. Mən ona nəzər yetirdim və bayaqkı adam olduğunu gördüm: bir az əvvəl sifətindən ölüm saçırdı, indisə şux görünürdü və mən onun çöhrəsində Allahı tanıdım. O, mənə yaxınlaşdı, məni geyindirdi, götürüb evinə apardı. Mən onun evinə gəldim, arvadı qarşımıza çıxdı və danışmağa başladı. Qadın insanın bayaqkı vəziyyətindən də qorxunc görünürdü – ağzından ölüm qoxusu gəlirdi və bu qoxu məni nəfəs almağa qoymurdu. O, məni bayıra, soyuğa qovmaq istəyirdi və bilirdim ki, məni qovsa, öləsidir. Birdən əri ona Allahı xatırlatdı və o da qəflətən dəyişdi. Və o, bizə şam yeməyi qoyarkən özü mənə baxdı, mən də başımı qaldırıb ona baxdım – artıq

onda ölüm əlaməti yox idi, o, canlı idi və mən onun çöhrəsində Allahı tanıdım.

Və mən Allahın ilk kəlməsinin mənasını anladım: «İnsanlarda nə olduğunu biləcəksən». Və mən bildim ki, insanlarda məhəbbət var. Buna görə sevinməyə başladım ki, Allah vəd etdiyini mənə dərk etdirməyə başladı və mən birinci dəfə gülümsündüm. Ancaq hələlik hər şeyi bilə bilməzdim. Anlaya bilmirdim ki, insanlara nə verilməyib və insanları yaşadan nədir.

Mən sizinlə yaşamağa başladım və bir il yaşadım. Və bir nəfər gəldi ki, elə çəkmələr sifariş versin ki, onlar bir il getsin, cırılmasın və əyilməsin. Başımı qaldırıb ona baxdım və birdən onun çiyinlərinin arxasında öz yoldaşımı, ölüm mələyini gördüm. Məndən savayı heç kəs bu mələyi görmədi, mənə onu tanıdım və anladım ki, günəş qüruba enməmiş varlığının canı alınacaq. Və düşündüm: «İnsan birillik tədarük görür, amma bilmir ki, axşamadək yaşamayacaq». Və mən Allahın digər sözünü xatırladım: «İnsanlara nə verilmədiyini öyrənəcəksən».

İnsanlarda nə olduğunu mən artıq bilirdim. İndisə insanlara nə verilmədiyini öyrəndim. Öz bədənləri üçün onlara nə lazım olduğunu bilmək insanlara verilməyib. Mən növbəti dəfə gülümsündüm. Sevindim ki, öz yoldaşım mələyi gördüm və bir də ona görə ki, Allah digər sözü mənə anlatdı.

Lakin mən hər şeyi dərk edə bilmirdim. Onu dərk edə bilmirdim ki, insanları yaşadan nədir. Mən yaşamaqda davam edir və gözləyirdim ki, Allah son kəlməni mənə nə vaxt anladacaq. Və altıncı il əkiz qızçıqazlar qadınla peyda oldular və bu qızların necə sağ qaldığının şahidi oldum. Anladım və düşündüm: “Ana uşaqlarına görə xahiş etdi və mən ona inandım, düşündüm ki, uşaqlar keçinə bilməzlər. Ancaq budur, özgə bir qadın onları yedizdirdi və böyütdü. Və qadın özgə uşaqlarına görə mütəəssir olub ağlayanda mən bu qadında canlı Allahı gördüm və insanların nədən canlı olduğunu anladım. Və dərk etdim ki, Allah son kəlməni mənə açdı və məni bağışladı, mən üçüncü dəfə gülümsündüm.

XII

Və mələyin bədəni çılpəqlandı, o, büsbütün nura elə qərç oldu ki, gözlə ona baxmaq mümkünsüzdü; və o, elə ucadan danışmağa başladı ki, sanki, səs onun içindən yox, səmalardan gəlirdi. Və mələk dedi:

– Öyrəndim ki, hər bir kəsi yaşadan özü barədə qayğılanması yox, məhəbbətdir.

Ana onu bilə bilməzdi ki, yaşamaq üçün onun uşaqlarına nə lazımdır, varlı da bilə bilməzdi ki, onun özünə nə lazımdır. Və heç bir kəs bilə bilməz ki, canlıya çəkmə, yoxsa axşama doğru ona ölü üçün başmaq lazımdır.

İnsan olanda ona görə sağ qalmadım ki, özüm barədə hər şeyi götür-qoy edirdim, məni yaşadan o oldu ki, yanımdan ötüb-keçən insanda və onun arvadında məhəbbət vardı, onların mənə rəhmi gəldi və məni sevdilər. Yetimlər də onlar barəsində düşünüldüyünə görə yox, özgə qadının qəlbində məhəbbət olduğuna görə sağ qaldılar: onun qızcığazlara rəhmi gəldi, onları sevdi. Və bütün insanlar ona görə canlı deyillər ki, gecəgündüz özləri barədə düşünülər; onları yaşadan məhəbbətdir.

Mən əvvəllər bilirdim ki, Allah insanlara həyat verib və istəyir ki, onlar yaşasınlar, indisə başqa bir şeyi də anladım.

Mən dərk elədim ki, Allah insanların ayrılıqda yaşamasını istəmir və sonra onlara insanların hər birinə nə lazım olduğunu açmadı, istədi ki, onlar birgə yaşasınlar və sonra onların hər birinə və hamıya nə lazım olduğunu anlatdı.

İndi anladım: insanlara elə gəlir ki, onları canlı edən özləri barədə düşünmələridir, ancaq onlar eyni bir məhəbbətlə yaşayırlar. Kim ki bu məhəbbətin içindədir, o, Allahın himayəsindədir, çünki Allah məhəbbət deməkdir.

Və mələk Allahı mədh etməyə başladı, onun səsindən bütün daxma titrədi. Evin tavanı aralandı və yerdən göyədək odlu bir dirək uzandı. Semyon arvadı və uşaqları ilə yerə uzandılar. Mələyin belinin arxasında qanadlar açıldı və o, göyə qalxdı.

Və Semyon ayılıb özünə gələndə daxma əvvəlkitək dayanıb dururdu, artıq daxmada ailə üzvlərindən başqa kimsə yox idi.

ANTON ÇEXOV

(1860–1904)

DİPLOMAT

(hekayə)

Məhkəmə məmurunun arvadı Anna Lvovna Kuvaldina canını tapşıranda qohum-əqrəba və tanışlar yığışib məsləhət verdilər:

– Yaxşı, indi nə edək? Hər halda, ərinə xəbər vermək lazımdır. Ayırı yaşamalarına baxmayaraq, o, rəhmətlik arvadını sevirdi. Bir də görürdün gəlib qadının qarşısında dizin-dizin sürünərək elə hey: “Annacan! Axı mənim bu ötəri əyləncəmi nə zaman mənə bağışlayacaqsan?” – deyə yalvarır və ya buna bənzər şeylər söyləyirdi. Hər halda, ona xəbər vermək lazımdır...

Ağlamaqdan gözləri şişmiş yaşlı bir qadın bu toplaşanların arasındakı polkovnik Piskaryova üz tutdu:

– Aristarx İvanoviç! Siz Mixail Petroviçlə yaxınsınız. Yardımınızı bizlərdən əsirgəməyin, iş yerinə gedib başımıza gələn bu müsibəti ona söyləyin! Amma canım-gözüm, hər şeyi birdən-birə açıb söyləməyin, sonra onun da halı fənaləşə bilər, çünki o zavallı da xəstədir. Əvvəlcə onu bu xəbər üçün hazırlayın, bundan sonra isə...

Papağını geyinən polkovnik Piskaryov dul qaldığından xəbərsiz olan dostunun çalışdığı Yollar idarəsinə üz tutdu. İçəri daxil olduğu zaman dostu balans hesablaşmaqla məşğul idi.

Kuvaldinin masasına yaxın bir yerdə əyləşərək tərini sildi və:

– Salam, mənim canım-ciyərim Mixail Petroviç, – deyə sözbə başladı. – Bu küçələrdəki toz-torpağı görürsən də, sən Allah! Yazını yaz... Mən mane olmayacağam... Bir az oturub

gedirəm... Elə buradan keçirdim, fikirləşdim ki, Mişa burada işləyir, gəlsənə gedib bir ona baş çəkim! Həm də ki... bir işim var idi səninlə...

– Aristarx İvanoviç, bura keçin... Bir az səbrinizi basın... Əlimdə beş-on dəqiqəlik iş var, qurtarım, söhbətimizi edərik...

– Yaxşı, sən yazını yaz... Mən dedim axı, yolum buradan düşdü... İki kəlmə sözümlə deyim, sonra... ya Allah!

Kuvaldin qələmini yerə qoyandan sonra ona qulaq kəsildi. Polkovnik boynunun ardını qaşayıb sözə başladı:

– Otağınız yaman bürküdür, buraya baxanda küçəni cənnət saymaq olar... Günəş çıxıb, yüngül meh əsir, belə kefin istəyən... hələ quşlar... Bahar gəlib! Bulvara gedəndə, bilirsən, adamın lap ürəyi açılır!.. Dul olsam da, özümü quş kimi sərbəst hiss edirəm... Könlüm nə istəyirsə, onu da edirəm... İstəyəndə dərzixanaya baş çəkirəm və ya atlı vaqona minib obaş-bubaşa gedirəm, heç kəs məndən hesab sormur, evdə heç kim dalımca donquldanmır... Yox, qardaş, görünür, doğrudan da, subaylıq – soltanlıq imiş... Sərbəstsən! Azadsan! Sənən dolusu nəfəs alırsan! Bax indi, evə döndüyüm vaxt da eləcə... Kimin həddi nədir haradan gəlib, haraya getdiyimi soruşsun... Çünki bütün ixtiyarım öz əlimdədir... Hə, qardaş, hərçənd çoxları ailə həyatını tərifiylər, mənə görə, o, əsirlikdən də betərdir... Bütün bu son dəblər, dəbdəbələr, şayiələr, hay-küylər... məclislər... sonra da ard-arda dünyaya göz açan körpələr... hamısı, sadəcə, israfdır, vəssalam... Tfu!

Əlini qələmə uzadan Kuvaldin mızıldandı:

– Bir dəqiqə, bunu bitirim, sonra...

– Hə, sən yazını yaz... Evləndiyin qadın dişli iblis çıxmadısa, hesab et ki, bəxtin gətirib, amma belə olmasa, nə edəcəksən, hə?! Allahın ver günü səhərdən axşama kimi mır-mır mırıldasa, nə edəcəksən?.. İnan ki, çərləyərsən! Elə bax səni götürək... Nə qədər ki subay idin, bir az adama bənzəyirdin, elə ki arvad aldın, elə bil, o gündən qəm dəryasına batdın... Səni bütün şəhərdə abırsız eləməyi bir yana, üstəlik, evdən də qovub çıxardı... Bunun nəyi yaxşıdır ki, hə? Bu cür arvadın başına bir müsibət gəlsə belə, adamın zərrə qədər ürəyi yanmaz...

– Amma bu ayrılığın günahı onda deyil, məndə idi, – Kuvaldin köks ötürdü.

– Qoy görək, sən Allah! Onu mənə tanıتما! Deyingənin, özündən müştəbehin, hiyləgərin biri ydi! Hər sözü bir zəqqum, hər baxışı bir soyuq xəncər idi... Rəhmətlik elə əfi ilan idi ki, anlatmaq üçün adam uyğun söz də tapmır!

Kuvaldin gözlərini çevirərək:

– Necə yəni “rəhmətlik”? – deyə xəbər aldı.

Piskaryov pörtsə də, tez özünü ələ aldı:

– “Rəhmətlik” sözünü kim işlətdi ki? Şəxsən mənim dilimdən elə söz çıxmadı... Sən Allah, buna bir baxın... Rəng-ruyu da ağardı! Hi, hi, hi!

– Siz bu gün Anyutaya baş çəkmişiniz?

– Sabah-sabah getmişdim... Uzanmışdı... Yenə qulluqçuları burunlayırdı... Nəyi isə belə eləyiblər, elə etməyiblər... Müsibət qadındır! Vallah, heç anlaya bilmirəm ki, sən onun nəyini sevir-sən axı?! Sən zavallının yaxasını da bir boşlamır ki, bir az sərbəst yaşayıb, ağzının dadını dəyişəsən... bir başqasıyla tapışasan... Yaxşı, yaxşı, mumlayıram! Ancaq burnunu sallama! Mən bunu öz aramızda söylədim, dostyana... Bilirsən, mənə qalanda... Özün bilərsən, istəyirsən sev, istəyirsən sevmə... sənə ürəyim yandığı üçün dedim... Səninlə yaşamırsa, səni yaxınına buraxmırsa... bunun nəyi arvad sayılır ki?.. Çirkindir, sısqadır, zəhər tuluğudur... Bir könülaçan tərəfi də yoxdur... Boşla, sən Allah...

– Söyləmək asandır, Aristarx İvaniç! – Kuvaldin köks ötürdü.

– Məhəbbəti ürəkdən birdəfəlik qoparıb atmaq mümkün deyil.

– Amma adam niyə sevdini də bilməlidir! Sən yazıq indiyədək ondan acıdillikdən başqa nə görmüsən ki?! Dostun olduğum üçün məni bağışla, amma, düzü, onu görəndə gözüm yox idi... Yox idi, vəssalam! Evinin yanından keçəndə də gözlərimi yumurdum ki, birdən qəfil gözümə sataşar... Allah bilən məsləhətdir! Allah ona rəhmət eləsin, goru nurla dolsun, amma onu sevmədiyim üçün Allah mənim də günahımdan keçsin!

– Aristarx İvaniç, bura bax... – rəngi qaçmış Kuvaldin dilləndi. – Artıq siz ikinci dəfədir ki, bunu təkrar edirsiniz... Doğrudanmı, o ölüb?

– Kim ölüb yəni? Heç kəs ölüb-eləməyib, mən, sadəcə, onu sevmədiyimi açıqlayıram, o rəhmətliyi... İənət şeytana, rəhmətliyi yox ey, yəni onu... Sənin Annuşkanı deyirəm...

– Deyin, doğrudanmı, o ölüb? Aristarx İvanıç, məni üzməyin! Bəlkə də, həyəcanlı olduğunuzdan gah nala, gah mıxa vurursunuz... bayaqdan subaylığı tərifləyirdiniz... Ölüb, ya yox?

Piskaryov öskürək dodaqaltı mızıldandı:

– Hə, həqiqətən də, ölüb! Qardaş, sənə də bir söz deyən kimi... Turalım lap elə ölüb! Hamı əvvəl-axır öləcəyi üçün onun da ölümü normal şey sayılmalıdır... Sən də öləcəksən, mən də...

Kuvaldinin qızarmış gözləri yaşla doldu. Sakitcə xəbər aldı:

– Nə vaxt ölüb?

– Heç vaxt... Deyəsən, sən lap sərsəmlədin ha! O ölüb-eləməyib! Onun öldüyünü sənə kim söylədi axı?

– Aristarx İvanıç, rica edirəm. Mənə rəhminiz gəlsin!

– Yox, qardaş, adam səninlə kəlmə kəsdiyinə də peşman olur, lap uşaq kimisən. Məgər mən sənə onun dünyasını dəyişdiyi haqda bir şey dedim? Söylə, dedim, ya yox? Bəs onda bu nə ağlaşmadır burada qurubsan? Mənə inanmırsansa, get, özün gör – sağ və salamatdır! Mən onlara baş çəkəndə xalası ilə dilləşirdi... Keşiş Matveyin oğlu ölü duası oxuyurdu, sənin arvadının səsi isə evi başına götürmüşdü.

– Bəs ölü duası kimdən ötrü idi? Kimin üçün oxunurdu ki?

– Ölü namazını deyirsən? Onu elə-belə... mərasim xatirinə də oxuya bilərlər. Yəni, əslinə qalanda... dəfn mərasimi-zad yox idi, ona bənzər bir şey... heç nə yox idi, əslində.

Aristarx İvanıç bu qamaqarışıqlıqdan yaxa qurtarmaq üçün qalxıb, üzünü pəncərəyə tutaraq öskürməyə başladı.

– Yaman öskürürəm... Harada soyuqladığımı da bilmirəm...

Kuvaldin də ayağa durub, masanın ətrafında var-gəl etməyə başladı. Titrəyən əliylə saqqalını tumarlayaraq:

– Məni tovlamaq istəyirsiniz, – dedi. – Deməli, belə... hər şey aydındır. Amma bu diplomatiya nəyə gərək imiş, bircə onu anlamıram! Hər şeyi adam kimi, açıqca söyləmək olmazdı bəyəm? O ölüb, ya yox?

– Hm... Bilmirəm ki, heç necə deyim, – Piskaryov çiyinlərini çəkdi. – Ölməyinə ölməyib, elə-belə də... Amma bax, sən artıq ağlayırsan! Hamı öləcək! Ölüm əmri tək-cə onun alınına yazılmayıb, hamımız o biri dünyaya yollanacağıq! Bu qədər camaatın içində ağlamaq əvəzinə bir yol onun xatirəsini yad edəydin də! Bircə yol xaç çevirəydin bari!

Sonrakı yarım dəqiqə ərzində küt baxışlarını Piskaryova dikən Kuvaldinin bət-bənizi kağız kimi ağardı və o, kresloya çökərək hönkürtü ilə ağlamağa başladı... İş yoldaşları iş-güclərini buraxaraq onun hayına gəldilər. Peysərini qaşıyan Piskaryov üz-gözünü turşutdu. Əllərini şana kimi açaraq:

– Vallah, belə cənabların işi lap Allaha qalıb! – deyərək don-quldandı. – Bunun hönkürtüsünə bax... bir soruşan gərəkdir ki, axı nədən ötrü belə edirsən? Mişa, sənin ağlın başındadır? Mişa! – o, Kuvaldini silkələməyə başladı. – Axı o, hələ ölməyib! Kim sənə dedi ki, o ölüb? Əksinə, həkimlər dedi ki, yaşayacağına ümid var! Mişa! Ay Mişa! Sənə deyirəm axı, ölməyib! İstəyirsən, qalx, birlikdə onlara gedək. Həm də dəfn mərasiminə yetişərik... Mən nə danışırım? Yəni dəfnə yox, nahara deyəcəkdim. Mişacan, and içirəm ki, o, hələ sağdır! Yalançıya lap Allah qənim olsun! Bu iki gözümdən olum! Yenə inanmırsan? Onda gəl, onlara gedək... Əgər yalan deyirəmsə, onda dişinin dibindən çıxanı deyərsən mənə... Heç başa da düşə bilmirəm ki, bu fikir haradan bunun ağlına sızdı? Mən özüm bu sabah rəhmətlikgildə idim, yəni rəhmətlik yox ey... Lənət şeytana!

Polkovnik əlini yelləyərək tüpürdü və idarə binasını tərk etdi. Mərhumənin evinə girən kimi özünü divana yıxıb, saçlarını əlləriylə xışmaladı. Dilxor halda:

– Onunla özünüz gedib danışın! – dedi. – Özünüz onu bu acı xəbərə hazırlayın və mənim yaxamdan əl çəkin! İs-tə-mirəm! Elə ağzımı açmağımı gördüm... Elə bircə eyham elədim, onun nə oyun çıxartdığını kaş özünüz görəydiniz! Ağılı-huşu başından çıxdı! Özündən getdi!.. Bir də belə iş üçün mənə heç ağız da açmayın! Başınızın çarəsini özünüz qılın!..

MAKSİM QORKI

(1868–1936)

MAKAR ÇUDRA

(hekayə)

Dənizdən əsən rütubətli və soyuq külək sahilə tərəf yeriyan dalğaların həzin melodiyasını və sahildəki kolların xışıltısını düzənliyə yayırdı. Bəzən şiddətli külək kolların qurumuş və бүrüşmüş yarpaqlarını gətirib ocağa atır, alovu artırır; bizi əhatə edən payız gecəsinin qaranlığı diksinir və qorxaqcasına kənara çəkillirdi; bir an üçün sol tərəfdən intəhasız düzənlik, sağdan isə ucsuz-bucaqsız dəniz və qarşımda qoca qaraçı Makar Çudra aydın görünürdü; o, bizdən əlli addım uzaqda yerləşmiş qaraçı köçünün atlarının keşiyini çəkirdi.

Makar arxalığının yaxasından soxularaq tüklü sinəsinə amansız surətdə dəyən küləyə etina etmədən üzü mənə tərəf, sərbəst bir vəziyyətdə uzanmışdı; iri çubuğunu müntəzəm surətdə sorur, qalın tüstünü ağzından və bumundan ətrafa buraxırdı. O, gözlərini başımın üstündən düzənliyin ölü kimi sakit qaranlığına dikib, küləyin sərt zərbələrindən qorunmaq üçün heç bir hərəkət etmir və aramsız surətdə mənimlə danışırdı.

– Deməli, sən gəzirsən? Yaxşı işdir! Özünə yaxşı peşə tapmısan, laçınım. Belə də lazımdır, gəz, gör, tamaşadan doydudan sonra uzan, öl – vəssalam!

“Belə də lazımdır” sözlünə etirazımı dinləyib davam etdi:

– Həyatımı? Başqa adamlarımı? Eh! Bunlar nəyinə lazımdır? Məgər sən özün həyat deyilsənmi? Adamlar sənsiz yaşayırlar, bundan sonra da yaşayacaqlar. Yoxsa elə bilirsən ki, kiməsə lazımsan? Sən nə çörəksən, nə də əlağacı, odur ki heç kəsə lazım deyilsən.

– Öyrənmək və öyrətmək deyirsən? Sən insanları xoşbəxt etməyi öyrənə bilərsənmi? Yox, bilməzsən. Əvvəl qoy başın ağarsın, sonra öyrətməkdən danış. Nə öyrədəcəksən? Hər kəs özünə lazım olan şeyi bilir. Ağıllılar gördüklərini götürürlər, axmaqlar isə heç bir şey götürmürlər, hər kəs özü öyrənir.

– Sənin dediyin adamlar gülməlidirlər. Bir yerə toplaşib basırıq salırlar, halbuki dünyada nə qədər boş yer var, – o, bunu deyərək əlini geniş açıb çölə uzatdı, – hamısı da işləyir. Nə üçün? Kimə? – Heç kəs bilmir. Görürsən biri yer şumlayır, düşüncürsən: bax, bu kişi qan-tər töküüb, torpağın üstündə işləyir, axırda da uzanıb, həmin torpağın içində çürüyəcək. Dünyada bir əsər-əlaməti də qalmaqacaq, şumladığı yerdən o yanı görmür, axırda da axmaq doğulduğu kimi, axmaq da öləcəkdir.

– Məgər o, yer qazmaq üçün doğulub ki, axırda da özü üçün bir qəbir qazmağa belə macal tapmadan ölüb getsin? Azadlığın nə olduğunu bilirmi? Geniş çöllərin nə olduğunu başa düşürmü? Dəniz dalğalarının söhbəti onun ürəyini açırımı? O, dünyaya qul gəlib, bütün ömrünü də qul kimi keçirib gedəcək. O, özünə nə eləyə bilər? Bir az ağıllansa, özünü boğub öldürər.

– Amma mənim, budur, bax, əlli səkkiz yaşım var. Dünyada gördüklərimi kağıza yazsan, sənin torban kimi min torba tutmaz. Sən bir de görüm, mən hansı ölkələrdə olmamışam? Deyə də bilməzsən. Mən gəzdiyim ölkələri sən heç tanımırsan. Dünyada belə yaşamaq gərəkdir: gəz, gəz, vəssalam! Bir yerdə çox dayanmaqdan nə çıxar?! Gecə ilə gündüz bir-birini qova-qova Yer in ətrafında qaçan kimi, sən də həyatdan usanmaq üçün həyat barəsində düşünməkdən qaç! Düşünsən, həyatdan zəhlən gedər. Həmişə belə olur. Mənim də başıma gəlib. Eh! Gəlib, laçınım!

– Qalçınada həbsxanada oturmuşdum. Bir gün ürək sıxıntısından başıma belə bir fikir gəldi: “Dünyada nə üçün yaşayıram?” Həbsxana adamı darıxdırır, eh, yaman darıxdırır, laçınım! Pəncərədən çölə baxanda ürəyim tutuldu, elə bil, ürəyimi kəlbətinlə sıxdılar. Kim özünün nə üçün yaşadığını deyə bilər? Heç kəs deyə bilməz, laçınım! İnsan heç özünə bu sualı verməməlidir. Ya-

şa, vəssalam. Gəz, aləmi seyr elə, ürəyinə heç bir qəm-qüssə girə bilməz. Amma onda az qalmışdı toqqamla özümü boğum!

– Hə! Mən bir adamla söhbət eləyirdim. Sizin ruslardan idi, ciddi bir kişi idi. O deyirdi ki, adam öz kefi istədiyi kimi yox, Allah buyuran kimi yaşmalıdır. Allaha itaət elə ki, o da istədiyin şeyi sənə versin. Özünün isə paltarları tamam cır-cındır idi. Mən ona dedim ki, özün üçün Allahdan bir dəst paltar istə. Hirsələndi və məni söyüb qovdu. Ondən bir az əvvəl deyirdi ki, insanları bağışlamaq və sevmək lazımdır. Mənim sözlərim ona toxunmuş olsa da, bağışlamalı idi. Bu da, bir növ, müəllim idi! Belələri xalqa “az yeyin” deyirlər, özləri isə gündə on dəfə yeyirlər.

Makar tonqala tüpürüb susdu və çubuğunu yenidən doldurmağa başladı. Külək həzin-həzin və sakitcə vıyıldıyırdı. Qaranlıqda atlar kişnəyir, qaraçı köçündən zərif və hərəs bir nəğmə eşidirdi. Oxuyan Makarın qızı gözəl Nonka idi. Onun sinədən gələn gur səsinə tanıyırdım. Bu səsdə mahnı oxuyanda da, salam verəndə də həmişə bir əcaiblik, narazılıq və tələbkarlıq hiss olunurdu. Onun qaraşın sifətində çarıçaya məxsus bir qürur müşahidə olunurdu; üstünə kölgə düşmüş kimi görünən qara gözlərində öz gözəlliyinə və cazibədarlığına qarşı bir ictimaiyyət parlayır və özündən başqalarına bir həqarət cıvələndirdi.

Makar çubuğunu mənə uzatdı.

– Çək. Qız yaxşımı oxuyur? Belə bir qızın səni sevməsini istərdinmi? Yox? Yaxşı! Belə də olmalıdır, qızlara etibar etmə və onlardan uzaq gəz. Qızla öpüşmək – mənim çubuq çəkməyimdən daha yaxşı və ləzzətlidir, amma elə ki öpdün, qəlbindəki azadlıq da ölür. Səni görünməz və qırılmaz bir şeylə özünə bağlayır və sənə tamamilə qəlbini ona verirsen. Doğru deyirəm! Qızlardan özünü gözlə! Onlar həmişə yalan danışirlar! “Səni dünyada hər şeydən artıq sevirəm” deyirlər, lakin bir sancaq batıran kimi, əlbəttə, parçalayırlar. Mən onları tanıyıram! Eh, elə tanıyıram! İstəyirsən sənə bir əhvalat söyləyim, laçınım? Onu yanında saxla: saxlaya bilsən, həmişə azad quş kimi olarsan.

“Zobar adında gənc bir qaraçı var idi. Loyko Zobar. Bütün Macarıstan, Çexiya, Sloveniya və sahilboyundakı bütün yerlərdə

onu tanıyırdılar – qoçaq oğlan idi! O ətrafda bir kənd yox idi ki, orada beş-altı adam Loykonu öldürmək üçün and içməmiş olsun. Loyko isə istədiyi kimi dolanırdı. Birinin atı xoşuna gəldimi, at bir alay əsgərin arasında olsa da, Zobar onu minib çapacaqdı! Bir adamdan da qorxusu yox idi. Şeytan özü qoşunu ilə onun üstünə gəlsəydi, Zobar ona bir bıçaq soxmasaydı da, mütləq möhkəm söyər, hər birinin ağzına bir yumruq vurardı – başqa cür ola bilməzdi!

Bütün qaraçı köçləri onu tanıyırdılar, ya da adını eşitmişdilər. Onun atdan başqa heç bir şeydən xoşu gəlməzdi, atı da çox saxlamazdı. Bir az minəndən sonra satıb, pulunu da onabuna paylardı. Onun üçün əziz bir şey yox idi. Ürəyi sənə lazım olsaydı, sənin könlün xoş olsun deyə çıxarıb ürəyini sənə verərdi. O, belə oğlan idi, laçınım!

O vaxt bizim köçümüz Bukovinada düşmüşdü. On il bundan əvvəl idi, yadımdadır, bir dəfə bahar gecələrindən birində əyləşmişdik, mən idim, Koşut ilə müharibədə olmuş əsgər Danilo idi, qoca Nur idi, başqalan da var idi. Danilonun qızı Radda da orada idi.

Mənim Nonkamı tanıyırsanmı? Lap padşah qızıdır! Amma Raddanı onunla müqayisə etmək olmaz, bu, Nonka üçün böyük şərəf olardı! Raddanı söz ilə tərif etmək olmaz. Onun gözəlliyini, bəlkə, kamançada çalmaqlar və bunu çalan adam da kamançanı öz canı kimi sevməlidir.

O, çox cavanların ürəyini həsrət oduna yandırdı, bəli, çox ürəklər yandırdı! Moravada qoca, kəkilli bir mülkədar onu görəndə mat qaldı. Atın üstündə oturub ona baxır, sanki, isitmə içərisində titrəyirdi. Çox gözəl kişi idi, at ayaqlarını yerə vurduqca güləbətlinli çuxası, yanından asılmış qılıncı ildırım kimi parıldayırdı. Qılıncı başdan-başa göyün bir parçasına bənzəyirdi. Qoca, təşəxxüslü mülkədar idi. Raddaya baxıb-baxıb: “Ay qız, məni öp, sənə bir kisə pul verərəm!” – dedi. Radda cavab verməyib yalnız üzünü kənara çevirdi. Qoca mülkədar davam edərək: “Sözündən incidinsə, bağışla”, – deyib qızın ayağının altına bir kisə, böyük bir kisə pul atdı. Radda etinasızlıqla kisəni ayağı ilə tozun içinə saldı. Mülkədar bunu görəncə:

– Eh, yamanca qızsan! – deyib atını qamçıladi, atın ayaqları altından bulud kimi toz qalxdı.

Ertəsi gün yenə gəldi və obada ildırım kimi guruldayaraq: “Onun atası kimdir?” – deyib bağırdı. Danilo qabağa yeridi. “Qızını mənə sat, nə istəyirsən verim!” Danilo dedi: “Donuzdan tutmuş vicdanlarınadək hər şeylərini satmaq – panların peşəsidir. Mən isə Koşut ilə yanaşı müharibədə olmuş adamam, alış-veriş edən deyiləm!” Ağa hirsindən bağırıb qılincına əl atdı. Lakin bizim cavanlardan biri onun atının qulağına yanar qov soxduğundan at onu götürüb qaçdı. Biz də yığışib oradan köçdüük. İki gün yol getdikdən sonra yenə gəlib bizə çatdı! “Ay camaat, Allahın və sizin qarşınızda vicdanım təmizdir, siz gəlin qızı mənə arvadlığa verin, mən çox dövlətli adamam, var-yoxumu sizinlə bölürəm”, – dedi. Dili danışdısa da, bədəni at üstündə, yarpaq külək qabağında əsən kimi əsirdi. Biz fikrə getdik.

Danilo qızından yavaşca soruşdu:

– Qızım, cavabın nədir, söylə!

– Qaraquş öz xoşu ilə qarğa yuvasına getsə, o nə olar? –

Radda bizdən soruşdu.

Danilo və biz hamımız bu sözə güldük.

– Afərin, qızım! Eşitdinmi, ağa? İş düzəlmir! Özünə başqa yar axtar.

Bunu deyib yola düşdük.

Ağa isə qeyzindən papağını yerə çırpıb, atını elə çapdı, elə çapdı ki, yer titrədi. Radda belə bir qız idi, laçınım!

Bəli! Bir dəfə gecə vaxtı əyləşmişdik, düzənlikdən musiqi səsi gəldi. Gözəl musiqi idi! Eşidənlərin damarlarında qan qaynamağa başlayır və onları naməlum bir yerə çəkirdi. Hamımıza elə gəlirdi ki, bu musiqini eşitdikdən sonra dünyada yaşamaq lazım deyil, yaşasan da, gərək cəmi dünyaya ağılıq edəsən, laçınım!

Budur, qaranlıqdan bir at çıxdı, onun üstündə bir nəfər çalçala bizə tərəf gəlirdi. Tonqalın yanında dayandı, çalğını buraxıb gülə-gülə bizə baxmağa başladı. Danilo onu görəncə qışqırdı:

– Ehe, Zobar, sənsən! – Bu, Loyko Zobar idi.

Çiyinədək uzanmış bıqları qıvrım saçlarına qarışmışdı; gözləri ulduz kimi şafəq saçırdı; gülüşü isə, Allah, bir günəşdi! Onun

atı ilə özünü, sanki, dəmirçi bir parça dəmirdən döymüşdü. Alovun işığında qana bulanmış kimi dayanıb, dişlərini parıldadaraq gülürdü. O, hələ məni dindirməmişdi və ya mənim də bu dünyada yaşadığımı görməmişdi, amma mən onu özüm kimi sevmədimsə, lənətə gəlim!

Dünyada belə adamlar da var, laçınım! Bir dəfə gözlərinə baxmaqla ruhunu əsir edir, sən isə xəcalət çəkməyib, hətta fəxr edirsən. Belə adamlarla yaşadıqda sən özün də onun kimi birdən-birə yaxşı olursan. Belə adamlar dünyada azdır, dostum! Az olmağı da yaxşıdır! Dünyada yaxşı şey çox olsa idi, qiymət verən olmazdı! Bəli, bəli! İndi ardına qulaq as.

Radda dedi: “Loyko, sən nə yaxşı çalırsan! Belə gözəl səs və həssas kamançanı sənin üçün kim düzəldib?” Loyko gülüb dedi: “Özüm düzəltmişəm! Həm də bunu taxtadan yox, sevdiyim cavan bir qızın sinəsindən hazırlamışam. Simlərini onun ürəyindən çəkmişəm. Hələ də bir az yaxşı çalmır, amma mən yayı əlimdə möhkəm tutmağı bacarıram!”

Məlum işdir, oğlanlar həmişə ürəklərini yandırməsın deyər qızların gözlərini dumanlatmağa çalışır və onları özlərinə cəlb edib, ürəklərini həsrətlə doldururlar. Loyko da belələrindəndi. Amma beləsinə rast gəlməmişdi. Radda üzünü o biri tərəfə döndərdi və əsnəyib: “Zobar ağıllı və qoçaqdır deyirdilər, insanlar nə yalançı imiş!” – deyib uzaqlaşdı.

“Ehe, gözəl qız, sənin dişlərin iti imiş!” – deyib gözləri qızarmış Loyko atdan düşdü”. – Xoş gördük, qardaşlar! Budur, mən də sizə qonaq gəldim!”

Danilo cavabında: “Qonaq buyursun!” – dedi: öpüşdük, bir az söhbət edəndən sonra yatdıq... Çox bərk yatdıq. Səhər oyanarkən Zobarın başını dəsmalla sarınmış gördük. Bu nədir? Gecə yuxuda ikən onu at təpiklə vurub dedilər.

E-ee!.. Mən və Danilo gülümsündük, hansı atın onu vurduğunu anladıq. Loyko Raddaya layiq deyildimi? Qız nə qədər gözəl olsa da, ürəyi dar və dayaz idi. Boynundan bir pud qızıl assaydın da, fərqi yox idi. Olduğu kimi qalacaqdı. O, belə idi!

Bir müddət orada yaşadığımız. İşlərimiz o vaxtlar yaxşı gedirdi. Zobar da bizimlə bir yerdə idi. Yaxşı yoldaş idi! Yaxşı adamlar

kimi ağıllı, hər şeydən xəbərdar, madyarca və rusca savadlı idi. Danışmağa başlayanda yüz il yatmayıb onun söhbətinə qulaq asmaq istərdin, amma necə çalğı çalırdı!.. Əgər dünyada onun kimi bir çalğıçı varsa, başıma ildirəm düşsün! Yayını bir dəfə simə çəkəndə qulaq asan adamın ürəyi yerindən oynayır, ikinci dəfə çəkəndə isə, elə bil, qulaq asa-asa adamın ürəyi dincəlirdi. Loyko isə çalıb gülürdü. Onu dinlərkən insan həm gülmək və həm də ağlamaq istəyirdi. Elə bil, kamançasının altından biri nalə edib kömək istəyir və nalə də adamın ürəyini yandırır, elə bil ki, çöl göylərə qəmgin nağıllar söyləyirdi. Sevimli cavanı yola salan bir qız ağlayırdı! Sevimli cavan, qızı çölə çağırırdı. Birdən – hey! – deyər bir səs eşidilirdi. Sərbəst ürəkaçan bir nəğmə gurgur guruldayırdı, elə bil ki, günəş özü də bu nəğmənin səsinə göydə rəqs edirdi. Bax belə, laçınım!

Adamın bütün damarları o nəğməni duyurdu, adam o nəğməyə qul olurdu. O vaxt Loyko: “Bıçaqlara əl atın, yoldaşlar!” – deyər bağırsaydı, hamımız onun göstərdiyi adamla bıçaq döyüşünə atılardıq. O, adama hər nə istəsəydi, edərdi, hamı onu sevirdi, bərk sevirdi. Yalnız Radda ona etina etmir və bununla da kifayətlənməyib istehza edirdi. Qız, Zobarın ürəyini yandırmışdı, yaman yandırmışdı! Dişlərini qıcıdır, bıçlarını yolurdu, gözləri dərinə düşmüşdü, bəzən də gözlərində baxanları dəhşətə gətirən bir parıltı görünürdü. Gecələr igid Loyko düzə çəkilir və orada kamançasını sübhə kimi ağladır, kamançanın səsi, sanki, Zobarın iradəsini əlindən alırdı. Biz də uzanıb qulaq asır və düşünürdük: nə etməli? Bunu da bilirdik ki, bir-birinin üstünə yumalanan iki daşın arasına girən, yəqin, əziləcəkdir. İş belə idi!

Bir dəfə hamımız bir yerə yığılıb işdən danışırıdıq. Kefimiz bir qədər pozuldu. Danilo Loykodan xahiş etdi: “Zobar, bir az oxu, ürəyimiz açılınsın!” Zobar gözünü bir az kənardə arxası üstə uzanıb göyə tamaşa edən Raddaya dikib simləri səsləndirdi. Kamança, doğrudan da, bir qız qəlbi kimi tərənnüm etdi və Loyko oxudu:

Hey-hey, könlüm odlanır,
Çöl isə çox uzanır!

Mənim acıqlı atım
Yel kimi qanadlanır!

Radda başını qaldırıb çevrildi və oxuyanın gözünün içinə baxıb güldü. Loyko dan yeri kimi alışıdı.

Hey-hey, uç, apar,
Atım, məni irəli!
Bürümüş qaranlıqlar
Nəhayətsiz çölləri!
Orda bizi gözləyir
Qızillanan dan yeri!
Uçub qarşılayaq gəl,
Qızaran şəfəqləri!
Hey-hey, durmadan
Yüksəklərə uçaq biz.
Ayın qıvrım saçına
Ancaq toxunmayaq biz!

Gözəl oxuyurdu! İndi daha heç kəs belə oxumur! Radda isə suyu süzölmüş kimi dedi:

– O qədər də yüksəklərə uçma, Loyko! Sonra ağız üstə bartaqlığa yıxılırsan, bığların bulaşar.

Loyko vəhşi heyvan kimi ona baxıb durdu. Bir söz demədi. Oxumasına davam etdi:

Hey-hey, gün gəlib
Bizi yatmış görəcək,
Hey-hey... Onda üzümüz
Utanıb-qızaracaq!

– Nəğmə buna deyərlər! – Danilo səsləndi. – Ömrümdə belə nəğmə eşitməmişəm. Yalan deyirəmsə, Allahın lənətinə gəlim!

Qoca Nurun gah bığları tərپəşir, gah da çiyinləri qısılib açılırdı. Zobarın bu gözəl nəğməsi hamının ürəyinə yapışıdı, təkca Raddaya xoş gəlmədi.

– Bir gün ağcaqanad da qaraquşun nərəsini bu cür yamsılaşmışdı, – Radda cavab verdi; elə bil ki, üstümüzə soyuq su tökdülər.

Danilo qızına yönəlib:

– Radda, bəlkə, könlün qamçı istəyir? – dedi.

Zobar isə acığından yer kimi qapqara qaraldı və papağını yerə çırpıb dedi:

– Dayan, Danilo! Harın ata polad yüyən lazımdır! Qızını mənə ərə ver!

Danilo cavabında:

– Əcəb söz danışırsan! – güldü. – Bacarırsansa, al, – dedi.

Loyko:

– Çox gözəl! – deyib üzünü Raddaya tutdu: – Ay qız, çox lovğalanma, bir az məni dinlə! Sənin kimilərini çox görmüşəm ey, çox görmüşəm! Ancaq heç biri mənim ürəyimə sənin qədər yatmayıb. Eh, Radda, sən mənim ruhumu əsir etdin! Nə etməli? Görünür, olacağa çarə yoxdur... dünyada elə bir at yoxdur ki, adam ona minib öz-özündən qaça bilsin!.. Allahın, namusumun, sənin atanın və buradakı adamların qarşısında səni özümə arvadlığa qəbul edirəm. Ancaq mənim iradəmə qarşı durma! Mən azad bir adamam və istədiyim kimi yaşayacağam! – O, dişlərini qıcadıb, gözlərini parıldadaraq qıza yaxınlaşdı, əlini ona uzatdı.

– Bəli, Radda çöl atının ağzına yüyən vurdu! – dedik. Amma birdən Loyko əllərini qaldıraraq arxası üstə yıxıldı!..

Bu necə işdir? Sanki, cavanın ürəyinə güllə dəydi. Demə, Radda qayıq qamçını onun ayağına dolayıb, özünə tərəf çəkmiş və Loykonu yıxmışdı.

Radda yenə sakitcə uzanıb qımıldanmadan güldü. Biz baxıb işin axırını gözləyirdik. Loyko yerdə oturub əlləri ilə başını sıxırdı, sanki, başı bu saat partlayacaqdı. Sonra sakitcə qalxıb, kimsəyə baxmadan çölə üz tutdu. Nur mənə pıçıldayıb: “Onu gözdən qoyma!” – dedi. Mən də gecənin qaranlığında onun dalınca düzənliyə yollandım. Belə-belə işlər, laçınım!..”

Makar çubuğunun külünü boşaldıb, yenidən doldurmağa başladı. Mən şinelə daha bərk bürünüb, yerdə uzandığım halda onun gündən və küləkdən qaralmış qoca üzünə baxırdım.

Başını qaşqabaqlı və ciddi halda aşağı salıb, dodağı altında dənışırdi: çal bıqları əsirdi, külək saçlarını qarışdırırdı. O, indi ildırımından yanmış, lakin möhkəm, məğrur və öz qüvvəsinə güvənən bir palıd ağacına bənzəyirdi. Dəniz əvvəlki kimi sahillə söhbətinə davam edir, külək də bu söhbəti çölə yayırdı. Nonka daha oxumurdu, göyün üzünü tutmuş buludlar payız gecəsini daha da qaranlıq etmişdi.

“Loyko başını aşağı dikərək və qollarını qamçı kimi yanına salaraq yavaş-yavaş gedirdi. Çayın kənarına yetişib, daşın üstündə oturdu və dərinləndən bir ah çəkdi. Onun çəkdiyi ah ürəyimi qana döndərdi; lakin özümü saxlayıb ona yaxınlaşdım. Sözlə dərdə əlac etmək olmaz, deyilmi?! Əlbəttə! Bir saat keçdi, iki saat keçdi, amma Loyko daşın üstündə əyləşib tərpənmirdi.

Mən bir kənardə uzanmışdım. Aydın gecə idi, çöl ayın gümüşü işığına qərç olmuşdu, hər yan görünürdü.

Bir də baxdım ki, köç tərəfdən Radda tələsik gedir.

Ürəyim şad oldu, dedim: “Afərin sənə, qoçaq Radda!”

Radda yaxınlaşdı, oturmaqda olan Loykonun xəbəri yox idi. Əlini Loykonun çiyinə qoyarkən Loyko diksinib, başını cəld qaldırdı və tez qalxıb bıçağa əl atdı! “İndicə qızı öldürəcək”, – dedim və gecə səs salmaq, özüm də onlara tərəf yüyürmək istədim. Birdən Raddanın səsinə eşitdim:

– Burax! Yoxsa tərəni dağıdaram.

Baxdım, Radda əlindəki tapançanı Zobarın alınına dayamışdı. Qız deyil, bir şeytan idi. İndi bunlar qüvvətə bərabər idilər. “Görək axırı nə olacaq?” – dedim.

Radda tapançanı kəmərinə taxıb Zobara dedi:

– Qulaq ver, Zobar, bıçağı kənara at, mən səni öldürməyə yox, sənənlə barışmağa gəlmişəm! – O da bıçağı atıb, qaşqabaqlı bir halda Raddanın gözünün içinə baxdı. Qərribə mənzərə idi, qar-daşım! İki adam üz-üzə durub vəhşi heyvan kimi bir-birinə baxırdı, ikisi də qəşəng, qoçaq. Bu mənzərəni bir nurlu ay, bir də mən seyr edirdim.

Radda dedi:

– Mənə bax, Loyko, mən səni sevirəm! – Loyko əl-ayağı bağlı adam kimi ancaq çiyini oynatdı. – Dünyada çox cavan

görmüşəm, sən onların hamısından həm igid, həm də yaraşılısan. Onların hansına göz eləseydim, bıçqlarını qırıxdırar, xahiş eləseydim, ayağıma yıxılardı. Amma nə fayda! Onların heç birini igid adlandırmaq olmazdı. Mən asanlıqla onların hamısını arvada döndərdim. Dünyada igid qaraçı az qalmışdır, Loyko! Mən heç vaxt heç kəsi sevməmişəm, amma səni sevirəm. Bir də mən azadlığı sevirəm, azadlığı səndən daha artıq sevirəm. Nə mən sənsiz yaşaya bilərəm, nə sən mənsiz. Ona görə mən istəyirəm ki, sənin qəlbin də, vücudun da mənim olsun, eşidirsənmi?

Loyko gülümsündü.

– Eşidirəm! Sənin səsini eşidəndə adamın ürəyi şad olur! Yenə danış görək!

– Bir sözüm də var, Loyko! Nə qədər oyan-buyana çapalasan, yenə də mən sənin öhdəndən gələcəyəm. Axırda mənim olacaqsan! Ona görə vaxtı nahaq yerə itirmə: səni mənim öpüşlərim və nəvazişlərim gözləyir... Mən səni bərk-bərk öpəcəyəm, Loyko, mənim öpüşlərim sənin igidlik həyatını unutturacaq, cavan qaraçıların ürəyini şad edən nəğmələrin daha düzənliklərə yayılmayacaq, sən ancaq mənə, öz Raddana məhəbbət nəğmələri oxuyacaqsan! Vaxtı itirmə. Mən sözümlü dedim, sabah sən öz böyük yoldaşına itaət edən kimi, mənə itaət edəcəksən. Gərək bütün köçün qabağında mənə ikiqat təzim edib sağ əlimi öpəsən! Onda mən də sənənin arvadın olaram.

Şeytan qız gör nə tələb eləyirdi! Belə bir əhvalatı eşidən hələ olmamışdı! Keçmişdə belə bir adət qaradağlılar arasında varmış, qocalar danışırdılar, qaraçılar arasında isə belə şey əsla olmamışdır. Laçınım, bundan daha gülməli bir şey söyləyə bilərsənmi? Bir il baş çatlatsan da, ağına belə bir şey gələ bilməz!

Loyko kənara çəkilib sinəsinə güllə dəymiş kimi qışqırdı. Onun səsi bütün düzə yayıldı. Radda diksindi, lakin qorxduğunu bildirmədi.

– Salamət qal, mən gedirəm. Sabah mənim əmrimə əməl edərsən. Eşidirsənmi, Loyko!

– Eşidirəm! Söylədiyini kimi edərəm, – Loyko əlini Raddaya uzatdı. Radda etinasızcasına dönüb getdi. Loyko acığından tit-

rəyib, küləkdən sınımış ağac kimi yerə sərilirdi. O həm gülür, həm ağlayırdı.

Məlun Radda igidi yaman hala saldı. Mən onu güclə özünə gətirdim.

Ehe! İnsanların çəkdiyi bu qəm-qüssə nəyə lazımdır? Qəmdən ürəyi parçalanan adamın ah-zarına qulaq asmaq kimin xoşuna gələr? Di gəl, baş çıxar!..

Obaya qayıdıb, gördüyümü ağsaqqallara danışdım.

– Gözləyək görək, axırı haraya çıxır, – dedilər.

Axırı gör nə oldu. Axşam-tərəfi hamımız tonqalın kənarına yığışmışdıq. Loyko da oraya gəldi. Bir gecənin içində dəyişmiş, anıqlamışdı; gözləri dərinə düşmüşdü; gözlərini yerə dikib, başını qaldırmadan dedi:

– Yoldaşlar, bilirsiniz nə var? Bu gecə ürəyimə baxdım. Orada keçmiş azad yaşayışdan bir əsər tapmadım. Orada ancaq bir-cə Raddanın yerini gördüm! Odur, baxın, gözəl Radda şah arvadı kimi baxıb gülür. O, öz azadlığını məndən artıq sevir, mən isə onu azadlığımdan artıq sevirəm, odur ki onun əmrinə görə, mən ona təzim etməyə gəlmişəm. Qoy hamı görsün ki, indiyə-dək qızlarla laçın ördəklə oynayan kimi oynayan Loyko Zobarın ürəyini bu qızın gözəlliyi necə əsir etmişdir. Sonra o, mənim arvadım olacaq, məni öpüb-oxşayacaq və mən də azadlığımı yaddan çıxarıb, daha sizə nəğmələr oxumayacağam! Belədirmi, Radda?! – deyib qəmli bir nəzərlə onun gözlərinə baxdı.

Radda isə dinməzcə başı ilə ona razılıq verib, ayaqlarını göstərdi. Biz də kənardan baxıb, bir şey anlamırdıq. Hətta çəkilib, qəlbimizdə Loyko Zobarın qız ayağına – bu qız Radda olsa belə – yıxılacağını görmək istəmirdik. Bu hadisə hamını utandırır, hamımız heyifsilənir və kədərlənirdik.

Radda:

– Haydi! – deyərək Zobarı qışqırdı.

Loyko polad kimi cingildəyərək güldü və dedi:

– Ehe, tələsmə, hələ mənə əziyyət verəcək günlərin qabaqdadır... – Sonra üzünü bizə tutdu: – İş belədir, yoldaşlar! Çarəm nədir? Raddamın ürəyinin zənn etdiyim qədər möhkəm olduğunu sınımalıyam. Bağışlayın məni, qardaşlar!

Biz onun nə demək istədiyini başa düşmədik. Birdən Radda yerə sərilirdi. Zobanın əyri bıçağı dəstəsinədək onun sinəsinə sancılmışdı. Donub-qaldıq.

Radda xəncəri köksündən çıxarıb atdı və qara saçlarını yarasına basıb güldü və uca, aydın bir səsle:

– Əlvida, Loyko! Mən bilirdim ki, sən belə eləyəcəksən!.. – deyib öldü.

Anladınmı necə qız idi, laçınım?! Yalan deyirəmsə, lənətə gəlim, şeytan kimi qız idi!

Loyko:

– Eh! Məğrur şahzadə, indi mən sənə ayağına yığılıram, – deyib var gücü ilə bağırırdı və yerə yığılıb, dodaqlarını ölmüş Raddanın ayaqlarına yapışdıraraq donub-qaldı. Biz papaqlarımızı çıxarıb, kənardə dinməz durduq.

Buna sən nə deyirsən, laçınım? Nur: “Onun qollarını bağlamaq lazımdır!..” – demək istədi. Loykonun qollarını bağlamağa kimin əli gələrdi? Heç kəsin əli gəlməzdi. Bunu Nur da bilirdi. Əlini tovlayıb kənara çəkildi. Danilo Raddanın tulladığı bıçağı yerdən götürüb, bir qədər baxdı; əyri və iti bir bıçaq idi, üzərində Raddanın qanı hələ qurumamışdı. Sonra Danilo Loykoya yaxınlaşıb, bıçağı onun ürəyinin tuşundan kürəyinin arasına sancdı. Qoca əsgər Danilo, necə olsa, Raddanın atası idi!

Loyko Daniloya tərəf dönüb:

– Bax belə! – deyərək Raddanın dalınca getdi.

Biz tamaşa edirdik: bir çəngə saçını yarasına basmış Radda ala gözlərini göyə dikmiş halda yığılmışdı. Onun ayağının altında sərilmiş igid Loyko Zobanın üzünə saçları ilə örtülmüşdü.

Hamımız fikrə getmişdik. Qaşqabağını tökmüş qoca Danilunun bığları titrəyirdi, gözlərini göyə dikib susmuşdu. Saçı-saqqalı qar kimi ağarmış Nur isə üzüstə yerə yığılıb elə hönkürtü ilə ağlayırdı ki, çiyinləri tərənirdi.

Orada ağlamalı şey vardı, laçınım!

...İndi gedirsən, yaxşı, öz yolunla düz get. Yolundan dönmə. Bəlkə, nahaq yerə tələf olmaya bilərsən, laçınım!”

Makar susdu, çubuğunu və kisəsini cibinə qoydu, çuxasının yaxasını düymələdi. Narın yağış yağırı, külək şiddətlənir, də-

nizin gurultusu get-gedə artırdı. Atlar bir-birinin dalınca sön-məkdə olan tonqala tərəf gəlib böyük, fərasətli gözləri ilə bizə tamaşa edirdilər. Axırda bizi hər tərəfdən əhatə elədilər. Makar öz sevimli qara atının boynunu tumarlayıb dedi:

– Hop, hop, ehe! – və mənə müraciətlə, – yatmaq vaxtıdır! – dedi... Sonra çuxasını başına çəkib, zorba bədənini yerə sərdi.

Mən yatmaq istəmirdim. Qaranlıq çöldə əyləşib gözlərimi dənizə dikmişdim. Gözümün qabağında Raddanın gözəl, nəcib, məğrur siması cəlvələnməyə başladı. Saçının ucunu əlində dəstələyərək yarasının üstünə basmışdı. Qara, nazik barmaqlarının arasından damcı-damcı qan axır və od kimi qırmızı ulduzlar tökülürdü.

Onun dalınca igid Loyko Zobar gedirdi. Üzünə tökülmüş qara tellərinin altından tez-tez iri və soyuq göz yaş damcılarını axmaqda idi.

Yağış şiddətlənirdi; dənizin dalğaları bir cüt vüqarlı qaraçı gözəlində – Loyko Zobara və qoca əsgər Danilonun qızı Raddaya kədrli və şanlı nəğmələr oxuyurdu.

Onların hər ikisi gecənin qaranlığında havada sakitcə süzürdü, yaraşılıq Loyko məğrur Radda ilə bərabərləşə bilmirdi...

ALEKSANDR KUPRİN

(1870–1938)

ZÜMRÜD

(hekayə)

*Tayı-bərabəri olmayan əbləq
löhrəm Xolstomerə ithaf edirəm.*

I

Amerikan biçimli, hündürboylu, ala, təmiz, gümüşü-poladı rəngdə olan qaçağan dördyaşar ayğır Zümrüd, adəti üzrə, gecəyarına yaxın öz pəyəsində yuxudan ayıldı. Onun yan-yörəsində, habelə oradakı dəhlizin o biri tərəfindəki atlar otu dişlərində ləzzətlə xırtıldada-xırtıldada və arabir tozdan finxıra-finxıra tez-tez, sanki, hamısı bir ahənglə gövşəyirdi. Növbətçi mehtər küncdəki küləş yığını üstündə xoruldayırdı. Zümrüd günlərin növbələşməsindən və xorultunun xüsusi səsindən bilirdi ki, yatan Vasilidir; atlar bu gənc oğlanı sevmirdilər, çünki o, tövlədə pis qoxulu tənbəki çəkirdi, tez-tez atların yanına kefli gəlirdi, dizi ilə onların qarına vururdu, yumruğunu, az qala, onların gözüne soxurdu, noxtanı tutub kobudcasına dartırdı və üstlərinə həmişə batıq, hədələyici səsle bağırırdı.

Zümrüd qapının barmaqlığına yanaşdı. Onun qapı qonşuluğundakı hələ yetkinləşməmiş qara madyan Payızbülbulü öz axurunun yanında dayanmışdı. Zümrüd qaranlıqda onun bədənini görmədi, lakin hər dəfə otdan ayrılıb başını geri çevirdikdə Payızbülbulünün iri gözləri bir neçə saniyə bənövşəyi işıq kimi parlayırdı. Zümrüd burnunun incə dəliklərini açıb köksünə bol-

bol təmiz hava ötürdü, madyanın dərisinin az hiss edilən, lakin tünd, həyəcanlandırıcı iyini alıb yüngülcə kişnədi. Madyan cəld geri çevrilərək zəif, titrək, nəvazişli və oynaq bir kişnəmə ilə cavab verdi.

O andaca Zümrüd sağ tərəfindən qısqanc bir nəfəs duydu. Araya girən hələ hərdənbir şəhərin təkbətək priz yarışlarında qaçmaqda iştirak edən Onegin adlı qoca, tərs, qonur aygır idi. Hər iki atın arasında nazik taxtadan arakəsmə var idi və bir-birini görə bilmirdilər, lakin Zümrüd burnunu barmaqlığın sağ böyrünə dayayaraq, çeynənmiş otun Oneginin tez-tez nəfəs alan burun deşiklərindən çıxan açıq iyini aydınca duya bildi... Aygırlar qulaqlarını başlarına qısıb boyunlarını əydilər, bir-birinə get-gedə daha bərk acıqlanaraq qaranlıqda bir müddət iyləşdilər. Birdən hər ikisi eyni vaxtda hirsə qıyyə çəkib fınxırdı və dımaqlarını yerə döydü.

– Yenə başladınız, lənətə gəlmişlər! – mehtər həmişəki adəti ilə hədə-qorxu gəlib yuxulu-yuxulu qışqırdı.

Atlar diksinib cəld barmaqlıqdan çəkilərək qulaqlarını şəkildilər. Onların bir-birindən çoxdan zəhləsi gedirdi, lakin indi, üç gün bundan əvvəl həmin tövləyə incə, boy-buxunlu qara bir madyan gətirdiklərindən – adətən, belə etmirlər və bunun səbəbi yalnız cıdır hazırladıqlarından yerin çatmaması idi – gün olmurdu ki, aralarında bir neçə dəfə dalaşma olmasın. İstər burada, istər bir yerə yığışanda, istərsə də suvarılmağa apanlanda onlar bir-birinə meydan oxuyur, savaşa atılırdılar. Amma Zümrüd bu uzunsov lovğa aygırın, bu kinli atın tündməzacı qarşısında, dəvə xirtdəyinə oxşayan dik xirtdəyi, kədərli, çökük gözləri qarşısında, xüsusən onun illər boyu güclü cadırlarda və keçmişdəki savaşmalarda, sanki, daşa dönmüş sümükləri qarşısında ürəyində bir qədər qorxu duyur, ondan çəkinirdi.

Heç də qorxmur və indicə elə bir şey olmamışdır – Zümrüd öz-özünə toxtaqlıq verərək çevrildi, başını axura əyib otu yumşaq, çevik, elastik dodaqları ilə oyan-buyana çevirməyə başladı. Əvvəlcə o ancaq ayrı-ayrı otları ağızına götürüb dadına baxdı, lakin az sonra gövşəmənin ləzzətinə aludə olub əməlli-başlı yemə girişdi. Eyni zamanda, onun başında yavaş-yavaş maraqsız

fikirlər dolaşır, arabir surətlər, iylər və səslər gəlib xatirinə düşməklə bu fikirlər irəlilərdə olan və indiki anı geridə buraxan zülmətli sonsuzluqda əbədi yox olub gedirdi.

“Ot”, – deyə o düşünərkən axşamdan ot vermiş baş mehtər Nazarı xatırladı.

Nazar kişi əhvalı bir qoca idi; ondan həmişə qara çörəyin xeyli xoş ətri və azca da şərab iyi gəlirdi; onun hərəkətləri asta və mülayim idi, yulaf və ot vermək onun növbəsinə düşəndə ağıza daha dadlı gəlirdi, ata tumar verib altını təmizləyərkən onunla alçaqdan danışib nəvazişlə danladığına və kəhiltisinə qulaq asmaq necə də xoş idi. Lakin Nazar kişidə nə isə başlıca bir şey çatışmırdı, yəni atçılıq hünəri yox idi, atı təlim məşqinə çıxarıb sürəndə cilovu tutmasından hiss edirdi ki, əlləri əsir və düzgün sürmür.

Vaskada da bu nöqsan vardı, o qışqırıb atlara təpinirdisə də, bütün atlar bilirdilər ki, qorxaqdır, buna görə ondan çəkinmirdilər. Vaska at minməyi də bacarmır – hey yüyəni dartır, atın belində atılıb-düşür. Çəpgöz olan üçüncü mehtər isə onların hər ikisindən yaxşı idi, lakin o, atlan sevmirdi, bədrəftar və hövsələsiz idi, əlləri də, elə bil, taxtadan idi, ağır tərənirdi. Andryuşka adlı dördüncü mehtər hələ lap uşaq idi; o, südəmər dayça anasıyla oynaqlaşdığı kimi atlarla oynaqlaşır, xəlvətə salıb onların üst dodlağından və burun pərələrinin arasından öpür ki, bu da heç xoşagələn iş deyil, həm də gülüncdür.

Amma gözlərinə qızılı eynək taxan hündürboy, arıq, belibükük və üzüqırıxıq adam tamamilə başqa idi. O, ağıllı, hünərli və öfkəli idi; bütün varlığı ilə, elə bil, qəribə bir atın təcəssümü idi. O, heç zaman hirsələnir, qamçını işə salmır, heç hədə-qorxu da gəlmir, amerikankada oturduqda isə onun güclü, fərasətli, hər şeyi hiss edən barmaqlarının hər bir işarəsinə tabe olmaq necə də xoşdur; bu, əsl sevinc və iftixar doğurur. Zümrüdü bədəninin bütün qüvvəsini toplayıb sürətlə qaça biləcəyi ahəngdar vəziyyətdə sürməyi təkəcə o bacarır; bunu düşünmək necə də fərəhli və xoşdur.

O andaca xəyal Zümrüdü cıdır meydanına apardı, ora gədən qısa yol, təxminən, hər bir ev, yol boyundakı hər bir dirək,

meydanın qumu, tribuna, qaçan atlar, yamyaşıl ot, sarı lentlər gözünün qabağına gəldi. Bu günlərdə ayağı çuxurda burxulub axsayan üçyaşar qara kəhər yadına qəfildən düşdü. Onu düşünə-düşünə Zümrüd özü də azca axsamağı xəyalında sınaadı.

Zümrüdü ağzına düşmüş bir çəngə otun xüsusi və qəribə, incə tamı vardı. Ayğır onu çox gövşədi, udduqdan sonra isə solmuş çiçəklərin və quru otların zərif ətri hələ bir müddət ağzında qaldı. Atın xəyalından qarışıq, tamamilə tutqun, uzaq bir xatirə gəlib-keçdi. Bu, bəzən papiros çəkən adamlarda olduğuna bənzər bir şey idi; küçədə gedə-gedə papiros çəkərkən təsadüfən bir sümürmə onların nəzərində bir göz qırpımında daha nələri canlandırmır – qədim çeşnili divar kağızı olan bir az qaranlıq dəhliz və bufetin üzərindəki yeganə şam, yaxud gecə uzaqlara gedən bir yol, zıncırovların ahəngdar səsi və üzücü mürgü, yaxud da yaxınlıqdakı göy bir meşə, gözləri qamaşdıran qar, ovçuların heyvanı qovarağa salaraq qaldırıldıqları hay-küy, dizləri əsdirən ehtiraslı səbirsizlik bir an içində göz önünə gəlir – nə vaxtsa yaşanılan, sonra da unudulan, xəyala gətirərkən ürəyi çırpındıran və indi əlçatmaz olan duyğular bir anlığa beləcə qəlbə aşına olur, onu nazla əyləndirir, bilinməz bir qüssəyə salır.

Bu aralıqda indiyə qədər axurlar üstündəki balaca qara pəncərə bozarmağa və qaranlıqda görünməyə başladı. Atlar indi daha tənbel-tənbel gövşəyir, bir-birinin ardınca ağır-ağır və rahatca nəfəslərini ötürürdülər. Bayırda xoruz tanış səslə şeypur kimi gurlayıb zildən banladı. Ətrafda, uzaqlardakı başqa xoruzlar da orada-burada ağız-ağıza verib ara vermədən hey banlamaqda idilər.

Zümrüd başını axura sallayıb gövşədiyini ağzında saxlamağa, anlaşılmaz xatirənin bədənə yer eləyən və onda incə təsir oyadan zövqünü bir daha canlandırmağa, qüvvətləndirməyə nə qədər çalışdısa da, mümkün olmadı. Zümrüd bu fikirdə ikən özü bilmədən mürgülədi.

II

Onun ayaqları və bədəni çox biçimli idi və heç bir nöqsanı yox idi, buna görə də həmişə ayaq üstə yatıb azca irəli-geri tər-pənərdi. Bəzən diksinərdi, bu vaxt onun dərin yuxusunu bir neçə saniyəliyə sayıq mürgü əvəz edərdi, lakin çox çəkməyən yuxu elə dərin idi ki, bu müddətdə onun əzələləri, əsəbləri və dərisi rahatlanardı, təravətlənərdi.

Dan yeri ağaranda o, yuxusunda gördü ki, erkən bir yaz sə-həridir, yer üzü al şəfəqdən yanır, aranda ətirli bir çəmənlik-dədir. Ot necə də qalın və şirəli idi, gözəlliyi vəsfəgəlməz dərəcədə şəffaf, yamyaşıl ot al şəfəqdən çəhrayı rəng alıb-rəng verirdi, şəh hər tərəfdə sayrışan işıqlar kimi parlayırdı. Belə bir mənzərəni adamlar və heyvanlar yalnız uşaqlıq çağlarında gö-rürlər. Müxtəlif ətirli yüngül və seyrək havada təəccüb ediləcək dərəcədə aydınca duyulur. Kənddə bacadan burula-burula qalxan mavi və şəffaf tüstünün qoxusu səhərin sərin havasında hiss edilir, çəməndəki çiçəklərin hərəsi bir ətir saçır, çəpər kənarından uzanıb gedən izli-rizli nəm yolda bir çox qoxular – adam iyi, qatran iyi, at peyini iyi, toz iyi, keçib-gedən naxırın təzə südünün iyi, hasarın küknar tirlərinin ətirli qatran iyi bir-birinə qarışmışdır.

Yalı qırılmış yeddiaylıq Zümrüd başını sallaq tutaraq və dal ayaqları ilə təpik ata-ata çöldə yel kimi uçur. O, sanki, havadan yoxsulduğundan öz bədəninə ağırlığını əsla hiss etmir. Ətirli çobanyastığı çiçəkləri onun ayaqları altında geriyə qaçışır. O, birbaşa günəşə doğru qanadlanıb. Nəm ot topuqlarını, dizlərini qamçılaraq onları üşüdüb qaraldır. Mavi səma, yamyaşıl ot, al günəş, gözəl hava, gəncliyin, qüvvətin və quş kimi uçmağın verdiyi fərəh başqa aləmdir!

Lakin budur, Zümrüd qısa, həyəcanlı bir kişnəmə eşidir, bu kişnəmə ona o qədər yaxındır ki, uzaqdan, min səs içindən də həmişə tanış gəlir. O, sürətli qaçışına bir saniyəlik ara verir, başını dik tutub, nazik qulaqlarını tərpedir, qısa pənbə quyruğunu süpürgəvan saxlayır, sonra da səs gələn tərəfə zəngüləli bir səslə cavab verərək, vücudu titrəyə-titrəyə anasının yanına qaçır.

Ariq, qoca, sakit bir madyan olan anası nəmli sifətini otdan ayırıb yuxarı qaldırır, dayçanı iyləyir və o saat, sanki, təcili bir işi görməyə tələsirmiş kimi təzədən yeməyə girir. Dayça çevik boynunu madyanın qamı altına əyib sifətini yuxarı tutaraq, adəti üzrə, dodaqları ilə ananın dal ayaqlarının arasını dürtmələyir, şirin, azca turşməzə südlə dolu olan ilıq elastik əmcəyi tapıb hey əmir və ayrılmaq bilmir, süd onun ağzına nazik isti şırmaqla fəvvarə vurur. Ana öz sağrısını ondan ayırır və özünü elə göstərir ki, guya, dayçanın qasığını dişləmək istəyir.

Tövlə tamamilə işıqlaşdı. Atlar arasında yaşayan üfunətli, qoca, saqqallı keçi içəridən tir söykədilmiş qapıya yanaşdı, mehtərə san qanlıra q mələdi. Ayaqyalın Vaska pırtlaşıq saçını qaşıya-qaşıya onun çıxması üçün qapını açdı. Bir qədər soyuq, buludsuz, sərt payız səhəri idi. Qapı taybatay açılan kimi tövlədən çıxan ilıq buğ dumanı qapının ağzını bürüdü. Bayırdan qırov və xəzəl ətri xəlifcə içəri, axurlar üzərinə yayıldı.

Atlar yaxşıca bilirdilər ki, indicə yulaf tökəcəklər və arakəsmə yanında durub səbirsizliklə ağzlarını marçıldadırdılar. Acgöz və şiltaq Onegin dirnaqları ilə taxta döşəməni döyəcləyir, pis adəti üzrə axurun dəmir salınmış sürtük böyrünü üst dişləri ilə çeynəyərək boynunu uzadır, havanı ciyərlərinə çəkib tez-tez gəyirirdi. Zümrüd sifətini arakəsməyə sürtüb qaşıyırdı.

O biri mehtərlər də gəldilər – hamısı dörd nəfər idi – və dəmir ölçü qablarında axurlara yulaf tökməyə başladılar. Nazar xışıldayan ağır dənəli yulafı Zümrüdü axuruna tökdükcə, ayğır ilıq nəfəs buraxan burun pərələrini titrədərək tələsə-tələsə qocanın gah çiyindənən, gah da əli altından yemə dürtülürdü. Mülayim atın bu səbirsizliyini xoşlayan mehtər qəsdən uzadaraq dirsəyi ilə axurun qabağını kəsib donquldanırdı:

– Ay qarınqulu... heyvanın acgözlüyünə bax ha... Yavaş, təpərsən... Olmaya, şapalaqlanmaq istəyirsən... Hələ mənə dümsükləməyinə bir bax...

Axurların üstündəki kiçik pəncərədən aşağı dördbucaq şəklində çəpəki günəş sütunu uzanırdı və bu sütunun içində pəncərənin çərçivəsindən düşən uzun kölgələrin arasında milyonlarca qızıl tozcuq oynayırdı, uçuşurdu.

III

Zümrüd yulafı elə təzəcə yeyib qurtarmışdı ki, həyatə çıxarmaq üçün onun dalınca gəldilər. Hava istiləşdi. Torpaq azca yumşaldı, lakin gecədən tövlənin divarlarına düşən qırov hələ ağarırdı. Tövlədən yenicə kürərib bayıra yığılmış peyin qalaqlarından qalın buğ qalxırdı; peyində eşələnən sərçələr, sanki, öz aralarında bəhsləşirlərmiş kimi, bərk çıxırışdılar. Zümrüd qapıda başını əyib ehtiyatlı addımlarla kandardan keçdi, dərindən nəfəs alıb köksünə ətirli hava aldı, sonra bütün bədəni ilə silkinərək bərkdən fırxırdı. Nazar ciddi bir tövrlə Zümrüdə: “Canın sağ olsun!” – dedi. Zümrüd hərəkətsiz dura bilmirdi. Güclü hərəkətlər etmək, gözlərinə və burun dəliklərinə dolan havanın qıdıqlandırıcı təsirini hiss etmək, ürəyinin çırpıntısını gücləndirmək, dərindən nəfəs almaq istəyirdi. Dirəyə bağlanan Zümrüd kişnəyir, dal ayaqlarını atıb oynayır, boynunu yana əyib ağında qırmızı damarlar olan qara, iri, domba gözləri ilə qara madyana çəpəki baxırdı.

Nazar su ilə dolu vedrəni güclə tövşüyə-tövşüyə başından yuxarı qaldırıb madyanın kəkilindən quyruğuna qədər belinə tökdü. Zümrüd həmişə qəfildən olduğu üçün zəhmli olan bu təsire, xoşuna gələn və onu qıvrıqlaşdıran bu təsire alışmışdı. Nazar yenə su gətirib onun yanlarına, sinəsinə, ayaqlarına və quyruğu altına səpələdi. Hər dəfə də qabarlı ovcu ilə atın bədəninə möhkəmcə üzəşəyi sürtüb suyu sıxırdı. Dala qanlırkən Zümrüd özünün qəfildən qaralan və günəşdə par-par parıldayan bir qədər sallaq sağrısını gördü.

Cıdır günü idi. Zümrüd bunu mehtərlərin atların həndəvərində çox əsəbicəsinə qurdalandıqlarından bilirdi; nalları qarınlarına toxunmasın deyə bəzi atların ayaqlarına topuğundan dizinə qədər kətandan sarğı sanyırdılar və ya qabaq ayaqları tərəfdən sinələrinin altına xəz haşiyəli enli tərliklər bağlayırdılar. Anbardan hündür qozlaları olan ikitəkərli yüngül amerikankaları itələyib bayıra çıxartdılar, təkərlər hərənərkən onların dəmir milləri titrəyib parıldayıb, qırmızı çənbərlər, üzərinə təzəcə lak çəkildiyindən qırmızı rəngdə olan enli, qabarlıq yan dişlər işıldayırdı.

Tövlənin baş sürücüsü olan ingilis gələndə artıq Zümrüd tamamilə qurudulmuş, şotka ilə təmizlənmiş, yun əlcəklə silinib tumarlanmışdı. İngilis çiyinləri və beli azca dik, əlləri uzun olan anıq və ucaboy bir şəxs idi; atlar da, adamlar da onun eyni dərəcədə hörmətini saxlayır və ondan eyni dərəcədə qorxurdular. Onun üzü qırıxıq idi, günəşdən yanıb qaralmışdı, daş kimi bərk və nazik olan əyri dodaqları gülünc biçimli idi. Qızılı eynək taxırdı; ala və parlaq olan gözləri dik-dik, inadla və sakitcə baxırdı. O, uzunboğaz çəkmədəki uzun qıçlarını bir-birinin üzərinə aşınb əllərini şalvarının dərin ciblərində gizlədərək, ağızındakı siqarı dodağının gah bu, gah o biri küncündə sümürə-sümürə yır-yığışı izləyirdi. Əynində xəz boyunlu sarı gödəkcə, başında isə kənarları ensiz və günlüyü düz olan uzun, dördkünc, qara kartuz var idi. Bəzən o, qırıq-qırıq və saymazyan bir tonla iradlar tutur, göstərişlər verirdi, o andaca bütün mehtərlər və fəhlələr başlarını ona tərəf çevirir, atlar da qulaqlarını ona sarı şəkəldilər.

Onun nəzəri xüsusən Zümrüdü necə qoşulmasında idi: atın alnından dırnaqlarına qədər bütün bədənində diqqət yetirirdi. Zümrüd də bu diqqətli baxışın ona dikildiyini duyaraq başını vüqarla qaldırır, çevik boynunu azca yana çevirir və nazik qulaqlarını şax tuturdu. Sürücü özü barmağını atın qarını ilə qarınaltısı arasına keçirərək onun bərk bağlanıb-bağlanmadığını yoxlayırdı. Sonra atların üstünə qırmızı haşiyəli və üzərində atların gözlərinə yaxın tərəfdə qırmızı dairəvi butalanı və dal ayaqlarına yaxın tərəfdə qırmızı tuğraları olan boz kətan çul örtülər. İki mehtər – Nazar ilə çəpgöz hər iki tərəfdən Zümrüdü yüyənindən tutub onu o üz-bu üzündə tək-tək böyük daş evləri olan, yaxşı bələd olduqları döşənmiş yolla cıdırı aparırdılar. Dairəvi cıdır meydanına gedən yol dördübir verstdən də az idi.

Cıdır həyatında artıq çoxlu at var idi, onların hamısını dairədə bir istiqamətdə, yəni saat əqrəbinin hərəkətinə əks istiqamətdə ağır-ağır gəzdirirdilər. Yerləşə davamlı olan və quyruqları gödək vurulmuş köməkçi kiçik atları isə həyətin içindəki yedəkdə dolandırırtdılar. Zümrüd həmişə bərabər qaçdıqları ağır aygırı o saatca tanıdı və hər iki at astadan və nəvazişlə kişnəyərək bir-birini salamladı.

IV

Cıdırda zəng çalındı. Mehtərlər Zümrüdün üstündən çulu götürdülər. İngilis günəşdən qamaşan eynəkli gözlərini qıyaraq at dişlərinə oxşayan sarı, uzun dişlərini qıcırdı-qıcırdı və qırman-cını qoltuğunda tutub əlcəklərini düymələyə-düymələyə yaxına gəldi. Mehtərlərdən biri Zümrüdün topuğuna qədər çatan yumşaq quyruğunu əlinə alıb onu ehtiyatla amerikankanın qozlası üzərinə qoydu, belə ki, quyruğun açıqrəngli ucları qozlanın dalından sallandı. Elastiki dişlələr bədənənin ağırlığından rezin kimi dartınıb silkələndi. Zümrüd çəp-çəp dala baxıb, sağrısına kip oturan və ayaqlarını qabağa uzadıb dişlələrin üzərinə qoyan sürücünü gördü. Sürücü tələsmədən cilovu əllərinə alıb mehtərlərə çımxıran kimi onların ikisi də birdən əllərini atdan çəkdi. İndicə meydana qaçmağa başlayacağından sevinən Zümrüd qabağa dartınmaq istədisə də, güclü əllər onu çəkib saxladı, buna görə də o ancaq dal ayaqları üstə azacıq qalxıb boynunu silkələdi, löhrəm yerləşlə darvazadan çıxıb cıdır meydanına yüyürdü.

Taxta hasar boyunca məsafəsi bir verst olan ellipsvari sarı qum yol – geniş qaçış yolu uzanırdı; qalın səpilməmiş qum bir qədər nəm idi; buna görə də atların ayaqları altında yay kimi sıxılıb qalxır və ayaqları yormurdu. Atların dirnaqlarının sivri izləri, quttaperça şinlərinin buraxdığı hamar və düz zolaqlar lentini şırımlamışdı.

Yan tərəfində iki yüz at gövdəsi uzunluğunda hündür taxta binadan ibarət olan tribuna ucalırdı, bura aşağıdan ta nazik dirəklər üzərindəki damına qədər dalğa kimi tərpəşən və uğultulu hay-küy salan camaatla dolu idi. Cilovun yavaşca və az qala, eşidilməz tərpənişindən Zümrüd anladı ki, yerişini sürətləndirə bilər və təşəkkür edirmiş kimi fınxırdı.

O, boynunu irəli uzadıb başını dik tutaraq və belini, demək olar, tərpətmədən rəvan, geniş addımlı löhrəm yerləşlə yüyürürdü. Onun çox uzun olsa da, seyrək addımla qaçması uzaqdan elə təsir bağışlayırdı ki, sürətlə çapmır; sanki, dirnaqlarının uclarını yerə ötəri toxunduraraq, yolu pərgar kimi düz olan qabaq ayaqları ilə ölçürdü. Bu əsl amerikan at sürməyi idi; burada isə

bütün mətləb ondan ibarətdir ki, atın nəfəs alması asanlaşdırılmış olsun və havanın müqaviməti mümkün qədər azaldılsın, qüvvə səmərəsiz yerə sərf edilməsin; belə ki, qaçışda bütün lüzumsuz hərəkətlər aradan qaldırılmışdır, burada əsas diqqət qaçışın xarici gözəlliyinə deyil, atın asan, tər basmadan, dərin nəfəs ala-ala və yorulmadan qaçmasına verilir ki, bu da onu qüversuz işləyən canlı bir maşına çevirir.

İndi, iki qaçış arasındakı fasilədə atların keyini açırdılar; bunu isə həmişə atların cəld və həvəslə qaçmaları üçün edirlər. Bir çox at, o cümlədən Zümrüd də bayır dairədə bir istiqamətdə, içəri dairədə isə üzbəüz qaçışdılar. Xalis Oryol cinsindən olub yarmarka atına oxşayan dik, biçimli boynu və novçavarı quyruğu, bədənində alma boyda tutqun ləkələri olan ağsifətli, ucaboy, boz löhrəm Zümrüdü ötüb-keçdi. O, qaça-qaça artıq tərdən qaralan kök, geniş sinəsi və su içində olan paçaları ilə silkinib qabaq ayaqlarını dizdən aşağı yanakı atır və hər addımında dalağı gur səslə atılıb-düşürdü.

Sonra arxadan qara seyrək yallı, boy-buxunlu, uzun bədənli mələz kəhər madyan gəlib yanaşdı. Ona da Zümrüd kimi, amerikan sistemi ilə gözəlcəsinə təlim verilmişdi. Onun hamarsaya tükü parıldayır, əzələlərinin hərəkətindən rəng alıb-rəng verirdi. Sürücülər nə barədə isə söhbətlə məşğul ikən hər iki at bir müddət yanaşı getdi. Zümrüd madyanı iylədi və gedə-gedə onunla oynaqlaşmaq istədisə də, ingilis icazə vermədi və at ona tabe oldu.

Qarşından onlara tərəf tam löhrəm yerişlə yekə bir qara aygır gəlirdi; onun bütün ayaqları dizdən aşağı tənziylə sarınmışdı, dizlərinə meşin taxılmış və qabaq ayaqlarının qoltuqaltına tərlik bağlanmışdı. Onun qoşulduğu amerikankanın sol dişləsi uzun olub sağ dişlədən yarım arşın qabağa çıxmışdı, başı üstündə qövsdəki halqadan keçirilən ober-çekin qayıışı yuxarıdan və hər iki yandan atın burnu üstünü bərk sıxmışdı. Zümrüdlə madyan ikisi də birdən onu gözlərinin ucları ilə süzdü və o andaca yəqin etdilər ki, löhrəm son dərəcə qüvvətli, cəld qaçan və dözümlü at olsa da, eyni zamanda çox tərs, tündxasiyyət, lovğa və tez küsəndir. Qara aygırın ardınca açıq-boz rəngli, bəzək-düzəkli

bir aygır gəlib-keçdi. O, balaca olduğundan məzəli idi; ayaqlarını yerə çox tez-tez çırpıb dizlərindən yuxarı çox hündürə atdığından və kiçik, qəşəng başı ilə səliqəli olan boynunu çox ciddi tutub canfəşanlıq göstərdiyindən kənardan elə zənn etmək olardı ki, o, son dərəcə sürətlə çapır. Zümrüd bir qulağını ona tərəf tutub onu ancaq nifrətlə, çəpəki süzdü.

O biri sürücü söhbətini qurtarıb at kişnəməsinə oxşar bir səslə bərkdən güldü və madyanı sərbəst bir löhrəmlə sürdü. O heç bir güc gəlmədən, sakitcə, sanki, qaçışının sürəti əsla özündən asılı deyilmiş kimi, Zümrüddən ayrılıb beli uzununu keçən və güclə nəzərə çarpan qara qayıqlı hamar və qəşəng arxasını rəvan tutaraq irəli qaçdı.

O anda burnu üstündə böyük ağ ləkəsi olan tünd-kürən bir aygır Zümrüdə də, madyana da çatıb dördnala çapa-çapa onları geridə buraxdı. O, uzun addımlarla tez-tez hoppana-hoppana gah uzanıb yerə əyilir, gah havada qabaq ayaqlarını dal ayaqları ilə, az qala, birləşdirirdi. Onun sürücüsü bütün bədənini dala yıxıb tarım tutduğu cilovdan asılaraq qozlada, sanki, oturmamışdı, uzanmışdı. Zümrüd çırpınmağa başlayıb cəld kənara buruldu, lakin ingilis yavaşca cilovu çəkib onu saxladı, atın hər bir hərəkətinə çevik və həssas olan əlləri ağırlaşmış birdən, sanki, dəmirə çevrildi. Dairədə daha bir dövrə vuran kürən aygır tribunanın yaxınlığında yenə Zümrüdü ötüb-keçdi. O, bu ana qədər çapırdı, indi artıq ağız köpük içində idi, gözləri qızarmışdı, finxıra-finxıra nəfəs alırdı. Qabağa əyilmiş sürücü onun kürəyi boyunca var gücü ilə bir qamçı ilişdirirdi. Nəhayət, mehtərlər darvaza yanında onun yolunu kəsib cilovundan və ağızındakı yüyənindən tuta bildilər. Onu çim su içində, nəfəsi tən-gimiş halda, əsə-əsə, bir dəqiqənin içində arıqlamış halda cıdır meydanından çəkib apardılar.

Zümrüd tam löhrəm yerləşlə bir də dairəni yarıya qədər qaçdı, sonra qaçış meydanına köndələn olan yola buruldu və darvazadan həyəətə keçdi.

V

Cıdır meydanında bir neçə dəfə zəng çalındı. İldırım sürəti ilə çapan löhrəmlərin ayaq səsləri arabir açıq darvazalardan eşidilirdi, tribunalarda adamlar birdən çıxırmağa başlayıb əl çaldılar. Zümrüd başqa löhrəmlərin xətti ilə aşağı əydiyi başını yırğalaya-yırğalaya və kətan kisəcikdəki qulaqlarını tərpedə-tərpedə çox vaxt Nazarla yanaşı gedirdi. Keyi açdınlıqdan sonra qan onun damarlarında rahatca və coşqunca axırdı, nəfəsi getdikcə daha da dərinləşir və sərbəstləşirdi, bütүн bədənı rahatlaşdıqca və sərinləşdikcə əzələləri yenə qaçmaq üçün səbirsiz bir arzu hiss edirdi.

Yarım saat keçdi. Cıdır meydanında yenə zəng çalındı. İndi sürücü amerikankaya əlcəksiz əyləşmişdi. Onun Zümrüddə həm rəğbət, həm qorxu oyadan ağ, yekə, sehrli əlləri vardı.

İngilis tələsmədən Zümrüdü cıdır meydanına sürdü. Gəzdirilib keyi açdırılmış atlar oradan bir-bir həyətə daxil olurdu. Dairədə ancaq Zümrüd və yolda onunla rastlaşan yekə qara aygır qalmışdı. Tribunalar aşağıdan yuxarıya qədər adamlarla dolu idi: iynə atsaydın, yerə düşməzdı; bu insan dəryasında saysız-hesabsız üzlər və əllər – bir-birinə qarışmış halda dalğalanır, ağarırdı, çətirlər və şlyapalar neçə-neçə rəngə çalırđı, ağ kağızda çap olunmuş proqramlar əllərdə yarpaq kimi əsirdi. Tədricən yürüşünü artıran və tribuna boyunca qaçıb gedən Zümrüd minlərcə gözlün ona dikildiyini hiss edirdi, o, aydınca başa düşürdü ki, bu gözlər ondan cəld olmasını, var qüvvəsini toplamasını, ürəyinin güdrətlə çırpınmasını istəyir və bu düşüncə onu həvəsləndirir, əzələlərinə fərəhləndirici bir yüngüllük və şux bir çeviklik verirdi. Üstündə bir oğlan oturan tanış ağ aygır Zümrüdü sağ tərəfində onunla yanaşı, qısa hoppanma ilə qaçırıdı.

Zümrüd bədənini azca sola çevirmiş halda rəvan, səlis, löhrəm bir yerislə sərt dönərək üzərində qırmızı çevrə olan tirə yaxınlaşmağa başladı. Cıdır meydanında zəngi qısaca çaldılar. İngilis, demək olar, nəzərə çarpmadan qozlada özünü yığışdırdı və onun əlləri birdən cilovu möhkəm-möhkəm tutdu. “İndi buyur, meydan sənindir, lakin qüvvəni qoru. Hələ vaxtı deyil!”

– Zümrüd anladı ki, cilovun hərəkətləri ona bu sözləri deyir və bunu anladığını bildirmək istəyirmiş kimi öz nazik, həssas qulaqlarını bir saniyəliyə daha əydi və yenə düz tutdu. Ağ ayğır yanda, bir qədər rəvan addımlarla qaçırdı. Zümrüd öz yalının böyründə onun bir qaydadada aramla nəfəs aldığıni eşidirdi.

Qırmızı tir geridə qaldı. Zümrüd daha bir sərt dönüş edib düz yola çıxır, ikinci tribunaya yaxınlaşır, uzaqdan hay-küy salan camaatın rəngdən-rəngə çalan qaraltısı görünür və hər addımda bu qaraltı böyüyür. “Bir az da güc vur! – sürücü izin verir, – bir az da, bir az da!” Zümrüd bir qədər qızıdır və qaçışda var qüvvəsini toplayıb birdən işə salmaq istəyir. “Olarımı?” – deyər o düşünür. “Yox, hələ tezdir, tələs etmə, sonra”, – deyər səhrli əllər cavab verib onu sakitləşdirir.

Hər iki ayğır priz tirləri yanından ikisi də birdən, lakin hər iki tribunanı birləşdirən diametrin qarşı tərəflərindən vurub keçir. Çox tanım çəkilən sapa yüngülcə toxunub onu cəld qırması Zümrüdü xofa salaraq qulaqlarını şəkllə tərptəməyə məcbur edir, lakin bütün varlığı ilə diqqətini ecazkar əllərə verməsi həmin andaca xoflanmanı ona unutturur. “Daha bir az güc vur! Qızışma! Düz get!” – deyər sürücü əmr edir. Tribuna – dalğalanan insan dəryası bir an içində göz qabağından gəlib-keçir. Daha bir qədər irəlilədikdən sonra dördü də – Zümrüd, ağ ayğır, ingilis və qısa üzəngidə ayaq üstə duraraq döşü ilə atın yalı üzərinə sərələnən köməkçi oğlan tənleşir, bir-birinə kíp qovuşan yekparə bir vücut təşkil edir, vahid bir iradədən, qüdrətli hərəkətlərin misilsiz gözəlliyindən, musiqi kimi səslənən bir ahəngdən ilham alaraq fərəhlə qanadlanıb gedir. Zümrüd ayaqlarını yerə bir qərarla və bir taktla vurur – tap-tap-tap-tap! Köməkçi bunu qısa və şiddətli şəkllə salıb qoşalaşdırır – tarap-turup, tarap-turup! Daha bir dönüş də edər-etməz, ikinci tribuna get-gedə yaxınlaşır. “Sürəti artırımı?” – Zümrüd soruşur. “Artır, ancaq özündən çıxma!” – əllər cavab verir.

İkinci tribuna gəlib göz qabağından keçərək geridə qalır. Adamlar qışqırıb nə işə deyirlər. Bu, Zümrüdü həvəsəndirir, o qızıdır, daha cilovu hiss etmə, bir anlığa ümumi, nizamlanmış yerləş taktından çıxır, sağ ayağı ilə dörd dəfə şıltaqlıqla hoppanır, lakin

o dəqiqə cilov bərk dartılaraq onun əngini əzişdirir, boynunu burub aşağı əyir və başını sağa döndərir. İndi sağ ayaqla hoppanmaq daha asan deyildir. Zümrüd hirsələnir və ayağını dəyişdirmək istəyir, lakin sürücü duyuc düşüb atı qətiyyətlə və sakitcə löhrəm yerişlə sürür. Tribuna artıq çox geridə qalır, Zümrüd yenə taktla yerişə keçir, əllər də yenə yumşaq dost əlləri olur. Zümrüd öz təqsirini hiss edib löhrəm yerişini ikiqat artırmaq istəyir. “Yox, yox, hələ tezdir, – deyə sürücü xoşhallaqla qeyd edir. – Eybi yoxdur, bizim bu səhvi düzəltməyə hələ vaxtımız var”.

Beləliklə, onlar aralığa heç bir əngəl-ilişik çıxmadan ən yaxşı bir həmrəyliklə bir daha dairəni və onun yarısını başa vurdular. Lakin bu gün qara ayğır da qiyamət eləyir. Zümrüd cilova baxmayıb yerişini pozduğu zaman qara ayğır onu altı at gövdəsi qədər uzunluqda geridə buraxmışdı, amma indi Zümrüd gerilliyini düzəldir və axırıncıdan əvvəlki tir yanında qabağa keçib onu üç saniyə və saniyənin dördüdə biri qədər geridə buraxır. “İndi olar. Get!” – deyə sürücü əmr edir. Zümrüd qulaqlarını kip qısıb yalnız bircə dəfə cəld geriye baxır. İngilisin gərginlik, qətiyyət, hədəfə doğru can atmaq ifadəsi oxunan siması qıpqırmızı qızarır, səbirsizlikdən qışqırıb büzülən dodaqları arasından bir-birinə bərk sıxdığı sarı, yekə dişləri görünür, ucada tutduğu cilov: “Nə qədər gücün varsa, ver gəlsin!” – deyə əmr edir. – “Bir də, bir də!” – İngilis birdən fit kimi yüksələn bərk titrək səslə qışqırır:

– H-e-y-y, hey!

– Bax belə, belə, belə, belə!.. – deyə-deyə köməkçi uşaq qaçısa uyğun bir ahənglə zil və gur səslə bağırır.

Sürət indicə qınılacaq nazik bir tük kimi ən yüksək bir gərginliyə çatır. Tap-tap-tap-tap! – Zümrüdü ayaqları yerdə düz izlər buraxır. Tarap-turup, tarap-turup! – irəlində dördnala qaçıb Zümrüdü ardınca yüyürdən ağ ayğırın ayaq səsləri eşidilir. Qaçış taktı ilə həmahəng halda çevik dişlər tərpaşir, yəhər üstündəki və atın, təxminən, boynuna qədər uzanmış uşaq da dördəyən qaçış taktı ilə həmahəng olaraq atılıb-düşür.

Qarşidan yarılib gələn hava qulaqlarda vıyıldaıyır, burnunun tez-tez yoğun şımaqla buğ çıxan deşiklərini qıdıqlayır. Nəfəs

təngləşir, dərinə isti tər basır. Zümrüd bütün bədəni ilə burulub son dönüşü hərlənib keçir. Tribuna canlanır və oradan Zümrüdü ürkdən, həyəcana salan və sevindirən min avazla nəre-bağırta qopur. O daha löhrəm yerişlə qaça bilməyəcək dərəcəyə gəlir, hoppanmaq, qaçmaq istəyir, lakin arxadakı bu qəribə əllər həm yalvarır, həm əmr edir, həm ovundurur: “Əzizim, hoppanma!.. Ancaq hoppanma!.. Bax belə, bax belə, bax belə”. Zümrüd tirin yanından yel kimi uçub gedərək, hiss etmədən nəzarət sapını qırır. Tribunadan qışqırtı, gülüş, alqış səsləri şalalə kimi çağlayır. Ağ elan vərəqələri, çətirlər, əlağacıları, şlyapalar havada fırlanır, tərپəşən üzvlər və əllər arasında səyrişir. İngilis cilovu yavaşca boş buraxır. Bu hərəkət Zümrüdə deyir: “Daha sözüüm yox, sağ ol, əzizim!” və o, qaçışını güclə saxlayaraq addımlama yerişə keçir. Bu anda, yeddi saniyə sonra qara aygır qarşı tərəfdəki öz tirinə təzəcə gəlib yanaşır.

İngilis keyləşən ayaqlarını güclə qaldırıb amerikankadan ağır-ağır yerə hoppanır və məxmər qozları götürüb onu özü ilə çək-dirmək üçün tərəziyə aparır. Qaçıb gələn mehtərlər Zümrüdü od kimi yanan belinə çul örtürlər və onu çəkib həyəət aparırlar. Camaatın uğultulu hay-küyü və jüri üzvləri köşkükdən gələn zəng cingiltisi onu müşayiət edir. Atın ağzından yerə və mehtərlərin əllərinə qov kimi yüngül sarımtıl köpük düşür.

Bir neçə dəqiqə sonra Zümrüdü artıq qoşqudan açılmış halda yenə tribuna yanına gətirirlər. Onun tez-tez tövlədə gördüyü uzun paltolu və işildayan təzə şlyapalı ucaboy adam Zümrüdü boynunu ovuşdurur, ovcundakı çənd parçasını ağzına dürtür. İngilis də, buradaca, camaat arasındadır: o, gülümsünür, üzünü qırışdıraraq uzun dişlərini ağdır. Sonra Zümrüdü üstündən çulu götürürlər, üzərində qara parça olan üçayaqlı qutu qabağında dayandırırırlar, boz paltarda olan bir cənab bu parçanın altında gizlənib orada nə işə edir.

Budur, adamlar tribunadan qara bulud kimi axışib gəlir, onlar hər tərəfdən atı dövrələyib bağırır, əl-qol atırlar, gözləri parıldayır, üzvləri qızarıb-bozarmış halda başlarını yaxından bir-birinə əyirlər. Onlar nədənsə narazıdırlar, barmaqlarını Zümrüdü ayaqlarına, başına və böyürlərinə sürtürlər, damğa vurulmuş

sağ sağırsının tükünü əlləşdirirlər və yenə hamısı birdən bağırır. Zümrüd “Qəlp atdır, saxta löhrəmdir, bizi aldadırlar, bu dələ-duzluqdur, pulu qaytarn!” səslərini eşidir, bu sözləri anlamayıb qulaqlarını təlaşa tərpədir, təəccüblənib düşünür: “Onlar nə edirlər? Axı mən necə də yaxşı qaçırdım!” Bu anda onun nəzəri ingilisin sifətinə sataşır. Həmişə sakit dayanıb azca gülümsünən və daş kimi bərk olan bu sifət qəzəbdən alışıb-yanır. Birdən ingilis boğuc bir səslə bərkdən bağırır nə isə deyir, cəld əlini tolazlayır və sərt bir şillə səsi ümumi hay-küyü bir anlığa pozur.

VI

Zümrüdü çəkib evə apardılar, üç saatdan sonra ona yulaf verdilər, axşam isə quyu başında suvarılarkən hasarın arxasından sarı rəngə boyanan yekələnmiş ayın ucaldığını gördükdə, ayın zəhmi onu basıb ürəyinə ağır vahimə saldı.

Sonra isə darıxdırıcı günlər başlandı.

Onu daha nə təlimə, nə keyini açdırmağa, nə də cıdırı çıxarırdılar. Lakin hər gün tanış olmayan bir çox adamlar gəlirdilər – onlara baxdırmaq üçün Zümrüdü həyəətə çıxarırdılar, burada onlar Zümrüdü nəzərdən keçirir, hər sayaq əlləyib yoxlayır, ağzını aralayıb dişlərinə baxır, pemza ilə dərisini qaşovlayır və hamısı birbirinə qışqırırdı.

Sonra o xatırlayır ki, bir dəfə onu axşamdan xeyli keçmiş tövlədən necə bayıra çıxartdılar, daş döşəməli uzun, xəlvət küçələrlə, pəncərələrindən işıq gələn evlərin yanı ilə çəkib apardılar, xeyli yol getdilər. O da yadıncadır ki, vağzala gətirib yırğalanan qaranlıq bir vaqona saldılar; uzaq bir yerə aparırdılar, yolun uzaqlığı onu taqətdən salmışdı, qıçları titrəyirdi, yol boyu parovozların ara-sıra fitləri eşidilir, relslər uğultu ilə guruldayır, tüstünün boğucu qoxusu ətrafa yayılırdı, tutqun işıqlı fənərlər yellənirdi. Bir stansiyada onu vaqondan düşürtdülər, tanış olmayan yerlərlə xeyli yol getdilər, geniş, çıpaq payız çöllərindən, kəndlərin yanından keçdilər, nəhayət, yad bir tövləyə gətirib saldılar, başqa atlardan uzaqda, tək-tənha saxladılar.

Əvvəllər o hey cıdırdakı qaçışlarını, öz ingilisini, Kaskanı, Azarı, Onegini xəyalına gətirir, onları tez-tez yuxusunda görürdü, lakin vaxt gəlib-keçdikcə onların hamısı unudulub getdi. Onu kimdən isə gizlədirdilər, onun gənc, gözəl bədənini sıxılır, qüssə çəkir və hərəkətsizlikdən süstləşirdi. Bir də görürdün yenə tanış olmayan yeni adamlar gəlirdilər və yenə Zümrüdün ətrafında qurdalanır, onu əlləyib yoxlayır, didişdirir və bir-birinə hirsələnib söyüşürdülər.

Zümrüd bəzən təsadüfən açılan qapı arasından həyətdə azadə gəzib qaçısan atları görürdü, bu zaman o fırxırıb hiddətini bildirir və şikayətlənirdi. Lakin həmin andaca qapını örtərdilər və o da yenə tək-tənha qalar, kədərli günləri davam edərdi.

Bu tövlədə baş mehtər ətli üzündə xırdaca qara gözləri və nazik qara bıqları olan yekəbaş, gözü yuxulu bir adam idi. O, Zümrüdə qarşı tamamilə etinasız idi, Zümrüd isə ondan anlaşılmaz bir qorxuya düşmüşdü.

Budur, bir dəfə səhər tezdən, hələ bütün mehtərlər yatdığı zaman bu adam səssiz-səmirsiz, ayaqlarının ucunda Zümrüdün yanına gəldi, özü onun axuruna yulaf töküüb getdi. Zümrüd buna bir az təəccübləndi, lakin itaətlə başını aşağı salıb yeməyə başladı. Yulaf şirin, bir qədər də acıtəhər idi, zəhər dadı verirdi. “Qəribədir, – Zümrüd fikirləşdi, – mən bu vaxta qədər belə yulaf dadmamışam?”.

Birdən o, qarnında yüngül bir sancı hiss etdi. Sancı başlandıqdan bir qədər sonra dayandı, lakin yenə başlanıb əvvəlkindən şiddətli oldu və dəqiqəbədəqiqə artdı. Nəhayət, ağrı dözülməz oldu. Zümrüd batıq səslə inlədi. Onun gözlərinin qabağında od saçan təkərlər hərələnirdi, qəfildən üz verən zəiflikdən bütün bədənini çim su oldu, tamam keyləşdi, ayaqları titrədi, dizləri qatlandı və ayğır gurultu ilə döşəməyə yığıldı. O, çox çalışdı ki, ayağa qalxsın, lakin bircə dəfə qabaq ayaqları üstə qalxa bildi və yenə böyrü üstə yerə sərələndi. Başında uğultulu bir qasırga hərələndi; ingilis at diş kimi uzun dişlərini ağarda-ağarda gəlib xəyalından keçdi. Onegin öz dəvə xirtdəyinə oxşayan xirtdəyini qabardaraq bərkdən kişnəyə-kişnəyə gəlib onun yanından sovuşdu. Hansı bir qüvvə isə Zümrüdü

amansızlıqla və sürətlə çox dərin bir uçuruma, qaranlıq və soyuq bir quyuya sürükləyirdi. O daha tərپənə bilmədi.

Birdən qıc tutub ayaqlarını və boynunu бүkdü, belini əydi. Atın бүtүн dərisi narın-narın və sürətlə titrədi, kəskin qoxu saçan köpüyə бүrүndü.

Fənərin boylanən sarı işığı bir anlığa Zümrüdün gözlərini qamaşdırdı və o dəqiqəcə gözlərinin nuru getdi və daha işığı görməz oldu. Qulağı gələn adamın kobud bağırtısını hələ ki sezirdi, lakin o, çəkmə dabanı ilə böyrünə vurulan təpiyi daha hiss etmədi. Sonra da hər şey əbədi yox olub getdi.

İVAN BUNİN
(1870–1953)

QARANLIQ XİYABANLAR

(hekayə)

Soyuq və yağışlı bir payız günü... Yağış suyu basmış və bir çox qara təkər izləri ilə şırımlanmış Tula şəhrahlarından birində uzun bir daxmaya üstlüyü yanya qədər qaldırılmış, zığ-palçığa batmış üçatlı bir fayton yanaşdı. Faytona çamıra batmamaq üçün quyruqları düyülmüş lap adi atlar qoşulmuşdu.

Uzun daxmanın bir başında poçt yerləşirdi, o biri başında isə xüsusi bir otaq var idi; burada dincəlmək, yaxud gecələmək, nahar etmək, yaxud da samovar qaynatdırmaq olardı. Daxmanın qarşısında dayanan faytonun sürücüsü qalın çuxa geymiş, belini qayıyla bərk-bərk bağlamış, qarabuğdayı və olduqca sağlam, ciddi bir mujik idi, seyrək qara saqqalı vardı; lap qədim quldura bən-zəyirdi. Faytonda başına qabağı uzun günlüklü yekə furajka qoymuş qədd-qamətli bir hərbiçi qoca oturmuşdu. Qunduz xəzindən dik yaxalılıq boz Nikolay şineli geymiş qocanın qaşları şəvə kimi qara olsa da, bıqları tamam ağarmışdı və ağ bakenbardları ilə birləşirdi; çənəsi qırılmışdı; bütün zahiri görünüşü II Aleksandra oxşayırdı; bu cür zahiri görünüş Aleksandrın padşahlıq etdiyi dövrdə hərbi xidmətçilər arasında geniş yayılmışdı; onun baxışı da sualedici, ciddi və eyni zamanda yorğun bir adamın baxışı idi.

Atlar dayananda düz qunclu hərbi çəkmə geymiş qoca ayağını faytondan sallayıb, zamsa əlcəkli əlləri ilə şinelinin ətəklərindən yapışaraq yüyürə-yüyürə daxmanın artırımına qalxdı.

Sürücü qaba təzədə qışqırdı:

– Sol tərəfə, zati-aliləri.

Ucaboylu qoca astanada başını bir az əyib dəhlizə, sonra da sol tərəfdəki otağa daxil oldu.

Otaq isti və səliqəli idi; sol bucaqda təzə, zərli çərçivədə İsa peyğəmbərin şəkli asılmışdı; onun aşağısında üstünə təmiz, cod süfrə salınmış masa vardı; masanın arxasında tərtəmiz skamyalar görünürdü; xeyli kənarda, sağ bucağı tutmuş mətbəx sobası tabaşirlə təzəcə ağardılmışdı. Yaxında taxta bənzəyən çarpayı var idi; taxtın üstünə ala çullar salınmışdı; çulların kənarı sobanın böyrünə dirənirdi; sobanın üstündə kələm, mal əti və dəfnə yarpağından hazırlanmış şorbanın iştahaaçan xoş qoxusu yayılırdı.

Müsaafir şinelini skamyanın üstünə atanda mundir və çəkmələrdə daha qamətli görünürdü; sonra papağını çıxartdı, solğun, arıq əlini yorğun halda başına çəkdi; onun gicgahlarında gözlərinin küncələrinə sarı daranmış çal saçları qıvrım idi; qaragözlü uzunsov və qəşəng sifətinin bəzi yerlərində çiçək izləri qalmışdı. Otaqda heç kəs yox idi, kişi dəhlizin qapısını açıb hiddətlə qışqırdı:

– Ey, kim var orada?

Otağa dərhal qarasaçlı bir qadın daxil oldu, onun da qaşları qara idi, o da yaşına uyğun olmayan dərəcədə gözəl idi; yaşlı qaraçıya bənzəyirdi; üst dodağında və yanaqlarının kənarlarında qara, narın tüklər görünürdü; kök olmasına baxmayaraq, gümrah yeriyirdi; qırmızı koftasının altından iri döşləri qabarıq, qara ipək yubkasının altından dişli qaz qamı kimi üçbucaq qarnı seçilirdi.

– Xoş gəlibsiz, zati-aliləri, – qadın dedi. – Yeməkmi yeyəcəksiniz, yoxsa buyurursunuz samovar gətirək?

Müsaafir qadının ətli çiyinlərinə və qırmızı rəngli nimdaş tatar başmaqları geydiyi çevik ayaqlarına öləri nəzər salaraq kəsik-kəsik və saymazlyana cavab verdi:

– Samovar. Sən burada sahibkarsan, yoxsa xidmətçi?

– Sahibkaram, zati-aliləri.

– Deməli, buranı özün idarə edirsən?

– Elədir ki var. Özüm.

– Bəs niyə belə? Dulsan ki, işi tək özün aparırsan?

– Dul deyiləm, zati-aliləri, bir şeylə yaşamaq lazımdır, ya yox? Bir də ki təsərrüfatçılığı xoşlayıram.

– Belə de. Bu yaxşıdır. Necə də təmiz, səliqəli otağın var.

– Təmizliyi də xoşlayıram. – Gözlərini azca qıyıb, ona böyük maraqla baxan qadın cavab verdi. – Axı mən ağaların evində boya-başa çatmışam, özümü ədəblə, tərbiyə ilə aparmaya bilərəmmi, Nikolay Alekseyeviç?

Müsaafir qəddini cəld düzəltdi, gözlərini geniş açıb qızardı, tələsik dilləndi:

– Nadejda! Sənsənmi?

Qadın cavab verdi:

– Mənəm, Nikolay Alekseyeviç.

Hərbi adam taxtın üstündə əyləşərək düz qadının gözünün içinə baxa-baxa dedi:

– Aman Allah, pərvərdigara! Kimin ağlına gələ bilərdi! Biz neçə ildir görüşməmişik? Otuz beş il varmı?

– Otuzdur, Nikolay Alekseyeviç. Mənim indi qırx səkkiz yaşım var, sizinki isə, zənnimcə, altmışa yaxındır?

– Təqribən elədir... Aman Allah, nə qərribə işdir, təəccüblüdür!

– Nə təəccüblüdür, cənab?

– Elə hər şey, hər şey... Sən bunu necə başa düşmürsən!

Müsafirin yorğunluğu da, dalğınlığı da yox olmuşdu; o ayağa qalxıb döşəməyə baxa-baxa otaqda qətiyyətlə var-gəl etməyə başladı. Sonra dayandı, ağ saqqallı sifəti qızarmış halda danışımağa davam etdi:

– O vaxtdan sənin haqqında heç bir şey bilmirəm. Buraya necə gəlib çıxmısan? Nə üçün ağaların yanında qalmadın?

– Sizdən bir az sonra ağalar mənə azadlıq verdilər.

– Bəs harada yaşayırdın?

– Uzun əhvalatdır, cənab.

– Deyirsən, ərə getməyibsən?

– Yox, getməmişəm.

– Nə üçün? Sənin kimi gözəl bir qadın...

– Mən bunu edə bilməzdim.

– Nə üçün edə bilməzdin? Nə demək istəyirsən?

– Burada izah olunmalı nə var? Mənim sizi necə sevdiyimi, yəqin ki, xatırlayırsınız.

Müsaafir elə qızardı ki, az qala, gözləri yaşaracaqdı; qaşqa-bağını töküüb, var-gəl etməyə başladı. Burnunun altında dedi:

– Hər şey keçib-gedir, əzizim. Sevgi, gənclik – hər şey. Adi, bayağı bir əhvalatdır. İllər ötdükcə hər şey keçib-gedir. İovun kitabında bu barədə necə deyilib: “Axıb gedən sular kimi xatırlayacaqsan”.

– Allah kimə nə verirsə, odur, Nikolay Alekseyeviç. Hamının gəncliyi keçib-gedir, sevgi isə başqa şeydir.

Kişi başını qaldırdı, ayaq saxlayıb iztirabla gülümsədi.

– Axı sən məni bütün ömrün boyu sevə bilməzdin ki!..

– Deməli, bilərdim. Nə qədər vaxt keçsə də, daim bir hisslə yaşayırdım. Bilirdim ki, siz əvvəlki adam deyilsiniz, belə adam çoxdan yoxdur; onu da bilirdim ki, sizin üçün, sanki, heç bir şey mövcud olmamışdır, amma baxın... indi məzəmmət etmək gəcdir, ancaq bu həqiqətdir ki, siz məni çox insafsızcasına atdınız, təkcə bu haqsızlığa görə neçə dəfə canıma qəsd etdim, özümü öldürmək istədim, hələ bundan əlavə baş verən əhvalatları demirəm. Axı vaxt var idi ki, mən sizi Nikolenko adlandırdım, Nikolay Alekseyeviç, siz də mənə – yadıncıdadırımı – qadın acı-acı gülümsəyərək əlavə etdi, – daim “qaranlıq xiyabanlar” haqqında cürbəcür şeirlər oxuyurdunuz?

Kişi başını bulayıb dedi:

– Ah, sən nə qədər gözəl idin! Necə coşqun, necə göyçək idin! Nə cür bədən, nə cür gözlər! Yadıncıdadırımı, hamı sənə necə məftunluqla tamaşa edirdi?

– Yadıncıdadır, cənab. Siz də çox gözəl idiniz. Axı öz gözəlliyimi, öz coşqunluğumu mən sizə verdim. Belə şeyi necə yaddan çıxarmaq olar?

– Ah, hər şey keçib-gedir, hər şey yaddan çıxır.

– Hər şey keçib-gedir, ancaq hər şey yaddan çıxmır.

Müsaafir üzünü kənara çevirib, pəncərəyə yanaşaraq dedi:

– Get buradan. Get, xahiş edirəm.

Sonra da dəsmalını cibindən çıxarıb, gözlərinə sıxaraq yeyin-yeyin əlavə etdi:

– Təki Allah məni bağışlasın. Sən isə, görünür, bağışlayıbsan. Qadın qapının ağzında ayaq saxladı:

– Yox, Nikolay Alekseyeviç, bağışlamamışam. Bir halda ki söhbət bizim hisslərimizə aid oldu, açığını deyəcəyəm: mən sizi heç vaxt bağışlaya bilməzdim. O vaxt mənim üçün dünyada sizdən əziz bir məxluq olmadığı kimi, sonralar da olmayıb. Ona görə də mən sizi bağışlaya bilmərəm. Əşi, xatırlamağın nə mənası var? Ölümlər qəbiristandan qayıtmır.

Müsafrın sifəti artıq ciddi ifadə almışdı; o, pəncərənin qabağından çəkilərək cavab verdi:

– Hə, hə, mənası yoxdur, əmr elə, atları qoşsunlar. Sənə yalnız bunu deyə bilərəm ki, heç vaxt xoşbəxt olmamışam, xahiş edirəm, ayrı şey düşünmə: məni bağışla, ola bilsin ki, mən sənə heysiyyətinə toxunuram, lakin açıq deyirəm – mən arvadımı bütün varlığım, dəlicəsinə sevirdim. Lakin o, mənə xəyanət etdi, vəfasızlıq edib, səni atdığımdan daha betər təhqirlə məni atdı. Oğlumu məftunluqla sevirdim, ona nə cür ümidlər bəsləyirdim! Halbuki əclaf, yaramaz çıxdı; bədxərc, həyasız, daşqəlbli, şərəfsiz, vicdansız bir adam oldu... Bir də elə bütün bunlar da ən adi, bayağı əhvalatdır. Salamət qal, əzizim. Güman edirəm ki, səni itirməklə həyatımda malik olduğum ən əziz məxluqu itirdim.

Qadın kişiyyə yanaşmış onun əlini öpdü.

– Əmr elə, atları...

Solğun qürub günəşi göründü. Sürücü atları yortma sürürdü, o, daim qara şırımları dəyişir, faytonu palçığı az olan izlərlə sürürdü, o da nə barədə isə fikirləşirdi. Nəhayət, ciddi və sərt ifadə ilə dedi:

– Zati-aliləri, biz yola düşəndə o arvad pəncərədən elə hey bizə tamaşa edirdi. Yəqin ki, onu çoxdan tanıyırsınız, eləmi?

– Çoxdan, Klim.

– Çox ağıllı arvadıdır. Özü də deyirlər ki, yamanca varlıdır. Faizlə pul borc verir.

– Bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

– Necə yəni, əhəmiyyəti yoxdur? Yaxşı yaşamağı kim istəməz? Vicdanla borc verəndə pislik də az olar. Deyirlər ki, o arvad

bu barədə ədalətlidir. Ancaq tərsxasiyyətdir! Vaxtında qayıtardım – vay halına – özündən küs!

– Hə, hə, özündən küs... Yeyin sür, xahiş edirəm, qatara gecikməsək, yaxşıdır...

Üfüqə sallanan günəş boş çöllərə sarı işıq saçdı, atların ayaqları müntəzəm olaraq gölməçələrdə şappıldaırdı. Qara qaşlarını çatmış müsafir tez-tez görünən nallara baxa-baxa düşünürdü:

“Hə, özündən küs. Hə, əlbəttə, ən yaxşı dəqiqələr, özü də ən yaxşı, həqiqətən, məftunedici dəqiqələr! Çiçək açmışdı hər tərəfdə al-qırmızı giləmeyvələr. Cökələr, qaranlıq xiyabanlar, xəlvət guşələr... Lakin pərvərdigara, bəs sonra nə olardı? Mən onu atmasaydım, nə olardı? Həmin Nadejda – müsafir otağı saxlayan sahibkar qadın – mənim arvadım, mənim Peterburqdakı evimin sahibəsi, mənim uşaqlarımın anası?” Nə mənasız cəfəngiyat?!”

O, gözlərini yumub başını bulayırdı.

LEONİD ANDREYEV

(1871–1919)

YARIMÇIQ HEKAYƏ

(hekayə)

Arvadım mənə oyadanacan ötən günün qeyri-müəyyənliyindən tənqə gəlib elə pal-paltarlı yataqda yuxulamışdım. Əlində tutduğu şamın işığı gecənin bu vədəsində, nədənsə, mənə günəşin şöləsi kimi parlaq göründü. Şamın işığında arvadımın solğun çənəsi tərənirdi və bir cüt iri yad gözləri parıldayırdı.

– Xəbərin var, – dedi, – xəbərin var, bizim küçədə barrikada qururlar.

Sakitlik idi. İkimiz də bir-birimizin yad gözlərinə baxırdıq və mən rəng-ruyumun get-gedə necə ağardığını hiss eləyirdim. Bir anın içində həyat harasa yoxa çıxdı, sonra ürəyin gurultulu döyüntüsü ilə yenidən qayıtdı. Sakitlik idi. Şamın alovu havada yırğalanırdı və həmin bu xırda, tutqun alov əyri qılınc kimi iti görünürdü.

– Qorxursan? – soruşdum.

Arvadımın solğun çənəsi əsirdi. O, kirpiklərini belə qırpmadan bir cüt gözünü düz mənə zilləmişdi və mən yalnız indi o qorxunc gözlərin mənə nə qədər yad olduğunu anladım. On il idi ki, hər gün baxdığım bu bir cüt gözü öz gözlərimdən yaxşı tanıyırdım, amma mənə yaxşı tanış olan bu bir cüt gözdə indi adını bilmədiyim nə isə təzə bir şey vardı. Məğrurluğa da oxşayırdı, amma yox, bu nə isə tamam ayrı, lap təzə bir şey idi. Ovcuma aldığım əli sopsoyuq idi. O, bu soyuq əllə mənim əlimi bərk-bərk sıxdı, ancaq bu əlsıxmanın özündə də mənə yad olan nə isə bir yenilik vardı. İndiyəcən bircə dəfə də olsun əlimi bu cür sıxmamışdı.

– Çoxdan qururlar? – soruşdum.

– Saat birdə başlayıblar. Qardaşın da getdi. Deyəsən, qorxurdu ki, buraxmazsan, ona görə də səssizcə sivişib aradan çıxdı. Amma nə qədər ehtiyatlı tərپənsə də, evdən çıxanda gördüm.

Deməli, doğrudur: başladı. Yerimdən qalxdım və nədənsə, səhərlər işə getdiyim vaxtlarda olduğu kimi əl-üzümü uzun-uzadı yudum. Arvadım əlində tutduğu şamla mənim üçün işıq salırdı. Sonra şamı söndürüb, küçəyə açılan pəncərəyə yaxınlaşdıq. Yaz idi, may ayıydı və açıq pəncərədən içəri elə bir hava dolurdu ki, bu cür havaya bu qədim, nəhəng şəhərdə hələ heç vaxt rast gəlinməmişdi. Neçə gün idi ki, fabriklər də, dəmir yolları da işsiz dayanmışdı və kömür tüstüsündən canını qurtaran hava çöllərin, çiçək açan bağçaların, lap elə şəhin özünün də qoxusunu canına çəkmişdi. Düzü, heç bilmirəm yaz gecəsi şəhərdən çıxıb lap uzaqlaşanda belə gözəl ətir qoxuyan nədir. Orada, şəhərdən uzaqda nə bir fənər, nə bir ekipaj gözə dəyir, nə də ki şəhərin ucu-bucağı görünməyən daş yollarından qopan səs-küy qulağı deşir. Adam gözlərini yumanda ona elə gəlir ki, kənddədir. Qulaq as – it hürür. Mən hələ bu günəcən heç vaxt şəhərdə itin necə hürdüyünü eşitməmişdim, ona görə də sevindiyimdən güldüm.

– Qulaq as, it hürür...

Arvadım məni qucaqlayıb dedi:

– Orada, küçənin tinindədirlər.

Əyilib pəncərədən aşağı boylandıq. Orada, dupduru qaranlığın lap dibində nəsə tərپəşirdi. Amma heç kim gözə dəymirdi. Nəyisə sökülür, nəyisə tikirdilər. Kimsə ələkeçməz kölgə kimi tərپənirdi. Qəfil taqqıltı səsi eşidildi: ya balta, ya da çəkil taqqıltısıydı. Elə cingiltiyə, sevinclə taqqıldayırdı ki, elə bil, meşədə, çay qırağında ya qayıq düzəldirdilər, ya da ki bənd tikirdilər. Nəsə xoş, yaxşı bir hadisəni hiss eləyən adamlar kimi sevincək arvadımı qucaqladım. O, evlərin damından yuxarıda durub qüruba tərəf əyilən itibuynuzlu aya baxırdı. Ay elə cavan, elə gülməli görünürdü ki, sanki, arzularla yaşayan və bu arzuları bir kimsəyə danışmağa ürək eləməyən cavan qız idi. Göydə durub özü üçün işıq saçırdı.

– Görəsən, nə vaxt bədirlənəcək?

– Lazım deyil! – arvadım mənə baxıb, yad bir qorxuyla sözümlü kəsdi. – Olacaqlar haqda danışmaq lazım deyil. Nəyinə lazımdır axı, nə vaxt bədirlənəcək? Gəl keçək bu yana.

Otaq qaranlıq idi və göz-gözü görməyən bu qaranlıqda hər ikimiz eyni şey haqda fikirləşə-fikirləşə xeyli susduq. Ağzımı açıb danışmağa başladığım vaxt mənə elə gəldi ki, danışan mən deyiləm, kimsə başqasıdır: mən heç nədən qorxmurdum, amma bu danışanın səsi xırıltılıydı, sanki, susuzluqdan boğazı qurumuşdu.

– Necə olsun?..

– Bəs onlar?

– Onların yanında sən olarsan, anadan çəkdiqləri bəsləridir. Onsuz da, artıq bacarmıram.

– Bəs mən bacararam?

Bilirəm, heç yerindən də tərpənmədi, amma hiss elədim ki, get-gedə məndən uzaqlaşır – lap uzaqlaşır. Otaq yaman soyudu, əllərimi ona sarı uzatdım, ancaq o, əllərimi geri itələdi.

– Yüz ildə bir dəfə insanlar üçün bayram olur, sənsə bu bayramı mənə çox görürsən. Nəyə görə? – dedi.

– Axı səni öldürə bilərlər. Uşaqlarımız da məhv olar.

– Tanrı özü onlara kömək olar. Yox, əgər ölsələr belə...

Bütün bunları o deyirdi, mənim arvadım, o qadın ki, onunla on il idi bir yerdə yaşayırdım! Hələ dünənəcən ancaq uşaqları fikirləşən, onlar üçün qorxan, olacaqların qorxunc iştirakını duyub dəhşətə gələn o qadın – görəsən, buna nə oldu belə? Dünən... axı mən özüm də dünən olanların hamısını yaddan çıxarmışam.

– Mənimlə getmək istəyirsən?

– Əsəbiləşmə! – elə bildi ki, hirsələnmişəm. – Bu gün onlar barrikadanı qurmağa başlayanda sən hələ yuxudaydın və mən onda başa düşdüm, birdən başa düşdüm ki, ər də, uşaqlar da hamısı – elə-belə, müvəqqəti şeylərdir. Mən səni çox sevirəm, – əliylə əlimi tapıb mənə hələ də yad olan həmin o qüvvəylə sıxdı. – Eşidirsən, taqqıldadırlar? Taqqıldadırlar – haradasa divarlar uçulur, genişlik açılır, günəş oralara işıq saçır. Otuz yaşım

var. Otuz yaş az deyil, amma indi mənə elə gəlir ki, on yeddi yaşındayam və kimisə bakirə, böyük, sonsuz bir sevgiyə sevirəm.

– Gecəyə bir bax! – dedim. – Elə bil, şəhər yoxa çıxıb. Doğrusu, indi mən özüm də neçə yaşım olduğumu xatırlamıram.

– Taqqıldadırlar – bu səs mənim üçün bütün ömrüm boyu eşitmək arzusunda olduğum musiqi, nəğmə kimidir. Heç bilmirəm kimi bu dəlisov sevgiyə sevirəm; belə bir sevgidən adamın həm ağlamağı gəlir, həm gülməyi tutur, həm də adam mahnı oxumaq istəyir. Necə də açıqlıq, necə də genişlikdir – bu xoşbəxtliyi əlimdən alma, qoy mən orada, gələcəyi belə cəsarətlə çağıran, məhv olmuş keçmiş məzardan qaldıran o adamlarla bir yerdə ölüm.

– Vaxt yoxa çıxıb.

– Sənə elə gəlir?

– Hə, vaxt yoxa çıxıb. Sən kimsən? Mən səni yaxşı tanımaşam. Sən adamsan?

Elə cingiltili bir səslə güldü ki, sanki, doğrudan da, on yeddi yaş vardı.

– Hə. Amma heç mən özüm də bunu bilmirdim. Sən də adamsan? Necə də qəribə, gözəl səslənir: adam.

Bu yazdıqlarım lap çoxdan baş verənlərdir və indi kimlər ki boz həyatın dərin yuxusuna dalıb elə yuxudaca ölürlər, mənə inanmayacaqlar: o günlər vaxt yoxuydu. Günəş çıxırdı və batırdı. Saatin əqrəbləri dairə vurub fırlanırdı, di gəl ki vaxt yoxuydu. Həmin günlərdə başqa qəribə və möhtəşəm şeylər də baş verdi, ancaq indi, boz həyatın dərin yuxusuna dalıb elə yuxudaca ölənlər mənə inanmayacaqlar.

– Getmək lazımdır, – dedim.

– Gözlə, qoy sənə yemək gətirim. Bu gün heç nə yeməmişəm. Görürsən də, nə qədər tədbirliyəm: özüm sabah gedəcəm. Uşaqları verib, gəlib səni tapacağam.

– Yoldaş, – dedim.

– Hə, yoldaş.

Açıq pəncərədən içəri çəmənlərin havası və sakitlik, arabir isə baltanın cingiltisi, şən taqqıltı səsi dolurdu. Mənsə stolun arxasında oturub baxırdım, qulaq asırdım. Hər şey o qədər sir-

li, yeni idi ki, adamın gülməyi gəlirdi. Divarlara baxırdım və divarlar mənə şübhə kimi şəffaf görünürdü. Elə bil, bütün əbədiyyətə birçə dəfə göz gəzdirməklə onların necə uçacağını görürdüm. Təkcə mən həmişə olmuşam, varam və olacağam. Hər şey ötüb-keçəcək, mənə qalacağıam. Hər şey mənə qəribə və gülməli görünürdü – sanki, gördüklərimin hamısı saxtaydı – masa da, yemək də, yan-yörəmdə nə vardısıa, hamısı şəffaf və yüngül, müvəqqəti, hələlik mövcud olan şeylər idi.

– Niyə yemirsən? – arvadım soruşurdu.

Gülümsündüm:

– Çörək çox qəribədir.

O, çörəyin boyat, quru diliminə baxdı və nədənsə, üz-gözündə kədər göründü. Elə o cür baxa-baxa əlləriylə astaca önlüyünü düzəltdi, başını bir azca yana, uşaqlar yatan tərəfə çevirdi.

– Onlara yazığın gəlir? – soruşdum.

Gözünü çörəkdən çəkməyib başını yırgaladı.

– Yox. Həyatda bu günəcən olub-keçənlər yadıma düşdü.

Hər şey necə də qəribədir! Hər şey, – o, uzun yuxudan duran adam kimi heyrət içində otağa göz gəzdirdi, – hər şey qəribədir. Burada biz yaşamışıq.

– Sən mənim arvadım olmusan.

– Oradakılarsa bizim uşaqlarımızdır.

– Sənin atan burada, divarın o biri üzündə canını tapşırıb.

– Hə, canını tapşırıb. Amma ayılmadan ölüb.

Uşaqların ən kiçiyi yuxuda qorxub ağladı. Aşağıda barrikadalar qurulan bir vaxtda bu şəffaf dörd divar arasında öz payını istəyən adi uşaq çığırtısı adama çox qəribə gəlirdi.

Uşaq ağlayırdı. Adı bir sığal almaq və ya güc-bələyla onu sakitləşdirəcək hansısa gülməli bir söz, bir vəd eşitmək istəyirdi. Ağladı və tez də kiridi.

– Yaxşı, get! – arvadım pıçılıyla dedi.

– Uşaqları öpmək istəyirəm.

– Qorxuram oyadasan.

– Yox, oyanmazlar.

Sən demə, böyüyü yatmayıbmış, hər şeyi eşidib anlayıbmış. Cəmi doqquz yaşı vardı, amma hər şeyi başa düşübmüş – mənalı və sərt baxışlarla məni qarşılıdı.

– Tüfəng götürəcəksən? – fikirli-fikirli soruşdu.

– Hə, götürəcəyəm.

– Sobanın altındadır.

– Sən haradan bilirən? Öp məni görüm. Məni yada salaçaqsan?

O, öz gödək köynəkçəsində isti yorğan-döşəkdən dik qalxıb bərk-bərk boynumu qucaqladı. İliq əlləri yumşaq və incəydi. Peysərindəki saçlarını qaldırıb ilıq, incə boynundan öpdüm.

– Səni öldürəcəklər? – düz qulağımın içinə pıçıldadı.

– Yox. Qayıdacağam.

Bəs görən, niyə ağlamırdı? Hərdən mən adi günlərdə evdən bayıra çıxanda bir də görürdün ki, ağlamağa başlayırdı – məgər bu, ona da təsir edib? Kim bilir – o möhtəşəm günlərdə o qədər qəribə şeylər baş verirdi ki!

Divarlara, çörəyə, alovu hələ də yırğalanmaqda olan şama baxdım və arvadımın əlini sıxdım.

– Di hələlik.

– Hə, hələlik.

Elə bu. Və mən getdim. Qaranlıq pilləkənlərdən zirzibil iyi gəlirdi; daş divarlar və zülmət dörd tərəfdən məni əhatəyə almışdı. Birtəhər axtarıb tapdığım pilləkənlərlə aşağı endiyim vaxt həmin qəribə, sirli, xoş olan o yeniliyi bir daha hiss etdim. Mən sevincək o yeniliyə tərəf addımlayırdım.

İSAAK BABEL

(1894–1940)

İLYA İZAKOVIÇLƏ MARQARİTA PROKOFYEVNA

(hekayə)

Qerşkoviç polis rəisinin otağından içini bürüyən sıxıntı ilə çıxdı. Oryoldan çıxan ilk qatara minib getməliydi, əgər getməsəydi, özləri tapıb aparacaqdılar onu. Oryoldan çıxıb getməyi işinin də başa çatdığından xəbər verirdi. Əlində çantası qaranlıq bir küçəyə girdi, yavaş-yavaş addımlamağa başladı. Tində uzunboylu bir qadınla üzbəüz gəldi.

– Əşi, gəl görək də!

Qerşkoviç başını qaldırdı; qadına baxanda gözlükləri od tutub yanırdı. Bir anlıq tərəddüd keçirəndən sonra razılaşdı:

– Yaxşı.

Qadın qoluna girdi onun. Tini buruldular.

– Hara gedirik? Mehmanxanaya?

– Bütün gecəni qalacağam, – dedi Qerşkoviç, – sənin evinə gedək.

– Üç manata başa gələcək bu sənə!

– İki! – cavab verdi Qerşkoviç.

İki manat yanıma razılaşıb yola düzəldilər.

Qadının otağı balaca, ancaq xudmani idi. Cırıq pərdələri, bir də qızılı rəngli gecə lampası vardı. İçəri girdilər. Qadın plaşını çıxartdı, paltarının düymələrini aç-aça göz vurdu kişiyyə. Qerşkoviç sifətini turşutdu:

– Nə axmaq-axmaq hərəkətlər eləyirsən?!

– Yaman tərssən a, sən də!

Qerşkoviçin dizinin üstündə oturdu qadın.

– Ölüsü, ölüsü, yüz kilo varsan, – dedi Qerşkoviç.

– Səksən.

Qerşkoviçin gicgahındakı çal saçları öpməyə başladı.

Qerşkoviç sifətini turşutdu yenə.

– Yorğunam. Yatmaq istəyirəm.

Qadın ayağa durdu. Onun da sifəti əyilmişdi.

– Yəhudisən sən?

– Yox.

Qadın:

– Hə, qoca, – dedi yavaş-yavaş, – on manatla necədir aran?

Qerşkoviç durub qarıya tərəf getdi.

– Cəhənnəm, beş verərsən, – dedi qadın.

Qerşkoviç qayıtdı.

Pencəyini çıxarıb asmağa bir yer axtaranda yorğun səslə:

– Yatağı hazırla, – dedi. – Adın nədir sənin?

– Marqarita.

– Mələfələri də dəyişdir, Marqarita.

Yataq geniş, mələfələr isə qar kimi ağappaq idi. Ağır-ağır soyundu Qerşkoviç, ağ corablarını çıxartdı, tərləyən əlləriylə ayaqlarını ovuşdurdu. Qapını bağlayıb açarı yastığın altına qoydu, uzandı. Marqarita əsnəyərək heç tələsmədən paltarını soyundu, çiyinlərinə baxdı bir müddət. Orada bir sızanaq gözü-nə dəydi, onu sıxıb partlatdı. Daha sonra isə saçlarını açdı.

– Sənin adın nədir, atam?

– Eli, İlya İzakoviç.

– Tacırsən?

Qerşkoviç qeyri-dəqiq bir cavab tərzilə:

– Bir işim var da, pis dolanmıram, – dedi.

Marqarita işığı söndürüb qocanın yanına uzandı.

– Maşallah, özünə pis baxmamısan a, – dedi Qerşkoviç.

Bir azdan yuxuya getdilər. Ertəsi gün səhər-səhər günəş işığı doldu otağa.

Qerşkoviç oyandı, geyinib pəncərənin qabağına gəldi.

– Bizim yerlərdə hara baxırsansa bax, dəniz görəcəksən, burada isə göz işlədikcə düzənliklərdir, – dedi. – Gözəldir.

– Haralısan?

– Odessalıyam. Gözəl yerdir. Şəhərlərin ən gözəli...

Qeyri-müəyyən bir tərzdə gülümsədi.

Marqarita:

– Sənə fikir verirəm, görürəm ki, hər yeri sevirsən, – dedi.

– Düzdür, – dedi Qerşkoviç. – Hər yer özünə görə gözəldir, əgər insan varsa, təbii.

Marqarita dirsəyinə söykəndi:

– Necə də axmaqsan, – dedi, – insanlar pisdir axı.

– Yox, – dedi Qerşkoviç. – İnsanlar pis deyil. Sadəcə, onları kimsə pis olduqlarına inandırıb. Belə öyrənilər.

Marqarita bir anlığa düşündü, daha gülümsəmədi. Qerşkoviçə diqqətlə baxaraq:

– Gülməlisən, – dedi, – özü də yaman gülməlisən.

– Baxma mənə, geyinəcəyəm.

Səhər yeməyinə çay içib piroq yedilər. Qerşkoviç Marqaritaya çərəyin üstünə kərə yağı çəkməyi və onun da üstünə sosiska qoymağı öyrətdi.

– Elə görüm... Mən də yavaş-yavaş gedim.

Gedəndə:

– Al bu üç manatı, – dedi Qerşkoviç. – İnan mənə ki, insan bəzən bir qəpiyi belə çox çətinliklə qazanır.

Marqarita gülümsədi:

– Qoca kaftar. Qoy üç olsun. Bu gecə də gələcəksən?

– Gələcəyəm.

Axşam olan kimi əlində zənbil Qerşkoviç qapının ağzında görüldü. Balıq, bir şüşə pivə, sosiska və alma. Marqaritanın əynində tündrəngli paltar var idi. Yemək yeyə-yeyə xeyli danışdılar:

– Ayda əlli manat gəliri olanda belə adam yaşaya bilmir, – dedi Marqarita. – Bu peşədə paltara, sən deyən, elə də pul getmir, ancaq səhər-axşam şorba yemək olmaz axı. On beş manat da kirayə pulu verirəm.

Qerşkoviç balığı bərabər hissələrə bölməyə çalışaraq fikirli-fikirli:

– Odessada on manata ən gözəl otaq tuta bilərsən Moldovankada.

– Sonra da söz almaq-zad. Dilinə içki dəyən gəlir üstünə...

– Qismətdir də, – dedi Qerşkoviç.

Sonra ailəsindən, iflasa uğrayan işindən, əsgərlikdəki oğlundan danışdı.

Marqarita başını masanın üstünə qoyub diqqətlə, lakin fikirli halda qulaq asdı Qerşkoviçə. Yeməkdən sonra Qerşkoviç pencəyini çıxarıb quru əsgiyələ gözlüyünü sildi. Balaca stolun arxasına keçib gecə lampasını özünə yaxınlaşdıraraq bir neçə işgüzar məktub yazdı. Marqarita isə saçlarını yudu.

Qerşkoviç qaşlarını qaldırıb ağır-ağır, diqqətlə yazır, arabir dayanıb düşünür, qələmi mürəkkəbə batırandan sonra silkələyib ucundakı artıq mürəkkəbi axıdırdı. Yazmağı bitirəndən sonra Marqaritanı bir qalın qovluğun üstündə oturtdu:

– Ciddi bir qadınsınız, xanım, xahiş edirəm, oturun.

Qerşkoviç gülümsədi. Gözləri balacalaşmışdı. İşıq-ışıl yanırdı. Ertəsi gün Oryoldan getdi Qerşkoviç. Vağzalda qatarnın yola düşməyinə bir neçə dəqiqə qalmış gəzişəndə gördü ki, budur, Marqarita əlində bir çanta sürətlə gəlir. Çantada yağlı kökə var idi, kökənin büküldüyü kağız isə yağ içində idi. Qıpqırmızı olmuşdu Marqaritanın üzü, kədərliydi. Tələsik gəldiyi üçün çətinliklə nəfəs alırdı.

– Yolda yeməyin üçün gətirmişəm bunları, – dedi, – düzdür, elə bir şey deyil, amma...

– Təşəkkür edirəm, – dedi Qerşkoviç. Kökəni aldı, düşüncəli qaşlarını qaldırdı bir anlığına, beli büküldü.

Üçüncü zəng eşidildi elə həmin an. Sağollaşdılar.

– Çox sağ ol, Marqarita Prokofyevna.

– Gülə-gülə, İlya İzakoviç.

Qerşkoviç qatara mindi. Və qatar tərpendi.

İSANIN GÜNAHI

(hekayə)

Mehmanxananın qənsər nömrələrində xidmətçilik eləyən Arinayla həyət-bacanı süpürən Seryoqa hər dəfə bir-biriylə rastlaşanda xəcalət təri tökərdilər. Arına ötən bayram öz Seryoqasına bir cütünü doğdu. Su axır, ulduz yağır, kişi də özündən çıxır. Bir özgə vaxt Arına qəribə hala düşdü. Altı aydır ıqıcanlı gəzir, həm də arvad aylan tıkanlıdır axı... Seryoqa da ki əsgər gətməlidir, vəssalam. Arına bəs qayıdıb deyəsən ki:

– Serqunya, sənın mənı gəzləməyının faydası yoxdur. Düz dörd il sənınlə gərüşməyəcəyık, bu dörd illi azından üçünü doğaram. Nömrələrdə qulluq – aşnalardan buyruq. Hər keçən ağandır – istər yəhudi, ya hər kim. Sən xidmətdən qayıdınca, canımda hey qalmaz. Eninə-uzununa o qədər işlənəndən sonra sənə özümü nə halda çatdıracağam?

Seryoqa başını tərpedib:

– Doğrudur, – dedi.

– Adaxlılar indi də yan-yörəmdən əskik deyil. Birisi dəftər-xanaçı Trofimıçdır ki, kobudluğu adladır, o biri də Nikolo-Svyat-skoy kilsəsinin başçısı qoca İsay Abramıçdır ki, yarımcan bir kişidir. Sizin o qəzəbli zorunuzdan içim göynəyir, ürəkdən deyirəm, vallah, lap bezmişəm. Bu üç ayı da birtəhər dözüb, çağaları uşaq evinə verəndən sonra ikisindən birinə ərə gedəcəyəm.

Qoçağım Seryoqa bunu eşidən kimi Arinanı özünə çəkib qayıyla qarnını qamçılıyır.

Arvad:

– Sən qarnıma bir elə məhəl qoyma, – deyir, – öz toxumundur, özgənin deyil.

Bu vurhavurda kişinin göz yaş gildir-gildir axıb arvadın qanına qarışdı, amma faydası yoxdur ki, yoxdur. Belə olanda arvad İsa Məsihin yanına gəlib deyir:

– Məsələ belədir, tanrım İsa. Mən Tverskoydakı “Madrid və Luvr”un nömrələrindən gəlmiş Arinayam. Nömrələrdə qulluq –

aşnalardan buyruq. Hər keçən ağandır – istər yəhudi, ya hər kim. Yer üzündə sənin Seryoqa adlı süpürgəçi bir bəndən dolandır. Keçən bayramda mən ona bir cütünü doğdum...

Beləcə, hər şeyi İsayə danışdı.

– Əgər Seryoqa əsgərliyə getməsə, necə? – xilaskar lovğalandı.

– Halva-halva deməklə ağız şirin olmur...

– Hə, – İsa başını aşağı saldı, – mən bu haqda fikirləşmədim... Eşidirsən, bəlkə, elə sən öz ismətinə qoruyasan?

– Bu dörd ilimi? – arvad cavab verdi. – Sənə qulaq asan gərək qarınsız qala, bu, sənin köhnə adətidir, bəs onda övlad-uşağı haradan alacaqsan? Sən məni əməlli rahatla...

Bu vaxt onun öz dərdini təzələyən arvadın sözündən İsanın yanağı qızardı, amma dinib-danışmadı. Tanrıya da bəllidir ki, öz qulağının dalını görə bilməzsən.

– Ay Tanrı bəndəsi, pozğunluğu adla deyilən qız Arina, – bu vaxt İsa öz səsini göylərə qaldırdı, – göy üzünün dərinliklərində mənim Alfred adlı bir mələyim veyllənir, ağlamaqdan tamam üzülüb. Deyir ki, Tanrım, dəf kimi bir cavan ola-ola siz məni iyirmi yaşında mələyə döndərdiniz. Ay vələdüzzina, həmin o mələk Alfredi sənə dördillik ərliyə verirəm. Həm sənin duandı, həm sənə pənəhdir, həm də ki aşnandı. Amma ondan bala nədir, heç dələ doğmaq da ağlasığası iş deyil. Yəni kefi çoxdur, səfi yoxdur...

– Mənə də elə bu lazımdı, – Arina səcdə elədi. – Bil ki, mən o ciddilərin əlindən iki ildə üç kərə o dünyanı görürəm...

– Tanrı balası Arina, indən belə sənin həm ləzzətli dincliyin, həm də nəğmə təki həzin duan olacaq. Amin.

Beləcə, məsləhətləşib Alfredi yanlarına gətirdilər. İncə, zərif cavanın mavi kürəkləri arxasında bir cüt qanad titrəşir, elə bil, göy üzündə oynaşan göyərçinlər qızılı odla oynayırlar. Arina onu qucaqlayıb öz qadın ürəyinin sevgisiylə hönkürür.

– Dincliyimsən mənim, – deyir, – Alfreduşka, nişanlımsan mənim...

Amma İsa onu başa saldı ki, hər dəfə yatağa girəndə mələyin qanadlarını qapı həncamələri kimi siyirtmədən çıxarmaq

lazımdır. Çıxarıb tərtemiz ağa bükməliydi. Yoxsa yalnız körpə nəfəsindən hörülən qanadlar hər hansı bir tərənəşdən qırıla bilərdi.

İsa sonuncu dəfə bu izdivacın xeyir-duasını verəndən sonra bura arxiyerey xorunu çağırıb yemək-içməksiz, öpüşsüz-filansız bir hay-küylü xor məclisi təşkil etdi. Və Arina Alfredlə birgə qucaq-qucağa ipək pilləkənlərlə aşağı – Yerə tərəf qaçdılar. Petrovkaya yetişdilər. Sağ ol səni, arvad, gör haranı nişanlayıb. Dükandan Alfredə (sözcəlişi, qondarma-zad da yox ha, lap təbiisindən) laklı yanboğaz çəkmə, dama-dama şalvar, toxunma yeger köynəyi, məxmər jilet aldı.

– Dostum, – dedi, – qalanlarını evdən çıxaracağam.

Həmin gün Arina icazə alıb nömrələrdə qulluq eləmədi. Dava-qırğına gələn Seryoqanın da qənşərinə çıxmayıb qapının arxasından:

– Sergey Nifantiç, – dedi, – mən indi ayaqlarımı yuyuram və sizdən xahiş eləyirəm ki, haray-həşir salmadan çıxıb gedəsiniz.

Sergey də lal-dinməz çıxıb getdi. Görünür, mələyin gücü artıq özünü göstərməyə başlamışdı.

Arina ağayana bir şam yeməyi hazırladı. Bu arvadda lap iblis kimi özünəvurgunluq var idi. Yarım şüşə araqla çaxır bir yanda, böyründə kartofu olan Dunay siyənəyi ilə samovar çayı da o biri yanda. Alfred yer üzünün bu naz-nemətindən dadan kimi heydən düşdü. Arina həmin dəqiqə onun qanadlarını çıxarıb bükdü, özünü də yatağa dartdı.

Onun üzü üzlər görmüş çarpayısının narın tüklü döşəyində üzünün nurunu göylərdən alan ağappaq bir möcüzə uzanıb, ay işığı otaqda ləngər vura-vura qızılı rəngə çalıb o mələyin ayaqları üstə yellənir. Arina həm hönkürür, həm sevinir, gah nəğmə oxuyur, gah da dua eləyir. Hələ bu fani dünyada inscins görməyən sənin payına düşdü, Arina, xoşbəxt arvadsan.

Yarım şüşəni dibinəcən içdilər. İşləri korlayan da elə o oldu. Təzəcə yuxulamışdılar ki, bəs arvad qayıt, öz qızmış qarnını Seryoqanın belindən gələn altı aylığıyla birgə Alfredin üstünə mindir. Demə, bu naşükür, hikkəli arvada mələklə yatmaq azdı, azdı ki, yan-yörəsində heç kəs divara tüpürmür, xoruldayan,

fısıldayan yoxdu, hələ bir yumru əndamını da isidib qızdırmalıdır. Və o arvad basıb öldürdü mələyi, içkinin dəmindən öldürdü, sevə-sevə öldürdü, altında həftəlik çağa kimi xurd-xəşil elədiyi mələyin son nəfəsi canından çıxanda ağa bükülmüş o bir cüt qanaddan yetim göz yaşları axırdı.

Səhər açılarda ağaclar da dərdliydi. Uzaq şimal meşələrində hər şamağacı rahibə dönmüşdü. Hamısı da yerə diz çökmüşdü.

Enlikürək, nataraz arvad qanlı qolları üstündə uzanan sütün meyitlə birgə təzədən İsanın hüzurunda dayanıb.

– Tanrım, bir söz de...

Bu dəfə İsanın yumşaq ürəyi dözmədi, arvada qarğış yağdırdı.

– Yer üzünü binadan necə qurubsa, sən də o hökmün qulusan, Arinuşka, – dedi.

Arvad pıçılıyla:

– Tanrım, niyə axı, – deyir, – məgər özümü ikicanlı eləyən mənəm, araqdan dəmlənən mənəm, tək-tənha, axmaq bir arvad ürəyini yaradan mənəm?..

İsa ucadan:

– Sənə baş qoşmaq istəmirəm, – deyir. – Ay səni, ləçər, öldürdün mənə mələyimi.

Və Arınanı tozlu-torpaqlı küləklə yer üzünə, Tverskoy küçəsində qaldığı “Madrid və Luvr”un nömrələrinə tulladı. Orada da ki su topuqdandır. Seryoqa təzə çağınışçı olduğundan ən axırda gəzişir. Kolomnadan təzəcə qayıdan dəftərxanaçı Trofimiç də üzündən qan daman Arınanı dəf kimi görüb:

– Ay səni, şişqarın, – deyir, nə bilim, nə deyir.

Qoca İsay Abramıç da bu şişqarının həmirini alıb burnunda danişadanişad:

– Bu əhvalatdan sonra mən sənə ciddi baxa bilmərəm, – deyir, – amma həmişəki kimi gəlib yanında uzanmağa razıyam.

Yaş torpağın altında yatmaqdan özgə çarəsi qalmayan birisi də adamın canına tüpürür. Elə bil, hamısı bir zəncirdən açılıb – ev uşağı da, taciri də, əcnəbisi də. Alver adamı da öz oyunundadır.

Burada bizim nağıl da öz sonundadır.

Qalan o üç ay da keçib vaxt tamam olanda Arina doğmazdan qabaq həyətin arxa tərəfinə çıxıb özünün iri, bədheybət qarnını yupyumşaq göy üzünə tutdu və sayıqlaya-sayıqlaya pıçıldadı:

– Görürsənmi, Tanrım, bu da mənim qarnım. İçindəki elə taqqıldayır ki, elə bil, noxuddur. Nədirsə, qana bilmirəm. Amma doğru sözümdür, heç onu da istəmirəm.

Cavabında özünün göz yaşlarıyla Arınanı yuyan, hamının pənahı İsa diz üstə çökdü.

– Bağışla məni, Arinuşka, – dedi, – sənin başına bu oyunu açan öz günahkar Tanrını əfv elə.

Arina:

– Mən səni əfv eləmirəm, – dedi, – Tanrım, əfv eləmirəm.

MIXAİL ZOŞŞENKO

(1894–1958)

“MAVİ KİTAB” DAN

(hekayə)

M. Qorkiyə

Əziz Aleksey Maksimoviç!

İki il bundan qabaq məktubunuzda mənə məsləhət görmüşdünüz ki, insanlıq tarixi haqqında gülməli və satirik bir kitab yazım.

Təklif etdiyiniz mövzunu tam şəkildə açmağa gücüm və məharətim çatmazdı. Mən yalnız insan münasibətlərinin qısa tarixini yazıya bildim. İzin verin, Aleksey Maksimoviç, mənim bu “Mavi kitab”ımı sizə ithaf edim.

Sizi ürəkdən sevən Mixail Zoşşenko.

Yanvar, 1934, Leningrad

Heç bir zaman şuxluğumuzdan qalmamışıq. On beş ildir ki, bacardığımız qədər gülməli və əyləncəli əhvalatlar danışaraq camaatımızı bir xeyli şənləndiririk. Yazılarımızda ancaq istədiklərimizi görürük, onları qayğılandıracaq ciddi və ibrətamiz bir şey görmürük.

Biz də bundan xeyli məmnun oluruq. Bu gün də insanların cürbəcür hərəkətləri və hissləri haqqında məzəli bir kitab yazmaq qərarına gəldik. Amma indiki həyatımızdan söhbət açmazdan əvvəl keçmiş günlərdən bir para əhvalatlar danışmaq istədik.

Tarix səhifələrini vərəqlədikcə diletant və nadan kimi gördük ki, ən qəribə işlər çox az səbəblərdən törəyir. Gördük ki, tarixdə ən böyük rol pul, məhəbbət, məkr, uğursuzluq və bir para başqa səbəblər oynayır. Elə irəlidə bu barədə danışacağıq.

Beləliklə, birinci bölmə – pullar bölmünə girişirik.

Tarixdən bu barədə bildiklərimizi bir-bir sadalayıb zəhlənizi tökmək istəmirik. Onsuz da, hər şey aydındır. Bircə onu deyək ki, pul qamarlamaq həvəsi hörmətli bəşəriyyəti sarsıdan ən güclü ehtiraslardandır. Və bu güclü ehtirası dövlət əksərən öz xırda məqsədləri üçün çox əla istifadə edə bilir; məsələn, dövlət canisini tutmaq gərək olanda onun başına məzənnə qoyurlar. Tarixin, az qala, hər səhifəsində bu, ya digər kəlləyə qoyulan məzənnəni görürük.

Roma diktatoru Sulla (eramızdan əvvəl 83-cü il) hakimiyyəti ələ keçirəndən sonra rəqibi və düşməni Marinin bütün tərəfdarlarını məhv etmək əmrini verir. Həyata və insan xislətinə yaxşı bələd olan Sulla heç kəsin canını qurtara bilməməsi üçün hər başa görə çox yüksək qiymət qoyubmuş. Elan edib ki, hər bir qətlə yetirilən üçün on iki dinar (yəni qızıl pulla beş min) məbləğində mükafat verəcək.

Bu yüksək qiymət vətəndaşları elə cuşa gətirib ki, qatillər dəqiqəbaşı Sullanın evinə gəlib kəsilmiş başları təqdim edirmişlər.

Təxminən təsəvvür edirik ki, bu, necə baş verirmiş.

Məsələn, qatil ehmallica qapını döyüb yavaş səslə:

– Bağışlayın, – deyir, – başları burada qəbul edirlər?

Yalın ayaqlarına səndəl keçirmiş cənab Sulla kürsüdə oturub məlahətli ariyaları zümzümə edərək məhkumların siyahısını nəzərdən keçirir və adların yanına quş qoyurmuş.

Qul içəri girib məlumat verir:

– Yenə gələn var... Baş gətirib. Qəbul edəcəksiniz?

– Çağır gəlsin.

Əlində qiymətli hədiyyəni tutan qatil içəri girir.

Sulla:

– Dur görüm, – deyir. – Bu nədir gətirmisən?

– Nə olacaq, başdır da...

– Görürəm başdır, amma kimin başıdır? Kimin başını mənə soxuşdurmaq istəyirsən?

– Başdır da, özünüz əmr vermədiniz?

– Axı bu baş mənim siyahımda yoxdur. Kimin başıdır bu? Cənab katib, zəhmət olmasa, siyahıya bax, gör bu baş orada var?

– Görünür, kiminsə kənar adamın başıdır. Məlum deyil kimin başıdır, amma görünür, hansı bir kişininə başını gətirib.

Qatil utana-utana üzr istəyir:

– Bağışlayın... Deməli, çaşdırmışam... Tələsikdə səhv də ola bilər, neyləməli? – qoltuğundan başqa bir baş çıxarır. – Onda bax bunu alın. Bu, yəqin, lazım olan başdır. Senatorun başıdır.

– Hə, bu, başqa məsələ... – Sulla siyahıdakı adın qarşısına quş qoyur. – Qoy bura başı. Bu birini isə apar at. Nahaq kəsmisən...

– Bağışlayın, əlimə bu keçdi.

– Əlimə keçdi... İş belə getsə, hərə bir baş kəsib gətirəcək. Bu qədər pulu mən haradan tapacağam?!

Qatil pulunu alır və lazımsız başı götürüb gedir.

Bir sözlə, üç-dörd həftə ərzində Sullaya iki mindən artıq baş gətiriblər...

Amma yarım əsr sonra (bizim eradan əvvəl 43-cü il) kəsilmiş başların məzənnəsi elə sıçrayıb qalxdı ki, dünyasında belə şey olmamışdı.

Yuli Sezar öldürüləndən sonra Roma konsulu Mark Antoni üç yüz senatoru və iki min atlını qətlə məhkum edib. Sulla kimi o da elan edib ki, siyahıdakıları ən qısa müddətdə öldürənlərə çox yüksək məbləğdə pul veriləcək.

Doğrudan da, qiymət çox yüksək qoyulmuşdu – iyirmi beş min dinar (səkkiz min manat). Sahiblərini öldürən qullara ancaq üç min dinar boyun olunurdu ki, çox da qudurmasınlar, hədlərini bilsinlər.

Bundan sonra nə baş verdiyini təsəvvür etmək çətinidir. Oğullar atalarını öldürürdülər, arvadlar yatan yerdə ərlərinin başını kəsirdilər. Borcludar küçədə borc aldıqları adamları tutub məhv edirdilər. Qullar da geri qalmırdı, sahiblərinin canlarını alırdılar. Küçələrdə qan su yerinə axırdı – axı qiymətlər çox yüksək idi. Əgər dövlət, axır ki, buna son qoymasaydı, millət bir-birini qırıb qurtaracaqdı.

Amma tarix bundan da yüksək məbləğdən xəbər verir. Romanın ən böyük natiqi Siseronun başının məzənnəsi əlli min dinar imiş.

Onun kəsilmiş başı təntənəylə masanın üstünə qoyulubmuş. Mark Antoninin quduz arvadı Siseronun dilinə sancaq batırıb: “İndi qoy danışsın”, – deyib.

Amma pul bir yana dursun, təbiətin bizə bəxş etdiyi duyğulardan ən başlıcası məhəbbətdir. Hər halda, ölüm ayağında böyük təəssüf hissiylə ayrıldığı duyğulardan ən vacibi sevgidir. Fransız şairi Müsse deyir ki, bütün başqa hisslər eşqin yanında cılızdır. Belə deyəndə, əlbəttə, bir az hissə qapılıb, daha doğrusu, lap ağ eləyib. Həm də axı bunu fransız deyir, fransızlar da ki məhəbbətçün sinov gedənlərdir. Müsse də, yəqin ki, arvadbazın biriymiş, odur ki ağzına gələni danışib. Deyirlər ki, bu fransızlar axşamlar bulvara çıxanda gözəl qızlardan başqa heç nə görmür, özü də onları “cücələr” adlandırırlar.

Gəlin yenə də tarixin dərinliklərinə dalaq. Məsələn, belə məzəli bir əhvalatı yada salaq. Bu əhvalat çox xoşuma gəlir, çünki səciyyəvidir. İvan Qroznının (Qorxunc İvanın) dövrünə aiddir.

O vaxt Rusiyaya Almaniyadan bir hersoq gəlibmiş – Qolştinski.

Məlum deyil ki, bu zat Almaniyada nə işlə məşğul olubmuş. Rusiyaya gəlməkdə isə məqsədi siyasi mülahizələrə görə IV İvanın qardaşı qızıyla evlənmək imiş.

Əlqərəz, gəlib çıxır. Yəqin ki, bərbəzəkli, güman ki, ipək şalvarda... Bantlar, lentlər-filan... Böyründə şpaçası. Belə qırmızı-sifət, sarı bığlı... Olsun ki, içki düşkünü, naqqal...

Bəli, gəlir Rusiyaya, əvvəlcədən hər şey razılaşdırıldığı üçün dərhal toy günü təyin olunur.

Yəqin ki, mərəkə başlanır. Ana-bacılar ora-bura qaçırsın. Toyuqdan, cücədən, donuzdan-filan kəsirlər. Gəlini hamama aparırlar. Təzə bəy gəlinin atasıyla oturub araq istemal edir. Özü də, yəqin, basıb-kəsir – bağ belə, bostan belə... yəni ki, bizim Almaniyada... biz hersoqlar... filan-peşməkan.

Və gözlənilmədən çox kədərli hadisə baş verir. Gəlin qəfil-dən ölürlər. Demə, yazıq biçarə hamamdan çıxanda soyuqlayıb, sətəlcəm olub, üç gün içində canını tapşırıb.

Təzə bəyin, təbii ki, halı pərişan olur, axı filan qədər xərci çıxıb. Əli ətəyindən uzun öz Almaniyasına qayıtmaq istəyir. Baş tutmamış təzə qohumlarıyla vidalaşarkən birdən ona deyirlər:

– Yoldaş hersoq, getməyə tələsmə. Bəxtin gətirib ki, bizim bir qızımız da var. Ölənin bacısı. Düzdür, ondan böyükdür, sifətcə də... o söz... amma axı siz də basa-basa Almaniyadan o boyda yol gəlmisiniz, əli ətəyindən uzun qayıtmayacaqsan ki... Bax da...

– Day nəyə baxacağam, – Hersoq deyir, – bunu əvvəlcədən deyəydiniz də. Əlbəttə, razıyam, gətirin görüm qızı.

Bir sözlə, matəm qurtarar-qurtarmaz toy dəsgahı başlayır.

* * *

Başqa bir hadisə də İranda baş verir.

Məşhur Kirin oğlu Kəmbiz Misir fironu II Amazisin (eramızdan əvvəl 529-cu il) qızına elçi düşür. Özü də qızı görüb-ələməmiş elçi göndərir. Çünki o vaxt İrandan Misirə getmək asan iş deyildi. Gərək bu səfərə neçə ay sərf eləyəydin.

Amma Kəmbiz eşitmişdi ki, Misir fironunun qızı qeyri-adi gözəlliyə malikdir.

Beləliklə, dədəsi dünyanın yarısını tutmuş İran şahı Misirə elçilərini göndərir.

Yeganə qızını çox sevən firon onu uzaq diyara buraxmaq istəmərdi. O biri tərəfdən də qüdrətli İran hökmdarını narazı salmaqdan qorxurdu. Əlqərəz, belə bir fənd işlədir – ən gözəl kənzlərindən birini öz qızı adıyla İrana göndərir.

Tarixdən bəllidir ki, Kəmbiz bu qızla evlənib, çox xoşbəxt yaşayırmış. Qızı çox sevirmiş, amma təsadüfən bir gün yalan açılarda amansızlıqla arvadını öldürür və qoşununu toplayıb Misirə hücumu keçir.

Biz bu hadisəni belə təsəvvür edirik. Demək ki, Kəmbizlə arvadı taxtın üstündə əyləşib mazaqlaşırlar – rahathülqum yeyir, şərbət içir və s. Gonbul bir fars da başlarının üstündə dayanıb yelpik yelləyir ki, şirniyyata milçək qonmasın.

İran şahı Kəmbiz bir-iki stəkan şerri-brendi içib sevgi dolu gözlərlə arvadını süzür, ona cürbəcür sözlər deyir, tutalım, bax belə: “Ah, mənəm misirli gözəlçəm, Misirdə nə var, nə yox? Dədən firon, yəqin, səni çox əzizləyib, lap ərköyün böyüdüb, həmi... Düzdür də, sənin kimi şirin-şəkər qızı necə əzizləmə-

yəsən? Elə mən də səni görən kimi bir qəlbdən min qəlbə aşiq oldum. Duruşunla, yerişinlə əsl şah qızısan”.

Bu zaman qız öz qadın cazibəsinə çox arxayın olub, ya onun qadın qəlbində nə isə baş verib, kim bilir, hər halda, gülə-gülə:

– İşə bax, – deyir, – fironun qızı indi Misirdə oturub özüy-çün. İran şahı da məni sevir – adicə kənizi. Gör məhəbbətin gücü nə yaman şeymiş... Kişilərin ağlını başından alır.

Bundan sonrakı səhnəni təsəvvür edəndə adamın tükü biz-biz olur.

Yəqin ki, Kəmbiz heyvan kimi böyürür. Bir tuman-köynəkdə sıçrayıb taxtından qalxır. Bir şap-şupu ayağından düşür. Dodaqları ağarır, əlləri titrəyir, dizləri bükülür.

Fars dilində:

– Necə? – deyir. – Bir də təkrar elə görüm, nə dedin? Cənab nazirlər, tez bu dələduzu həbs edin.

Nazirlər qaçıb gəlir. Ah, ah, ay aman, belə də iş olar? Sakit olun, əlahəzrət, baxın məstləriniz də düşüb, hökmdara yaraşmaz bu.

Amma şah heç cür sakit ola bilmir: heç belə təhqir olar? Hökmdarın heysiyyətini bu dərəcədə alçaltmaq olar?

Axşam bədbəxt kəninin başını kəsəndən sonra Kəmbiz uzun müddət nazirləriylə məsləhətləşib. Əl-qol ataraq otaqda var-gəl edib, yaman həyəcanlıymış.

– Bu Misir fironu nə oğraş adammış, – deyirmiş.

Nazirlər də köks ötürüb başlarını bulayır, amma gizlicə bir-birinə göz vurmuşlar.

– İndi, cənab nazirlər, belə təhqirdən sonra mən neyləməliyəm? Bu dəyyusun üstünə qoşun çəkimi yəni?

– Olar, əlahəzrət.

– Amma o it oğlu çox uzaqdadır axı. Misir... Afrika... Gərək bir il yol gedəsən... Özü də gavar dəvə belində. Ağırdır...

– Eyib etməz, əlahəzrət... Qoşunun hamısı olmasa da, bir hissəsi gedib çatar...

Kəmbiz heç cür sakit ola bilmirdi:

– Mən də onu oxşayırdım, tumarlayırdım... Elə bilirdim ki, fironun qızıdır, sevdim onu, sən demə... başqa adammış...

Nədir, cənab nazirlər, yəni mənə it dəyib ki, o firon qurumsaq qızını mənə layiq bilmədi? Çox matahmış... Köpək oğlu, gör nə pəsməndə mal göndərib mənə...

Xarici işlər naziri gülüşünü içində boğaraq ciddi səsle:

– Əsas odur ki, əlahəzrət, bu, tarixə düşəcək... Yəni İran... Kəmbiz... gör ona kənizi necə soxuşdurublar.

– Sən də, it oğlu it, niyə mənim qanımı daha da qaraldırsan? Gedin qoşunu yığın. Misiri yer üzündən silək gərək.

Bir sözlə, Kəmbiz qoşunuyla birlikdə Misirə yola düşdü, çatıb bu ölkəni yerlə-yeksan etdi. Amma firon Amazis bu vaxt artıq dünyasını dəyişmişdi. Onun qardaşı oğlu Psemattix aqibətinin necə olacağını yaxşı bildiyi üçün vaxtında intihar edibmiş.

O ki qaldı fironun gülməşəkər qızına, tarix onun barəsində heç bir məlumat vermir...

VLADİMİR NABOKOV

(1899–1977)

ÇORBUN QAYITMASI

(hekayə)

Ər-arvad Kellerlər teatrdan gec çıxdılar. Havası bir az tutqun olan, artıq səkkizinci yüz ildir ki, çayın köndələn ləpələri kilsə binasının sudakı əksinə yüngülcə əl gəzdirdiyi bu sakit alman şəhərində Vaqneri ürəksiz çalır, zövqə görə, adamları musiqiyə ürəkləri bulanıncaya qədər doydururdular. Teatrdan sonra Keller arvadını öz ağ çaxınıyla ad çıxartmış bərbəzəkli bir yeməkxanaya apardı və yalnız gecə saat ikiyə işləyəndən sonra içəridən yelbeyincəsinə işıqlandırılmış avtomobil onları yatmış küçələrlə bir evin doqquzına çatdırdı. Fənərin solğun işığında üstündə yarpaqların ilməli kölgələri oynayan səkiyə qabaqca Keller – prezident Krügerə oxşayan cantaraq qoca alman düşdü. Dalınca da arvadı sivişib yoğun baldırlarını maşından çıxartdı və Kellerin kraxmallı yaxasıyla arvadının donundakı şüşə muncuqları bir anlığa işıq tutub önə çıxartdı. Dəhlizdə qulluqçu onları yüyürək qarşıladi və qorxu dolu pıçıltıyla Çorbun gəldiyini xəbər verdi. Varvara Klimovna Kellerin hələ təravətini itirməmiş yumru üzü həyəcandan titrədi və qızardı.

– O, sizə dedimi ki, qız xəstədir?

Qulluqçu daha tələskənliklə pıçıldamağa başladı. Keller ətli əlini çal kəkilinə çəkdi və dərin qırışlar basmış iri, bir az meymunabənzər sifətiylə (onun üst dodağıyla burnu arasındakı məsafə xeyli uzun idi) qaşqabağını tökdü.

– Mən sabaha qədər gözləyə bilmərəm axı. Biz elə bu dəqiqə ora getməliyik, – Varvara Klimovna başını əsdirə-əsdirə donquldandı və öz xurmayı parikinə örtüydü duvağın ucundan

tutaraq bütün ağırlığıyla yerində fırlandı. – Ay qurban olduğum Allah... Deyirəm axı, bir aydır məktub niyə gəlmir.

Keller yumruğu ilə öz qatlama silindrini düzəltdi və özünün səlis, amma bir az boğaz ləhcəli ruscasıyla dedi:

– Bu adamın ağılı yerində deyil. O, xəstə qadını yenə bir iy-rənc mehmanxanada yerləşdirməyə necə ürək eləyib...

Amma qızının xəstə olduğunu düşünməklə onlar, əlbəttə, yanırdılar. Çorb qulluqçuya ona görə belə demişdi ki, belə demək hamısından asan idi. Əslində, o, xaricdən tək qayıtmış və yalnız indi dərk eləmişdi ki, axı arvadının necə həlak olduğunu və özünün niyə heç nə yazmadığını, hər halda, aydınlaşdırılmalı olacaq. Bütün bunlar olduqca çətin idi. Necə aydınlaşdırasan ki, özün öz kədərini tək çəkmək istəmişən, onu kənar şeylərlə bulandıрмаğa və başqalarıyla bölüşməyə razı olmamısan? Ona elə gəlirdi ki, arvadının ölümü nadir, az qala, görünməmiş hadisədir. Axı bu cür ölümdən təmiz nə ola bilər – gözqamaşdırıcı parlaq işığı şüşəyə dolan elektrik axınının zərbəsi nəticəsində baş vermiş.

Nitsadan on verst aralıda ağ şose yolunda tufandan yıxılmış elektrik dirəyinin məftilinə onun gülə-gülə toxunduğu o yaz günündən bəri Çorb üçün bütün dünya susdu və uzaqlara çəkildi; hətta qucağında ən yaxın kəndə qədər apardığı o cəsəd də artıq ona yad və gərəksiz bir şey kimi gəlirdi. Arvadının dəfn olunacağı Nitsada vərəmli, iyərəncisifət keşiş əbəs yerə ondan təfərrüatları öyrənməyə çalışırdı, o yalnız candərdi gülümsünür, rəngli xırda daşları bir ovcundan o birinə tökə-tökə bütün günü çimərliyin çinqilliyində otururdu və gözlənilmədən, dəfn gününü gözləməyərək toy səyahəti zamanı ikilikdə olduqları bütün o yerlərdən keçə-keçə geri – Almaniyaya qayıtdı. Onların qışı keçirdikləri İsveçrədə indi alma ağacları çiçəkləmişdi və o, burada mehmanxanalardan başqa heç yeri tanımadı; hələ payızda keçib-getdikləri Şvarsvaldda isə o qədlər də isinməmiş yaz günü çox şeyləri xatırlamağa əngəl olmadı. Cənub çimərliyində olduğu kimi, burada da o, tən ortasında düz ağ qurşağı olan o yeganə balaca daşı – girdə və qara – tapmağa çalışırdı, bu daşı ona axıncı gəzintiləri ərəfəsində O göstərmişdi.

Onun görəkən heyrətdən içini çəkdiyi nə vardısı, Çorb onların hamısını beləcə axtarırdı: qaya çevrəsinin bənzərsiz cizgisi, gümüşü-boz rəngli pulcuqlarla örtülmüş evcik, qara küknar, ağ köpüklü axın üzərindəki kiçik körpü və – bəlkə də, taleyin qara yazısı kimi çiskindən muncuq-muncuq düzülmüş teleqraf məftillərində hörümçək torlarının bərq vurması. O, Çorb ilə yanaşı yeriyirdi. Onun hündürdaban çəkmələri tez-tez addımlayırdı və sakitləşmək bilməyən yüngül, güləyən əlləri elə hey hərəkətdəydi: gah koldan yarpaq qoparırdı, gah da yanından keçərkən qayanın divarını sıgallayırdı. Çorb Onun tünd çillərlə dolu balaca sifətini və dalğaların yuyub hamarladığı şüşə qırıqlarının rəngi kimi solğun yaşılacalan iri gözlərini görürdü. Ona elə gəlirdi ki, əgər o, birlikdə görüb-duyduqları bütün bu xırdalıqları bir yerə toplasa, əgər o, yaxın keçmişini yenidən yarada bilsə, Onun obrazı ölümsüzləşəcək və Çorb üçün onu həmişəlik əvəz eləyəcək. Amma gecələr dözülməz olurdu... Gecələr Onun göz önündə canlanması birdən qorxu yaradırdı, o, bu üç həftə yolçuluq zamanı, demək olar ki, yatmamışdı və indi, Onunla rastlaşdıqları və nikah bağladığıları bu sakit şəhərin vağzalına yorğunluqdan sərxoş kimi düşmüşdü. Keçən payız onlar elə bu vağzaldan yola düşüb getmişdilər.

Axşam saat səkkizə qalırdı. Evlərin arxasında kilsə qülləsinin qaraltısı aydınca seçilirdi. Vağzalin qabağındakı meydanı elə həmin köhnə-küşkül faytonlar qatarla düzülmüşdü. Yenə həmin qəzətsatan batmış axşam səsiylə qışqırırdı. Həmin qara, tüküklü it öz laqeyd gözləriylə nazik reklam dirəyinin yanında durub, nazik ayağını yenə afişadakı qırmızı hərfələrlə yazılmış “Parisifal” sözünün üstünə tərəf qaldırmışdı.

Çorbun əl çamadını və iri, sarı sandığı var idi. O, faytonla şəhərin içindən keçirdi. Faytonçu cilovu tənbel-tənbel şappıldadır, bir əliylə də sandığı tuturdu. Çorbun yadıdaydı ki, heç vaxt adıyla çağırmadığı o qadın faytonda gəzməyi sevərdi.

Döngədə, şəhər opera binasının arxasında köhnə, üçmərtəbəli bir mehmanxana var idi. Pis ad çıxarmış bu mehmanxanada otaqlar bir həftəliyə də verilir, bir saatlığa da; bu, tutqun şüşələr arxasında cıncıq-sökük pərdələri və heç vaxt açar görməmiş, nəzərəçarpmaz giriş qapısı olan qara bir ev idi ki, yan-yörəsində

heç bir otu-ağacı yox idi. Solğun bənizli, sırtıq qulluqçu Çorbu nəm və kələm iyi verən dolanbac dəhlizlə apardı və o, qulluqçunun dalınca nömrəyə girən kimi çarpayının baş tərəfində zərli çərçivədəki çəhrayı rəngli çimən qadın şəklindən bunun həmin otaq olduğunu dərhal tanıdı – bu, arvadıyla ilk birgəlik gecəsi keçirdiyi otaq idi. Onda ona hər şey əyləncəli gəlirdi – dəhlizdə qusan o pencəksiz gonbul da, əlüzyuyanda açıqrəngli gözəl saç tellərinin olması da, onların belə yaramaz mehmanxananı seçmələri də; amma onu ən çox güldürən evdən necə qaçmaları idi. Belə ki, kilsədən evə gələn kimi o, paltarını dəyişmək üçün öz otağına qaçdı; hələ ki qonaqlar yuxarıda axşam yeməyinə yığışırdılar. Keller əynində urvatlı frak, öz meymun sifətiylə boş-boş gülüm-səyərək əliylə gah onun, gah bunun çiyinə şappıldadır, arağı da özü paylayırdı; Varvara Klimovna isə yaxın dostları təzətoylular üçün hazırlanmış yatağa baxmağa aparırdı: qəhər dolu, pıçiltıyla iri tük döşəyi, portağal çiçəklərini, xalçanın üstündə yan-yana qoyulmuş iki cüt təzə gecə ayaqqabılarını onlara göstərirdi; xalçanın üstündə isə qot şriftiylə yazılmışdı: “Biz qəbrə qədər bir yerdəyik”. Sonra hamı stollara doğru hərəkət elədi, Çorbla arvadı isə bir andaca sözləşib arxa qapıdan çıxdılar və yalnız ertəsi gün səhər, ekspressin yola düşməsinə yarım saat qalmış şey-şüy-lərinin dalınca evə gəldilər. Varvara Klimovna bütün gecəni hönkürmüşdü; əri isə (hər şeydən şübhələnən bu adamın gözündə Çorb yalnız dilənçi, mühacir və ədəbiyyatçı idi) qızının seçiminə, çaxıra çəkdiyi xərcə, əlindən heç nə gəlməyən polisə lənətlər yağdırırdı... Cavanlar gedəndən sonra isə qoca döngədəki mehmanxanaya baxmağa gədirdi, o vaxtdan bəri bu qara, korsayaq bina onun üçün nə isə nifrətamiz, elə bil, cinayəti xatırladan bir şeyə çevrilmişdi.

Sandıq içəri gətirilənə qədər Çorb hərəkətsiz halda divardakı o çəhrayı şəkə baxırdı. Qapı örtüləndən sonra o əyilib sandığın kilidini açdı. Küncdə divar kağızının didilmiş qırıntıları altından xışiltıyla siçan qaçdı. Çorb səksənib dabanı üstə geri fırlandı. Tavandan asılmış yalxı elektrik lampası azca yırğalanır, naqilin yaşıl taxtın üstünə düşən kölgəsi əyirilə boyunca sınırdı. O vaxt o, həmin bu taxtın üstündə yatmışdı. Arvadı isə yuxuda

uşaq kimi rəvan nəfəs alırdı. O gecə Çorb onun yalnız çiyindən öpdü – başqa heç nə.

Siçan yenə qurdalanmağa başladı. Elə kiçik səslər var ki, top gurultusundan daha qorxuncdur. Çorb sandıqdan aralandı, otaqda bir-iki dəfə oyan-buyana var-gəl elədi. Pərvanə cingiltiyə özünü lampaya çırpdı. Çorb qapını dartıb eşiyə çıxdı.

Pilləkəni düşərkən o, nə qədər yorulduğunu hiss elədi, döngəyə çatanda isə may gecəsinin donuq maviliyindən başı hər-ləndi. O, bulvara doğru dönərək addımlarını yeyinlətdi. Bu – meydan, bu – Daş atlı, bu da – şəhər bağının üstündəki qara buludlar. İndi şabalıd ağacları çiçəkləyib, onda isə payız vaxtıydı. Toy ərəfəsində o gün onlar ikilikdə gəzdikcə-gəzdilər. Səkini bürümüş solğun yarpaqlardan gələn bir az torpaq, bir az nəm, bir az da bənövşəyi iyi nə qədər gözəl idi. O buludlu, gözəl günlərdə göy üzünü tutqun-ağ rəngdə olurdu və asfalt yolun ortasındakı kiçik gölməçədə ağac budaqları pis yuyulmuş fotosəkil kimi əks olunurdu. Saralmış ağaclar boz evlərin arasında hərəkətsiz dayanmışdı, onun yaşadığı evin qarşısındakı qovaq ağacının solan yarpaqları isə şəffaf üzüm rənginə çalırdı. Çəpərin arxasında tozağacının hərdən sarmaşığıla tamamilə örtülmüş gövdəsi gözə çarpırdı və O danışırdı ki, Rusyada tozağacılarda sarmaşığıq olmur, o isə deyirdi ki, onların balaca yarpaqlarının kürəntəhər çalan ütülənmiş ağdakilə incə boz ləkələri xatırladır. Səki boyunca palıd və şabalıd ağacları sıralanmışdı; qara qabığın üzərində məxmər kimi yumşaq yaşıl mamırlar bitmişdi; elə hey tökülən yarpaqlar kağız parçaları kimi çəpinə uçub küçənin o biri üzünə düşürdü. Bu yarpaqları o, küçənin təmir olunduğu yerdəki çəhrayı kərpic yığını yaxınlığından tapdığı kürəyin köməyi ilə göydə tutmağa çalışırdı. Bir az o yanda fəhlə furqonunun bacasından çıxan göyümtül tüstü burularaq budaqlar arasında əriyirdi və dincəlməkdə olan əlikürəkli fəhlə əlini belinə qoyaraq solmuş yarpaq kimi yüngülcə süzən bu gənc xanıma tamaşa eləyirdi. O hey atılır və gülürdü. Çorb başını azca əyərək Onun arxasınca addımlayırdı və ona elə gəlirdi ki, bu solğun yarpaqlar necə qoxuyursa – xoşbəxtliyin də qoxusu bax elə beləcədir.

Şabalıd ağaclarının öz gecə gözəlliyi ilə doldurduğu bu küçəni o, indi güclə tanıdı. Qabaqda fənər yanırdı, şüşənin üstünə əyilmiş budağın ucundakı bir neçə yarpağın işıq, elə bil, canına hopmuşdu və onlar tamamilə şəffaf görünürdü. Çorb yaxınlaşdı, doqqazın kölgəsi sınıq xəlbir şəklinə səkidən onun üstünə ağnadı, ayaqlarına dolandı. Çəpərin o üzündə, tutqun çınqıl zolağının arxasında tanış evin qararıqlı öndəmi görünürdü. Pəncərələrdən biri açıq idi və içəridən işıq gəlirdi. Bu kəhrəba rəngli viranədə qulluqçu yaygın hərəkətləri ilə ağappaq mələfələri döşəyirdi. Çorb onu ucadan səslədi, özü də – müxtəsər. O, bir əli ilə doqqazdan tutmuşdu və ovcunun içində hiss elədiyi şəhli dəmir bütün xatırladıklarının içində ən kəskin olanı idi.

Qulluqçu artıq yüyürə-yüyürə ona doğru gəlirdi. O, sonra Varvara Klimovnaya danışdı ki, mənə ən çox təəccübləndirən – Çorbun hələ də susaraq səkidə dayanmasıydı, halbuki mən dərhal doqqazı açmışdım. “Onun başında papaq yox idi və fənərin işığı onun alınına düşürdü, alını tamam tər içindəydi, saçları da alınına yapışmışdı. Mən dedim ki, ağalar teatra gediblər. Və ondan soruşdum ki, niyə təksən, bu vaxt onun gözləri qorxunc şəkildə parıldadı. Deyəsən, çoxdan üzünü qırxmamışdı”. O, alçaqdan dedi: “Çatdırın ki, o xəstədir”. Mən soruşdum: “Siz hara düşmüşünüz?” O dedi: “Elə həmin yerə, – dalınca da, – bunun fərqi yoxdur. Mən sabah səhər gələcəyəm”. “Mən ona təklif elədim ki, gözləsin, amma o heç bir cavab vermədən dönməyə getdi”.

Çorb, beləcə, öz xatirələrinin lap başlanğıcına qayıdırdı. Bu, çox ağır, şirin sınaq idi və artıq sona yaxınlaşırdı. Onların ilk birgəlik gecəsini keçirdikləri o otaqda yalnız bircə gecə keçirmək qalırdı ki, artıq səhəri gün bitəcək və onun obrazı tamamlanacaqdı.

İndi isə o, mavi qararıqlıqda bütün skamyalarında dumanlı qaraltılar sezilən bulvarla geri – mehmanxanaya qayıdarkən birdən anladı ki, yorğun olsa da, lampası olan və künc-bucağından xışiltılar eşidilən o otaqda tək yata bilməyəcək. O, meydandan keçib baş küçənin sıxlığına qarışdı və artıq nə eləyəcəyini bilirdi. Amma çox axtardı: belə ki, şəhər sakit və əxlaqlı bir yerdi,

sevginin satıldığı o gizli dalandan isə Çorbun xəbəri yox idi. Bir saat ələcsiz gəzib-dolaşmaqdan artıq onun dabanları gizildəyir, qulaqları uğuldayırdı ki, təsadüfən gəlib həmin dalana çıxdı və dərhal da onu səsleyən qadına yaxınlaşıb dişlərinin arasından: “Bir gecə”, – dedi.

Qadın başını yana əyərək çantasını yellədi və cavab verdi: “İyirmi beş”.

Çorb razılaşmaq işarəsi olaraq başını tərpətdi. Və yalnız xeyli sonra, təsadüfən ona tərəf baxanda gördü ki, qadın yıpranmış olsa da, yenə özlüyündə pis deyil və onun açıqrəngli, vurulmuş saçları var.

O, Çorbun düşdüyü mehmanxanada başqa kişilərlə çox olmuşdu və qaça-qaça pilləkəni düşən solğun bənizli, nazikburun qulluqçu dostcasına ona göz vurdu. Onlar dəhlizdən keçərkən qapılardan birinin arxasında çarpayının ağır-ağır və yeknəsəq cırıldığı eşidildi, elə bil, kimsə kötük bıçqılıyırdı. Bir neçə qapıdan sonra, başqa bir nömrədən yenə oxşar cırıltı eşidildi və bu vaxt qadın soyuq bir işvəylə dönüb Çorba baxdı.

Çorb dinib-danışmadan onu öz otağına gətirdi və dərhal da dərindən yuxu intizarıyla yaxasını açmağa başladı. Qadın ona lap yaxınlaşdı və gülümsəyərək soruşdu:

– Bəs bizim o kiçik hədiyyə nə oldu?

Çorb yuxulu və dağınıq halda ona baxdı və qadının nə demək istədiyini güclə anladı. O isə pulu alaraq səliqəylə çantasına qoydu və yüngülcə ah çəkib yenə yaxınlaşdı, saçını yelləyərək:

– Mən soyunum? – dedi.

– Hə, uzan, uzan, – Çorb mızıldandı, – səhər yenə verəcəyəm.

Qadın tələsik koftasının düymələrini açmağa başladı. Bu vaxt o, çəpinə hey Çorba baxır və onun qaraqabaqlığına bir qədər təəccüblənirdi. Çorb isə tələsik və necə gəldi soyunub yatağa girdi və üzünü divara çevirdi.

Qadın dumanlı şəkildə düşündü ki, yəqin, bunun bir hoqqası var. O, yavaşca köynəyini qatlayıb stulun üstünə qoydu. Çorb isə artıq bərk yuxuya getmişdi.

Qadın otaqda gəzinməyə başladı və görəndə ki pəncərənin yanına qoyulmuş sandığın qapağı bir az açıqdır, çömbələ-rək içindəkilərə göz gəzdirdi. Sonra çıpaq qollarını ehtiyatla irəli uzadıb, bir gözünü yumaraq əliylə yoxladı; bunlar necə gəl-di yığılmış qadın paltarları, corabları, hansısa ipək parça-mar-çaydı – elə gözəl qoxuyurdu ki, qadın bundan kövrəldi.

O ayağa qalxdı, əsnəyə-əsnəyə ombasını qaşdı və necə var eləcə – çıpaq, yalnız corabda – pəncərəyə yaxınlaşıb pərdəni araladı. Pərdənin arxasında çərçivə açıqdı və küçənin gözoşxayan dərinliyində opera binasının tını, Daş Orfeyin gecənin maviliyin-də seçilən qara çiyi və binaların qaranlığa doğru çəpinə uzanan dumanlı öndəmlərində bir sıra işıqlar görünürdü. Orada, uzaqda xırda, qara-qara qaraltılar qapılann parlaq keçidindən axışib çıx-a-raq, işıqlı pillələrin yanmdairəvi qatlarında qaynaşır və avtomo-billər öz fənlərini oynada-oynada onlara doğru şütüyürdü. Ge-diş-gəliş kəsilib işıqlar sönənəcən qadın durub tamaşa elədi, sonra pərdəni örtüdü və işıqları söndürüb, Çorbun yanında yata-ğə girdi. Yuxuya gedə-gedə fikirləşdi ki, məhz bu otaqda artıq iki dəfə olub və divardakı çəhrayı şəkil də yadındadır.

Heç bir saat yatmamışdı ki, son dərəcə qorxunc bir qışqırın onu yuxudan oyatdı. Qışqıran Çorb idi. O, gecənin bir vaxtı ayı-lılıb böyrü üstə çevrildi və yanında uzanmış arvadını gördü. Dəh-şətə gələrək var gücüylə qışqırdı. Ağ qadın kölgəsi yataqdan dik atıldı. O, tir-tir titrəyərək işığı yandıranda Çorb dolaşmaq mə-ləfələr içində arxası divara oturmuşdu və dəli bir panltı ilə od sa-çan bir gözü görünürdü. Sonra yavaş-yavaş üzünü açdı və qa-dını tanıdı. Qadın qorxu içində öz-özünə danışa-danışa tələsik köynəyini geyinirdi. Və Çorb rahat nəfəs aldı, başa düşdü ki, sı-naq bitmişdir. O, taxtın üstünə yığıldı və əlləri ilə tükü baldırır-nı sıxaraq laqeyd bir təbəssümlə qadına baxdı. Bu təbəssüm qadını daha da qorxutdu və o, yana çevrilərək tez axırıncı düyməsini düymələdi, ayaqqabısının qaytanını bağladı, əlini atdı ki, şlyapasını başına qoysun.

Bu vaxt dəhlizdən danışmaq və ayaq səsləri eşidildi:

– Amma onun yanında qadın var... – qulluqçu yazıq-yazıq təkrar eləyirdi.

Boğaz ləhcəli əsəbi səs isə təkrar eləyirdi:

– Axı mən sizə deyirəm o, mənim qızımdır.

Addımlar qapının arxasında dayandı. Sonra qapı döyüldü. Bu vaxt qadın masanın üstündən çantasını götürdü və qətiyyətlə qapını açdı. Onun qarşısında qatlama silindrli qoca bir cənab heyrət içində dayanmışdı, onun çiyi arxasından saçında duvaq olan gözüyaşlı, kök bir qadın boylanırdı, lap arxada isə rəngi qaçmış, balacaboy qulluqçu ayaqlarının ucuna qalxaraq gözləri bərəlmiş halda əliylə çağırış hərəkətləri eləyirdi. Qadın onun işarəsini dərhal anladı və qocanın yanından sivişib cəld dəhlizə çıxdı. Qoca isə yenə də çaşqın-çaşqın başını ona doğru döndərdi və sonra öz xanımıyla birgə içəri keçdi. Qapı örtüldü. Qadınla qulluqçu dəhlizdə qaldılar, qorxu içində bir-birinə baxa-baxa əyilib dinşəməyə başladılar. Amma otaqda sakitlik idi. Oradan heç bir səs gəlmirdi.

– Onlar susurlar, – qulluqçu pıçıldadı və barmağını dodaqlarının üstünə qoydu.

ANDREY PLATONOV

(1899–1951)

ÜÇÜNCÜ OĞUL

(*hekayə*)

Vilayət şəhərində bir qarı öldü. Qarının əri – təqaüddə olan yetmişyaşlı fəhlə teleqraf kontoruna gedib müxtəlif diyar və respublikalara eyni məzmununda altı teleqram göndərdi: “Anan öldü, gəl. Atan”.

Teleqrafda işləyən yaşlı qadın öz titrək əlləriylə uzun-uzadı pulu saydı, möhürlədi. Qoca yuxusuzluqdan qızarmış gözləriylə taxta pəncərədən matdım-matdım qadına baxır və öz dərdini qovmaq üçün düşünür ki, yəqin, bu süst və dalğın qadının da qəlbi sınıq, ruhu əndişəlidir – ya əri atıb, ya başqa dərdi var.

Buna görə ləng işləyir, pulları saya bilmir, diqqətini itirib; hətta adı iş üçün də insanın daxilən xoşbəxt olması vacibdir.

Teleqramları göndərdikdən sonra qoca evə qayıtdı; uzun stolun böyründəki kətildə, öz mərhum arvadının soyuq ayaqları yanında oturdu. O, tənbəki çəkir, öz-özünə kədərlə sızıldanır, qəfəsdə oyan-buyana hoppanan boz quşcuğazın tənha həyatına göz qoyur; hərdən astadan ağlayır, sonra toxtayan kimi oturur, cib saatını çıxarıb qurur, pəncərəyə baxır və düşünürdü ki, son günlər hava tez-tez dəyişir: gah yarpaq tökümü başlayır, gah tənbel-tənbel lopa qar yağır, selləmə yağış tökür, gah da ulduzlar kimi soyuq günəş sönük işıq saçır; qoca beləcə düşünerək oğullarının yolunu gözləyirdi.

Böyük oğlu birinci olaraq aeroplanla uçub gəldi. Qalan beş oğlu ata evinə iki gün ərzində toplaşdı.

Onlardan biri, yaşca üçüncü oğlu altıyaşlı qızını da gətirdi və bu qızıçğaz indiyəcən babasını görməmişdi.

Stolun üstünə uzadılmış ana artıq dörd gün idi onların yolunu gözləyirdi; meyitdən ölüm qoxusu gəlmirdi, çünki xəstəlik bu bədəni qurquru qurutmuş, üzüntü və aclıq onu hər cür xıltan təmizləmişdi. Oğullarına bol və sağlam həyat bəxş etmiş qarı özü üçün xəsisçəsinə xırdaca, qənaətə alışmış bir bədən saxlamış və lap miskin görkəmdə də olsa, uzun müddət onu qorumağa çalışmışdı ki, sağ qalıb sevə bilsin, onlarla fəxr etsin.

İyirmi yaşından qırx yaşınadək olan zorba kişilər stolun üstündəki tabutu səssizcə dövrəyə aldılar. Onlar altı nəfər idi, yeddincisi ən kiçik oğlundan da boyca balaca və zəif olan ataydı. O, qucağında nəvəsini tutmuşdu; qızcığaz ölüdən – qıpqırmızı gözləriylə altdan-altdan onu süzən tanımadığı qarıdan qorxduğu üçün gözlərini yummuşdu.

Qarının oğulları sısqa, xəsis göz yaşları ilə səssizcə ağlayır, üz-gözlərini əyirdilər ki, bu kədərə hönkürmədən dözə bilsinlər. Ata artıq ağlamırdı, göz yaşlarını hamıdan əvvəl tək-tənha ağlaya-ağlaya qurutmuşdu, indi də gizli həyəcan və yersiz sevincdə öz pəhləvan cüssəli oğullarına göz qoyurdu. Onlardan ikisi dənizçi – gəmi komandiri; biri – Moskvada aktyor, biri (kiçik qızıyla gələn) – fizik idi; ən kiçik oğlu aqronomluqda oxuyurdu, böyük oğlu isə aeroplan zavodunda sex rəisi işləyirdi, sinəsində orden – “Fəhlə ləyaqətinə görə” – vardı. Altı oğul və yeddincisi – ata ölmüş ananın yanını kəsdirib dumuşdu; oğlanlar öz kədərlərini, öz uşaqılıq xatirələrini bir-birindən gizlədərək, səssizcə ağlayırdılar; uzun illər idi ki, onlar harada olurlarsa olsun, lap min verstlərlə məsafədən də anadan güc almışdılar. İndi ana cansız cəsədə dönmüşdü, bir daha onları sevə bilməyəcəkdi – laqeyd və yad bir qarı kimi uzanmışdı, pis-pis susurdu, elə bil, onlardan küsmüşdü, ya zəhləsi gedirdi...

Onun hər bir oğlu indi özünü yalnız və təhlükədə hiss edirdi: elə bil, haradasa, qaranlıq bir çöllükdə, köhnə, kalafa evin pəncərəsindən qara çıraq yanırdı və bu çıraq gecəni, uçuşan böcəkləri, mavi otu, mığmığa dumanını, sahiblərinin atıb getdiyi daxmada xəlvəti ömür sürən uşaqılıq dünyasını qüssəli sarı işığa boyamışdı; bir vaxtlar bu daxmada bu qarı həmişə açıq

qalırdı. Açıq qalırdı ki, bu evdən çıxanlar oraya maneəsiz qayıda bilsinlər. Amma heç kəs qayıtmadı. İndi, elə bil, pəncərədə yanan işıq birdən-birə sönmüş, gerçəklik xatirəyə dönmüşdü.

Qarı öləndə ərinə vəsiyyət etmişdi ki, keşiş cənazə evdə ikən oxusun, meyiti evdən çıxaranda və qəbrə qoyanda isə keşişsiz də ötürmək olar, belə olsa, oğulları inciməz və cənazəni son mənziləcən yola sala bilərlər. Qarı Allaha inanmaqdan çox, istəyirdi ki, ömrü boyu sevdiyi əri duaların qüssəli zümzüməsi, cənazənin baş tərəfində yanan şamların işığı altında onun üçün daha çox xiffət çəkib kədərlənsin; o, bu həyatla təntənəsiz və xatirəsiz vidalaşmaq istəmirdi. Oğulları gəldikdən sonra qoca neçə saat keşiş axtardı, axırda axşamüstü bir nəfəri tapıb gətirdi – o da qocaydı, adi qaydada geyinmişdi, əynində ləbbadəfilan yox idi, yalnız pəhriz yeməyi yediyindən sağlam rəngi, diri gözləri vardı. Keşiş böyründə hərbi komandir çantası ilə gəlmişdi; çantada ruhani ləvazimatları – möhür, nazik şamlar, İncil və zəncirdən sallanan buxurdan vardı. O, cəld şamları tabutun ətrafına düzüb yandırdı, xəbərdarlıq etmədən buxurdanı üfürüb tüstülətdi, İncili açıb, dua mızıldamağa başladı. Otağa toplaşmış oğlanlar ayağa durdular, Allaha inanmasalar da, dua oxunanda oturmuş olduqları üçün özlərini nəse narahət hiss elədilər. Onlar tabutun önündə tərپənməz dayanıb, gözlərini yerə dikmişdilər. Ləbbadəsiz qoca keşiş tələm-tələsik, az qala, istehzalı səslə xırdaca ağıllı gözləriylə mərhum qarının pəhləvan oğullarına baxa-baxa dua oxuyur, aradabir mızıltıya keçirdi. O, mərhum qarının zorba və qaraqabaq oğullarından ehtiyat etsə də, qəlbində onlara qarşı anlaşılmaz hörmət duyurdu. Ürkməşəydi, lap həvəslə mirt vurur, ağıllı fikirlər yürüdər, onların rəğbətini qazanmağa çalışardı. Amma qaradaşlar susurdular; heç biri, hətta qarının əri də xaç çevimirdi. Elə bil, ibadətə onlara heç bir dəxli yox idi, sanki, onlar tabutun fəxri qarovulunda durmuşdular.

Keşiş dua mərasimini bitirdi, tabutun ətrafında yanan şamları üfürüb söndürdü, dini ləvazimatları təzədən komandir çantasına yığdı. Qarının əri onun ovcuna pul basdı və keşiş daha ləngimədi, ona milçək qədər məhəl qoymayan altı pəzəvəng

kişinin arasından qorxa-qorxa sivişib, qapının arxasında görünməz oldu. O, məmnuniyyətlə bu evdə xeyrata qalar, müharibələr və inqilabların perspektivindən danışar, heç cür yol tapa bilmədiyi yeni dünyanın nümayəndələri ilə görüşdən uzun müddət təsəlli tapardı; o, təkcanına nəsə bir qəhrəmanlıq etmək istəyirdi ki, təzə nəslin dairəsinə daxil olub parlaq gələcəyə adlasın, hətta yerli aerodroma müraciət etmişdi ki, onu oksigen maskası olmadan ən böyük hündürlüyə qaldırıb oradan paraşütlə aşağı buraxsınlar; amma kişiyə məhəl qoyan olmamışdı.

Axşam ata dib otaqda altı yer saldı, nəvəsini isə mərhum arvadı ilə qırx il yastığa baş qoyduğu dəmir çarpayıda, öz yanında yatırdı. Çarpayı tabutun qoyulduğu böyük otaqda idi. Oğulları o biri otağa keçdilər. Onlar soyunub yatağa girənəcən ata qapının ağzında dayanıb gözlədi, sonra qapını kip örtdü və hər yerdə işıqları söndürə-söndürə nəvəsinin yanında yatmağa getdi. Qızıcığaz adyalı başına çəkib geniş yataqda tək yatmışdı.

Qoca gecə ala qararlığında bir müddət səssizcə dayandı; pəncərədən içəriyə göyünmü, yağın qarınmı sönük işığı süzülürdü. Qoca hansısa uzaq sirlə xışıltıları dinşədi, sonra qapağı açıb tabuta yaxınlaşdı, arvadının soyuq əllərini, alınını, dodaqlarını öpdü və dedi: “İndən belə istirahət elə”. O, ehmalca qızıcığazın yanında uzandı və gözlərini yumdu ki, ürəyi hər şeyi unutsun. Bir az mürgülədi və yenə qəfildən oyandı. Oğullarının yatdığı otağın qapısı altından işıq düşürdü – orada işığı yandırmışdılar, ucadan danışıq, gülüşürdülər.

Səs-küydən qız yerində qurcalanmağa başladı, ola bilsin, yatmamışdı, intəhası, gecənin və ölmüş qarının xofundan başını adyalın altından çıxarmağa qorxurdu.

Böyük oğul öz tox və güclü səsiylə son kəşf olan metal təyarə pərlərindən heyranlıqla danışırdı. Dənizçi-qardaşlar əcnəbi limanlarda baş vermiş əhvalatları yada salır, aradabir atalarının onların üstünə saldığı, uşaqılıq dövründən qalma köhnə adyalları təzəylə müzakirə edərək ucadan gülürdülər.

Adyalların yuxarısı və aşağısına “baş” və “ayaq” sözləri yazılmış bez zolaqları tikilmişdi ki, uşaqlar onu düzgün örtsünlər, ayaqların olduğu çirklə, tərlə təərəfi başlarına çəkməsinlər. Sonra

dənizçilərdən biri uşaqlıqda olduğu kimi, aktyorla süpürləşməyə başladı, şitənib stulu aşırıdılar. Bir anlığa otağa sükut çökdü, gülüşənlər uşaq kimi qorxub pusdular, sonra görünür, yadlarına düşdü ki, anaları ölüb, heç nə eşitmir, onları cəzalandıran olmayacaq və yenə şitəndilər. Böyük oğul aktyordan xahiş elədi ki, astadan mahnı oxusun; axı o, Moskva mahnılarına yaxşı bələddir. Aktyor dedi ki, birdən-birə elə-belə oxumaq çətindir. “Yaxşı, – dedi, – üzümə bir şey örtün, yoxsa utanıram”. Nəyləsə onun başını örtüdü və “pərdə dalında” oxumağa başladı. O oxumaqda ikən, kiçik qardaş nəsə elədi, o biri qardaş çarpayından guppultuyla yerə dəydi. Hamı gülüşdü. Elə ucadan güldülər ki, qaranlıq otaqda qızcığaz başını adyalın altından çıxarıb çıxırdı:

– Baba! Ay baba! Yatmısan?

– Yox, qurban olum, yatmamışam, oyağam, – qoca yatmadığını bildirmək üçün yalandan öskürdü ki, oğulları eşidib narahat olmasınlar.

Qızcığaz daha dözməyib hiçqırdı. Qoca onun üzünü tumarladı – uşağın sir-sifəti göz yaşı içindəydi.

– Bu nədir, olmaya, ağlayırsan? – qoca pıçıltı ilə soruşdu.

– Nənəyə yazığımı gəlir, – qızcığaz dedi. – Hamı yaşayır, hamı gülüşür, təkçə o ölüb.

Qoca dınmədi. Fısıldayıb, ehmalca öskürdü. Qızcığazı qorxu bürüdü, o dikəlib oturdu ki, babasının üzünü görə bilsin, öyrənsin ki, o yatıb, ya oyaqdır. Qızcığaz babasının əprimiş üzünə bir xeyli baxıb soruşdu:

– Bəs nə üçün sən ağlayırsan? Görürsən, mən daha ağlamıram.

– Ağlamıram, məndən tər axır.

– Sən qarı üçün darıxırsan? – qızcığaz dedi. – Yaxşısı budur, ağlama, sən qocasan, tezliklə öləcəksən, onsuz da, onda ağlaya bilməyəcəksən.

– Yaxşı, ağlamayacağam, – qoca astadan dedi.

Səsli-küylü otağa qəfildən sükut çökdü. Bundan əvvəl oğlanlardan biri nəsə söylədi. Qoca onun səmindən üçüncü oğlunu – alim-fiziki, qızcığazın atasını tanıdı. Bayaqdan onun səsi

çıxmırdı: o heç nə demir və gülmürdü. Görünür, indi qardaşlarına elə söz demişdi ki, onlar nəinki gülüşmür, heç cıncıqlarını da çıxarmırdılar.

Az sonra otağın qapısı açıldı və oradan gündüzlər geyindi-yi kimi üçüncü oğul çıxdı. O, tabutdakı anasına yaxınlaşdı, onun heç kəsə qarşı bir hiss ifadə etməyən cansız üzünə tərəf əyildi...

Gecə yarıdan keçmişdi, xoflu bir səssizlik idi. Bomboş küçə kirmişdi. O biri otaqdan da səs-səmir gəlmirdi: qardaşlar ilbiz kimi qınlarına çəkilmişdilər. Qoca da, qızcığaz da tabutun üzərinə əyilib donmuş adamı səksəkə içində, hətta nəfəs almağı da unudaraq izləyirdilər.

Üçüncü oğul birdən dikəldi, qaranlıqda əlini uzatdı, tabutun qırağından yapışdı, amma yenə müvazinətini saxlaya bilmədi, tabutu stolun üstüylə azca sürüdü, son anda tabut aşmasının deyə əlini çəkdi və yerə yıxıldı. Başı taqçılıyla yad adam başı kimi taxta kətilin qırağına dəydi, amma onun heç cıncığı da çıxmadı, yalnız balaca qızı zil səslə çağırdı.

Beş qardaş alt tuman-köynəkdə yüyürüb gəldilər; onu qaldırıb öz otaqlarına apardılar. Bir azdan üçüncü oğul özünə gələndə o biri qardaşlar artıq forma və paltarlarını geyinmişdilər, baxmayaraq ki hələ gecə saat ikinin yarısı idi. Onlar tək-tək, xəlvətcə evə, həyətə, evi dövrələyən qaranlığa səpələndilər və orada yalnız özlərinin anladıqları sözləri pıçıldaya-pıçıldaya ağladılar, sanki, anası hər birinin başı üzərində dayanmışdı, onu eşidir, ölməklə öz övladını qüssələnməyə vadar etdiyi üçün xəcalət çəkirdi...

Səhərisi altı oğul tabutu qov kimi çiyinlərinə qaldırıb ananı son mənzilə apardı. Qoca isə qızcığazı qucağına alıb onların arxasınca getdi. O artıq öz qarısı üçün xiffət çəkməyə öyrəşmişdi və indi ürəyində qürrələnir, öyünürdü ki, onun özünü də bu pəhləvan cüssəli kişilər dəfn edəcək.

VİKTOR ASTAFYEV

(1924–2001)

ƏSGƏR VƏ ANA

(hekayə)

Lələkdən yumşaq olan nədir?

Ana ürəyi.

Daşdan bərk olan nədir?

Ana ürəyi.

Qadın əlini vedrəyə salıb bir ovuc yulaf götürdü və dəni nazik şırımla barmaqları arasından sovurdu. Toyuqlar qar burulğanı kimi onun ətrafını aldılar. Onlar qanadlarını çırpır, qaqqıldasır, hətta dimdikləşməyə də macal tapırdılar.

Mən onun təkəcə əlini, bir də kürəyini göürdüm. Kürəyi azca donqar olduğundan xalətə qalxmışdı, hiss edirdin ki, ixtiyar bir qadındır. Əli, elə bil, qranitdən yonulmuşdu; özünü də elə səylə yonulmuşdu ki, üzərindəki xırda və iri damarlar belə gözə çarpırdı. Təəccüblüdür ki, bu əllər necə də zərif hərəkətlər edə bilirdi.

Quşabaxan qadın qalan yulafı ovcuna boşaltdı, təcrübəli səpici kimi qolaylanıb dəni qabağına səpdi. Mən nə isə həyəcanlandım. Buna bənzər bir əli mən haradasa görmüşdüm.

Quşabaxan qadın qanun-qaydanın ziddinə olaraq ördüyü güllü ləçəyini səliqəyə saldı və sərgiyə gələnlərə toyuqlar barədə danışmağa başladı. Toyuqlar isə taraqqaturluqla dimdiklərini işə salmışdılar.

Quşabaxan sözünü bitirəndə soruşdum:

– Anacan, siz hansı vilayətdəsiniz?

– Kaluqadanam. Orada olmusunuzmu?

– Olmuşam. O yerlərdə vuruşmuşam. Bəlkə də, elə sizin kəndinizi almanlardan xilas etmişəm.

O, kəndin adını söylədi. Yox, mən bu kənddə olmamışdım. Ancaq buna oxşar, üzü dərin qırıqlı, göy gözləri çuxura düşmüş bir qadın xatirimdə canlandı. Əgər həmin o qadına rast gəlmək mənə qismət olsaydı, mən indi quşabaxan qadına dediyim eyni sözləri ona deyərdim.

– Demək, olan-olub, ötüb-keçib, eləmi?

O, mənim sualımı öz düşündüyü kimi yozdu:

– Əlbəttə, olan-olub, ötüb-keçib, sərgiyə də öz toyuqlarımla düşmüşəm, indi çörəyi də çox alırıq, – yavaşca, məlahətli səslə cavab verdi.

Onun bu qısa cavabında o qədər təmkinlik, sakitlik hiss edirdin ki, istər-istəməz daha dərin, başqa bir məna duyurdun. Sanki, o, bununla bildirmək istəyirdi ki, başqa cür ola da bilməz. Rus eli nə qədər müharibələr, nə qədər od-alov görmüşdür, ancaq o, yenə xalqın zəhməti ilə mövcud olmuş və mövcuddur da!”

Quşabaxan qadının başı yenə də öz işinə qarışdı. Mən isə dərinliklərində hələ də göy çiçək rəngi görünən solğun gözlü qadına baxır, baxırdım. Özlüyümdə həmin o qadın haqqında fikirləşirdim, o qadın ki, müharibənin ağır, dəmir təkəri onun ürəyinin üstündən keçib-getmişdi...

O zaman mən çox cavandım. Yadımdadır, sizə söyləmək istədiyim görüşdən bir az əvvəl üzümü ilk dəfə hərbi xəstəxananın dəlləyi qırxdı. Sonradan bildim ki, qadın məndən xoşu gəldiyi üçün üzümü qırxıbmiş. O vaxtlar üzümdə tək-tək tük vardı. Ancaq, görünür, onun əli yüngül imiş; necə əfsunladısa, üzümü sıx tük basdı, indi, əgər bircə həftə saqqalıma dəyməsəm, öz doğma uşaqlarım məni tanımazlar.

Yadımdadır, hərbi xəstəxanadan çıxanda qarnım tox, üzüm qırxılmış, özüm də gümrah idim. İçərisində heç nə olmayan balaca çantamı belimə atıb, qumqumanın torbasını da toqqamdan asıb ön cəbhəyə gedirdim, yol uzununu da qəmli gözləri olan o güləyən qadını və hərbi xəstəxanadakı qayğısız həyatımı xatırlayırdım.

Qumqumanın torbasından bir azca cecə arağının qoxusu gəlirdi. Arabir hərbi üçün şüşə qumqumanı icad edən adamın qarasına ağzıma gələni deyirdim. Axı mənə “xoşlayan” qadın canı qızdırın bu cecə arağını almaq üçün axıncı qəpiyini vermişdi, mən isə onun dadına baxmadan lənətə gəlmiş şüşəni vurub sındırmışdım. Bədbəxtlikdən, hava da elə idi ki, xəstəxana şəraitinə alışıb və bir az da tənbelləşmiş əsgəri ruhlandırın bir şey olmasaydı, o üzülərdi.

Mənə elə gəlirdi ki, boz səma pilotkama toxunur. Yuxarıdan nə isə tökülür, qəm-qüssə yağır. Yağsa, dərd yanı idi. Belə havada yad yollarda palçıq tapdalamaqdansa, gərək evdə oturub kitab oxuyasan, heç olmasa, səngərdə eşmə çəkəsən, vaxtı birtəhər öldürmək üçün hər dəfə Allah bilir haralarda ilişib yubanmış starsınanı könlün istədiyi qədər söyəsən. Sonra da ki fürsət (biz təsərrüfat alayının arabasını və mətbəxini belə adlandırdıq) düşən kimi bir qazança noxudlu ət yeyib xor-xor yatasan.

Eh, bizimkilər nə uzaq getmişdilər!

Getdikcə gedirəm, ancaq hələ top-tüfəng səsi eşitmirəm, heç olmasa, şoseyə çıxsaydım, bir maşın haylayardım...

Çəkmələrimə palçıq yapışmışdı. Ayaqlarıma nəm keçmişdi. Çəkmələrim köhnə idi, çox işlənmişdi. Mənim elə hər şeyim köhnə idi. Özüm də köhnə idim, küknar kükürdü kimi uzanan bu tutqun gün də...

Müharibədə boz-bulanıq gün adı həyatdakından daha çox olur. Görünür, elə bunun üçün də yağmurlu, sanki, aşağı enmiş səma mənə belə əzirdi.

Qəliz palçığın içərisində gəzən səngər dostlarım təsəvvürümdə canlandı. Kimi tüfəngli, kimi çiyində “Peteer”, kəmərinə patrondaş, əzik-üzük qazança, kürək və başqa şeylər, pis havada həmişə olduğu kimi kəmərin altı da boş! Hey irəliləyirlər, heç bilmirlər ki, bu gün yemək, qurunmaq onlara müyəssər olacaqdımı, ya elə yaş-yaş yıxılıb yatacaqdılar, heç olmasa, yatacaqdılarımı, havanın açılmasını görmək onlara qismət olacaqdımı? Əzizim, belə bir müharibədə piyada qoşunda olmaq və sağ qalmaq çox çətin məsələ idi. Olduqca çətin idi! Mənə iki dəfə yaralamışdılar. Hərbi xəstəxanaya düşmüşdüm.

Üçüncü dəfə qurtaracaqdımmı? Üç – əsgər bunu nəhs rəqəm sayır. Almaniya hələ çox vardı, qələbə isə bundan da uzaqda idi. Burasını da deyim ki, mən doyunca döyüşmüşdüm, arxa cəbhədə olmağa, necə deyərlər, ixtiyarım vardı. Bunun üçün “Geriyə dön!” əmri kifayət idi. Rəhmətlik serjant Rüstəm belə komanda verməyi sevərdi. İş burasındadır ki, mən hərbi xidmətə yaramırdım. Yaxıdakı köçürmə məntəqəsinə gedib sarğı kağızında yazılmış arayışı göstərsəydim, məni zavodlardan, ya yol quran hissələrdən birinə göndərəcəkдилər. Bəlkə, lap doğma şəhərimizə də düşə bilərdim, orada zavod çoxdur...

Vallah, bu dünya çox qəribə qurulub! O dəfə hərbi xəstəxanadan çıxanda hər şey öz qaydasında idi. Paltarlarım, çəkmələrim təptəzə idi. Hətta qayışım belə at tapqırı kimi iplikdən də olsa, hər halda, təzə idi. Amma bir zalım oğlunun gülləsi yumşaq ətimi yaralamaqdansa, sümüyümü sındırdı, məni hərbi sıradan çıxardı, indi də gedib ya kərpic, ya da sabun bişirməliyəm. Madam ki ikincidərəcəli döyüşçüyəm, demək, tumanımdan tutmuş pilotkama kimi hamısı “köhnə” olacaq, hətta əlimə verilmiş arayışı da elə kağızda yazıblar ki, müharibədən əvvəl mağazada buna siyənək balığı bükməyə utanardılar. Qumquma şüşədən, azuqə də birçə günlükdür. Köçürmə məntəqəsinə çatana kimi bəsdir, heç tənəkə qumquma da lazım deyil...

Belə fikirlərdən əsəblərim gərilməşdi, özüm də necə yerimışdimsə tamam palçığa batmışdım. Hirsimdən hərbi xəstəxana rəisinin dalınca o ki var döşədim, söz yox ki, sonra da keçdim Hitlerə... Onu görüm ölüsünə tabut tapılmasın.

Uzaqda işıq göründü, o an da söndü. Mən birdən ayıldım və bilaixtiyar ətrafa göz gəzdirdim. Ancaq bir ins-cins yox idi, işıq da daha görünmürdü. Lap ürəyim sıxıldı, narahat oldum. Gözlərimi qarşıya zillədim: işıq bir də görünsəydi, sevincimdən çıxırmağa hazırdım. Axı işıq olan yerdə adam da var. Adam arasında olsam, bu üzücü fikirlər də məndən əl çəkər, mütləq əl çəkər, bu ürəyi yandıran kin-küdurət də! Tez, lap tez özümü insanlann yanına salmalı idim. Addımlarımı yeyinlətdim, lap qaçırdım. Sakit kəndin kənanna çatanda sinədolusu nəfəs aldım, alnımın tərini sildim. Görəsən, nə səbəbə mən özümdən belə

çıxmışdım? Yorulmuşdum yəqin, müharibə məni yormuşdu, hamı müharibədən yorulmuşdu. Çox ağır şeydir müharibə!

Müharibə bu kəndin kənarından keçmişdi. Bəzi evlər uçmuş, bəzisi yanıb külə dönmüşdü. Ağacların çoxu sınımışdı, bostanlarda top gülləsindən xəndəklər, səngərlər açılmışdı. Ancaq bəzi daxmalarda pəncərə taxtalarının və gış pərdələrin arasından süzülən işıq zolağından bilinirdi ki, burada adam yaşayır. Onlar pəncərə taxtalarını bağlamaq adətini hələ də yadırgamamışdılar, işığı da tez yandırırtdılar. Deyəsən, uzaqdan gözümə işıq dəyəndə kimsə gış pərdəsini qaldırmışdı.

Kəndin lap kənannda sıx fındıq ağaclarının və üç əyri armud ağacının arxasından bir daxma görünürdü. Zaman onu torpağa yastılatmış, damını yosun basmışdı. Payalardan düzəldilmiş həyət qapısına əl dəyən kimi yıxıldı, demə, qapının həcəməsi yoxmuş. Mən qapını əvvəlki yerinə qoyana kimi daxmadan bir qadın çıxdı və artırmada dayandı:

– Nə istəyirsiniz? – o, sərt səsle, ehtiyatla soruşdu və çuxura düşmüş gözləriylə məni başdan-ayağa süzdü.

Yəqin ki, mənim dar şinelim, kirlə sarğılarım və qumqumamın torbası ev sahibinə şübhəli görünmüşdü.

– Hərbi xəstəxanadan çıxmışam... Yatmaq üçün bir gecəliyə yer istəyirəm...

Qadın kal səsle:

– Yatmaq üçün yerim yoxdur! – dedi və gözlərini döndərdi, – mənim evim elə yer deyil.

– Mən sizi narahat etmərəm, – əsgərlik təcrübəmə əsasən inad edib əl çəkmədim.

– Bax, o başa get, oradakı daxma daha təmizdir.

– Xalacan, ayaqlarım getmir!

– Gedər, hələ cavansan.

– Yaralı əsgəri qovursunuz, eh, ay xalal..

Bu sözlər arvada təsir etdi.

– Deyirsən də... – yana çəkilib mənə yol verdi.

Mən dəhlizə keçdim, kandardakı köhnə sıyrıqlı şalvara ayaqlarımı silib adət olunmuş qayda da dedim:

– Salaməleyküm, xeyirxah insanlar!

Cavab çıxmadı. Çox qəribə idi. Adətən, cəbhəyə yaxın olan kəndlərdə ev çatışmırdı, buna görə də hər daxmada iki, ya üç ailə yaşayırdı. Mən neçə-neçə əsgər yola salmış şinelimi çıxartdım və ikonasız mehrabın altındakı skamyada oturdum; ikonaların yerində dördbucaq ləkələr qalmışdı.

Ev sahibi içəri girdi.

– Kənddə çox adam qalıb?

– Çox. Altıya kimi daxma salamatdır. Hamısı da ağzına kimi doludur.

– Bəs sizinki niyə boşdur?

– Mənimki belədir, – o, hirsli sözümlü kəsdi və kartof soymağa başladı. Onun kartof soymasından asanlıqla bilmək olurdu ki, bu qadın insan qiymətini biləndir və qənaət etməyi bacarır. Kartof qabığı bıçağın altından şərid kimi çıxırdı. Adama elə gəlirdi ki, nə kartof, nə də bıçaq hərəkət edir. Əlləri o qədər cəld işləyirdi ki, yalnız güclə qulağa çatan xışıltı eşidilirdi.

Biz ailədə doqquz dəcəl idik, anam kartofun qabığını beləcə cəld, ancaq bundan da nazik soyardı.

Ana!.. Anam!.. gözlərimi yumdum. Budur, o, qarşımda durub – darsinəli, iri qarnı zədəli, həmişə işlə məşğul, həmişə qayğılı. Görən bizsiz günü necə keçir? Mən evdən gedən beşinci övladı idim. Qızlar isə çoxdan ər evinə köçmüşdülər. Beş nəfərdən üçünün ölüm kağızı gəlmişdi. Bu kağızlar çörək kartoçkaları ilə bir yerdə anamın yastığı altına qoyulmuşdu. İndi, bəlkə, dördüncüsü də oradadır. Müharibədə hər gün adam qırılır. Bəlkə, beşincisi də, yəni mənimki də yastığın altına düşəcək. Onda anama, onsuz da, cod görünən yastığı lap dəmirdən sərt olacaq və yazığın yanaqlarını ağcaqayın közü kimi yandıracaq.

Ev sahibəsi kartofu çuqun qazana elə tökdü ki, səsinə fikrimdən ayıldım, tənbəki kisəsi üçün cibimə əl atdım. Maxorkanın tünd iyi daxmaya yayılanda qadın birdən burnunu çəkdi və onun dərisi çatlamış, damarlı əlləri bir an hərəkətsiz qaldı. Bu əllər mənə yenə anamı xatırlatdı. Buna görə də danışmağa başladım:

– Deməli, sizin yaxın qohum-əqrəbanız da yoxdur? – Özlüyümdə isə fikirləşirdim ki, xəbərsiz-ətərsiz, birdən-birə, özü də sapsağlam qayıtsam, evdəkilər necə sevinərlər.

– Bilirsən nə var: gecələməyə gəlmişən, yıxıl yat! – ev sahibəsi dedi və vedrəni götürüb çölə çıxdı.

Mən onu nəzərlərimlə ötürdüm və pəncərəyə sanı baxdım. Bir qarın o yandan ona tərəf gəlirdi, dayanıb əlini gözlərinin üstünə tutdu, sonra da gözlənilmədən tüpürüb o biri səkiyə keçdi.

Burada nə isə vardı!

Mən şəkləndim, otağı bir də diqqətlə nəzərdən keçirdim.

Baxımsızlıq hiss olunurdu, hər yeri toz basmışdı, hər şey çürümüş, sınıb dağılmışdı. Ətrafdakı şeylərlə uyuşmayan nikelli çarpayının üstündən iki şəkil asılmışdı. Biri gümrəh bir kişi, o biri isə qadın şəkli idi – mən ev sahibəsini çətinliklə tanıdım. Onlar bir-birindən aralı asılmışdı, ağardılmış divarda, ortada ləkə görünürdü. Yəqin, bu yerdə vaxtilə üçüncü portret varmış.

Ev sahibəsi su gətirdi. Mən diqqətlə onu nəzərdən keçirdim. Üzdən ona əllidən az yaş vermək olardı. Enlikürək, ucaboy, arıq bir arvad idi. Yuyulmaqdan bozarmış, üstündəki gülləri güclə seçilən yaylığını qaşlarına kimi çəkmişdi. Elə bil, nəse itirmişdi və çalışırdı yadına salsın ki, harada, nə vaxt itirmişdi.

Arvad baltanı götürüb çölə çıxdı. Mən dəhlizdə ona yetdim.

– Anacan, bircə dəqiqə! Verin, əl-qolumu açım...

– Sən nə istəyirsən axı? Yatmağa gəlmişən, yat da...

– Verin, verin, anacan! Əsgər gərək vətəndaşlarına kömək edə.

– Nə zəhlətökən adamsan...

Axır ki, baltanı verdi, özü daxmaya qayıtdı.

Malalanmış anbarın divarları güllədən, qəlpədən dəlik-dəşik olmuşdu. Burada bir neçə qurumuş alma ağacı və top gülləsindən sınımış gilənar ağacı vardı. Canlı aləmdən heç yerdə əsər-əlamət yox idi. Peyinə bulaşmış payanın üstündəki yaş toyuq lələkləri və gicitkən kolları arasına düşmüş gözsüz toyuq başı canlı aləmin yeganə əlamətləri idi.

Dumanlı, ancaq hələ sönməmiş qəzəb yenidən məni üstələdi. Baltanı götürüb tələsik odun yarmağa başladım. Yardım, yardım, birdən baltanın küpü sapından çıxdı, az qala, alnıma dəyəcəkdə.

– Belə də karastı olar!

Arxamda kimsə hırıldadı. Çöndüm. Alçaq çəpərin o üzündə xoruz kimi uzunbaldır, paltarında cürbəcür yamaqlar olan bir oğlan dayanmışdı. Palçığa bulaşmış ayaqlarına, elə bil, “içigi” geyinmişdi.

– Nəyə baxırsan? – soruşdum. – Balta qazançana dəysəydi, birbaşa Allahın yanına, behiştə təşrif aparmışdın.

Oğlan burnunu çəkərək ayağı ilə ayağını qaşdı:

– Çox qorxutma, qorxan deyiləm!

– Sən bir igidə bax!

Bu sözümlə cavab olaraq oğlan dedi:

– Gecələmək üçün ora niyə gedib çıxdın? Burada faşist anası yaşayır.

Tələsik dedim:

– Bir dayan, dayan! Necə yəni faşist anası?

– Faşist anası da! Onda bilmədiyini yerə baş soxm! – Görünür, üzümün ifadəsindən oğlan məsələnin nə yerdə olduğunu izah etmək lazım gəldiyini başa düşdü. – Onun oğlu cəbhədən qaçıb polisliyə düzəlmişdi. Bizimkilər onu bax oradaca tutub işini bitirdilər, – oğlan əlini çölə sarı uzatdı.

Nəhayət, işin nə yerdə olduğunu başa düşdüm. Halım dəyişdi. Ancaq mən bərkədən-boşdan çıxmış əsgər idim, buna görə də sakit danışmağa çalışdım:

– Bilirsən nə var, balaca, ağzına gələni danışmaqdaysa, bir balta gətirsən, daha yaxşı olar.

Oğlan kaxıxmış halda üzümə baxdı və götürüldü. Əlimi qeyri-iradi şalvanımdakı balaca cibimə vurdum, hərbi xidmətlərdən azad olduğum barədəki arayış həmin cibimdə idi. Ancaq bu zaman oğlan qayıdıb gəldi və mənə qəşəng bir balta uzatdı.

– Sındırmayasan ha, babamın baltasıdır, – mızıldadı və nədənsə, gözləri əllərimə zilləndi.

– Yaxşı, – dedim və ev sahibəsinin baltası üçün dəstək yonmağa başladım.

Bir vaxtlar mən jonqlyorluq etməyi xoşlardım, buna görə də dəfələrlə ovuclarım yaralanmış halda anamın üstünə qayıtmışdım. Əllərimi sarıdıqdan sonra peysərimə bir şapalaq çəkib yola saldığından cəmisi iki-üç il keçmişdi. Ancaq bu gün bu

kənddə ötən günlər mənə o qədər əlçatmaz və uzaq göründü ki, xatirələri qovalamaq üçün başımı silkələdim. Onlar həmişə ən namünasib vaxtlarda məni yaxalayırdı. Ovcuma tüpürüb hər iki baltanı atıb-tutmağa başladım, hər dəfə də dəstəklərindən yapışırdım.

– Aydındır?

– Çox gözəldir! – oğlan heyran-heyran pıçıldadı və görünür, həyəcanlandığından yenə bir ayağı ilə o biri ayağını qaşdı: – Əmi, ay əmi, gəl bizdə yat, evimiz elə istidir ki! Duza qoyulmuş almanız da var. Gedirsən, hə?

– Balaca, aldada bilməzsən, gedəsi deyiləm, – cavab verdim və albalı ağacının korlanmış gövdəsini yonub düzəltmək üçün işə girişdim.

Biz şam edib yatmağa hazırlaşanadək tutqun gün gözə çarpmadan axşam ala-toranına qarışdı. Ev sahibəsi nə süfrə başında, nə də sonra bir kəlmə də olsa, dinib-danışmadı. Mən də onu daha sorğu-suala tutmadım, eşmə düzəldib çölə çıxdım.

Gərək bu evdən çıxıb gedəydim. Həmin oğlangildə məni bundan qat-qat səmimi qarşıladılar. Ancaq mən belə hərəkət edə bilməzdim. Ürəyim qısılırdı. Məni nə isə sıxır, əziyyət verirdi, bilmirdim ki, nə edim, ev sahibəsi ilə nədən danışım. Ancaq mən burada qalmalı idim. Niyə? Nə üçün? Burasını izah edə bilməzdim. Mən cavandım və buna görə də yalnız hiss edirdim, izah edə bilmirdim.

Eşməni çəkə-çəkə fikirləşirdim. Ətrafda hər şey mürgü döyürdü, hava boğanaq idi, eyni zamanda nə isə məni əzir, narahat edirdi. Mən bir addım atıb yağışın altında durdum, yağış şırıldaıyordu. Yağışın narın damlaları üzümə dəyirdi, ancaq məni heç bu da sərinlətmədi. Damdan düşən yağış damlaları lap qırma kimi bir-birinin ardınca sürüşüb xəzan yarpaqlara dəydikcə xışıltı salırdı. Mənə elə gəlirdi ki, haradasa, lap yaxında yaddelli əsgərlər nallı çəkmələrlə addımlayır, hey addımlayırlar.

Kənddə nə bir səs, nə də işıq vardı. Hətta it hürüşməsi də eşidilmirdi. Müharibə yoxsa itlərə də divan tutmuşdu?

Ev sahibəsi qapını açdı.

– İcəridə çək, – dedi. Bu, əmr idi, yoxsa xahiş – bilmədim. Tez də qapını çırpdı, elə bil, nədənsə qorxmışdu.

Yatağımı çarpayıda saldı, özü isə sobanın üstünə qalxdı.

Mən yuxusuzluqdan əziyyət çəkməzdim, hətta hərbi xəstəxanada belə yuxu dərmanı atmamışdım. Həmin gecə isə uzun müddət gözlərimi yummadım. Ev sahibəsini narahat etməkdən qorxduğum üçün tərپənmirdim də. Bu sakitlik içərisində, zülmətlər aləmində, nədənsə, lap aydınca yenə anamı gördüm.

Balaca, sərt. Acığını məndən çıxardı. Ailədə mən uşaqların ən kiçiyi idim. Sonbeşiyi isə çox nazlandırır və çox da döyərlər. Atam mehtər işləyərdi, içməyi sevərdi. Bizə şirin qoğal alardı və heç vaxt incitməzdi. Mən həmişə atama qısılırdım, anamı isə çox sevməzdim.

O zamanlar axı hələ çox cavandım, lap cavan. Müharibəyə kimi əynimə kostyum geyməmişdim. Nə gizlədim, kolbasanın, pendirin və almanın da dadına ancaq cəbhədə baxmışdım. Ailəmiz böyük idi, çox kasıb idik, anam bizi birtəhər dolandırırdı.

Mən isə heç bir şey başa düşmür, anamı incidirdim. Müharibəyə gedəndə anam xəstə yatırdı. O nə ağlayır, nə də məni öpürdü, amma: “Sən öz azğın başını orada nahaqca yerə bomba altına tutma”, – o tapşırır, mən isə gülümsünürdüm. Birdən anam yazıq-yazıq içini çəkdi. Məni bağına basdı: “Heç olmasa, sən qalaydın!” – dedi.

Mən ömrümdə onu belə kövrək görməmişdim. Buna görə də özümü itirdim. Narahat oldum və onun üstünə qışqırdım: “Sən məni nə bilmisən?”

Anam qəribə, ürəyə toxunan bir məhəbbətlə başını buladı, sinədolusu ah çəkərək dilləndi: “Bəsdir, bəsdir, hirs-lənmə, hirs-lənmə, özün bilən yaxşıdır, savadlı adamsan...” Daha bir söz əlavə etmədi. İndi də mən onu vidalaşanda necə idisə, elə o cür, gözləri qüssəli görürəm. Mən heç vaxt, heç kimdə belə bir qüssə görməmişəm.

Ötüb-keçən həmin o gecə mən:

– Ana!.. Ana!.. – pıçıldadım. – Səni görmək istərdim, lap elə bu saat istərdim. Heç olmasa, yuxuma gir, mənimlə danış, ya bir üzümə bax...

İki dəfə yaralanmış, hələ bir medal da almış əsgər belə dəlisovluqdan gərək utansın. Ancaq nə edəsən? Əslində, belə idi: mən dəlisovluq edir, qüssələnir, dərdə-qəmə batırdım. İndi bunu etiraf etmək olar. İllər ötüb, adamlar qınamazlar məni. Onlar bir çox məsələləri ayırd etməyi, bəzi şeyləri bir-birinə bağışlamağı öyrənmişlər. Görürəm ki, adamlarımızın səxavəti artıb, ürəkləri aprel şumu kimi yumşalıb. Müharibə vaxtı isə çox qəddar idik, dərd, təhqirlər, itirdiklərimizin ağrısı bizi belə etmişdi.

İndi təsəvvür edə bilmirəm ki, o zaman mən, necə oldu ki, hər şeyi unudub yuxuya getdim.

Uşaq vaxtı yatanda atamın at təri qoxusu verən kürkünü üstümə çəkərdim. İndi də yuxuya gedəndə bu qoxu, ətirli ot iyinə qarışaraq məni ağuşuna aldı. Yəqin ki, yuxuda evimizi görmüşəm. Ancaq çox bərk yatdığımından gördüklərimi yada sala bilmədim. Üzümə zillənmiş nəzərlərdən narahat olub çevrildim və gözlərimi açdım.

Stolun üstündə başıpapaqlı lampa yanırdı. Onun da yanında çiyinə yun şal salmış ev sahibəsi oturmuşdu. O, elə bil, daşa dönmüşdü. Gözlərini də üzümə zilləmişdi. Lampanın işığı kiçik bir tum kimi gözlərinin içində əks olunmuşdu. Bəlkə, bu bəbəklərin dərinliklərində gizlədilmiş, almaz dənəsi kimi bərkimiş kərdərdi və lampa onu işıqlandırır. Bu, solmayan, eyni zamanda, böyüməyən bir zərrə idi.

– Siz niyə yatmırsınız?

Ev sahibəsi diksindi, çiyindənən sürüşən şalı çəkib qaldırdı və saçqlarını barmağına dolaya-dolaya dedi:

– Yata bilmirəm, yuxum çəkilib.

Ona baxmaq çox çətin idi, dinib-danışmamaq isə bundan da ağırıydı. Mən başımın işarəsiylə, sanki, alaqranlıq otağa gözlərini zilləmiş şəkildəki kişini göstərdim:

– Ərinizdir, eləmi?

– Ərimdir. Danıla. Bağban idi. Müharibədən birçə il əvvəl öldü, – o, mənim lal sualıma cavab verərək əlavə etdi: – Mən isə quşabaxan idim. Bir dəfə hətta sərgiyə də getmişdim. Eh, bu, çoxdan olan işdir...

Oğlu barədə vermək istədiyim sual dilimin ucunda idi. Ancaq tez fikrimdən döndüm, onu ağılıma gələn sualla əvəz etdim:

- İndi bağda ərinizin əvəzinə işləyirsiniz?
- Yo-o-ox... kolxozdan çıxmışam.
- Belə niyə?
- Arvadlar göz verib, işiq vermirdilər.

Görürdüm ki, ev sahibəsi bacardıqca sakit danışmağa çalışır. Buna görə də sözləri ehtiyatla, aram-aram söyləyir, sanki, nəyinsə, bir şeyin cingildəməsindən və təsadüfən düşüb sınımasından qorxurdu.

- Sən evlisen? Uşaqların varmı? – o soruşdu.
- Hələ yoxdur. Evlənməyə vaxt olmayıb.
- Hə, – o, təəssüflə, mənə elə gəldi ki, bəlkə də, heyifsilənə-heyifsilənə səsinə uzatdı və fikirli davam etdi: – Vaxt olar evlənərsən, uşaqların olar...
- Eh, buna dəryada balıq sevdası deyərlər.

Ev sahibəsi cəld üzümə baxdı, sonra nəzərləri iki şəkil arasındakı dördbucağa dikildi və ağzının kənarındakı qırıqlar, sanki, dərinləşdi.

– Bəzən dirinin ölüyə paxıllığı tutur. Mənim də bir oğlum vardı, – o, güclə dilləndi. – Özü öldü, cəzasını adamlar indi mənə çəkdirirlər. – O fikrə getdi, nəzərləri böyürmədən ötüb pəncərəyə, üzərindən soxulcanlar kimi sürünən iri yağış damlarını süzülən şüşələrə dikildi.

Daxmaya girmiş şiddətli külək güllə kimi viyıldadı. Soxulcanların sürəti itiləşdi. Armud budağı silkələndi, göz yaşı kimi süzülən yağış damlarını şüşəyə yaydı.

O, yavaşca dedi:

– Külək qalxır, yağış buludlarını dağıdar, sən də yolun yüngülləşər.

– Hə-ə, bəlkə də, yüngülləşdi, – mən tərəddüdlə cavab verdim. Ev sahibəsi yenə iti gözlərini mənə zillədi. – Yorucu yağış keçib-gedir, – tələsik əlavə etdim. – Sizinki də keçib-gedəcək. Axı sizin nə təqsiriniz?

– Adamlar nahaq yerə mühakimə etmirlər! – qadın şalı sınısına çəkdi, sanki, birdən üşüdü, ancaq tezliklə süstləşdi, əl-

ləri yanına düşdü, gözləri yumuldu, – deyirlər ki, doğulandan sonra sürünməyən balasını gürzə özü yeyir. Baxırsan ki, ilan deyiləm, ancaq mən də...

Görünür, ya boğazı qəhərləndi, ya ürəyi qısıldı. O, heç kimdən kömək gözləməyən bir adam kimi əlini uzadıb stolun üstündəki parçı götürdü, bir udum su içdi və lap astadan sözlünə davam etdi:

– El arasında deyirlər ki, uşaq evin çırağıdır. Mənim övladım isə evimi çıraqsız qoydu. Bir balaca dəcəllik etdimi, mən onu balalı toyuq kimi o saat qanadımın altına aldım. Məktəbi atdı – qanadımın altına aldım, içməyə başladı – yenə dinmədim, cavan qızı korladı – ört-basdır etdim, bütün bunları mən uşaq dəcəlliyi hesab edirdim. Lakin bəd ayaqda öz yoldaşlarını atdı, onda ki yadelliyə qulluq göstərdi, yalnız onda mən ayıldım və gördüm ki... o gərək xırda həşərat kimi dəlik-deşiyə girəydi. Ancaq çəşib dəlik-deşik əvəzinə öz doğma evinə gəldi. Onu axtarıb tapdılar, yalvardım, and verdim ki, öz hissəsini tapsın. Mənə elə gəldi ki, dediyimi edəcək, getdi, ancaq başqa bir yol seçdi. Sonra məndən də gizlənirdi. Yəqin, hiss edirdi ki, onu parçalayacağam. Başqaları onu rahladılar, heç olmasa, məni bu ağır işdən qorudular...

Ev sahibəsi parçı yenə ağzına apardı. Dişləri qabı döyəcləyirdi. Deyəsən, su ona soyuq göründü, o, parçı əlləriylə isitməyə başladı.

– Eh, ötən illəri qaytarmaq mümkün olsaydı, əgər hər şeyi təzədən başlamağa imkan olsaydı... – Heç bir əlaqə – keçid gözləmədən o, yenə davam etdi, bu yerə çatanda başa düşdüm ki, o, adəti üzrə, öz-özü ilə söhbət edirmiş.

Ev sahibəsi gözlənilmədən susdu. Elə bil, dərin yuxudan ayıldı, ətrafa göz gəzdirib odu söndürdü.

Daxma qəflətən zülmətə qərq oldu. Küləyin uğultusu təzədən gücləndi. Armud budağı pəncərəni pişik kimi cırmaq-ladı. Haradasa salınmamış həyət qapısı çəkçəkin quşu kimi cırıldadı. Bir müddət sonra sobanın üstündən arvadın səsi eşidildi:

– Hərbi xəstəxanadan cəbhəyə gedəcəksən, yoxsa...

Sual elə gözlənilməz oldu ki, lap məni sarsıtdı. Biixtiyar yerimdən sıçradım, təhqir olunmuş kimi sərt cavab verdim:

– Başqa hara gedə bilərəm?

– Nə çoxdur yer. Dünya böyükdür. Vay, vay, vay, müharibə zor işdir. O, çoxunun gözlərini yumdu, çoxunun gözünü açdı... Di yaxşı, yat, yat. Sənə mane oluram, uzaq yola çıxacaqsan axı...

Ev sahibəsi çönüb ah çəkdi. Mən isə onun yuxuya getməsinə gözlədim. Onun oğlunu cəbhəyə yola salmasını təsəvvürümdə canlandırmağa çalışdım: oxşayıb ağlamış, yəqin, ətrafındakı adamlardan geri qalmamağı, özünü, öz valideynini rüsvay etməməyi tapşırırdı.

Papiros çəkmək istədim. Oturdum, tütün bükmək üçün kağız axtarmağa başladım, əlim arayısa toxundu. Hə, mənə elə bu lazımdı! Xışıldayan kağıza maxorka tökdüm. Ev sahibəsini dəng etməkdən çəkinmədən “katyuşa”ya xod verdim. Piltə közərdi. Mən eşmədən bir qullab alıb, başımı yastığa qoydum.

– Niyə belə qalın kağızda çəkirsən? Məgər qəzet qəhətdir?

– Qəzetim yoxdur...

Yenə araya sükut çökdü. Divar arxasında yağışın şınlıtısı kəsildi. Külək də zəiflədi, belə ki, hər soranda alışan eşmənin cırıltısı eşidildi.

Az qalırdı eşmə dodaqlarımı yandırсын. Demək, qurtarıb! Mən kötüyü kandara atdım. O, havada yanımdairə cızıb ləyənin içinə düşəndə cızıldadı.

– Hə, indi yat, Allah köməyin olsun! – ev sahibəsi astaca, mənə elə gəldi ki, yüngülləşmiş kimi dilləndi.

Mən uzandım, gözlərimi yumdum, gecə öz örtüyünü üstümə sərdi, bu örtükdən evimizin, atamın isti kürkünün ətri gəlirdi.

Çox gec ayıldım. Dərilməmiş meyvəsi yetimtək büzülmüş armud ağacının gülünc şəkildə əyilmiş budaqları arasından güneşin üzgün şüaları otağa süzülürdü. Yağış gücdən düşmüş, kəsmişdi. Mən tez yola hazırlaşdım. Ev sahibəsi məni süfrəyə çağırırdı, sobadan şala bürüdüyü bir qazan kartof əzməsi çıxartdı.

Mən yeyirdim, o isə əllərini qoynuna qoyub sobanın yanında durmuşdu, nə qədər xahiş edirdim ki, mənimlə yesin, amma süfrəyə yaxın gəlmirdi. O, kədərli halda maraqla mənə baxırdı.

Sonra da çantamı çiynimə keçirəndə kömək etdi, şinelimin çarpazlarını da bağladı, məni həyət qapısına kimi ötürdü.

Mən ona əlimi uzatdım. O, təəccüblə, ağlamaqdan şövqünü itirmiş gözlərini üzümə dikdi. Bu gözlər hələ də peyğəmbərçiqəyinin rəngini saxlamışdı. Əgər duzlu göz yaşları onun rəngini tamam soluxdura bilməmişdisə, tamam axırına çıxmamışdisə, demək, vaxtilə bu gözlər çox parlaq imiş. Ev sahibəsi ehtiyatla əlini uzatdı, elə bil, birdən burada bir hiylə, kələk olaçağından qorxurdu.

– Fikir çəkmə, ana. Hər iş düzələ, – dedim. Başqa bir söz tap bilmədim. Dinməzəcə onun əlini bir də sıxdım və ciddi səslə, – düzələcək, keçəcəkdir – dedim. – Adamlarımızın ürəyindən çıxacaq, o kəslər ki bağışlanmalıdır, onları bağışlayacaqlar. Bizimkilər qəddar deyillər...

– Mən bu ümidlə də yaşayıram, – qadın gözlərini yana döndərərək cavab verdi.

Kəndin kənarına çatanda arxaya dönüb yastı-yapalaq daxmaya baxdım.

Başı çoxdan kəsilməmiş fındıq ağaclarının üstündə arıq bir əl görünürdü; o yellənirdi, elə bil, ev sahibəsi ardımca bir çimdikdən atırdı. Başa düşmək olmurdu ki, o, əlini yellədir, yoxsa köhnə qayda ilə xaç çevirir. Əgər xaç çevirirdisə, duası xoş saata düşmüşdü: çünki keşməkeşli müharibə yollarını keçərkən mənə bir xətər belə toxunmadı, özüm də qalibiyətlə evə döndüm.

Keçən yay kənd təsərrüfatı sərəgisində quşabaxan arvad mənə həmin bu əhvalatı xatırlatdı.

Öz əziyyətli xırda işini görəndə arvadın ayrılıqda o vədə müharibə zamanı etdiyim kimi baş əyib dedim:

– Sağ olun, anacan!

O, mənə baxdı. Yorğunluqdanmı, ya da nə isə gizlətməyə adət etdiyindənmi, seyrək kirpikli yarıyuxulu göz qapaqları bir anda açıldı, sakit, ağıllı göy gözləri güclə göründü.

– Yaxşı yol, əziz oğlum! – dilləndi, əlini, elə bil, əlvida demək üçün qaldırdı, ancaq yox, sinəsinə aparıb xalatını düzəltməyə başladı.

Mən ayrılıb getdim və uzun müddət onun nəzərlərini üstümdə hiss etdim.

YURİ KAZAKOV

(1927–1992)

PALID MEŞƏLƏRİNDƏ PAYIZ

(hekayə)

Bulaqdan su gətirmək üçün vedrəni götürdüm. Həmin gecə mən xoşbəxt idim, çünki o, gecə kateri ilə gəlirdi. Ancaq mən xoşbəxtliyin nə olduğunu bilirdim, üzüdünlüklüyünə də yaxşı bələd idim, ona görə vedrəni qəsdən götürdüm ki, guya, onun gəlməyinə inanmıram, elə-belə, su gətirməyə gedirəm.

Göz-gözü görmürdü, adam heç istəmirdi evdən çıxsın. Şamı fənərin içinə qoymaq üçün çox əlləşdim, düzəldib yandıranca isə şüşə bir anlığa tərledə, zəif işıq ləkəsi titrədi, o vaxta qədər ki, axır, şam alışıb-yandı, şüşə quruyub şəffaflaşdı.

Fənərin səksəkəli işığı yoluma düşürdü. Yəqin ki, stansiya yoldəyişəninə oxşayırdım. Uzunboğaz çəkmələrimin altında xışıl-daşan şəhli ağcaqayın yarpaqları idi, bir də fənərin tutqun işığında qızılı rəngə çalan şam iynələri; çılpaq kolların üstündə isə zərinc qızarırdı.

Gecə vaxtı tək-tənha yola çıxmaq yaman pisdir, adamı vahimə basır. Bircə sənin çəkmələrin xışılı salır, bircə sən işıqda görünürsən, qalan hər şey nəfəsini qısır, sakitcə sənə tamaşa eləyir.

Xiyaban üzünənişə aşağı düşürdü, tezliklə pəncərəmin işığı gözdən itdi, sonra xiyaban da qurtardı, qarşıda seyrək kollar, küknarlar, palıdlıq başlandı. Küknar budaqlarına, büzüşmüş çobanyastığılarına, qurquru çubuqlara toxunan vedrənin danqıltısı sakitlikdə lap uzağa yayılırdı.

Cığır tez-tez əyilir, uçuruma düşürdü, hərdən tozağacı gözə dəyirdi. Sonra tozağacıları da arxada qaldı, cığır daşlığa çıxdı, sə-

rin hava vurdu məni, fənərin işıq topasından kənardə heç nə görünməsə də, qarşımda geniş bir boşluğun açıldığını duydum: çaya çatmışdım.

Söyüdlərin arasından keçib, yaş otu ayaqlaya-ayaqlaya çay boyu aşağı, katerlərin yan aldığı yerə tərəf düşdüm. Qaranlıqda bulaq ahəngdarlıqla pıçqıldayırdı. Fənəri yerə qoyub, bulağın gözüne düşdüm, sudan doyunca içib, ağzımı paltarımın qolu ilə sildim. Sonra su dolu vedrəni fənərin yanına qoyub, katerin dayandığı uzaq limana tərəf baxmağa başladım. Katerin böyürlərindəki qırmızı, yaşıl işıqlar güclə görünürdü. Mən oturub siqaret yandırdım. Üşümüş əllərim titrəyirdi. Ani olaraq fikirləşdim ki, əgər o, katerdə olmasa, katerdəkilər fənərin işığını görüb elə zənn edəcəklər ki, mən də katerə minmək istəyirəm, sahilə yan alıb dayanacaqlar. Belə fikirləşəndə fənəri söndürdüm.

Hər yeri qaranlıq бүрүdü; gecənin bu vaxtında, yəqin ki, çayın neçə kilometrlik sahili boyu məndən başqa heç kim olmazdı. Yuxarıda, palid meşəsinin arxasında isə kiçik kənd qaranlığa бүрүнüb yatmışdı, qıraq tərəfdə bircə mənim evimin işığı yanırıdı.

Onun keçib-gəldiyi uzun yolu xəyalımda canlandırıdım: Arxangelskdən necə çıxmağını, vaqonda necə yatmağını, pəncərənin qabağında oturub kiminləsə söhbət eləməyini, indi Oka ilə üzərkən sahillərə baxmağını – dəvət eləyəndə mən bu yerlər haqqında ona yazmışdım – onun necə göyertəyə qalxıb, palid meşələrinin iyi hopmuş nəmiş küləyə qarşı dayanmasını, bütün yolboyu aşağıda, tərləmiş şüşələrin arxasında olan söhbətləri, əgər qarşılıyan olmasa, harada düşməyi, harada gecələməyi məsləhət görənləri xatırladım.

Sonra mən Şimalı, oralarda keçirdiyim günləri, vətəgədə yaşamağımı, bəyaz gecələrdə onunla balıq ovlamağımızı xatırladım. Balıqçılar xoruldaşa-xoruldaşa, inləyə-inləyə yatışanda biz dalğaların çəkilməsini gözləyib, iri qayıqda dənizə çıxırdıq. O, səssizcə avar çəkir, mən isə dərinliyə, dəniz yosunlarının arasına diqqətlə baxa-baxa balıq axtarırdım. Neştəri səssizcə qaldırılıb, qəfildən onu dişli balığın boynuna sancırdım, sonra da gücümü yığıb, neştəri yuxarı çəkirdim: balıq suyu üzümüzə sıçra-

da-sıçrada neştərin ucunda çırpınır, ağzını geniş açır, çevrə kimi büzüşərək, tez də yay kimi açılır, bütün bu hərəkətləri ilə tritonu xatırladırdı. Lap sonra balıq qayığın dibində atılıb-düşür, çapalayır...

Mənim üçün olduqca xoşbəxt keçmiş bütün bu illi xatırladım: bolluca hekayə yazmağımı... yerdə qalan bu günlər ərzində çayın sahilində, sakitlikdə, təbiətin qoynunda yenə də yazacağımı...

Gecə məni bürümüşdü: papirosumu sümürəndə köz əllərimi, sifətimi, çəkmələrimi aydınca işıqlandırır, ancaq o işıq ulduzların külrəngi panlitsını görməyimə mane olmurdu. Bu payız göydə saysız-hesabsız ulduz vardı və o ulduzların işığında çay da, ağaclar da, sahildəki ağ daşlar da, təpələrin üstündə qaralan dördkünc tarlalar da, o tarlalardan da tündrəngli, ətir qoxuyan yağınlar ovuc içindəki kimi aydınca görünürdü. Mən buradaca fikirləşdim ki, həyatda ən başlıcası neçə il yaşamaq deyil: otuz, əlli, yaxud səksən il; yaşamaq üçün bu qədər vaxt, onsuz da, azdır və bu qədər yaşayandan sonra ölmək yenə də adama dəhşətli görünəcək. Odur ki başlıca məsələ hər bir adamın həyatında neçə belə gecənin olmağıdır.

Kater, elə bil, yerində dayanmışdı, ancaq qarşısındakı sahilədən aralanmağı o demək idi ki, üzüyuxarı, mənə tərəf gəlir. Tezliklə güclü mühərrikin ahəngdar döyüntüsü eşidildi və birdən məni dəhşət bürüdü ki, o gəlməyəcək, o, katerdə yoxdur, mən hədə yerə onu gözləyirəm...

Daha otura bilmədim, sahilboyu gəzişməyə başladım. Gözümü katerdən çəkmədən fikirləşirdim ki, evə tək-tənha, birçə vedrə su ilə qayıtmağım pis olacaq, ev mənə necə də boş görünəcək. Mümkündür mü ki, bir belə vaxtdan, uğursuzluqdan sonra yenə də bəxtimiz gətirməsin, biz görüşməyə, hər şey beləcə kül olub getsin?

Üç ay əvvəl Şimaldan evə qayıtmağımı, məni yola salmaq üçün onun gözlənilmədən vətəgədən kəndə gəlməyini, körpücüyün üstündə dayanıb məni uzaq səfərə aparacaq gəmiyə baxmağımı, elə hey təkrarladığı sözləri xatırladım: “Niyə gedirsən? Sən heç nə başa düşürsən! Sən heç nə başa düşürsən! Niyə

gedirsən?” Mən isə gəmidə, gözü yaşarmış qadınların, hay-küylə çışqırışan oğlanların arasında dayanıb gələcəkdə hər şeyi yoluna qoyacağıma zəif ümid bəsləyə-bəsləyə buradan çıxıb getməyimlə nəsə axmaq bir hərəkət eləməyimi başa düşürdüm.

Kater artıq yaxında idi, mən daha gəzinmirdim. Lap qıraqda, qapqara suyun döyəclədiyi yarığın üstündə durub gözlərimi qiymişdim, ona baxırdım. Həyəcan dolu ümid nəfəsimi təngidirdi.

Mühərrikin səsi birdən-birə alçaldı, göyərtədəki köşkün üstündən projektorun sahilə sancılan yayğın işıq şüası ağacdan-ağaca tullanaraq, katerin yan alması üçün yer axtarmağa başladı. Kater özünü yavaş-yavaş sağ tərəfə verəndə projektorun güclü işığı üzümə dəydi, mən çevrildim, sonra dönüb yenə də katerə baxdım. Yuxarı göyərtədə dayanmış matros artıq körpücüyü açırdı ki, aşağı düşüb trapın bir ucunu sahilə endirsin. O, ağ geyimdə matrosun yanında dayanmışdı.

Katerin burnu yumşaqca sahilə sancıldı, matros trapı itələyib, düşmək üçün ona kömək elədi. Projektorun işığı gözümə düşdüyündən heç cür ona baxa bilmirdim. O, yuxarıdakı meşəli təpənin üstünə böyük, titrək kölgə sala-sala mənə yaxınlaşdı. Onu öpmək istədim, ancaq tez də fikrimdən daşındım, mən bunu projektorun işığında eləmək istəmədim. Biz yanaşı durub, əllərimizi işığın qabağına verərək, gərginliklə gülümsəyə-gülümsəyə katerə baxmağa başladıq. Kater geri getdi. Projektorun işıq şüası bir azdan söndü, mühərrik aşağıda yenə guruldadı və kater sürətlə çay boyu üzüyuxarı uzaqlaşmağa başladı. Biz tək qaldıq.

– Axır ki gəlib çıxdın, – utana-utana dilləndim. – Salam!

O, dabanlarını yerdən üzərək, əllərini bütün ağırlığı ilə mənim çiyinlərimə qoyub gözlərimdən öpdü.

– Gedək! – mən öskürdüm. – Zəhrimar, necə də qaranlıqdır. Dayan, qoy fənəri yandırm...

Mən fənəri yandırdım. Fənər yenə də dumanlandı, yenə də şamın alışmasını, şüşənin quruyub şəffaflaşmasını gözləməli olduq. Sonra getdik: mən əlimdə çamadan, fənər – qabaqda, o, bir vedrə su ilə – arxada.

– Sənə ağır deyil ki? – bir dəqiqə keçməmiş mən soruşdum.

– Yeri, yeri! – o, boğuş səslə dedi.

Onun səsi həmişə belə boğuş çıxırdı; ümumiyyətlə, o, möhkəm bədənli, güclü idi. Əvvəllər uzun müddət bu, mənim xoşuma gəlmirdi. Çünki mən qadınlarda zərifiyi sevirdim. Ancaq indi, bu gecə vaxtı, çayın sahilində, bir-birimizin ardınca gedə-gedə, neçə-neçə günlərin ağrı-acısından, məktublaşmasından, qorxulu, vahiməli yuxularından sonra onun səsi də, möhkəm bədənli də, cod əlləri də, şimalılara məxsus ləhcəsi də – hamısı qatardan ayrı düşmüş qərib çöl quşunu xatırladırdı.

Biz sağa dönüb nə vaxtsa, kim tərəfindənsə tapdanmış cığırda yağın boyu yuxarı qalxmağa başladıq. Yolun kənarı şamağacı, quşarmudu, fındıq kolları ilə dolu idi. Yolumuzu fənərlə işıqlandıraraq yağın qalxırdıq, başımızın üstündən isə ensiz bir ulduz çayı axırdı və həmin o çayda üzən qara şam bucaqları tez-tez, növbə ilə ulduzların üstünü açıb-örtürdü.

Güclə nəfəs ala-ala qara şamlı xiyabana çıxıb yanaşı getdik. Birdən mən onu saxlayıb, bu yerləri göstərməyə, buraların adamları haqqında danışmağa daxili bir ehtiyac duydum.

– Nəfəs al, – dedim, – gör nə iyi gəlir!

– Çaxır qoxusu gəlir, – azca nəfəsi təngimiş halda o cavab verdi. – Bayaقدan duymuşam, hələ gəmidə olanda...

– Yarpaqların iyidir. Hələ bura gəl!

Biz əlimizdəki şeyləri xiyabana qoyub arxı tullandıq, fənərlə işıq sala-sala kolların arasına girdik.

– Haradasa buralarda olmalıdır... – mən mızıldadım.

– Göbələklərə bax! – arxadan o, heyretlə dilləndi.

Nəhayət, mən axtardığımı tapdım: ağ cücə tülkləri otları, sarı yarpaqların üstünə dağılmışdı.

– Bax, – deyib yerə işıq saldım. – Kənddə toyuq ferması var.

Cücələr böyüyüblər, indi onları damdan bayıra buraxırlar. Tülkü də hər gün gəlib buralarda güdür, cücələr meşəyə dağılışan kimi tutub yerində yeyir.

Mən o qaşqa tülkünü, onun cücəni yeyəndən sonra dodaqlarını yalayıb, finxıra-finxıra ağız-burnuna yapışmış tülkləri təmizləməsinə nəzərimdə canlandırdım.

– Onu öldürmək lazımdır! – o dedi.

– Mənim tufəngim var, səninlə meşələri hərlənərik. Bəlkə, bəxtimiz gətirdi...

Xiyabana qayıdıb yolumuza davam elədik. Evimin işıqlı pəncərəsi göründü, biz oraya çatandan sonra nə olacağını fikirləşdim. Könlümdən içmək keçdi: evdə arağım vardı, özüm düzəltmişdim. Quşarmudunu meşədən yığıb, evdə şirəçixaran maşından keçirəndən sonra sapsarı köpüyü arağın içinə süzmüşdüm.

– Bizdə isə çıxdır! – sanki, təəccüblənərək o, birdən dilləndi. – Dvina donub, ortasından buzqıran gəmilər keçid açır. Ağappaqdır, bircə keçid qara... Özü də buğ qalxır. Həmin dar keçidlə gəmi üzəndə böyrüncə, buzun üstüylə itlər qaçır. Özü də, nədənsə, üç-üç qaçırlar.

Onun şımallı ləhcəsi ilə dediyi “üç-üç” mənim yadıma Dvini, gəmiləri, Arxangelski, Ağ dənizin sahilində yerləşən kəndləri saldı. İkimərtəbəli, hündür, boş daxmalar, daxmaların qara divarları, sakitlik, tənhalıq.

– Dənizdə su donub? – mən soruşdum.

– Donub, – dedi və fikrə getdi, yəqin ki, oradakılar yadına düşdü. – Qayıdanda marallarla getməli olacağam, əgər...

O susdu, mən isə onun nəfəsinə, ayaq səslərinə qulaq verə-verə gözlədim, sonra soruşdum:

– Əgər nə?

– Heç, – daha da boğuş səslə, astadan dilləndi. – Əgər buz bir az da irəliləsə!

Ayaqlarımızı pilləkənlərə döyəcləyib evə keçdik.

– U-ul – O, yaylığını aç-aça otağı gözdən keçirməyə başladı. Təəccüblənəndə, ya sevinəndə həmişə beləcə astadan “u-u” eləyirdi.

Ev kiçik, köhnə bir ev idi. Mən onu yalnız yay aylarını burada yaşayan bir moskvalıdan kirayə götürmüşdüm. Mebel, demək olar ki, yox idi, yalnız köhnə çarpayılar, stol-stullar... Böcəklər divarları oyub, ağappaq ağac ununa batırmışdılar. Lakin evdə radioqəbuledici, elektrik işığı, soba, mənim axşamlar oxumağı sevdiyim bir neçə qalın kitab vardı.

– Çıxar paltonu! Bu saat sobanı da yandırırıq... – dedim, çırpı gətirmək üçün həyəətə çıxdım. Ancaq xoşbəxtlik məni boğurdu, başımda nəşə cingildəyir, əllərim titrəyirdi, ümumiyyətlə, birdən-birə zəifləmişdim, oturmaq istəyirdim. Sayrışan ulduzlar daha da aşağı enmişdi. “Şaxta olacaq, – fikirləşdim. – Deməli, səhərə ağaclarda bir dənə də yarpaq qalmayacaq. Çox keçməz, ilk qar da yağar!”

Okanın üstü ilə üç dəfə dalbadal mülayim bir fit sürüşdü. Səs ətrafdakı təpələrə dəyib xeyli müddət havadan asılı qaldı – aşağı tərəfdən indi az təsadüf edilən köhnə buxar yedəkçəkəni gedirdi. Təzə katerlər çox qısa, ucadan, pəltək fitlər verir. Fermada fit səsinə oyanmış bir neçə xoruz kal səslə banladı...

Mən bir neçə quru budaq qırdım, soba üçün odun götürüb evə getdim. O, paltosunu çıxarıb arxası mənə tərəf durmuşdu. Qəzet xışıldada-xışıldada çamadandan nəşə çıxarırdı. Əynində güllü don vardı. Don onun bədəninə dar idi, əgər mən onu bu donda Moskvada qonaqlığa və ya bir kluba aparsaydım, oradakılar gizlicə gülümsəyərdilər. Bu don isə, yəqin ki, onun ən yaxşı donu idi. Mən xatırladım ki, adətən, o, balaqları uzunboğaz çəkmələrinin içində görünməyən idman şalvarının üstündən bir köhnə, rəngi solmuş yubka geyirdi və bu geyim orada ona çox yaraşırıdı.

Çay qoyub, sobanı yandırmağa başladım. Tezliklə soba gurladı, çırpılar alışdı, tüstü, odun iyi gəldi.

– Bu da sənin payın! – o, arxadan səsləndi.

Dönüb stolun üstündə tünd, enlibel, çənəsi yuxarı çıxmış tutqun-gümüşü, qəşəng bir somğa balığı gördüm. Evə balıq iyi yayılan kimi səyahət üçün yenə də burnumun ucu göynədi.

O, dənizçi qızı idi. Yayın qızılı gecəsində dənizdə, motorbotda doğulmuşdu. Ancaq gecələrə laqeyd baxırdı. O gecələri yalnız gəlmə adamlar görüb, onlardakı sakitliyin, tənhalığın divanəsi olur. Yalnız orada qonaq olanda hamıdan ayrı düşüb, necə deyirlər, hamının yadından çıxanda gecələri yatmayıb fikirləşir, fikirləşirsən və özün-özünə deyirsən: “Hə, hə! Eybi yox, bu gecədir, sən isə burada həmişəlik deyilsən. Gecədən sənə nə var ki, qoy günəş dənizin qırağından qalxsın. Yat, yat...”

Bəs o? Gecələr o, çit pərdə arxasında ölü kimi yatırdı, çünki sübh tezdən ala-toranlıqda yuxudan durmalı, yekəpər balıqçılarla birgə avar çəkməli, gecə atılmış torların balığını çıxarmalı, sonra balıq şorbası bişirib, qabları yumalı idi... Bu işlər həmişə təkrar olunurdu, hər yay – ta mən ora gələnə qədər.

İndi isə biz Oka sahillərində araq içib, somğa yeyirik, söhbət eləyirik, müxtəlif hekayətləri xatırlayırıq. Bəyaz gecələrdə dənizdə dişli balıq vurmağımızı, fırtına vaxtı balıqçılarla tor çəkərkən ağzımıza dolan acı suyun ürəyimizi bulandıрмаğın, mayaka çörək dalınca getməyimizi, bir dəfə gecə kənd kitabxanasında ayaqqabılarımızı, sınıqlılarımızı çıxarıb, vətəgədə olduğumuz vaxt ərzində gəlmiş qəzet-jurnalları oxumağımızı xatırlayırdıq.

Mən kürkü sobanın böyründə döşəmənin üstünə atdım. Çaydanı, konfet və fincanları götürüb kürkün üstünə uzandıq. Bir-birimizə, çəhrayı kürəyə, oradakı kömürlərə, alovun onların üstü ilə sürüşməsinə baxırdıq və beləcə çox uzanmaqdan ötrü mən hərdən qalxıb sobaya çırpı atırdım, soba təzədən alışıb çırtıldadıqca biz istidən kənara çəkildik. Yerimdən duranda saat iki olardı, yata bilmirdim. Mənə elə gəlirdi ki, yuxulasam, onu itirəcəyəm, yanımda olduğunu hiss eləməyəcəyəm; istəyirdim ki, o, həmişə mənimlə olsun. “Apar məni öz yuxularına ki, həmişə səninlə olum, – demək istəyirdim, – çünki uzun müddətə ayrılmaq olmaz”. Sonra fikirləşdim ki, bizdən ayrılan adamlar bizim üçün birdəfəlik yox olurlar, ölürlər, əgər bir daha onlarla qarşılaşmırıqsa, biz də onların nəzərində ölüürük. Sevincdənmi, kədərdənmi, nədənsə yata bilməyəndə adamın başına qərribə fikirlər gəlir.

– Sən də oyaqsan? – yavaşca soruşdum.

– Hə, – o, yataqdan cavab verdi. – Rahatam. Baxma, geyinim...

Mən otağın küncünə çəkilib, orada divardan asılmış radioqəbuledicini açdım. Haray-həşir, diktorların səs-küyü içində musiqi axtarırdım. Musiqinin olacağını bilirdim və tapdım onu. Kişi səsi ingiliscə bəmədən nəsə dedi, kiçik fasilə verəndə başa düşdüm ki, indi musiqi səslənəcək.

Az qaldı tüklərim biz-biz olsun, ilk səsdən mən melodiyanı tanıdım. Həmişə kefinin yaxşı, ya da pis vaxtı olanda mən bu caz melodiyasını xatırlayırdım. O melodiya mənə yaddır, ancaq onda nəşə bir gizli xəyal var: kədərdimi, sevincdimi, başa düşmək olmur. O melodiyanı uzaq yol gedəndə, bir fikir mənə zövq, yaxud əzab verəndə tez-tez xatırlayıram. O melodiya Moskvada keçirdiyimiz bir gecəni mənim yadıma salırdı: əldən-ayaqdan düşmüş halda ikimiz, tək-tənha və bədbəxt gəzərkən bütün gecə ərzində bir dəfə də olsun onun dilindən tənə eşitməyib utanmağımı...

Moskvada dörd-beş günün avaraçılığından sonra o, Arxangelskə yola düşürdü. Hər şey həmişə Moskva vağzallarında olduğu kimi idi: yükdaşıyanlar arabacıqlarını dartıb aparır, avtokarlar uğuldaşır, hamı tələsir, vidalaşır. Vaxta bir neçə dəqiqə qalırdı... Bir neçə gün də boş vaxtı olmasına baxmayaraq, o gəzdirdi. Mən isə yana-yana ürəyimdə özümü, onu qınayırdım. Fikirləşirdim ki, o gedəndən sonra darxacağam, yəqin, qəlbimdəki boşluğu doldurmaq üçün yenə də içkiyə qurşanacağam.

– Getmə! – dedim.

O, istehza ilə gülümsünüb altdan-yuxarı titrək gözləri ilə üzümə baxdı. Tünd gözləri yaşıla çalırdı, daha doğrusu, gözlərin yaşıl, yaxud qara olduğunu seçmək olmurdu. Ancaq yaxşı yadımdaydı ki, o, orada, Şimalda mənə baxanda gözləri qara idi.

– Necə də axmaqlıq eləyirik! – dedim. – Onda mən heç bir şey... Belə də axmaqlıq olar? Getmə!

– İndi danışmağın mənası yoxdur, – o, hirsə mızıldandı.

– Gərək qohumlarının evində qalmayıydın!

– Bəs harada qalaydım? Sizdə? Nə fərqi var ki, – tərsliklə inad etdi. – İndi danışmağın mənası yoxdur...

– Gedək mehmanxanaya, qalan günləri orada yaşayarsan.

– Qatar yola düşür, – deyib üzünü yana tutdu.

– Yox, sən bir fikirləş! Bu qədər məktublaşmadan sonra biz bir yerdə olacağıq. Tək. Fikirləş!

O, xeyli müddət dinmədi. Dodağını dişləyib, baxışlarını üzümə gəzdirdi, nəhayət, yazıq-yazıq, güllə dəymiş yaralı kimi soruşdu:

– Qalsam, sevinəcəksən?

Boğazım qurudu, nəfəsim tutula-tutula dönüb vaqona keçdim, qabağıma keçənləri itələyə-itələyə onun kupesini tapıb çamadanı götürdüm. Perrona çıxandan sonra yol bələdçilərinin, vaqonun yanında dayanmış adamların bizə necə baxdığı indiyə qədər yadımdan çıxmır.

– Gedək, – dedim.

– Bəs bilet? – gözlərində sevinc, soruşdu.

– Tüpürüm o biletə! – dedim və onun əlindən yapışdım.

Meydana çıxıb taksiyə əyləşdik.

– Mehmanxanaya! – dedim.

– Hansına? – sürücü soruşdu.

– Fərqi yoxdur.

Maşın yerindən götürülüb vağzalların, evlərin, adamların yanından keçərək, işıqforlara, artıq yanmağa başlamış neon lam-palı lövhələrə qarşı getdi.

– Saxla burada! – hansısa mağazanın yanından keçəndə maşını saxlatdırdım. Düşüb bir şüşə çaxır aldım, çaxırı yan cibimə qoyub maşına qayıtdım. Qədəhləri qaldırıb, bir-birimizin gözlərinə baxa-baxa bu çaxırı necə içməyimizi xəyalımda canlandırdım. Mehmanxananın qabağında maşından düşüb, inzibatçının yanına gedəndə isə artıq o çaxırın dadını ağızımda hiss eləyirdim.

– Yer yoxdur, – inzibatçı təmkinini pozmadan mənə bildirdi.

– Necə nömrə olur-olsun. Başa düşürsünüzmü, fərqi yoxdur: ən pis, yaxud ən yaxşı nömrə!

– Yer yoxdur, – o, narazılıqla üzünü turşudub, aramsız zəng çalan telefonun dəstəyini götürdü.

O, daxili bir sıxıntı ilə dəbdəbəli sütunlara, güzgülərə baxa-baxa vestibüldə məni gözləyirdi. O cür sıxıla-sıxıla da üzümə baxdı, elə bil, mən bu cah-calalın sahibi idim! Biz taksi dayanaçağına çıxdıq.

– Gedək ayrısına, – məyus-məyus dilləndim.

O, dinməz-söyləməz maşına oturdu: düşdük Moskvanın küçələrinə. Taksini dostumun evinə sürdürdüm, az qaldı ki, dostumdan bizi bir gecəliyə evdə saxlamağı xahiş eləyəm, ancaq

bacısının qonaqları vardı. Mən onlara, üstündə çaxır olan stola, taxta, maral dərisindən tikilmiş nazik başmaqıldakı cılpaq ayaqlara baxıb fikrimdən daşındım. Ancaq pulu bir az artıq götürdüm.

– Qonaq ol! – dostum baxışlarımı hiss eləyib dedi.

– Yox, məni gözləyirlər, sağ ol!

Bir saat da keçdi, iki saat da keçdi, biz elə maşınla Moskvanı ələk-vələk eləyir, hər yerdə də eyni cavab alırdıq. “Yer yoxdur!” Küçəyə çıxanda mən böyük mehmanxana binalarına, evlərə, artıq əksəriyyəti qaralmış çoxmərtəbəli pəncərə sıralarına baxır, gecənin bu vaxtında öz otağında rahatca oturan, uzanan, radio dinləyən, kitab oxuyan, qadın qucaqlaya bilənlər haqqında fikirləşirdim; ürəyim ağrımağa başlayırdı.

Nəhayət, əldən-ayaqdan düşəndən sonra biz onun çamaçıdanını vağzala aparıb, saxlama kamerasına təhvil verdik, çıxıb Sokolniki tərəfə addımladıq. Saat on ikiyə işləyirdi.

– Neyləyək, hə? – mən gülüb soruşdum.

– Nə bilim, – o, yorğun-yorğun dilləndi. – Bəlkə, restorana gedək? Mən yemək istəyirəm...

– Restoranlar bağlanıb, – saata baxıb dedim, yenə də axmaq-axmaq güldüm. – Gedək mərkəzə tərəf, bulvarlara...

İti addımlarla gedirdik, Şimalda dənizin qırağı ilə getdiyimiz kimi, iyirmi kilometr aralıdakı kluba, kinoya tələsə-tələsə getdiyimiz kimi... Fənərlər sönmüşdü, yalnız küçənin bir tərəfində, hər iki fənərdən biri yanırdı. Küçələrdən hənirti kəsilmək üzrəydi. Axır ki, gəlib Tver bulvarına çıxdıq, skamya tapıb oturduq.

– Sizin evə getmək mümkün deyil? – o, ümidlə soruşdu.

– Mümkün olsaydı, burada sənənlə gəzməzdim ki!.. Evdə atam-anam, necə eləyəsən!

– Yaxşı, – dedi. – Qəm yemə, sabah mən çıxıb gedərəm, səhər qatarı da var. Sonra isə... – O köks ötürdü. – Sonra sən yenə də nə vaxtsa bizim tərəflərə gələrsən.

Mən onu qucaqladım, o, mənə sıxılıb gözlərini yumdu.

– Biz elə belə də oturarıq, düz deyil? – o vurnuxub, yerini rahatlaya-rahatlaya mızıldandı. – Sən yaxşı oğlansan, mən səni

sevirəm. Axmaq adam, mən hələ orada səni sevirdim, sən isə bilmirdin... Yazıqsan, yazıq!

Bir dəqiqə tərənəməz oturduqdan sonra o, tuffilərini çıxardı, ayaqlarını altına yığıb yubkası ilə örtüdü.

– Ayaqlarım ağrıyır, – yuxulu-yuxulu mızıldandı. – Bu tuffilərə də heç öyrəşməmişəm...

Yan xiyabanla iki millis gedirdi. Bizi görən kimi onlardan biri işığa çıxıb yaxınlaşdı.

– Vətəndaş, durun buradan! – millis, nədənsə, yalnız mənə müraciətlə dedi. – Belə şeylərə icazə verilmir.

– Nəyə icazə verilmir? – o, utana-utana tuffilərini şişmiş ayaqlarına geyincə mən soruşdum.

– Artıq danışmaq lazım deyil!

Biz durub getdik. Mən yenə də evlərə, pəncərələrə baxırdım, taxtı olan o tək otaq heç cür xəyalımdan getmirdi. O otaqda heç nə yox idi, zəif, çəhrayı işıqdan, bir də taxtdan savayı.

– Bura bax, gəlsənə bu evlərin birinə girək, – tərəddüdlə dedim.

– Gedək, – o razılaşdı və yüngülcə gülümsündü. – Mən orada tuffilərimi çıxardaram, pilləkənlərin üstündə oturarıq.

Biz qaranlıq bir həyətə girdik. Lap küncə, axırını girişə keçdik, arxamızca qapını örtüb pilləkənlərin üstündə oturduq. O, oturan kimi ayaqqabılarını çıxarıb pəncələrini ovxalamağa başladı.

– Yorulubsan? – soruşub siqaret yandırdım. – Moskvada bizimki gətirmədi.

– Hə, – o, yanğını çiyinə sürtdü. – Çox böyük şəhərdir.

Ayaq səsləri eşidildi, qapı açıldı, dalandar qadın çıxıb bizi gördü.

– Durun sürüşün buradan! – çığırdı. – Başımıza bəla olublar! Küçə pişikləri kimi qapılarda sülənirlər! Durun sürüşün, yoxsa...

O, önlüyünün cibindən parıldayan fişqırığı çıxardı. Sümükləri çıxmış sifətindən qəzəb yağdı. Biz yenə də həyət boyu gedirdik, dalandar arvad isə arxamızca gələ-gələ donquldanırdı. Küçədə bir-birimizin üzünə baxıb gülüşdük.

– Bura sənin üçün Ağ dəniz deyil, – dedim.

– Eybi yox, – o, yenə də məni sakitləşdirdi, – gəl elə-belə gəzək. Ya də gedək vağzala, oturacaqların üstündə yataq, hə?

– Yaxşı, – mən razılaşdım və birdən qırışığım açıldı: – Burada bax, mən axmağam, gəl şəhər kənarına gedək! Taksi tutaq, məndə pul var, gedək otuz kilometr o yana – bizdə elə elə-yirlər!

Küçə ilə yavaş-yavaş taksi gəlirdi. Mən əvvəllər evə gec qayıdanda gecə taksilərinə baxmağı çox xoşlardım. Yaşıl işıqlarını yandıraraq, sehlənməmiş kimi, onlar yavaş-yavaş yatmış şəhəri hərlənir və o işıqlara baxanda adam uzaq bir səfərə çıxmaq istəyir.

Biz taksiyə əyləşdik.

– Şəhər kənarına? – sürücü təkrarən soruşdu və gözgörəti sırtıqlaşdı. – Yeddi manat yarım versəniz, apararam, – dedi.

– Yaxşı, – dedim. Mənim üçün artıq çöl də bayır kimi idi.

Yol tamam boşalmışdı. Qərb tərəfdə hələ ala-toranlıq idi, ancaq dan yeri ağarmışdı, səhər açılırdı. Şüşələrin arxasında külək eyni bir ahənglə vıyıldaıyır, içəridən kəskin benzin iyi gəlirdi.

Sürücü kiçik bir meşənin yanında maşının sürətini azaldıb:

– Burada saxlayım? – soruşdu. – Bizdə bundan uzağa aparırlar, – dedi və qıza baxıb: – Kənddən gəlib? – soruşdu.

Maşından çıxan kimi sübh soyuğu iliyimizə işlədi.

– Yarım saat bəs eləyər? – sürücü mənalı-mənalı məni süzdü. – Mən gözümlün acısını alım, gəlib oyadarsınız. Siqaretin var? Ver birini tüstülədim...

Sürücü yolun qırağında maşını döndərməyə başladı, biz isə şax otların üstü ilə meşəyə tərəf getdik. Bu an mənim duyduğum bircə şey vardsa, o da ətrafın nəmişliyi, iliyə işləyən soyuq idi. Çəkmələrim islanmışdı, qırışları düzəlmiş şalvarım isə haça boruya oxşayırdı. Meşədə ala-toranlıq idi: mən bir anlığa onun üzünə baxıb nə edəcəyimi fikirləşdim. Yorğun görkəmi vardı, gözlərinin altı qaralmışdı. Birdən o, açıq-açığına əsnəyib, sanki, buraya nədən ötrü gəldiyimizi başa düşməyərək ətrafa darıxdırıcı nəzər saldı.

– Belə də meşə olar?.. – dodaqaqltı mızıldanıb, hirsələ mənim üzümə baxdı.

Mən də əsnədim. Evdə rahat yorğan-döşəkdə yatmaq əvəzinə bu soyuqda veyllənməyimə görə özümə acığım tutdu.

– Zəhləmiz töküldü, – o, əsəbi halda əsnəyərək, boğuc səslə dilləndi. – Ay Allah! Lazım deyil, heç nə lazım deyil, mən istəmirəm, qayıdaq geri...

– Qayıdaq deyirsən, qayıdaq da, – könülsüz-könülsüz dedim və yenə əsnədim. – Ancaq gəl bunu içək, cibim sallanır.

Butulkani çıxarıb ağzını açmaq istədim, ancaq tıxac çox möhkəm oturduğundan onu surğuclu-zadlı şüşənin boğazından içəri itələdim.

– İç, – şüşəni ona uzatdım.

– İstəmirəm, – mızıldandı, ancaq şüşəni aldı və köks ötürüb içməyə başladı. Qan kimi iki damla onun çənəsi ilə aşağı sızanda öskürüb şüşəni mənə qayıtdı. Mən qalan çaxın içib butulkani tulladım.

– Gedək, – daxili bir yüngüllüklə dedim.

Biz yenə də meşənin nəmişliyində qıjı kollarının, çəmənlikdəki təpəciklərin arası ilə gəzirdik. O hey donunun ətəyini qaldırırdı ki, şəhə dəyib islanmasın.

– Niyə belə tez? – sürücü istehza ilə mənə baxdı. – Xasiyyətiniz tutmadı?

– Sür! – qəzəblə dedim və ürəyimdə baş qaldıran onu vurmaq hissini güclə boğdum.

Maşınla geri qayıdanda sərt döngələrdə bir-birimizin üstünə aşa-aşa mürgüləyirdik və yadımdadır ki, bizim belə ani olaraq bir-birimizə toxunmağımız mənim üçün heç də xoş deyildi, yəqin, elə onun üçün də... Səhər saat beş olardı, qatarın vaxtına qalmış üç saati hələ haradasa veyllənməli idik. Çaxır beynimə vurmuşdu, özümü pis hiss eləyirdim.

O üç saat mənim üçün işgəncə idi və ən başlıcası, mən onu tək qoyub gedə bilməzdim, axıra kimi onunla qalmalı idim. Başım bərk ağrıdığından nə edəcəyimi bilmirdim.

– Di yaxşı, məktub yaz, – deyərək o, tutacaqdan yapışdı.

Onu bir anlıq saxlamağa özümdə güc tapdım.

– İncimə, – mızıldandım, alnından öpüb qapıya tərəf getdim. Yadımdadır, ondan ayrıldıqdan sonra elə yüngülləşdim ki,

özüm də buna təəccüb elədim, ancaq qəlbimin dərinliyində bir yara göynəyirdi və mən, nədənsə, xəcalət çəkirdim...

Kürkü radioqəbuledicinin yanına çəkdim. Qucaqlaşib oturdum. Bütün bu ayları mən nəyisə itirmək hissi ilə yaşamışdım, indi isə tapmışdım və bu tapıntı təsəvvür etdiyimdən də qiymətliydi.

Kontrabas qəmgin-qəmgin deyilərək zülmətdə özünün görünməyən yolunu gəzir, qalxıb-enərək hansısa bir məchul çevrədə fırlanırdı, onun belə yavaş, asta hərəkəti mənə ulduzlu səmanı xatırladırdı. Ona qulaq asa-asa saksafon nədənsə gileylənir, truba elə hey ünyetməz ənginliklərə qalxır, hərdən onların arasına royal öz ağır, akokalipsik akkordları ilə daxil olurdu. Və bir ölçü şkalası kimi, zaman kimi, ritmi sinkoplara bölə-bölə zərb yumşaq, boş səsi ilə onların hamısını özünə tabe edirdi.

– İşığı yandırmayacaq, yaxşı? – o, döşəmənin üstündən yuxarı, qəbuledicinin yaşılmıtl şkalasına və canavar gözü kimi yanan işığına baxaraq dedi.

– Yaxşı, – mən razılaşdım. Fikirləşdim ki, bəlkə, belə gecə mənim ömrümdə bir də heç zaman olmayacaq. Və heyifsiləndim ki, onun gəlməyindən artıq üç saat keçib. İstədim ki, bütün bunlar təzədən başlansın: mən yenə də əlimdə fənər çıxıb onu gözləyim, biz yenə də keçmişə xatırlayaq, sonra yenə də qaranlıqda bir-birimizi itirəcəyimizdən qorxaq.

O, bir dəqiqəliyə nədən ötrüsə yerindən qalxdı, pəncərəyə baxıb boğuc səslə:

– Qar... – dedi.

Mən də dikəlib pəncərənin arxasındakı qaranlığa baxdım. Sakit qar yağdı. Bu payızın birinci, həqiqi qar... Sabah siçanların meşədə, çör-çöp komalarının, dovşanların isə gəmirməyi sevdikləri akasiya ağaclarının ətrafında necə iz qoyacaqlarını təsəvvürümdə canlandırdım, tufəngim yadıma düşəndə isə lap sevindim. Qarın yağmağı, onun gəlib çıxmağı, bizim bir yerdə olmağımız necə də yaxşı idi və indi bizim musiqimiz, keçmişimiz, bəlkə də, keçmişimizdən də yaxşı gələcəyimiz vardı. Sabah mən onu sevdiyim yerlərə aparıb Okanı, tarlaları, təpələri, meşələri, yağsanları göstərəcəkdim...

Gecə keçirdi, biz isə yata bilmirdik. Bir-birimizi itirəcəyimizdən qorxa-qorxa pıçiltı ilə danışıb qucaqlaşırıdık. Yenə də sobanı alışdırıb, onun odlu ağzına, üzümüzü yandıran qırmızı işığına baxırıdık. Səhər saat yeddiyə yaxın, pəncərələr maviləşəndə biz yuxuladıq və evimizdə bizi oyadacaq bir adam olmadığından çox yatdıq. Yatdığımız vaxtda gün çıxıb qarı əritmişdi, ancaq bir azdan şaxta güclənməyə başladı. Çay içəndən sonra tufəngi də götürüb evdən çıxdıq. Hətta bir anlığa gözlərimiz ağrıdı: elə təmiz, soyuq hava, elə ağ qış işığı vurdu ki bizi... Qar ərimişdi, ancaq yer nazik buz qatı ilə örtülmüşdü. Buz qabığı tutqun, boz idi. Üstündən buğ qalxan tövlələrin qabağına buzovlar yığışmışdı və o buzovlar ayaqlarını yerə, sanki, taxta döşəməyə döyəcləyirdilər. Qışlaq çovdının ortasında şirin-şirin otlayan buzovların bəziləri isə tez-tez qıvrım tükü dal ayaqlarını aralayaraq, quyruqlarını qaldırıb siyiyirdilər və onların islatdığı yerlərdə körpə çovdının yaş, zümrüd ləkələri görünürdü.

Biz əvvəlcə yolla getdik. Əyri-üyrü meşə yolu bomboz olmuşdu. Meşədə saralmış zəncirotular başlarını buzun üstünə sallamışdı. Buzun içi yarpaqla dolu idi. Arabir buz bağlamış son göbələklər görünürdü və biz onları ayağımızın ucu ilə vuranda göbələklər qırılıb taqqıldaya-taqqıldaya buzun üstü ilə xeyli uzağa sürüşürdü.

Təpələrin üstündə tarlalar uzaqdan tüstü kimi yaşıl, un səpilməmiş kimi ağ görünürdü: ot tayaları qaralmış, çılpaq meşəyə, sanki, tozağacılarnın ağ gövdələrindən çəpər çəkilməmişdi: ağcaqovaqların yaşılmtıl gövdələri işıldaşır, təpəlik yerlərdə ağacların qırmızı papaqları yanırıdı. Göz üşüdən, bomboş çay çılpaq meşənin ağacları arasından uzaq məsafədə görünürdü. Biz qarlı yağınla aşağı düşüb, arxamızca palçıqlı, sonra isə təmiz, dərin izlər qoya-qoya kəsilməmiş ağcaqovağın yanındakı bulaqdan su içdik. Suyun dibində çoxlu ağcaqayın, palıd yarpağı vardı. Kəsilməmiş ağcaqovağın acı, soyuq iyi gəlirdi və baltalanmış yerdə ağac kəhrəbə rəngindəydi.

– Qəşəngdir? – onun üzünə baxdım və mat qaldım: gözləri yaşıl rəngdəydi.

– Hə, qəşəngdir! – o, acgözlüklə ətrafa baxaraq dodaqlarını yalaya-yalaya cavab verdi.

– Ağ dəniz sahillərindən də yaxşıdır? – yenə də mən soruşdum.

O, yenə də çaya, təpə boyu yuxarı baxmağa başladı, gözləri daha da yaşıllaşdı.

– Ağ dəniz... – qeyri-müəyyənliklə dilləndi. – Bizdə... bizdə... Burada işə palıdılar, – o, öz fikrini yarımçıq qoydu. – Belə yeri sən necə tapmısan?

Özümü xoşbəxt sanırdım, ancaq bu, mənə çox qəribə görünürdü, qorxurdum: nədənsə, o payız hər şey mənə çox asan başa gəlirdi. Sakitləşmək üçün papiros yandırır və özümü tüstüyə, buğa tutdum. Okada Aleksin tərəfdən yedəkçəkən kater görünürdü. Kater dalğaları qova-qova iti sürətlə çayın axarı ilə aşağı gedirdi, biz onu dinib-danışmadan baxışlarımızla izlədik. Katerin maşın bölməsindən güclü buxar çıxırdı. Buxarın bir şırıncı işə katerin böyründən, suyun üstündəki deşikdən kənara püskürürdü.

Kater döngədə gözdən itəndə yenidən Okaya baxmaq üçün biz əl-ələ verib işıqlı meşədə, seyrək ağacların arasıyla təpə boyu yuxarı çıxmağa başladıq. Ağappaq bir yuxuda olan kimi yavaş-yavaş, dinməzəcə gəldik. Axır ki, birlikdəydik.

VASILİ ŞUKŞIN

(1929–1974)

BİR EVİN SAKINLƏRİ

(*hekayə*)

Şənbə günü, axşamtərəfi Təzəkənd kolxozunun klubunda yenicə göndərilmiş bir pyesin müzakirəsi gedirdi və həmin müzakirədə bədii özfəaliyyət dərnəyinin on iki nəfər üzvü iştirak edirdi.

Törəboy, gonbul, şöhrətpərəst, lovğa və dəymədüşər Vanya Tatus nitq söyləyirdi. O, vilayət mərkəzindəki mədəni-maarif məktəbini bu il qurtarıb gəlmişdi və geyimə, əyin-başa maya qoymaqla onun bütün kənddə tayı-bərabəri yox idi. Bədii özfəaliyyətə Vanya rəhbərlik eləyirdi...

– Bu gün mən sizə çox vacib bir xəbər çatdırmalıyam.

– Nə olub, müfəttiş gəlir?

Bunu deyən Volodka Marov idi. Volodka tibb bacısı Vera ilə gəzirdi və həmin o Veradan Vanya Tatusun da xoşu gəlirdi, ancaq Vanya özünü tox tutmağı qərara almışdı; bu fikirdə idi ki, onun məğrur sevgisini Vera gec-tez görməlidir və görüb, o köntöy Volodkadan əl çəkməlidir. Belə olmasa, yəni Vera Volodkadan əl çəkməsə, onda o, bəxtindən küsməli idi. Hər halda, Veranın son peşmançılığı üçün hər cür əsas vardı. Amma Volodka da hərif deyildi, Vanyanın niyyətini duymuşdu və onun qanını içməyə həmişə hazır idi. Bədii özfəaliyyətə də Volodka bu niyyətlə yazılmışdı... Vera da burada idi, öz həmişəki yerində əyləşmişdi. Özfəaliyyətin bu təhər dəlisi olasan, dram sənətinə bu qədər məhəbbət bəsləyəsən və özün də rejissoru qoyub, gedib şoferin birinə vurulasan. Vyanı hər şeydən çox yandıran bu idi. Axı Volodka ilə nədən danışmaq olardı: çarxdanmı,

təkərdənmi?.. İxtiyar özündə olsaydı, Volodkanın atmacalarına o, nəinki əhəmiyyət verməzdi, heç onu, o Volodkanı Vanya adam yerinə də qoymazdı, ancaq ixtiyar özündə deyildi, rəqibə cavab vermək də hərdən lazım gəlirdi.

Buna görə Vanya:

– Marov, zarafatı sonraya saxlayaq, – dedi. – Bizə vilayət mərkəzindən pyes göndərilib. Müəllifi həmyerlimizdir. Pyesi hazırlayıb mərkəzdə, müsabiqədə göstərməliyik. Zarafat yaxşı şeydir, Marov, ancaq gərək elə zarafat eləyəsən ki, finalda...

Volodka:

– Penalda, – deyib yenə söz altda qalmadı.

Vera Volodkaya açıqlandı:

– Bəsdir! – dedi. – Pyes nədəndir, Vanya? Qadın rolu var?

– Pyes kolxoz həyatındandır, şəxsi... – Vanya annotasiyaya baxdı. – Şəxsi mülkiyyətçilik meyillərini kökündən baltalayır. Müəllif özü xalq həyatının dibindən çıxıb, müasir kolxoz kəndini, onun adət və ənənələrini gözəl bilir. Müəllifin hər kəlməsi... boyunduruq kimi möhkəmdir.

– Dibindən? Dibindən nədir? – Vaska Yermilov özfəaliyyət rəhbərinin sözünü kəsdi. Vaska da şofer idi. Volodkanın dostuydu, özünün də səfehlikdə kənd içində yaxşı ad-sanı vardı. Burada darıxmamaqdan ötrü Volodka dostunu da gətirib, bədii özfəaliyyətə yazdırmışdı və indi Vaskanın üzünə baxa-baxa o, zarafatın, söz güləşdirməyin əsl məqamı olduğunu fikirləşirdi.

Vera bu söhbətdən narazı idi.

– Kəs, Vasya, sən Allah, kəs səsinil

– İstəyirəm başa düşüm: necə yəni dibindən? Dibi nədir? Məsələn, pivə çəlləyinin dibi... Amma bu, başqa məsələdir...

Azca aralıda əyləşmiş bir nəfər evli kişi söhbətə qarışdı:

– Kann könlündəki... – dedi. – Bunun da fikri-zikri pivə çəlləyinin yanındadır.

– Sən özün, guya ki, bilirsən?

– Bilirəm, niyə bilmirəm? Dibindən, yəni aşağı təbəqədən, sadə xalqın içindən.

– İndi sadə xalq yoxdur, sıravı kolxozçu var, – Vanya tezəcə düzəliş verdi.

Vaska narazı halda mızıldandı:

– Bəs orada niyə elə yazmayıblar? – dedi. Çünki bu Vaska deyilən adamın zarafat adlı şeydən bilmərrə xəbəri yox idi.

Amma evli kişi də təslim olmaq istəmirdi.

– Yox, mən elə deməzdim. Zəhmətkeş kəndli deyilsəydi, mənəcə, daha düz olardı.

Dəməyin bir qocaman üzvü də vardı – Yelistratıç. Köhnə hoq-qabaz idi. Gənc nəslin arasında bu adam keçmişin bilicisi hesab olunurdu, pyeslərin kəndə aid yerləri, kollektivləşmə və sair məsələlər barədə Yelistratıç öz mötəbər fikrini mütləq söyləməli idi. “Kəndli” sözünü eşidəndə Yelistratıç aşkar təşvişə düşdü.

– İndi kəndli də yoxdur, – dedi. – Kolxoz var, kolxozçu var...

– Qadın rolu, Vanya! Qadın rolu varmı? – Veranı ayrı şey maraqlandırmırdı.

Vanya ciddi tövrlə:

– Sakit, yoldaşlar! – dedi. – Bu saat hər şey aydın olacaq. Pyesin qısa məzmunu belədir: İvan Petrov adında bir oğlan, yaxşı bir insan ordu sıralarından kolxoza qayıdır. Əvvəlcə o... – Vanya kağıza baxdı, – zəhmətkeş kəndli həyatının qaynar əmək meydanına atılır...

Evli kişi məmnun halda:

– Bəli, – dedi. – Zəhmətkeş kəndli – tamamilə doğrudur!

– Əməkçi kənd də demək olar. Kolxoz kəndi, yaxud əməkçi kənd, ikisi də eyni şeydir. Davam edirəm: deməli, qaynar əmək meydanına atılır. Ancaq çox keçməmiş evlənin. Bir sözlə, arvad alır. Beləliklə də, əvvəl qayınata və qayınanasının, sonra isə öz həyat yoldaşının təsiri altına düşür: şəxsi mülkiyyətçiliyə meyil edir. Özünə ev tikməyə başlayır, hündür hasarlar çəkdirir. Pyesin adı “Bir evin sakinləri”dir. Ev sözü dırmaq arasına alınıb, çünki bu cür böyük tikiliyə, sadəcə “ev” demək düzgün olmazdı. Adamlar İvanı düz yola dəvət edirdilər. İvan isə yola gəlmək istəmir, maddi maraqları ilə özünə haqq qazandıрмаğa çalışır...

Bu yerdə Yelistratıç yenə özünü saxlaya bilmədi:

– Gədənin ata-anası sağdırmı? – dedi.

Vanya, qocanın dediyinə heç əhəmiyyət vermədən davam elədi:

– Hamı heyrət içindədir: axı bu, necə ola bilər? Bu keyfiyyət İvanda hansı təsirlərdən yaranmışdır?.. İvanı divar qəzetində kəskin tənqid atəşinə tuturlar. Gənclər öz fəaliyyət səhnəsində onun barəsində ifşaedici çastuşkalar oxuyurlar... Yadınızdadırmı, bizim İvanovu da mən bu yolla tərbiyə etmək istəyirdim, ancaq məni müdafiə eləyən olmadı.

– İvanov işləyəndir.

– İşləyəndir. Çox gözəl. Amma bu yerdə sual oluna bilər: kim üçün işləyəndir?.. Nə isə, qızlar həmin çastuşkaları klubun səhnəsində ürəkdən ifa edirlər: zal dağılır – müsbət reaksiya! Ancaq İvan ipə-sapa yatmaq istəmir. Məsələn kolxoz iclasında müzakirə olunur. Kolxoz fəalları, İvanın keçmiş dostları, qocaman kolxozçular bir-birinin ardınca xitabət kürsüsünə yan alırlar. Onlar amansızdırlar, lakin bu, adi amansızlıq deyil... Adamlar İvanı başa salırlar ki, o evi tikdirməklə İvan özü ilə kollektiv arasında dərin uçurum yarada bilər. “Ev” dedikdə burada hasar nəzərdə tutulmalıdır. Ev, tire, hasar. Burası aydıncıdır?

Vera dedi:

– Arvadı hansı mövqedən çıxış eləyir?

Evli kişi:

– Orada yazılıb ki! – dedi. – Ər-arvad əlbir hərəkət eləyirlər.

Bu yerdə Yelistratçı'nın yadına atalar məsəli düşdü:

– İt itin ayağını basmaz! – dedi.

– İclasda İvanın arvadı da iştirak edirmi?

– Və yalnız orada, o iclasda, – Vanya söhbətin məbədinə keçdi, – qayınata və qayınananın onu hansı uçuruma doğru sürükləməkdə olduğunu İvan dərindən dərk edir. O, iclasdan qəzəblə çıxıb, hələ tikilib qurtarmamış evə tərəf hiddətlə addımlayır. Evin təkə damı hazır deyildi. İvan özünü ora yetirir, əlləri əsə-əsə kibrit qutusunu çıxarıb... – Burada Vanya səsini yavaşıtıdı (çünki əsl aktyor ayrı cür də edə bilməzdi) və mübhəm bir həyəcanla astadan dedi: – Kibrit çəkib evə od vurur.

Amma belə sonluğu, deyəsən, heç kəs gözləməirdi.

– Necə?

– Özü ha!

– Yox bir!

– Yanğından mühafizə idarəsi varmı o kənddə?

Veranı isə pyes yaman tutmuşdu.

– Bu əsər tragediyadır da, hə, Vanya?

– Tragediya olmasa da, hər halda... ictimai dram sayıla bilər.

Tamaşanın texniki tərtibatına xüsusi marağı olan bir şəxs sevincini gizlətmədən soruşdu:

– Səhnədə biz də bir şey yandıracağıq mı?

Vanya davam elədi:

– Bəli, yoldaşlar! İşdən sonra, ağır zəhmət bahasına öz əli ilə tikdiyi bir binanı insan od vurub yandırır!

Vanyanın təntənəli, qalib görkəmindən zəndeyi-zəhləsi gedən Volodka kinli-kinli dedi:

– Necə yəni? Lap axıracan? Ay yandı ha! – Volodka heç cür ağılına sığışdıra bilmirdi ki, müasir pyesdə ev yana bilər.

Bu məsələ evli kişini də bir qədər çaşdırmışdı:

– Əhvalat nə vaxt baş verir? Yayıdamı?

– Sakit, sakit! – artist Vanya ucadan dilləndi. – O, öz evinə od vurur, lakin kolxozçular... fikir verin, pyesin ən gərgin yeri buradır. Kulminasiya! Müəllifin əsəri finala doğru necə ustalıqla istiqamətləndirdiyinə diqqət yetirin! Yerindən ox kimi qopan İvan “Alçaqlar, vicdansızlar, siz məni məhvə doğru aparırsınız!”

– deyə sürətlə qaçır. Arvadı...

– O ki qaçmışdı bayaq.

– Arvadı dalınca yüyürür. Qaçırlar.

– Bəs bayaq qaçmışdı axı?

– Bənizi qar kimi ağarmış qadın az sonra təzədən iclasa qayıdır... İclasda artıq başqa məsələ müzakirə olunmaqdadır. Qadın izdihamı yararaq irəli keçir, titrək səslə qışqırır: “Kömək edin, yoldaşlar! O, evə od vurmuşdur!” Kolxozçular bir-birinin ardınca təzə evə doğru axışırlar. Bir ağsaqqal kişi... ayrı səmtə burulur. Qoca, İvanın qayınatası yaşayan tərəfə qaçır. Səhnə arxasından qocanın səsi gəlir: “Bəs siz? Ehey, siz də yanırırsınız mı?” Əsl tragediya momentidir!.. Ümumiyyətlə, bu pyesi biz bütövlüklə tragikomediya səpkisində işləməliyik.

– Ev nə oldu, yandı mı? – soruşan yenə Volodka idi.

– Evi kolxozçular hifz eləyirlər. Onlar İvanı başa salırlar ki, evi uşaq bağçasına vermək lazımdır. Buna görə İvanın özü də heç tərəddüd göstərmədən yangınsöndürənlərə qoşulur. O, bir ucdan yangın söndürür, bir ucdan da öz-özünə fasiləsiz təkrar edir: “Alçaqlar, vicdansızlar, siz məni məhvə doğru aparırdınız!”

– Bu sözləri kimə deyir o? – Vaska ehtiyatla soruşdu.

– Qayınatası ilə qayınanasının ünvanına deyir də, bunu bilməyə nə var ki!

– Güclü pyesdir!

Volodka:

– Elə bu? – dedi. – Ardı yoxdur?

– Var. Axırda İvan bir qədər xəcalətli olsa da, yenə kollektiv arasındadır. Xoşbəxtdir. Başqa qız və oğlanlarla birgə uşaq bağçasını yeni ilədək təhvil vermək barədə öhdəlik imzalayır.

Volodka təəccübləndi:

– Bəs özü? Özü harada yaşayacaq?

Vanya:

– Hələlik qayınatasının yanında... – dedi və eyni vaxtda da o, qəhrəmanın öz qayınata və qayınanasını “alçaq”, “vicdansız” sözləri ilə damğaladığını yadına salıb, bir qədər duruxduqdan sonra əlavə elədi: – Yaşamağa yer tapılar.

– Harada?

– Bura bax, olmaya, sən pyesin ideyasını bəyənmişsən?

– Bəyənirəm. Ancaq bilmək istəyirəm ki, o adam harada yaşayacaq?

– Yox, sən ideyanı bəyənmişsən.

– Siyasəti soxma bura: deyirəm harada yaşayacaq?

Bu deyişmədən evli kişinin heç xoşu gəlmədi.

– Tutaq ki, gedib özünə bir ayrı ev də tikəcək, xırda ev. İndi razı qaldın?

– Axı nəylə tikəcək: əvvəl birini, sonra ikincisini... hansı pulla tikəcək?

Vanya qəzəbini gizlətmədən:

– İkinci evin söhbəti bizə qalmayıb! – dedi. – Bu məsələ bizi qətiyyənlə maraqlandırmır. Biz burada pyes müzakirə eləyirdik

və məsələyə professional yanaşmaq lazımdır. Ancaq mən belə görürəm ki, heç o birinci ev də səni maraqlandırmır.

– Bir müddət qayınatasının evində qalmalıdır.

Bu dəfə evli kişi belə mülahizə elədi.

Bu yerdə Vaska bomba kimi partladı:

– Yox bir! Belə şey ömründə ola bilməz! Nə danışırsınız, onların arasında elə bir dava düşər ki, heç olmayan kimi. Axı o kişi, yəni qayınata o ev tikiləndə İvana kömək eləyib. Əsgərdə pul nə gəzir? Deməli, qayınata əl tutub ona... Kürəkən isə havalanıb, götürüb od vurub, yandırıb evi. Bu boyda zıppılıtdan sonra qayınata öz kürəkəninə nə deyə bilər: “Çox sağ ol, çox razıyam”, eləmi?

– Sən hamını öz arşınla ölçmə.

Mübahisəyə son qoymaq məqsədi ilə Vanya:

– O qayınata məni bir damcı da maraqlandırmır! – dedi.

Evli kişi dikəlmişdi:

– Mən belə görürəm ki, burada bəziləri ziyanlı ideya yürütmək istəyirlər! – Oturdu. Onun Volodka kimi çoxdanışan adamlardan zəndeyi-zəhləsi gedirdi.

Bu söz Volodkanı tutdu, nə tutdu:

– De də, niyə dayandın? De görək, o, hansı ziyanlı ideyadır?

Evli kişi ayağa durdu:

– Qayınataya rəğbət oymatmaq!

Axmaq bir sakitlik əmələ gəlmişdi.

– Təklif var ki, Volodka Marov dram dərnəyindən azad edilsin, – evli kişi təzədən hücumu keçdi. – Lap bu Vaskanın özü də! Bu adamlar bura məşqə gəlmişlər, söz güləşdirməyə gəlirlər.

Vaska incidi:

– Mən niyə?

Texniki tərtibat həvəskarı Vaskanı müdafiə elədi:

– Yox, Vaskanı çıxartmaq lazım deyil, çünki o, düzələ bilər. Yerbəyerdən səslər gəlmişdi:

– Vaska ağıllıdır, çalışqandır, Marovun təsiri altına düşüb.

– Onda Vaskanın nəzərinə çatdırılsın və ona ciddi xəbərdarlıq edilsin: spirtli içkilərdən istifadə etməməlidir. – Evli kişinin növbəti təklifi bu idi.

Bu təklifdən Yelistratçı'nın çox xoşu gəldi:

– Bax bu, başqa məsələ! – dedi. – Belə şeyi cəzasız qoymaq olmaz. Bayramda-zadda hərdən içməyin ziyanı yoxdur. Amma sən, Vaska, ağına-bozuna baxan deyilsən. Özün də şofersən, maşın sürürsən.

Müzakirədə kitabxanaçı da iştirak eləyirdi. Bu adam yaşa dolandan sonra da gənclik təravətini itirməyən tək-tük qadınlardan idi. Kitabxanaçı:

– Tamam tərgitsə yaxşıdır, – dedi.

– Deyirsiniz, heç içməsin? – Yelistratçı başını buladı. – Ağlım kəsmir... Kişidir axı...

– Nə olsun ki, kişidir? Nə olsun ki, kişidir? – Evli kişi əl-qolunu ölçürdü. – Niyə içir? Onu araşdırmaq nə vadar eləyir? Bu suala cavab verə bilərmisən?

Göyün üzünü qara buludlar almaqda idi.

Vasya dedi:

– Toyda-bayramda hamı içir də. Bəyəm mən keçəl-zadam? Vanya məsələni yekunlaşdırmağa başladı:

– Aydınadır: iki nəfər lehinə, iki nəfər əleyhinə. Səsə qoyuram: kim...

Elə bu vaxt rayon icraiyyə komitəsi mədəniyyət şöbəsinin sabiq müdiri, pensiyaçı və bədii öz-fəaliyyətin könüllü hamisi – himayəçisi Matryona İvanovna Vdovina zal boyu addımlayaraq keçib birinci sırada əyləşdi.

– Salam, yoldaşlar! İşlər necə gedir?

– Pyes müzakirə edirik, Matryona İvanovna.

– Aha, aha.

– Pyesin ideyası bəzilərini qane eləmir.

Matryona İvanovna təəccübləndi:

– Necə yəni? Yaxşı pyesdir, mən oxumuşam. İdeyadan kim narazıdır ki?

– Mən ideyadan razıyam, – Volodka nifrətlə Vanyanın üzünə baxdı. – Mən o adamın harada yaşayacağını bilmək istəyirəm.

– Kimin?

– Əsgərin.

– Hansı əsgərin?

Vanya dedi:

– Pyesin qəhrəmanından söhbət gedir, Matryona İvanovna...

– Danışanda bir az aydın danış, Marov. O adam artıq əsgər deyil... Oy, az qala, məni də qorxutmuşdunuz: sözə bax, əsgər harada yaşayacaq? Danışanda, doğrudan da, çalışıb aydın danışmaq lazımdır. Yoxsa belə çıxır ki, guya, bizdə əsgərin yaşamağı üçün yer yoxdur. İdeyanın nəyini bəyənirlər?

– Belədir də... ikibaşlı mülahizə yürüdürlər. İvan harada yaşayacaq?

Volodka özündən çıxdı:

– Bura bax, sən məni dolaşdırma... İkibaşlı... Yox bir səkkizbaşlı. Mən burada adam kimi söz soruşuram.

– Buyur, buyur!

– Evi uşaq bağçasına verib, düzdürmü? Qayınatası ilə də möhkəm dalaşib, deməli, daha orada qala bilməz... Bu adam bir yerdə yaşamalıdır, yoxsa yox?

Matryona İvanovna gülümsədi:

– Eh, kişilər – xoruz tayfası! Mübahisə eləməyə söz tapmısınız. Məlum məsələdir ki, kolxoz onu evlə təmin etməlidir. Borcudur təmin eləsin. Vəzifəsidir. Axı o, öz evini uşaq bağçasına bağışlayıb...

– Pyesdə belə şey yoxdur axı.

Vdovina bir qədər fikrə getdi.

– Bax bunu, ola bilər, müəllif unudub. Gəlin belə şərtləşək, uşaqlar: müəllifə zəng vurub, xahiş eləyəyəm ki, bu məsələni pyesə əlavə eləsin. Yoxsa, doğrudan da, birtəhər çıxır... Belə çıxır ki, kollektivdə onun taleyini düşünən yoxdur. Bu cəhəti nəzərə almaq mütləq lazımdır. Pyesi götürməyimizi müəllifə zəng eləyib demişəm. O, bizi təbrik edir və hamımıza səmimi salam göndərir. Biz, uşaqlar, çox ciddi imtahan qarşısındaıyıq. Əgər müsabiqədə birinci yerə çıxa bilsək...

Yerbəyerdən sual dalınca sual gəldi:

– Çıxa bilsək, nə olacaq ki?

– Deyin də, Matryona İvanovna!

– Bizi intizarda qoymayın!

- Bəlkə, xalq teatrı olacağıq!
- Bir tamaşaya görə?
- Hər şey özümüzədən asılıdır.
- Yəqin, qastrola göndərəcəklər...

Vdovina gülümsəyərək əlini əlinə çırpdı:

– Yox, yox, heç cür deyə bilmərəm. – O, hələ də gülümsəyirdi. – Bilməsəniz, daha səylə çalışacaqsınız, bu bir həqiqətdir. Pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən də bu məhz belə olmalıdır. Sizə müvəffəqiyyətlər arzu edirəm, dostlar!

Poçtun məktubdaşyanı kluba girdi.

– Matryona İvanovna, – dedi – sizə teleqram var. Evinizə aparmışdım, evdə heç kəs yox idi...

Matryona İvanovna eynəyini taxıb teleqramı oxudu.

– Nə xoş təsadüf! – dedi. – Biz indicə onun barəsində danışırdıq.

– Müəllifdəndir?

– Bəli. Görün müəllif nə yazır: “Vasyanın nəğməsi”ni tamam çıxardın. Nöqtə. Qızın mahnısı belədir: “Oğlan, oğlan, yolda qoyma gözümlü”. Nöqtə. Uğurlar arzulayırım. Kopilov”. Görürsünüz də, müəllif qəlbi belə şeydir...

Vanya şübhəli-şübhəli gözlərini döydü.

– O, orada, mən bilən, oxumur axı?

– Kim?

– Qız da. Qəhrəmanın həyat yoldaşı. Pyesdə belə şey yoxdur.

Matryona İvanovna:

– Düzdür, – dedi, – orada qızın oxumağını nəsə, heç mən də xatırlaya bilmirəm. Yəqin, müəllif pyesi səhv salıb. Görünür, başqa yerdə də onun əsəri hazırlanır... Səhv salıb; belədir ki var. Ona zəng vuranda bu məsələni də aydınlaşdıraram... Başlayın, dostlar! İşə başlayın!

GÜNƏŞ, QOCA VƏ GƏNC QIZ

(hekayə)

Günlər ağ işıqla yuyunurdu. Torpaq cadar-cadar olmuş, ağaclar isə od tutub yanırdı. Quru otlar ayaq altında qalıb xışıldayırdı. Sərin mehsə ancaq axşamlar əsirdi. Sürətlə axan Katunya çayının kənarında həmişə eyni vaxtda qoca bir adam peyda olur, eyni yerdə – kötüyün üstündə oturur və günəşə baxırdı. Axşamüstü günəş daha böyük və qırmızımtıl olar, dağların arxasına keçərdi. Qoca tərpənmədən elə hey otururdu. Qorxunc və qəhvəyi rəngli büzüşmüş əlləri dizlərinin üstündə olurdu. Üzü qırış-qırış, gözləri yaşlı və donuq idi. Boynu nazik, başı isə yekə idi. Mavi rəngli çit köynəyinin altından kürək sümükləri çölə çıxırdı.

Bir gün qoca yenə də beləcə oturarkən arxadan səs gəlirdi:

– Salam, baba!

– Qoca başını yellədi.

Əlində yastı çamadan olan qız qocanın yanında oturdu.

– Dincəlirsiniz?

Qoca yenə başını yelləyib qıza baxmadan dedi:

– Hə, dincəlirəm.

Sizin şəklinizi çəkə bilərəm?

– Necə yəni? – qoca yaxşı başa düşmədi.

– Şəklinizi çəkmək istəyirəm.

Qoca bir qədər susdu. O, günəşə baxır və qırmızımtıl göz qapaqlarını qırırdı.

– Artıq yaraşıqlı deyiləm axı?

– Niyə? – gənc qız təəccübləndi. – Xeyr, baba, siz hələ də yaraşıqlısınız.

– Mən həm də xəstəyəm.

Gənc qız bir xeyli müddət qocaya baxdı. Sonra yumşaq və kiçik ovcu ilə qocanın quru, qəhvəyi rəngli əllərini oxşadı və dedi:

– Siz çox yaraşıqlısınız, baba!

Qoca, həqiqətən, az da olsa, gülümsədi.

– Əgər elədirsə, şəklimi çək.

Gənc qız çantasını açdı. Qoca bir neçə dəfə ovcunun içinə tərəf öskürdü.

– Şəhərlisən?

– Şəhərliyəm.

– Sizcə, bu işə görə pul verirlər?

– Hər vaxt yox, yaxşı çəkə bilsəm, verirlər.

– Səylə çalışmalısən?

– Hə.

Susdular.

Qoca dayanmadan günəşə baxırdı.

Qız üzünün profilindən diqqətlə baxaraq qocanın şəklini çəkirdi.

– Bu yerlərdənsən, baba?

– Hə.

– Burada doğulmusunuz?

– Hə, burada doğulmuşam.

– İndi neçə yaşınız var?

– Yaşım? Səksən.

– Aman Allah!

Qoca da yaşının çox olduğunu təsdiqləyərək gülümsədi.

– Bəs sənin?

– İyirmi beş.

Yenə susdular.

– Günəş necə də gözəldir, – qoca dilləndi.

– Necə? – qız başa düşmədi.

– Deyirəm ki, günəş çox gözəldir.

– Hə... Bəli, bu yerlər həmişə gözəldir.

– Hə.

Sanki, günəşə qan töküüb qarışdırmışdılar.

– Bəli, çox gözəldir, – qız qarşıdakı sahilə baxaraq dedi.

Günəş Altayın zirvəsinə dəydi və yavaş-yavaş mavi dünyaya batdı; günəş nə qədər çox batsa da, dağlar bir o qədər təmiz görünürdü. Çayla dəniz arasında qalan vadedə isə gün batanda günəşin qırmızısı yavaş-yavaş itirdi və dağlardan qərribə bir kölgə yaxınlaşırdı. Daha sonra günəş Baburxan sıra dağlarının arxasında

gizləndi və xeyli vaxt sonra açıq-sarı işıqlardan əmələ gələn güclü bir yelpazə göy üzünə tərəf yönəldi. Bir qədər dayanandan sonra o da yavaşca söndü. Göy üzünün digər tərəfində isə axşamın qızillığı güclü şəkildə alışıb-yanmağa başladı.

– Getdi, – deyərək qoca ah çəkdi. Gənc qız isə yarpaqları qutuya doldururdu.

Bir qədər beləcə oturdular. Sonra sahilə yaxınlaşan zəif dalğaların səsinə dinlədilər.

Sonra da vadidəki duman yumaq şəklində yayıldı. Meşəyə yaxın bir ərazidə gecəquşu yüksək səslə oxudu. Qarşıdakı sahilədən ona lap yüksək səslə cavab verirdilər.

Gənc qız isə uzaqdakı doğma şəhərinə tez çatmaq və çoxlu şəkil aparmaq haqqında düşünürdü. Bu şəkillər arasında qocanın da portreti olacaqdı. Qızın rəfiqəsi isə istedadlı və əsl sənət adamı idi, mütləq hirsələnəcəkdi. Yenə qışqırıqlar qopacaqdı. Niyə? Sibirdə quru iqlim olduğunu və insanların çox işlədiyini hamı bilir. Bəs sonra? Qız özünün çox da istedadlı olmadığını bilirdi. Fəqət bu yaşlı adamın nə qədər keşməkəşli həyat sürdü-yünü düşündü. Əlləri necə də qırışmışdı.

– İşləmək, işləmək və yenə də işləmək lazımdır.

Qız qocadan soruşdu.

– Baba, sabah bura gələcəksən?

– Gələcəyəm, – deyərək qoca qızın sözünü təsdiqlədi.

Gənc qız ayağa qalxıb kəndə getdi. Qoca isə hələ bir qədər də oturdu və sonra getdi. Evə gəldi, sobanın yanındakı küncdə əylənərək sakitcə oturub gözlədi ki, oğlu işdən gəlsin və axşam yeməyini onunla bir süfrə arxasında yesin. Oğlu həmişə yorğun və narazı halda evə gəlirdi. Gəlin də həmişə nədənsə narazı idi. Nəvələr isə böyüyüb şəhərə getmişdilər. Onlar olmayanda qoca evdə çox darıxırdı. Şam yeməyi yemək üçün əyləşdilər.

Qocanın da südlünə çörək doğradılar. O, stolun küncündə oturub yeməyini qaşıqlayırdı. Çalışır ki, qaşıq boşqaba dəyib taqılı salmasın. Hamı sakit idi.

Daha sonra yatmağa hazırlaşdılar. Qoca sobaya yaxınlaşdı, oğlu ilə gəlini isə yatmaq üçün yuxarı mərtəbəyə çıxdılar. Nə danışa bilirdilər ki? Bütün sözlər çoxdan qurtarmışdı.

Səhəri gün qoca ilə gənc qız sahilədəki kötüyün üstündə oturmuşdular. Qız tez-tez qocanın şəklini çəkir, qoca isə günəşə baxaraq danışırdı.

– Həmişə yaxşı yaşamışığı, naşükür olmaq günahdır. Dülğər idim. Heç vaxt işsiz olmamışam. Oğullarımın da hamısı dülğər idi. Oğullarımın çoxunu – dördünü müharibədə öldürdülər. İki isə salamatdır. İndi onlardan biri ilə – Stepanla yaşayıram. Vanka isə şəhərdədir. Biyskdə yaşayır. Yeni salınmış şəhərcikdə tikinti müdiri işləyir. Dolanacağı pis deyil, məktublarında yaxşı yaşadıqlarını yazırlar. Bəzən bura gəlib qonağı olurlar. Çoxlu nəvəm var və məni çox istəyirlər. İndi hamısı müxtəlif şəhərlərdədir.

Gənc qız qocanın əllərini çəkir, tələsir, hirslənir və bəzən çəkdiyini silirdi. Birdən yersiz bir sual verdi:

– Yaşamaq çətindir, siz necə fikirləşirsiniz?

– Necə yəni? – deyərək qoca çaşdı. – Mən sizə gözəl yaşamağımızdan danışıram.

– Oğlanlarının işi çətindir?

– Necə yəni? – qoca yenə çaşdı. – Dörd dəcəlin öhdəsindən gəlmək asandır? Yoxsa məni ələ salırsan?

Gənc qız başa düşə bilmirdi. Gah qocaya yazığı gəlir, gah da onun qəribə sakitliyi və özündənrazılığı onu təəccübləndirirdi.

Günəş yenə dağların arxasına keçdi. Qürub sakitcə parıldayırdı.

– Sabah hava buludlu olacaq, – qoca dilləndi. Qız isə buludsuz olan göy üzünə baxdı.

– Niyə?

– Bütün bədənimdə ağrı hiss eləyirəm.

– Göy üzü təmizdir axı.

Qoca susdu.

Sabah gələcəksən, baba?

– Bilmirəm, – qoca bir qədər susandan sonra dedi, – bütün bədənimdə ağrı hiss eləyirəm.

– Belə bir daşı sizdə necə adlandırırırlar, – cibindən qızıl sarısı rəngində, bir qədər də ağ bir daş çıxardı.

Qoca dağları seyr edə-edə soruşdu:

– Hansı?

Qız daşı qocaya uzatdı. Qoca üzünü çevirmədən ovcunu açdı.

Daşa baxıb “deməli, belə?” soruşdu və daşı quru və qırıxmış barmaqlarının arasında otərəf-butərəfə çevirdi.

– Bu, kreməşök daşındır, əvvəllər müharibədə istifadə edirdilər.

Qızı qərribə bir şübhə bürüdü. O elə bildi ki, qoca kordur. Nə haqda danışdıqlarını unutdu və cavab tapa bilmədi, susdu, yan tərəfdən qocaya baxdı. Qoca isə günəşin batdığı yerə sakit-sakit, düşüncəli bir əda ilə baxırdı.

– Hə... daş, – dedi və daşı qıza uzatdı. – Bütövlükdə ağ və ləkəli olanları da var. Ayırd eləmək olmur, yumurta və yumurtacıq da var. Hər iki tərəfi xallı, sağsağan və sığırçın yumurtası kimi mavi, çilli olanları da var.

Qız gözlərini qocaya zilləmişdi. Və heç vəchlə kor olub-olmadığını soruşa bilmirdi.

– Baba, harada yaşayırsınız?

Qoca sahiləki evi göstərərək dedi:

– Bu yaxınlarda yaşayıram, çox da uzaqda deyil. Bu, İvan Kolokolnikovun evidir, bir az qabaqdakı Bedarevin, sonra Volokitin, sonra Zinovyevin, oradakı, ara küçədəki ev isə bizimkidir. Bir şeyə ehtiyacın olsa, gəl bizə. Nəvələr olanda evimiz daha şən idi.

– Çox sağ olun.

– Gedirəm, bədənim ağrıyır.

Qoca ayağa qalxdı, sonra cığırdan dağa tərəf getdi. Qoca nə bir dəfə dayandı, nə də bürədi, qarşısına baxaraq yavaş-yavaş yeriyirdi. Gənc qız öz-özünə dedi:

– Xeyr, kor deyil, amma zəif görür.

Səhəri gün qoca sahilə gəlmədi. Gənc qız tək oturub qocanı fikirləşirdi. Qocanın beləcə bəsit və adi həyat tərzində çox da bəsit olmayan mühüm bir şey var idi. Gənc qız fikirləşirdi: “Günəş də adi tərzdə doğur və sadə bir tərzdə də batır. Amma bu, o qədər də asan deyil axı”. Gənc qız çəkdiyi şəkillərə baxdı. Kədərli idi. Qoca üçüncü və dördüncü gün də gəlmədi. Gənc

qız qocanın evini axtarmağa başladı. Tapdı. Dəmir örtüklü və beşdivarlı evin pəncərəsində, küncdə, təxminən, əlli yaşında olan boylu-buxunlu bir kişi şamağacını dəzgahın üstündə yonurdu. Qız salam verdi.

– Salam.

Kişi ona tərəf çevrildi, qıza baxdı, iri barmaqları ilə tərəli alnını sildi, başını yellədi.

– Salam.

– Xahiş edirəm deyin görüm, burada qoca bir adam yaşayır?

Kişi diqqətlə, bir qədər də qərribə tərzdə qıza baxdı. Heç nə demədi.

– Yaşayırdı, – kişi dedi. – Bax, bu ev onun idi.

Qızın ağzı açıq qaldı.

– Öldü? Öldü, hə?

– Öldü. – O, yenə taxtaya tərəf əyilib, ağacı iki dəfə rəndələdi, sonra qıza baxdı.

– Sənə nə lazımdır?

– Heç ... onun şəklini çəkirdim.

– Hə... – sonra daha sərt bir tövrlə ağacı rəndələməyə başladı.

Xeyli davam edən sakitlikdən sonra soruşdu:

– O kor idi?

– Hə, kor idi.

– Çoxdan?

– Təxminən on il olardı, nə olub ki?

– Heç nə...

Qız otaqdan çölə çıxdı. Küçədə hasara söykənib ağlamağa başladı. Babaya yazdığı gəlirdi. Fəqət təəssüf ki, heç vaxt kor olduğunu ona deyə bilmədi. Fəqət indi insanın həyat tərzinin və qəhrəmanlığının mənasını və sirrini daha dərinlən başa düşür, özü də fərqi varmadan yetkinləşirdi.

VYAÇESLAV PYESUX

(1946)

SERAFİM SERAFİM

(*hekayə*)

Məşə təsərrüfatı idarəsinin anbardarı Serafim Kuznetsov heç bir ciddi səbəb olmadan, yəni belə demək mümkünsə, qüsdən öz ömrünə qıydı. Həyatla vidalaşdığı gün səhər obaşdan südlü sıyığı cana vurdu, mahun ağacından çərçivəsi olan güzgünün qarşısında tərəş oldu – bu güzgü hələ 1917-ci ildə mülkədar Filosofovlar ailəsinin malikanəsi müsadirə olunandan Serafimin anası Domna Vasilyevnaya miras qalmışdı – sonra bir papiros çəkdi, parusin pencəyini çiyinə atdı və birdən qərara aldı ki, bu gün heç işə-zada getməsin; nədənsə, ürəyində bir gizilti peyda olmuşdu, qəlbə sıxılırdı və odur ki həyətdən bayıra çıxmamağı məsləhət idi.

Bir ara elektrikli drelin təmirinə girişsə də, çox keçmədən bu həvəsi öldü, sonra qapının yeni rəzəsini sökməyə başladı, amma az sonra bundan da soyudu, ardınca öz çilingər alətlərini uzun-uzadı yerbəyer elədi, xəstə alma ağacının dibinə iki vedrə yaxantı suyu əndərdi, iri baltayla ağcaqayın kötüyünü ikiyə paraladı, bir böyrü üstə əyilən odun yığınınu sahmana saldı, daxmaya keçib rus sobasıyla yamanca düşkünə olduğu “Elm və həyat” jurnallarının illik saylarıyla dolub-daşan bambuq ağacından olan kitablıq arasında var-gələ başladı. Anası Domna Vasilyevna ona təpindi:

– Nə gic qoyun kimi obaş-bubaşa gedirsən? Yoxsa işingücün qurtarıb?!

İçindəki anlaşılmaz qüسسə Serafimi elə sarıb-sarmalamışdı ki, anasının bu acılamasını da qulaqardına vurdu, yenə də soba

ilə kitablıq arasında var-gəlinə ara vermədi. Bundan təşvişə düşən Domna Vasilyevna düşündü: “Burada nə isə bir qələt var. Bəlkə, onun oğlu o...”

Oğluna:

– Bəlkə, sənə bir az araç süzüm? – desə də, bir an sonra özü öz təklifindən heyrətə gəldi.

Serafim isə:

– İstəmərə... – deyib əlini yellədi.

Bu cavab qarını lap təlaşlandırdı, odur ki səssizcə aradan sivişib, oğlunun halətiylə bağlı onlardan bir ev o yanda yaşayan feldşer Yeqorovgilə məsləhət ardınca yollandı.

Serafim isə yenidən həyətə çıxdı, xəstə alma ağacının böyür-başında qurdalandı, daha bir ağcaqayın kötüyünü paralamığa hazırlaşsa da, qələtən baltanı yerə atdı, iki ağcaqovaq arasında tarım çəkilməmiş paltar zivəsini qırdı, hamama girib, tavandakı qapağın tutacağından özünü asdı.

Ruhunun canından qopması sən deyən əziyyətli olmadı və fani dünyada Serafimin beyninə gələn sonuncu fikir ondan ibarət oldu ki, ölmək – onun əvvəllər zənn elədiyi qədər də ağırlı və qorxulu bir iş deyilmiş. Ruhunun sonrakı macərəsi isə belə oldu...

Su, adətən, içində olduğu qabın formasını alır. Bu qab sınıqda su necə öz formasını itirirsə, Serafimin də ruhu eləcə bədəmindən çıxdı; yəni bu, Serafim olmağına, yenə elə həmin Serafim idi, özünün bütün əzalarını hiss eləsə də, əvvəlki kimi görüb, eşidib-düşünsə də, artıq formasını itirmişdi. Hətta cəsədi özünə bir ilan soyulan dərisini xatırlatdığından əti ürprəşdi və o, özünü təcili hamamdan bayıra saldı. Ruh, hər halda, havadan daha yüngül idi, odur ki hamamın qapısındakı dəlikdən sovrulub çıxan kimi göylərə doğru havalandı. Ruh o dərəcədə yüksək sürət götürdü ki, yol kənarında mürgüləyən zootexnik İvanovun qaraltısının və Voronka çayı üzərindəki körpünün yanından ötməklə onları geridə buraxması bir neçə saniyə çəkdi. Həmin vaxt İvanov bilmirdi ki, bir az da araç gillətmək üçün təkrar ad günü şənliyinə qayıtsın, yoxsa baş alıb evlərinə, Tver vilayətindəki Rjev rayonuna üz tutsun... Budur, əkinlər, meşələr,

göllər... bunun ardınca isə Rusiya, körfəzlər, arxipelaq, Aralıq dənizi, Murmanskdan Keyptauna və Vladivostokdan Lissabona qədər uzanan şərq yarımkürəsi geridə qaldı... daha sonra onun nəzərləri xırda və mavi planetə dikildi, get-gedə bu kürə kiçilib-kiçilib digər planetlər arasında itib-batdı, ən nəhayət, küncüt dənəsi boyda parlaq bir nöqtəyə çevrildi.

Serafim ara-sıra çiyininin üstündən Yer kürəsinə dönüb baxmağından da qalmırdı və indi heç inanmağı da gəlmirdi ki, bu göz yaşı boyda şeyə anası Domna Vasilyevna da daxil olmaqla bunca varlıq sığa bilər. Sonra nədənsə, özünün doqquzuncu və qırxıncı anım günləri barədə düşündü. Deyilənlərə görə, guya, o vaxta qədər ölənlərin ruhu hələlik yerdə dolaşır və sonra o, ixtiyarsız olaraq: “Yox, yoldaşlar, bu məclisləri mənsiz qeyd edin”, – deyə düşündü.

Zamanın hərəkətiylə kainatı bürüyən zülmət yavaş-yavaş dağılmağa üz qoydu və ilıq bir işıq dalğasına büründü. Sonra mavi ənginlik peyda oldu, orada-burada kəpənəyi xatırladan sirlə, işıqsaçan varlıqlar zühur etdi, sonra isə bərk olmasa da, bərk sayılacaq bir şey... girdi görüntüyə. Bundan öncə isə ağap-paq boyanmış, yerbəyer boyası tökülmüş və döymə dəmirdən cəftələri olan nəhəng qapılarla rastlaşdı.

Serafim özündən asılı olmayaraq qapını döydü. Qapının sağ layının cəftəsi cırıltıyla açıldı və boşluqda dünyagörmüş bir qocanın sifəti peyda oldu. O, kinayəli təbəssümlə:

– Hə-ə-ə! Anbardar, əliyəri, əyyaş, özünə qıyan it oğlu it! Serafim Kuznetsov! – dedi.

Özü haqda belə nalayiq sözlər eşidən Serafim anladı ki, işlər fırıqdır. Qoca isə dil-boğaza qoymurdu:

– Bəxtin onda gətirib ki, qardaşının xətri yanımızda əzizdir. Siqaret kötüklərini söndürmədikləri üçün burada başqalarına küt mismarlar uddururlar, sənin kimi yaramazlara isə, nədənsə bu əzab tətbiq olunmur. Bəyəm belə də insaf, ədalət olar?

Serafim əsgərlər kimi cavab verdi:

– Əsl ədalətsizlikdir!

– Elə mən də deyirəm ki, ədalətsizlikdir. Bax elə sənin barəndə, yəni özünə qıyan köpəkoğlu barədə mənə nə desələr

yaxşıdır: “Onların bir qisminin öz xoşuyla canını tapşırması, düzü, bizə hələ də qəribə gəlir”. Nə isə... Günahının cəzası olaraq sən bura düşdüyün andan Serafim, yəni “altıqanadlı mələk” elan olunursan.

– Düzü, mən elə, onsuz da, Serafim idim.

– Qanmaz!.. Serafim – bizdə bir rütbənin adıdır. Əvvəlcə arxangellər – mələklər gəlir, sonra altıncıdərəcəli mələklər, güc strukturları, hakimiyyət və bu kimi şeylər. Bunların ardınca isə heruvimlər – baş mələikələr və serafimlər, yəni altıqanadlı mələklər gəlir. İndi, bari, anladın?

– Bunda anlaşılmalıyaq nə var ki?..

– Vəzifən isə elə yenə də anbardar olacaq.

– Bəyəm sizdə də anbarlar var ki?

– Hə, xırda-para bəzi inventarımız var, bunlarsız keçinmək çətinidir.

– Babacan, heç bilmirəm sizə necə deyim...

– Mən haradan sənə baba oldum?!

– Bağışlayın... Heç bilmirəm sizə necə söyləyim: yenə də köhnə hamam, köhnə tas başlanacaq da. Düzü, mən zənn eləyirdim ki, bu biri tərəfdəki həyat nə isə fərqli, ilahi və ağıl anlamayacağı bir şeydir. Amma hərlənib-fırlanıb yenə eyni qapıya çıxdım: anbardar!

– İndi özün də görürsən ki, əsl zırramasan?! Əslində, bizdə də hər şey fani dünyadakı kimi qurulub, amma tam onun əksinə. Bəyəm bu, ilahiliyin şərti deyil?! Məsələn, bax, fani dünyada zənginlər insanların taleyini həll etdikləri halda, bizdə onlar tualetləri təmizləyirlər. Bu azdır, bəlkə?

– İlahi-pərvərdigara, özün bilən məsləhətdir! Deməli, sizdə tualetlər də var?

– Əlbəttə ki yoxdur... mən bunu sənə bizdəki hər şeyin ən yüksək səviyyədə, amma oradakının tam tərsinə baş verdiyini anlatmaq üçün, yəni sözgəlişi misal çəkdim... Məsələn, fani dünyada sən bətnədəki rüşeymdən özünə qıyan birisi kimi uzun inkişaf yolu keçmişdin. Burada, baqi dünyada isə sən ta Məşşər gününə qədər elə serafim olaraq da qalacaqsan. Əlbəttə, əgər sənədlərin təkrar incələnməyə göndərilməzsə...

- Çoxmu gözləmək lazım gələcək?
- Onu bir tək Sahibimiz bilir.
- Heç bilmirəm necə deyim, babacan...
- Mən yenə baba oldum?!

– Bağışlayın... Heç bilmirəm sizə necə söyləyim: işlərin bu düzəni, nədənsə, könlümə yatmır. Yenə də bu şoğarıb anbar işi... hələ qorx ki, bir azdan o fırldaqçı feldşer Yeqorov da buralara gəlib çıxsın, o tərəfdə az zəhləmi tökmüşdü, guya... bir də mən o “Elm və həyat” jurnallarını haradan tapacağam buralarda... Sizin buradakı inventarların da ömrü uzun olduğundan kim bilir nə qədər gözləmək lazım gələcək. Hər şey, sanki, çıxılmaz dalana girib, vallah. Axirət dünyasındakı şərait, düzünü desəm, heç ürəyimə yatmır!

Qoca ona təpindi:

– Fima, gəl şadlığına şitlik eləmə! Al bu açarları, get anbarları təhvil al.

Serafimə ancaq köks ötürmək qaldı, qocanın uzatdığı açar topasını aldı, istər-istəməz bayaq gəldiyi tərəfə baxdı, bu ara gözlərində donan baxışlar eynilə o, ilk dəfə yeganə çıxış yolu kimi paltar zivəsinə toxunandakının eynisi idi: onlardan tələş, narahatlıqla yanaşı, həm də dərin qüssə yağdırdı. Orada, göz qaraldan zülmətin dərinliyində şərq yarım kürəsi, Aralıq dənizi vardı... və sair və ilaxır, orada hələ də zootexnik İvanov tərəddüd keçirirdi ki, görəsən, ad günü şənliyinə qayıtsın, yoxsa baş alıb evinə yollansın.

Hər halda, Domna Vasilyevna müəyyən telepatiya qabiliyyətlərinə sahib idi, çünki hələ Serafim axirət tərəfdə dərin qüssəyə qapıldığı anlarda qan qəfil bir əsməcə keçirdi və bunun ardınca oğlunun nəşi ilə canlı birisiymiş kimi danışmağa başladı. Qarı çəpərin qapısını açıb yol üstündəki skamyada oturur, arabir üzünü skamyanın boş tərəfinə tutub oradakı boşluqla söhbət edirdi.

Günəş qüruba enincə kəndə səssizlik çökdü, itlər hümməyə ara verdi, mal-qara və toyuq-cücə tövlələrə, hinlərə təpildi. Əsən axşam mehi eynilə yeni doğulmuş çağalardan gələn ətri

yayırdı ətrafa. Domna Vasilyevna isə skamyasında oturub boşluqla dərdləşirdi:

– Hə, oğul, eşit-bil: feldşer Yeqorov yenə də həyətimizdən dörd qucaq odun oğurlayıb.

Serafim isə cavabında ona:

– Canın sağ olsun, anası, yenə doğrayarsan, – deyirdi.

VİKTOR YEROFEYEV

(1947)

QIZ VƏ ÖLÜM

(hekayə)

Bu, həmin mövsümün son dəbli ölümü sayılmışdı. Çoxları bunun təsirindən uzun müddət qurtula bilməmişdi. Hələ də ürək çırpıntısıyla xatırlayıram onu. Hər şeyə də bais o sarışın qız idi. Adətən, çəkmələrimi təmizləməyə ərinsəm də, o vaxt öz adətimə xilaf çıxmışdım. Arvadım yarıciddi, yarızarafat xəbər almışdı ki, deyəsən, görüşə gedəcəksən. Mən də zarafatla:

– Nə deyim, axı heç özüm də bilmirəm, – dedim.

– Sən onu heç fərli-başlı tanımırsan da.

– Nə olsun ki?

Məni qınayıcı baxışlarla süzərək dedi:

– Evə dönəndə mayonez alarsan.

Böyük həvəslə:

– Alaram! – dedim.

Dadacağı m həzzin nigarançılığıyla sürüşüb evdən çıxdım.

Payız!

Ağ maşının təkərləri altında şabalıd və ağcaqayın yarpaqları xışıltı qoparırdı. Nə deyim, axı heç özüm də bilmirəm. “Hə, quzum, indi sən həddin var, görüşə gəlmə!” Özümü həqiqi bir misterianın müəllifi kimi hiss edirdim. Bu əngin sentyabr səması da təbiət teatrımın tavanı idi! Ovuclarımı ləzzətlə bir-birinə sürtürəm. Arzularım çin olmağa doğru gedir.

Düz bir il qabaq, eynilə belə bir günəşli payız günü Sklifosovski İnstitutunun həyətindəki nəhs meyitxananın girişində ikən bu fikir ilk dəfə ağıma batmışdı. Yaşlı-başlı bir qarının cəsədini təhvil alacaqdıq. Qəflətən qapı açıldı və kişi, qadın,

uşaq cəsədləri qoşunla üstümüzə yeridi – lap itinə tök! Gül dəstələri, qələbəlik, cənazə maşınları da xirtəkdən. Burada hər şey bir-birinə qarışmışdı: zəhərlənənlər, maşınla vurulanlar, taleyin badına gedənlər, xıncım-xıncım olanlar, apofeoz, nalələr, nisgil himni, kədər in təntənəsi, qaynaşan baxışlar və bir də sürücülərin donuq sifətləri. Məzarlıqlardan fərqli olaraq, nədənsə, burada cavanlar daha çox gözə dəyirdi. İçində olduğum bu insan kütləsinin hiss burulğanları arasında gözlərim arada alacalandı və alacağımız qarı-filan da yadımdan çıxdı.

O gündən sonra cəsədlərin sahiblərinə təhvil verildiyi saata yaxın vaxtaşırı buraya baş çəkməyə başladım və get-gedə bura məni özünə daha çox cəzb etməyə başladı.

Budur, yenə papağımı çıxararaq qaxılıb durmuşam, bir vaxtlar gur olan saçlarımin olan-qalanını sentyabrınmı-oktyabrınmı-noyabrınmı deyim, küləyi yalayır; qar yağır, yaxalığımi qaldırıram, çiçəklər mövsümə görə getdikcə azalır, hava dəyişikliyi dekorasiya dəyişiminə də yol açır, adamlar buz tutmuş pillələrdən sürüşüb yerə dəyirlər, gənc yaşda dul qalan gəlinlər ölü ərlərinin dodaqlarından son kərə dərin öpüş alırlar, bəzən isə hər tərəfi dözülməz qoxu bürüyür: buranın havasına formalin hakim kəsilib, üstünün açılacağından qorxduğum sırımı hamıdan gizli saxladığından, mən bu “məşqlərə” getdikcə daha tez-tez və həm də oğrun-oğrun gəlirdim. Hamıya yad ola-ola buranı özüm üçün doğma bir yerə çevirmişdim, hətta ölümlərin üzündə donan ifadələrə görə onların çeşidli ölüm səbəblərinin dəqiq təyini məndən ötrü lap şakərə dönmüşdü. Özüm də anlayırdım ki, yasaq bir bölgəyə girmişəm, buraya müdaxilə ilə insandışı burulğanlara baş vururam, bundan ötrü dondan-dona girmək həyatım üçün də təhlükəlidir, amma yenə də bu cilovlanmaz ehtirasımla heç cür bacara bilmirdim.

Bunun sonucları özünü tezliklə bürüzə verdi. Sehrin təsiri dağıldı və aradakı örtük ortadan qalxdı. Sözlər hərflərə, hərflər isə mənası sirlil olmaqla sıralanmış işarələrə dönmüşdü; obaş-bubaşa nizamla yürüməyə başladılar, kimsəsiz bulvarın o biri başına qədər gedərək tını döndülər.

Qəzəblənmiş arvadım bir gün mənə divara qısnamışdı ki, niyə biz çoxdandır kinoya getmirik. Nə deyim indi buna?! Bilet aldım, getdik. Ekranı dava ilə bağlı nə isə ağır, üzücü səhnələr baş alıb gedirdi. Seansın ortalarına doğru mənə qəflətən dəli bir uğunma tutdu. Arxa sıradan birisi kürəyimə dürtmə ilişdirdi. Əlüstü o havasız zalı tərk etməli olduq. Afişanın qarşısından keçəndə çaşqınlıq içində ayaq saxladım.

– Bir şey oldu?

– Bir az taqətsizəm, – deyib çiyinlərimi çəkdim.

Teatra getməyimiz bundan da betər sonlandı. Dostoyevskinin əsərinin uşaqlar üçün səhnələşdirilmiş tamaşasında özümü saxlaya bilməyib qusdum. Teatr zalı ovuc içi qədər idi, aktyorlar isə naşı. Biz də tərslikdən ikinci sırada oturmuşduq. Tamaşanı dayandırmalı oldular. Pərdə arxasından sarsaq rejissorun kəlləsi pəyda oldu. Qusuntum çuğundur rənginə çalırdı, içindən ağ makaronlar seçilirdi. Bir onu xatırlayıram ki, bu olayla bağlı elə hey nə isə mızıldayırdı, baş əyir, üzrxahlıq edirdim.

Onunla iş tutmadığımı üçün, əlbəttə ki, arvadım mənim bir başqasıyla ona xəyanət etdiyim qənaətinə gəlmişdi. Odur ki bənzər hallarda bütün başqa həmcinsləri kimi məndən xəbər aldı:

– Bəlkə, özünə məşuqə-zad tapmısan, hə?

Mən onun sualına qəribə bir sualla cavab verdim:

– Səncə, sevgi ölümü yenə bilər?

O daha bircə kəlmə də kəsmədən hönkürdü. Görünür, onu ələ saldığımı düşünürdü. Boynuma alıram ki, ona sərsəmcə bir cavab vermişdim. Amma bəsdir artıq! Bunun ardınca düz bir həftə o dadandıgım meyitxanaya baş çəkmədim. Hər nə qədər inad etsəm də, axırda dözəmmədim, yenə ora ayaq açdım. Sanki, bu şoğərib meyitxana mənə özünə çəkirdi. Görəsən, Stalinə aid edilən bu sözlərin bizim məsələyə nə dəxli var idi ki? Axı mən də hələ də o gürcüyə biganə qalmayan bir nəslin övladıyam. O da var ki, həmin həyəətə tez-tez gedib-gəldikcə bizim hamımızın, əslində, haqsız olduğumuz qənaəti içimdə daha da möhkəmlənirdi. Məsələ heç də Stalindən yox, həyatın gərdisindən qaynaqlanırdı. Bir də ki mən meyitxananın bu

həyatindən özümlə nə apara bilərdim axı? Ancaq başdanxarablar zənn edərdi ki, mən oradan məzarlıq ruhu və bədbinlik cırıpqşdırıram, üstəlik, o sırada içimi kədər yox, məhz ehtiras dalğası bürüyür. Mən ölümdən hər yerə nüfuzetmə və böyük təşkilatçılıq bacarığı dərsləri alırdım, arabir yaxalığımı qaldırırdım və bu janra məxsus yüksək saflığı dəyərləndirmək zorunda qalırdım. Həmin bu meyitxana həyatinə get-gəllər sayəsində mən ancaq Stalinə məxsus olan əlçatmaz yumor hissinə sahibləndim. Bütün bunlar bir az xırdaçılıq təsiri bağışlaya bilər, amma məhz bunlar vaxtilə məndə fərqli bir ideyanın doğmasına səbəb olmuşdu. İçimdə tərpəşməyə başlayan bu fikir hələlik şəkillənməmişdi onda.

Bircə onu anlayırdım ki, bu işdə üç mərhələ mövcuddur. Birinci mərhələ – bıkara şeydir və ruhun zənn edilən sağlamlığı ilə bağlıdır, buraya övladlar, qadınlar və digər sarsıntılar aiddir. İkincisi – ölümcül xəstəlikdir, mən də ki artıq çarəsiz bir mərzəə yoluxmuşam. Bəs üçüncü nə ola bilərdi? O pilləyə də bir çıxsaydım! Hər halda, bu işdə dadıma Hegel fəlsəfəsi yox, bax həmin bu meyitxana həyatini yetişəcəkdi: bəs bu kəmfürsəti iradə və bacarığın təntənəsinə necə çevirməli? Axı necə? Arvadım isə özünü üzməkdən heç qalmır, elə bilir ki, yataqda ona yaxın durmuramsa, deməli, ona xəyanət edirəm – əslində isə mən xəyanətin nəməinə olduğundan bixəbərəm, sadəcə, daxilən dəyişməkdəyəm, bəlkə də, özümə yeni mahiyyət qazanmaqdayam. Mənim bu yelbeyin arvadıma gəl indi bunu qandır da.

Üzü yaza doğru bir burulğanla o birisi rastlaşdı, güclü bir qasırgaya səbəb oldu və məsələ nisbətən aydınlığa qovuşdu. Yazda bizim Zmeyeyed evlənmək qərarına gəlmişdi; bu, mənim yeganə dostumun ayamasıdır. Bu adı qazanması isə onun bir zibil olmasına zərrəcə dəlalət etmir, sadəcə, təxminən, bundan bir yüz il-zad qabaq, biz onunla institutda oxuyanda o, mərcə ard-arda üç “ye” hərfinin işləndiyi bu ən qısa sözü tapmışdı. Başqa uşaqlar o vaxta qədər daha uzun variant kimi “*dlinnoşeyeye*” sözündən yapışmışdılar, dostum isə baş sındırıb daha qısa söz tapmışdı. Elə o vaxtdan da tapdığı bu söz

onun öz adına çevrilmişdi. Əslində, heç də pis ad sayılmazdı; şəxsən mənə kəlləmin quruluşuna görə məktəbdə “meymun” deyib dolayırdılar; yamanca qəlbimə toxunurdu bu, amma axırda birtəhər alışdım, əlbəttə. Bir də ki zənən xeylaqları yanında uğur həmişəlik mənim alınma yazılmışdı. Həmişəlik!

Deməli belə, aprelin on doqquzu üçün Zmeyeyed mənə toya çağırırdı. Xudmani bir məclis idi, yer darısqal olsa da, kefin istəyən yemək-ichmək vardı. Bu gün son mənzilə yola saldıığımız o qarayanız, iri yançaqlı, şux boyunlu qız da qonaqların arasındaydı. Bizi onunla yanaşı oturdular. Qız ara vermədən deyib-gülürdü, hər kəsə tikanlı sözlər atdığı üçün ondan çevrəyə qara flüid yayılırdı. Əvvəlcə mən onu haradan tanıdığımı xatırlayamadım, az sonra isə bu çox içib az dəmləşən, kefcil, al dodaqlı, güləyən qızın hələ tələbə ikən vur-tut bircə dəfə öz rəfiqəsi ilə əlindəki ağ şərab dolu qədəhlə elə bax həmin bu divandaca dostum Zmeyeyedin dizi üstə oturduğu an xatirimdə canlandı və buna bağlı xatirələr yırtılmış qarından buğlanaraq tökülən bağırsaqlar kimi baş alıb getdi...

Həyatımdan silinən, unudulan bu samansaçlı qız özünün varlığını mənə yenidən sırıyırdı. Mən onu necə unutmuşdum, görün? Həmin axşam mənim ona necə rəhmim gələ bilərdi ki?.. Hər şey əlüstü özünü açığa vurdu, çünki mən özüm də onu yaddaşımın dərinliklərindən oyub-qazıyıb çıxarmaq, yenedən görmək istəyirdim.

Dostumla onun rəfiqəsi vanna otağına girib uzun-uzadı, düz sabahacan yuyunmuşdular onda. Biz isə bu sarışın qızla divanda oturub onların içəridən gələn ciyiltilərini qulaq verməli olmuşduq. Arada ədəbiyyatdan söz salmışdıq. Amma bir də baxmışdım ki, onunla öpüşürük. Arxaya yaslanaraq o: “Əcəb yaxşı odekolonun var”, – dedi. “İngilis malıdır”, – dedim. Qəfildən qəhqəhə çəkərək mənə dedi ki, qorxur. Mən isə artıq iş tutmaq üçün cuşa gəlmişdim. Onun oradakı tükələri sapsarı idi. Vəcdə gəldiyim üçün əllərimi bir-birinə sürtdüm. Böyük şey olub, elə hamı qorxur da! Özümdən çıxdığım üçün köpüm yatdı. Amma bu boşalmamı qızın yanında ustalıqla ört-basdır etmək üçün özümü elə apardım ki, guya, əslində ona rəhmim gəlir. Bəlkə,

elə buna görə də onun yaddaşında çox mərhəmətli birisi kimi qaldım. Onun bundan razı qalıb-qalmadığını isə deyəmmərəm, çünki qadınlar bunu heç cür büruzə vermirlər.

- Bəs o sarışın haradadır?
- Hansı sarışını deyirsən?
- O bir rəfiqən var idi ha. Yadında?

Susur.

Deyirəm ki:

- Onun telefon nömrəsini ver də.

Susur.

- O, mənə vacib lazımdır, – deyirəm, – onunla bir işim var.

Ver onun nömrəsini.

Məni süzüb üz-gözünü turşudur və:

- Allah xatirinə, çək qəmişini məndən! – çımxırır.

Üzümə zəhm ifadəsi taxıb onu hədələyirəm:

- Bax ha, peşmanlayacaqsan!
- Qorxdum səndən!
- Yaxşı, özün bil.

Bir telefon nömrəsini mənə çox gördü.

Məclisin axırına doğru “düt” deyincə içmişdi, Zmeyeyed onu çəkib vanna otağına apardı. Gəncliyimizdəki kimi orada yenə nə ilə məşğul olduqlarının babalını boynuma ala bilmərəm. Amma Zmeyeyedin gəlini əsəb keçirirdi. Mən isə susmağımıdaydım.

Üzü səhərə doğru dağılışmağa başladıq. Axıra mən, arvadım, o qarayanız, bir də üzündən əclafıq yağan bir cavan qalmışdı. Ayrılıanda arvadım bu cavan oğlana:

- Barı onu apar ötür. Ayağı yer tutmur, – dedi.

O əclaf isə saymazyana:

– Ona heç nə olan deyil, – cavabını verdi. Qarayanız qadın təkbaşına bulvara tərəf yola düzəldi.

Onu son kərə onda görənəm. O əclaf cavan, görünür, bu sözləriylə onu gözə gətirmişdi.

“Bax belə-belə işlər, dostum Zmeyeyed, o qadın sənə ərə getmək arzusundaydı, sən isə həndir-hamar birisinə, yəni indiki arvadına üstünlük verdin”. Zmeyeyed bu sözlərimə heç bir

reaksiya vermir. Başı dərdədir. Onu kənardan seyr etmək üzücü olduğu qədər də xoşdur.

Vişnyaki qəsəbəsində komsomolsayağı cənazə mərasimi keçirildi. Qadının tabutu ortaya qoyulmuşdu. Ağbirçək qanlar isə həndəvərdə, künc-bucaqda toplaşmışdılar. Yanaqlarından qan daman cavan keşiş duadan sonra elmlə dinin bağları haqda moizəyə girişmişdi. Onun deməyindən belə çıxırdı ki, Allaha inanmaqda fayda var, ən çox da bax bu cür ağır dəqiqələrdə. Onun bu fikriylə razılaşmaya bilməzdim. Amma onun buxurdanını qanlara tərəf tutmaması, onlara da başqaları qədər və xristianlıqda deyildiyi kimi diqqət yetirməməsi məni lap cin atına mindirirdi. Kənar adamlar yasa batmış qohumlardan fərqli olaraq qətlin detallarından söz açırdılar. Öz aralarında danışır-dılar ki, qadını əri doğrayıb. Bu təfərrüat hamını dəhşətə gətirmişdi.

Mən maşından düşdüm. Belə olacağını gözüme almışdım! Baxışlarından və davranışlarından tam sərbəstlik yağan, kiçik, amma şux məməli bir dəstə gözəl-göycək qız toplaşmışdı buraya. Belələri qışda çıpaq bədənələrinə yun jaket taxmaq üçün əldən gedirlər, cins şalvarlarının altında isə günaşını dəyişdikləri əl boyda içdonundan başqa heç nə olmur, bunlar saçlarını hər gün yuyurlar, çevrələrinə ətir saçırırlar, “kolqotka” deyilən şeyə nifrət bəsləyirlər, şaxtalı günləri belə yun corablarla yola verirlər, söyüşə və Nabokova normal yaşırırlar, iş rejimlərindəki sərbəstlik onlar üçün hər şeydən vacibdir, rəqs etməkdən ötrü deyil, yeməkdən ötrü sinov gedirlər, bir də tanış bir erkəyi göstərərək: “Mən onu o məsələ” – deyirlər. Bəli, indi məhz belə bir gənc və özgür nəsil yetişmişdir, bu gün burada isə bunlar mənim sayəmdə toplaşblar, son dərəcə pərişandırlar, qucaqları çiçəklərlə doludur, birisi isə bugünkü yaşla bağlı üzünə həтта qara tül də taxıb, aralarında rəngi avazıyanlar, ənlük-kirşansızlar, qorxu keçirənlər, göz yaşını saxlaya bilməyənlər var. Bir sözlə, gözəlçələr toplaşblar, həm də ki bunların hər birinin, hər birinin köksündə palıdı rəngli məmə gilələri, daha aşağılarında isə

zərif, nəmli və artıq tükələnmiş “şaftalıları” var. Aralarında kürəni də var, bombozu da. Yəqin ki, mənim o sarışınım da bunların arasındadır.

Detallar haqda pıçapıç düşmüşdü. Qulaq verdim. Qadını axşamüstü güdüb-güdüb, yaylaq evindən çıxıb dükana gedəndə qətlə yetiribmişlər. Sürüyüb kolluğa aparıblar, orada amansızlıqla dəlmə-deşik ediblər – bıçağı bir neçə dəfə boynuna, kürəyinə və qarnına yortublar. Sentyabrda uşaqların məktəbi başladığından yaylaq evlərində kim olur axı?! Qadının bizim Zmeyeyedin acığına əlüstü özünə tapdığı əri də ki o axşam arvadının yolunu gözləyib-gözləyib usanıb, arxasınca çıxanda yolun üstündə arvadının ayaqqabısını tapıb. Kolluqda ağaran bir şey görəni kimi yaxınlaşıb, görüb ki, öz arvadıdır. Qucağına alıb evə gətirib, özü də qana bələnib, qadın onda hələ diriymiş – axı o qadın pişik kimi qıvrıq idi. Çapalayıb-çapalayıb keçinib. Sən demə, yuxu arteriyası üzülübmüş. İş belə görəni əri alqanın içində, baltasını qapıb birbaşa stansiyaya götürülüb. Elə orada da əlində balta polisın çənginə keçib. Basıblar “içəri”. Qətdə onu suçlayırmışlar. Bəs əri nəçiymiş, görəsən? Əşi, nə bilim, ya memar imiş, ya da ki nə isə ona bənzər bir şey, başdanxarab-psixopat. Həm də ölən uşaqlıq dostuymuş. Hər şey bəlli oldu.

Kilsədə sütunun arxasında durub ətrafa göz qoyuram: görüntü hər nə qədər pis olsa da, mərhumənin alınına, adətimiz üzrə, yapışdırılan kağız parçasını seçirəm. Yaxınlaşmağa isə hələlik cürət etmirəm. Mənə elə gəlir ki, indicə kirpikləri səyriyəcək. Canımı dişimə tutub cəsədə yanaşıram. Sir-sifəti tanınmaz hala düşdüyü üçün yerimdəcə quruyuram – gözləri hədə-qədən çıxıb, gicgahı dağılıb, sıyrılan-cızılan çöhrəsi göyərüb. Zalımın qızı, çox müqavimət göstərmiş! Əlüstü həyatə çıxıb bir siqaret yandırırım.

– Nə olub belə sənə... elə bil, toyuq-cücə oğurluğundan gəliрсən? – Zmeyeyed mənə yaxınlaşdı. Mən isə özümün nə hala düşdüyümü kənardan görə bilməzdirdim. Buna diqqət etməliydim. Birdən-birə canım o sarışını istədi. Mən hətta öz

arvadımla da eynən o sarışınla olduğumuz kimi olmaq istəmişəm, amma bundan heçcə nə çıxmayıb ki, çıxmayıb. Nədən-sə, xətrimə o sarışınım düşmüşdü – bu, ona bənzəyir ki, öz xatirələrinlə yatağa girirsən. Əcəb şeydir!

Mızıldayaraq Zmeyeyedə: “Bu toyuq-cücə haradan ağına girdi?” deyir və bununla həm də vəziyyətdən çıxıram. O da cavabında qayıdasan ki, bu dəqiqə yas yerini gizli kamera ilə çəkirlər, çünki ölənün ərcəsi hər nə qədər əclaf olsa da, qatil deyil. O da məlum olur ki, Moskva ətrafındakı meyitxanaya mərhuməni tanımağa gedən və onu çılpacaq görən Zmeyeyed dəhşətə gəlibmiş!

Bunun ardından biz tabutu avtobusa qoymağa yardım etdik, Zmeyeyed ölənün anasını – dərddən başını itirmiş ağbirçəyi – Kseniya Petrovnanı mənə tanıtdı.

– Meyiti niyə yandırırırlar ki? – xəbər aldım.

– Rəhmətlik əslən Qomeldəndir. Kseniya Petrovna da nəşi orada torpağa verəcək.

Mən bunu bilmirdim. “Bəs atası haradadır?” sualıma “Atası əyyaşdır” cavabını alıram. Artıq istintaq işlərinə başlanıb. Hətta o uzun əclafın evində də axtarış aparılıb. Məlum olub ki, o – monarxiya tərəfdarıdır. Gənc bir qadının nə sirri ola bilər ki? Amma yox, elə demə, bu qadın bir sekta üzvüymüş, valyutası-filan varmış, narkomanmış, fahişəymiş və Sovetlərin düşməniymiş! “Aman Allah!”, – deyirəm. Kimliyi bilinməyən birisi zəng edib onu hədələyirmiş. Son vaxtlar qadın qorxu əsiriymiş. Lap dəhşətə gəldim. Mən ki ona telefon edib hədə-qorxu gəlməmişdim.

Cənazə avtobusunun ardınca biz də krematoriyaya yola düzəldik. Əslində, Kseniya Petrovna əbəs yerə nəşi Qomel torpağında dəfn etməyi planlaşdırırdı: çünki dəlil olmadığı üçün sərbəst buraxılan yəznəsi mütləq gəlib bu nəşi oğurlamaqla istədiyi yerə aparacaqdı. Bəs yaxşı, görəsən, qadını telefonla hədələyən kim imiş? Hə, bax bunu istintaq hazırda dəqiqləşdirir. Sarsaqlar! Dəqiqləşdirsinlər də.

– Ona niyə bunca əzab verdiklərini anlamıram, – deyir Zmeyeyed.

Mən: “O qədər manyak var ki”, – deyirəm.

– Yox, manyak onu həm də zorlayardı. Bu, manyak işi deyil.

Mən: “Manyaklar da cürbəcür olurl!” – deyib razılaşmıram.

– Göründüyü kimi, cani əvvəlcə qadının qasığına ağır bir zərbə vurub. Bəlkə də, təpiklə. Zavallı qadınıcağaz bundan ləst düşüb.

– Bu, Cənubi Amerika polisinin fikir suçlularına qarşı tətbiq etdiyi fənddir, – deyirəm. – Bu zərbə sayəsində bayaqdan əyilməz və qürurlu bir qadın qorxudan, əlbəttə ki, altına da edər.

Gözlərimi qapayıram. Elə onda da qorxan mərhumə elə bilmışdi ki, mən onun sarışın rəfiqəsinin telefon nömrəsindən ötrü qalxıb gəlmişəm. Acı-acı gülümsünürəm. Ağ rəngli maşınımız yol kənarındakı meşəlikdə dayanır.

– Bəlkə, elə qadın qorxudan altına etdiyi üçün manyak onu zorlamayıb? – əsassız bir fikrə rəvac verirəm.

Zmeyeyed susur. Qəflətən bildirir ki, dünənki axşam qadının ruhuyla dialoq qurubmuş. Yəni spiritizm seansı keçiribmiş və mərhumə onun mətbəxində peyda olubmuş. Dostumun dediyinə görə, bircə gecədə qadın iki kiloyacan anqlayıbmış. Həm də ki sən demə, ruhlar dirilərin enerjisiylə qidalanırmışlar. Mən küt-küt onu dinləyirdim. Əvvəllər də onda mistikaya meyillər hiss etmişdim, amma spirit yapıdığından xəbərsizdim. Odur ki həyəcan içində:

– Axı ondan nə soruşacaqdın ki? – deyirəm.

– Qatilin kimliyini öyrənəcəkdin.

Əməlli-başlı qorxsam da, özümü o yerə qoymurdum. Uzun müddət susduq. Nəhayət ki, mən onu kəc-kəc süzüb soruşdum:

– Hə, nə oldu? Öyrəndin?

Zmeyeyed ölgün bir səslə dedi:

– Bu, həqiqətən, həmin qadın idi. Mən onu intonasiyasından o saat tanıdım. Ah-ufu da, inləməsi də həminkiydi. Bir də ki həddindən artıq çaşqın və dilxor idi. Hər şey elə qəfil və inanılmaz alınmışdı ki... O, öz-özünə deyiniirdi: “Ah, axı mən niyə ölməyə razı oldum!” Bir xeyli gözlədim ki, rəhmətlik bu

ah-ufllarına son qoysun. Sonra birbaşa xəbər aldım: “Səni kim öldürdü?” Dedi: “Bir kişi”. Soruşdum: “Onu tanıyırdın?” Dedi: “Hə”.

Bu ara maşınımız qəfil yana burulur, az qalır başım gicəllənsin. Zmeyeyed isə sözüünə davam edir:

– Ondan soruşdum ki: “Mən necə, onu tanıyıram?” Dedi: “Hə”. Bir də soruşdum: “Kimdir axı o?” O isə cavabında: “Bunu demərəm”, – dedi. Bilirsən, qadın mənə anlatdı ki, bunu bilmək mənim həyatım üçün də təhlükəlidir, bu sirri mənə açarsa, mənə də “üzü o yana” göndərərlər. Bunun ardınca əlavə etdi ki, mənə həmişə sevib.

Şəhər kənarındakı krematoriya binasına yaxınlaşanda dostuma dedim: “Yadıdadır o gecə... Onun bir rəfiqəsi vardı”. Zmeyeyed onun rəfiqəsini heç cür xatırlamırdı. Qızın yanında kiminsə olduğu yadıdaydı, amma kim idi – bilmirdi. Odur ki soruşdu:

– Necə bəyəm?

Mən də: “Heç, elə-belə. Həmin rəfiqəsini tapmaq istəyirdim”, – dedim.

Zmeyeyed: “Heyif ondan”, – dedi.

Mən də razılaşdım:

– Çox heyif!

Özlüyümdə düşündüm ki, mən öləndən sonra ruhumu dialoqa çağırırsalar – getməyəcəyəm. Düşündüm ki, bu lap elə rəqs gecələrinə bənzəyir. Kimi isə rəqsə dəvət edirlər, o imtina edir, halbuki başqasının belə dəvətdən ötrü burnunun ucu göynəyir. Yəqin, çağırılmayan ruhlarn da içi bu cür göynəyir. Odur ki bəlkə, mən də dialoqa razılaşaram.

Krematoriyada həm təntənə havası vardı, həm də kilsəyə baxanda bura daha geniş idi. Göy kostyum geyinmiş mərasim məmurunun yanında özümə yer tutdum. O gözəl-göycək qızlar da burada idilər. Axı bizim rəhmətlik dostcanlıydı, hamının sevimlisiydi. Başını yerə dikmiş Kseniya Petrovna tabutun baş tərəfində durmuşdu. Alnına kağız yapışdırılmış mərhuməni də buradan görə bildirdim. Hamı hönkürürdü, dinib-danışan yox idi.

Bu ara musiqiçilər dəstəsinin səssizcə məhəccərə yan aldıklarını gördüm. Onlar da, sanki, bütün bu ciddiyyətin fərqudəydilər. Az sonra çox təsirli bir melodiya çalmağa başladılar. Heç göz-lənilməyən bir tamaşa alınmışdı. Burada sarışınlar da çox idi – amma onun üzünü xatırlamadığım üçün tam dəhşətə gəldim. Onu bunca istəsəm də, üzünü xatırlamırdım. Yersiz alicənab-lığımın güdazına verdim o qızı istəyirdi canım. Mərasim məmuru kədərli səslə toplaşanlara mərhumla vidalaşmağı təklif etdi. Ağlıma gəldi ki, bütün bu rəng-rəng “şaftalılardan” bir yumaq düzəltəsəm, bəlkə də, nəhəng bir “şaftalı” alınar! Bunlar – “şaftalı” olar, mən – “şaftalı” xəstəsi! Bunlar – “şaftalı”, mən isə – “şaftalıbaz”...

Hamı vida sırasına girdi. Bəziləri ölünün alnından öpür, bəziləri isə bir an durub keçirdilər. Mənə də növbə çatdı, dayan-dım, baxdım. Yaxşı, əlvida! Görüşənədək! Daha sonra rəfiqə-lərinin son hönkürtüləri ucaldı, onların səsinə cavan oğlanlar, gizli istintaq məmurları, musiqiçilər, hətta aslanbaşı mərasim məmuru da qoşuldu.

Mənim bu tamaşama toplaşan hər kəs hönkürdü. Qorxu artıq canımdan çıxmışdı. Mərasim məmuru tabuta simvolik mismarı çaxmaqla SSRİ vətəndaşının ölümü faktını təsdiqlədi. Tabut guppultuyla krematoriyanın qoynuna düşdü. Pərdələr qapandı. “Qardaşlar və bacılar! Bu gün bizləri bu dərd evində toplayan heç də kor olası taleyin işləyi yox, bir insan əməlidir. Bəyəm bugünkü olay ən inanılmaz və dağıdıcı gücə sahib insan ağılının sonsuz imkanlarını bir daha sübut etmirmi?”

Sözümü bitirərək mən toplaşanlara dərin hörmətlə baş əyirəm. Əl çalan kim, gül atan kim... Əlüstü gülləri yerdən qal-dırıb qoltuğuma soxur, onlara cavab alqışları yağdırıram. Eşikdə məni tənbeh edirlər ki, sizə ayrılan vaxt çoxdan bitmişdir, indi isə digər mərasim başlanacaq.

Nə isə, əziz dostlar, görüşənədək!

Qoltuğumdakı bir dəstə qızılgül ilə cənazə maşınlarıyla dolu sentyabr havasına çıxıram. İşıqsız bir kölgə mənə yan alır. Yüngül bir pəltəklik və həyəcan dolu səslə deyir:

– Xoş gördük. Bu mənəm. İlk tamaşanızı alqışlayıram.

İxtiyarsız olaraq: “Əcəb yaxşılaşmısan!” – deyirəm. Onun gülümsəyər üzündən razılıq yağır. Gözümü qıyaraq:

– İndi inandın ki, mən haqlıymışam, – deyib əlimdəki gülləri ona verir, qoluna girib onu ağ maşına tərəf aparıram. – Dirilmən düşərli olsun!

Hamının gözü önündə onunla öpüşürük. Vecimə də deyil. Şəhər kənarına yollanıraq! “Birlikdə payız meşəsində dolaşacaq, Moskva çayının sahillinə çıxacaq, anadangəlmə soyunub buz kimi sulara çiməcəyik, çox-çox uzaqlara üzəcək, tonqal qalayacaq, araq içəcəyik... və ən nəhayət, mən səninki olacağam”, – deyir. “Razıyam” deyirəm. “Bəs yaxşı, sən niyə onu elə eybəcər kökə salmışdın?” – soruşur. “Nə bilim, – deyirəm, – könlüm belə istədi”. O, anlayışla başını tərpədir. Yanağımı qoxulayaraq: “Bəs həyat nə olacaq?” – soruşur. “İngilissayağı həyat?” – xəbər alıram. “Hə”, – deyir... “Həyəti çıxart başından. Qoy getsin işinə. O vaxtlar keçdi daha”, – deyirəm. Soruşur: “Yenə adam öldürəcəksən?” Cavabında “Haradan bilim axı? Onu həyat göstərər”.

Şəhərkənarı yolla sürətlə gedirik. Meşələr uğuldayır. Hər şey yolunda gedir. Stalin haqlıdır. Elə Qorki də. “İnsan” sözü əzəmətli səslənir. Məhəbbət isə ölümə qalib gəlir.

TATYANA TOLSTAYA

(1951)

KVADRAT

(hekayə)

1913, yaxud 1914, yaxud da 1915-ci ilin naməlum bir günündə Polşa əsilli rus rəssamı Kazimir Maleviç eni-uzunu 79,5x79,5 sm olan kiçik kətan parçanı götürüb, qıraqlarını ağ, ortasını isə qatı qara boya ilə rənglədi. Bu sadə əməliyyatı istənilən uşaq yerinə yetirə bilərdi. Amma doğrudur, belə böyük formatı bir rəngə boyamağa uşaqların səbri çatmazdı. Belə işin öhdəsindən yalnız çertyojçu gələ bilərdi (Maleviç gəncliyində çertyojçu işləmişdi), lakin bu qədər sadə həndəsi forma çertyojçular üçün maraqlı deyil. Bu rəsmi ruhi xəstə çəkə bilərdi, amma, görünür, qismət olmamışdı, hətta hansısa ruhi xəstə o rəsmi çəksəydi belə, çox güman ki, onun həmin rəsmi lazım olan zaman lazım olan yerdə keçirilən sərgiyə çıxarmaq imkanı olmayacaqdı.

Sadədən də sadə olan bu əməliyyatı yerinə yetirməklə Maleviç dünyada ən məşhur, ən qorxunc, ən müdhiş rəsmi – “Qara kvadrat”ın müəllifi oldu. Əlinin adi bir hərəkəti ilə o, köhnə incəsənətlə təzənin, insanla kölgənin, tabutla qızılıgülün, həyatla ölümün, Allahla İblisin arasından əbədi keçilməz bir xətt çəkdi, onların arasındakı uçurumu bələdlədi. Öz dediyinə görə, o, “hər şeyi sıfıra endirdi”. Sıfır, nədənsə, kvadrat formasında alındı və bu sadə kəşf incəsənətin mövcudluq tarixində ən dəhşətli hadisələrdən oldu.

Nə etdiyini Maleviç özü də başa düşdü. Bu əlamətdar hadisədən bir il-il yarım əvvəl o, öz dostları və həmfikiriləri ilə birlikdə futuristlərin gözəl şimal məmləkətlərindən birindəki bağ

evində keçirilən birinci ümumrusiya qurultayında iştirak etmişdi və orada onlar “Günəş üzərində qələbə” adlı opera yazmağı qərara alıb, ideyanı oradaca həyata keçirməyə çalışmışdılar. Maleviç həmin əsərə səhnə quruluşu verirdi. Müəyyən mənada hələ doğulmamış, gələcək kvadratı xatırladan ağ-qara dekorasiyalardan biri opera aktı üçün arxalıq kimi nəzərdə tutulmuşdu. Onda fırça altından öz-özünə, düşünlümdən, ilhamla çıxmış həmin şey sonralar birdən-birə Peterburq emalatxanasında tələb olunan, müdhiş, sehrlı nöqtənin – özündən sonra, özü ilə əlaqəli və arxasında daha heç nəyin mövcudluğu mümkün olmayan nöqtənin tapılması rəssam tərəfindən nəzəriyyə nailiyyəti, sonuncu, ali nailiyyət kimi dərk olundu. Dahiyanə rəssam duyumu, Yaradanın peyğəmbər bəsirətiylə o, qaranlığa soxduğu əlləriylə qadağan olunmuş rəngin qadağan olunmuş fiqurunu axtarıb tapdı. Bu, o qədər sadə bir rəng fiquru idi ki, onun yanından onu görmədən, görəndə də diqqətəlayiq bilmədən minlərlə sənətkar keçib-getmişdi... Ancaq onu da demək lazımdır ki, o vaxtadək “Günəş üzərində qələbə çalmağa” cürət edənlərin, Zülmət Knyazına meydan oxuyanların sayı o qədər də çox deyildi. Maleviçin cürəti çatdı və İblislə alverə, gözləməkdən gözünlün kökü saralmış Faustlara həsr edilmiş doğrucul dastanlara uyğunluqla həmin dəqiqədəcə, yubanmadan və məmnuniyyətlə peyda olmuş sahibi-qürbətə qeyri-mövcudluğun sadə düsturunu tapmaqda rəssama kömək etdi.

Həmin 1915-ci ilin sonunda (Birinci Dünya müharibəsinin ən qızğın çağı) məşum rəsm əsəri bir sıra başqaları ilə yanaşı futuristlərin sərgisində nümayiş etdirilirdi. Özünün bütün başqa rəsmlərini Maleviç adı qaydada, divarlardan necə gəldi asmış, “Kvadrat”a isə xüsusi yer ayırmışdı. İndiyə qədər qorunub saxlanmış fotodan görünür ki, “Qara kvadrat” künc tərəfdə, tavana yaxın asılıb. Ora, adətən, ikona asırlar. Güman ki, həmin mühüm əhəmiyyətli, müqəddəs küncün, bu halda, rəng yox, “gözəl” mənasında işlənən “qırmızı” sözü ilə adlanması onun – boya və rəng adamının diqqətindən yayınmayıb. Maleviç qara deşiyi müqəddəs küncə bilərəkdən asmışdı: öz işini o, “Zəmanəmizin ikonası” adlandırmışdı. “Qırmızı” yerinə – qara (sifir rəng), sifət

yerinə boşluq (sıfır cizgi), ikona yerinə, yəni yuxarıya, işığa, əbədi həyata açılan pəncərə yerinə – zülmət, zirzəmi, o dünyaya açılmış quyu ağzı, əbədi qaranlıq.

Maleviçin müasiri, gözəl rəssam və sənətsünas A.Benua bu rəsm haqqında yazırdı: “Ağ haşiyəli Qara kvadrat sadə şey deyil, sadəcə, nəyəsə meydan oxumaq deyil, Mars çölündə baş vermiş təsadüfi, xırda epizod deyil, o, mənfur boşluq adı altındakı başlanğıcın özünütəsdıq aktlarından biridir və həyatda sevimli, zərif hər şeyi təkəbbürdən, lovğalıqdan, lağlağıdan keçirərək hamını məhvə gətirib çıxaracağı ilə öyünür”.

O hadisədən çox-çox əvvəl, 1869-cu ilin sentyabrında başına gələn bir hadisə zamanı Lev Tolstoy qərribə, güman ki, dünyagörüşündə əsaslı dəyişikliyin başlanğıcını qoymuş həyəcanlı hissələr yaşamışdı. O, evdən şən əhvalla çıxmışdı, vacib və əlverişli bir sövdəgərliyə – yeni malikanə almağa gedirdi. At belində, oradan-buradan məzəli söhbətlər eləyə-eləyə gedimislər. Gecə düşür. “Mən mürgülədim, ancaq birdən ayıldım: nədənsə xoflanmağa başladım. (...) Birdən mənə elə gəldi ki, mənim bu uzaq yolu getməyimin mənası yoxdur, yəni mən elə burada, yad eldə oləcəyəm. Məni dəhşət bürüdü”. Yolçular kiçik Arzamas şəhərində gecələməyi qərarlaşdırırlar. “Budur, axır ki, həyətdə at bağlamağa dirəyi olan bir evə yaxınlaşdıq. Ev ağ olsa da, mənə dəhşətli dərəcədə qüssəli göründü. Hətta mən yenidən xoflandım. (...) Balaca dəhliz vardı; yanağında ləkə olan (bu ləkə mənə dəhşətli göründü) yuxulu bir adam bizə otağı göstərdi. Zülmət bir otaq idi. Mən içəri keçdim və daha çox xoflandım.

(...) Tərtəmiz ağardılmış kvadrat bir otaq. Xatirimdədir ki, otağın məhz bu kvadratlılığı mənə əzab verirdi. Qırmızı pərdə ilə büsbütün örtülmüş bir pəncərəsi vardı... (...) Mən balışı götürüb divana uzandım. Ayılanda otaqda kimisə görəmmədim, qaranlıq idi. (...) Hiss edirdim ki, təzədən yuxulamağım heç cür mümkün deyil. Mən bura nəyə gəlmişdim? Özümü hara aparıram? Nədən, hara qaçıram? Mən nəyə dəhşətli bir şeydən qaçıram və qaçıb qurtula bilmirəm. (...) Dəhlizə çıxdım. Fikirləşirdim ki, mənə əzab verən o şeyin çəngindən çıxaram. Ancaq o da hər nə idisə, arxamca dəhlizə çıxmaqla məni daha da

məyus eləmişdi. Məni yenidən, hətta bayaqından da artıq qorxu bürüdü.

“Bu, nə axmaqlıqdır, – öz-özümə dedim. – Mən nə səbəbə karıxıram, nədən qorxuram?”

– Məndən, – ölüm dinməzəcə cavab verdi. – Mən buradayam.

(...) Mən təzədən yerimdə uzanmağa cəhd elədim. Uzan-dım və dərhal da dəhşətlə yerimdən sıçradım. Və canüzücü bir qüssə məni bürüdü; nəşə, qusmaqdan əvvəl adamı bürüyən qüssə kimi mənəvi darıxdırıcılıq. Qorxudan adamın əti ürpəşir. Sanki, ölümdən qorxursan, ancaq həyatı xatırlayıb yada salırsan və görürsən ki, bu öləziyən həyata görə qorxursan. Nəşə, həyatla ölüm çulğaşırdı. Bağrım yanırdı, elə bil, nəşə ürəyimi cırmaqlayırdı, ancaq bu işi sonacan görüb başa çıxıb bilmirdi. Keçib bir də yatmışlara baxdım, bir də uzanıb yatmağa çalışdım; amma yenə də həmin dəhşət – qırmızı, ağ, kvadratşəkilli. Nəşə cırlır, amma cırlıb paralana bilmir. Qupquru bir əzab və hikkə ilə dolu canımda zərrə qədər də xeyirxahlıq hiss etmirdim, yalnız özümə və məni əmələ gətirən nələrsə qarşı rəvan, sakit bir hirs və hikkə duyurdum”.

Yazıcının həyatında baş vermiş bu məşhur, qəribə hadisə, sadəcə, ruhi sarsıntının qəffəti həmləsi deyil, ölümlə, şərlə gözlənilməz qarşılaşmadır: sonralar onu “Arzamas dəhşəti” adlandırdılar. Qırmızı, ağ, kvadratşəkilli. Maleviçin rəsmlərindən birinin sözlə təsviri kimi səslənir.

Ağ-qırmızı kvadratın dəhşətini həyatda yaşamış Lev Tolstoy baş verən hadisəni əvvəlcədən təsəvvür edib, ona qarşı özünün müəyyən nəzarətini tətbiq eləyə bilməzdi. O, yazıcının qarşısını kəsib ona hücum elədi və nəticədə yazıçı dərhal olmasa da, yavaş-yavaş, dönməzəcəsinə əvvəllər yaşadığı həyat tərzindən, ailədən, sevgidən, qohum-əqrəba anlayışlarından, onu əhatə edən dünyanın maddi və mənəvi əsaslarından, incəsənətdən imtina etdi. Ağah olmuş “həqiqət” onu boşluğa, sifira, özünü-məhvə sürüklədi. Həyatını “mənəvi axtarışlara” sərf etmiş yazıcının sonda tapdığı bir ovuc bayağı dəyər erkən xaçpərəstliyin təlqin etdiyi variantlardakı xeyir-şər anlayışlarından uzağa

getməmişdi. Onun davamçıları da bu dünyanı tərk etdilər, amma yenə də yan almağa sahil, lövbər salmağa liman tapmadılar. Araq əvəzinə çay içmək, ət yeməmək, ailə münasibətlərini pisləmək, öz çəkməni öz əllərlə tikmək (özü də naşıcasına, büzüb-büzüşdürmək) – mahiyyət etibarilə budur kvadratdan keçmiş şəxsiyyətin mənəvi axtarışlarının ümumi nəticəsi. “Mən buradayam”, – ölüm sədası səssizcə pıçıldadı və həyat üzüaşağı yuvarlanıb darmadağın oldu. Hələ mübarizə davam edirdi, hələ (yaşamaq istədiyinə görə cəzalandırılaraq, müəllif tərəfindən amansızcasına qətlə yetirilən) Anna Karenina, qələmdən çıxacaq neçə-neçə ədəbi möcüzə irəlində idi, amma kvadrat qalib gəldi, yazıçı öz bətnindən incəsənətin həyat verən gücünü dartıb çıxardı, bayağılıqlarla dolu, öyüd-nəsihət hekayətləri yazmağa başladı və öz fiziki ölümündən əvvəl sönərək, dünyanı son əsərlərində olan bədii qüdrətlə yox, özünün həqiqi sarsıntılarını və əzablarını, etiraz fərdiyyətçiliyi, aşkar özünütənqidini o vaxtlara qədər misli görünməmiş kütləvi miqyası ilə heyrətləndirdi.

Axtarışlarında olsa da, Maleviç kvadratı tapacağını gözləməzdi. “Suprematizm”in (termin Maleviçindir) icadından əvvəlki dövrlərdə o, “alogizm” (məntiqsizlik), yəni normal ağılın sərhədlərindən kənara çıxmaq arzusunda olaraq, “məntiqlə” təbiiliklə, meşşan xislətli qayda və küfrərlə mübarizə” aparırdı. Onun səsinə səs verildi və yoxdan var olmuş kvadrat onu öz ağışına aldı. Rəssam İblislə sazişin ona gətirdiyi şöhrətlə fəxr edə bilirdi və fəxr edirdi də. Bilmirəm, o, bu şöhrətin özü ilə birlikdə gətirdiyi ikibaşılığı da hiss edirdimi? “Rəssamın ən məşhur əsəri” – bu, o deməkdir ki, rəssamın digər əsərləri bir o qədər məşhur deyil, bir o qədər mənalı və bir o qədər cazibədar deyil, xülasə, onların hamısı bu əsərdən pisdir. Həqiqətən də, onun bütün yaratdıqları kvadratla müqayisədə qəribə, solğun pərdəyə bürünür. Onun sifət yerinə şəffaf, rüşeymsiz yumurtalara bənzər bomboş ovallar qoyulmuş həndəsi, əlvan kəndlilərdən ibarət rəsm silsiləsi var. Onlar rəngarəng, dekorativ rəsmlərdir, amma onlar, sanki, Kvadrat quyusunun tünd ağzına yönəlməklə sonuncu dəfə titrəyə-titrəyə dibsiz dərinliyə yuvarlanmaq qorxusu

altında kiçik göy qurşağının qarmaqarışiq, tələm-tələsik rəng yaxımları qədərində mənasız görünür. Onun impressionist üslubda işlədiyi cəhrayı çalarlı, adi mənzərələri var, belələrini çox rəssamlar ondan da yaxşı çəkirdilər. Həyatının sonuna yaxın o, fiqurativ sənətə qayıtmağa cəhd göstərdi və onun bu işlərinin də o cür dəhşətli ab-havaya malik olacağını əvvəlcədən demək mümkün idi: insanlar yox, mumlanmış meyitlər, mum kukllar öz paltarlarının çərçivəsi içindən gərgin nəzərlərlə adama baxır, sanki, onlar “kəndlilər” silsiləsinin ən əlvan yerlərindən tikə-tikə kəsilərək quraşdırılıb. Əlbəttə, zirvəyə çatandan sonra yol yalnız aşağı apara bilər. Ancaq dəhşət burasındadır ki, zirvədə nəşə yoxdur.

Sənətsünaslar Maleviç haqqında məhəbbətlə yazırlar: “Qara kvadrat” indiyə qədərki rəngkarlıq təsəvvürlərinin hamısını özündə cəmləşdirir, o, naturalist təqlidçiliyin yolunu qapayır, mütləq forma kimi mövcuddur və bir-birinə bağlılığı olmayan, yaxud qarşılıqlı bağlılığı olan sərbəst formaların əsərin mənasını təşkil etməsinin incəsənət təcəssümatını verir”.

Doğrudur, Kvadrat “yolu qapayır”, o cümlədən rəssamın özü üçün də yolu qapayır. “O, mütləq forma kimi mövcuddur” – bu da doğrudur, amma bu, o deməkdir ki, onunla müqayisədə bütün başqa formalar lazımsızdır, çünki tərifə görə, onlar qeyri-mütləqdır. “İncəsənət təcəssümatı...” isə doğru çıxmadı. O, incəsənəti yandırıb kül edən sobadır, incəsənəti udan quyu ağzıdır, çünki o, yəni kvadrat, yuxarıda iqtibası gətirilmiş Benuanın dediyinə görə, “mənfur boşluq adı altındaki başlanğıcın özünü təsdiq aktlarından biridir və həyatda sevimli, zərif hər şeyi təkəbbürdən, lovğalıqdan keçirərək hamını məhvə gətirib çıxaraçağı ilə öyünür”.

“Kvadrat”a qədərki dövrün rəssamı öz peşəsinə yiyələnməyi bütün həyatı boyu öyrənir, ölü, süst, xaotik materiya ilə mübarizə aparır, ona nəfəs verməyə cəhd edir; o, dua eləyə-eləyə, sanki, odu üfürüb daşda işıq yandırmağa çalışır, o, ayaqlarının pəncəsi üstə qalxıb, boynunu uzadır, insan gözü dəyməyən yerləri ani də olsa, görməyə çalışır. Hərdən onun duaları müstəcəb olur, əməyi və nəvazişi uğurla nəticələnir; kiçik bir

anlığa, ya da uzun-uzun anlar müddətində “həmin o iş” baş tutur, “o” gəlib çıxır”. Allah (mələk, ruh, ilham pərisi, hərdən İblis) rəhmə gəlib, özü üçün, özünün bizdən gizli, heyrətamiz evi üçün qoruyub saxladığı həmin şeyləri, həmin uçağan, yüngül hissələri, adı bizə bəlli olmayan səma odunun tikə-parçalarını əldən verir. İlahi hədiyyəni xahiş-minnətlə almış sənətkar səmimi minnətdarlıq, təhqirdən uzaq fəqirlik, rüsvayçılıqdan uzaq fəxarət hissələriylə dolu bir an yaşayır, kənardan görünən və görünməyən ən təmiz və ən pak göz yaşlarının axıdılması anını – katarsis anını keçirir. “O”, dalğa ilə gəldiyi kimi də gedir, sənətkarı tərk edir. Sənətkar mövhumatçılığa meyillənir. O, bu görüşün təkrarını istəyir, o bilir ki, gələn dəfə Tanrının lütf haləsinə buraxılmaya da bilər; o, mənəvi gözlərini geniş açır, o, dərin, daxili bir inamla anlayır ki, cənnətin qapısını onun üzünə nələr (xəsislik, mənfəətpərəstlik, iddiabazlıq, təkəbbür) qapaya bilər; o, hissiyyatını elə yönləndirmək istəyir ki, öz bələdçi mələkləri qarşısında günaha batmasın, o bilir ki, özü, ən yaxşı halda, yalnız müəllifliyə şərikdir, usta köməkçisidir, özü də sevimli köməkçidir, amma müəllifliyin taclı şərikidir”. Ruhun istədiyi yerdə və istədiyi kimi hərəkət etdiyini sənətkar bilir. Bilir ki, o özü bir sənətkar olaraq, adi həyatda ruhun onu seçməsi üçün, həqiqətən, layiqli bir iş görməyib və əgər bu möcüzə baş veribsə, onda şükür etmək lazımdır.

“Kvadrat”dan sonrakı dövrün rəssamı – kvadrata üz tutub ibadət etmiş, qara deşiyə baxarkən dəhşətlənib onun önündən qaçmamış rəssam ilham pərisinə, mələyə-filana inanmır; onun qara, qısa metal qanadlı öz mələkləri – bu dünyada şöhrətin qiymətini və o şöhrətin ən sıx və çoxqatlı tikələrini qarmalamağın üsullarını bilən praqmatik, özündənrazı ağaları var. Sənət lazım deyil, baş lazımdır; ilham lazım deyil, düzgün təxmin lazımdır. İnsanlar yeniliyi sevir – fikirləşib yenilik uydurmaq lazımdır; insanlar donquldanmağı xoşlayır – onları donquldatmaq lazımdır; insanlar etinasızdır – onlar heyrətlənməlidirlər: onların burnuna nəsə üfunətli, təhqiramiz, iyrenc bir şey sürtmək lazımdır. Əgər ağacla insanın kürəyinə vursan, geri qanrılacaq; bax elə buradaca onun üzünə tüpürüb, əvəzində

haqq olaraq ondan mütləq pul almaq lazımdır, əks təqdirdə bu, incəsənət olmadı ki; əgər insan buna etiraz edərək donquldandımağa başlasa, onda onu “gicbəsər” adlandırmaq və izah eləmək lazımdır ki, incəsənətin məğzi və mənası onun yerindəcə öldüyünü xəbər verməkdir, ona görə də mənim ardımca təkrar edin: ölüb, ölüb, ölüb. Tanrı ölüb, Tanrı heç zaman doğulmamışdı, Tanrını ayaqlar altında tapdalamaq lazımdır, Tanrı sizə nifrət edir, Tanrı kor gicbəsərin biridir, Tanrı alverçidir, Tanrı İblisdir. Sənət ölüb, siz də ölmüsünüz, ha-ha, pul ödəyin, əvəzində isə bu nəcis parçasını alın, həqiqidir – tünd, bərk, özümüzünkü – möhkəm tutun. “Sevimli və zərif” heç nə yoxdur, heç zaman da olmayıb; nə işiq olub, nə uçuş, nə buludlar arasından boylanan şəfəq, nə zülmətdə parlayan ışıq, nə yuxu, nə də əhd-peyman. Həyat özü bu dəqiqə, bu yerdəcə ölüm deməkdir.

Lev Tolstoy bir dəfə dəhşətlə yazdı: “Həyatla ölüm nəyə bir-birinə qarışmışdı”, – və həmin andan axıra qədər bacardığı kimi, başa düşdüyü kimi, var qüvvəsiylə, İncil” nəhənglərinin miqyasına bərabər qüdrətlə vuruşdu. “Kimsə İakovla sübh şəfəqi doğana qədər döyüşdü...” Dahiyə İblisin döyüşünə baxmaq dəhşətlidir: gah biri dov gəlir, gah da o biri... “İvan İliçin ölümü” həmin döyüş meydanıdır ki var, orada kimin qələbə çaldığını da demək çətinidir. Tolstoy bu povestdə deyir, deyir, təkrarlayır, beynimizi deşir, bizi inandırır ki, həyat ölüm deməkdir. Amma onun can üstə olan qəhrəmanı povestin sonunda, sanki, yeni həyata doğulmuş kimi ölümün səltənətinə qədəm qoyaraq əzablardan qurtulur, düşünmə yönünü dəyişir, haqqa tapınır, bizi tərk edib gedir və deyəsən, getdiyi yerdə əbədi təsəlliyyə qovuşur. “Yeni sənət” haqqa tapınmaq, ilahi ədalətə doğru yüksəliş, nicat ideyalının özünü ələ salır – ələ salır və bununla fəxr edir, buna sevinir və bu “şərəfə” təntənələr düzənləyir.

Tanrı haqqında danışmaq ya sonsuzluq dərəcəsinə mürəkəb bir işdir ki, o söhbətə başlamağın özü dəhşətli görünür, ya da əksinə, çox sadə məsələdir: əgər sən Tanrının varlığını istəyirsənsə, o var. İstəmirsənsə, yoxdur. O, bizim özümüz də daxil olmaqla hər şeydir, bizim üçün isə o, birinci növbədə bizim özümüz deməkdir. Onun bizimlə işi yoxdur (onun təhrif olunmuş

surətini başqa adamlar bizə tanıtmağa çalışırlar), o, sadəcə, su kimi lal sakitliklə bizim içimizdə, ruhumuzdadır. Onun axtarışında biz özümüzü axtarıq, onun inkarında biz özümüzü inkar edirik, onu ələ salmaqla biz özümüzü ələ salırıq – seçim bizimdir. Humanizm anlayışının murdarlanması ilə müqəddəs kəlamların murdarlanması eyni şeydir.

“Müqəddəs kəlamların murdarlanması” XX əsrin şüarıdır – heyvərələrin, savadsızların və istedadsızların şüarı. Bu, başqalarını inandırmaq üçün istedadsız adamların bir-birinə verdiyi günah bağışlamaq fərmanı kimi dillər əzbərinə çevrilir: bəli, hər şey beləcə də olmalıdır, hər şey mənasız və dayaz (guya, demokratik, guya, hamı üçün) olmalıdır; hamının hamı haqqında danışmaq, mühakimə yürütmək haqqı var, böyük nüfuz sahibi olmaq, prinsip etibarilə, mümkün deyil; dəyərlər mərtəbəsinin mövcudluğu eyibli bir şeydir (axı hamı bərabərdir). “Yeniliklər” və dəbdə olan qalmaqallar” təaccüblü dərəcədə yeni və qalmaqallı deyil: Kvadratin pərəstişkarları müxtəlif orqanizm ifrazatlarını və onlardan düzəldilmiş məmulatları incəsənətin yeni nailiyyətləri kimi təqdim etməkdən usanmırlar; sanki, Adəm və Həvva – biri huşsuzluq mərazinə mübtəla, o birisə Altsheymer sindromundan əziyyət çəkən adamtək – özlərini və dünyaya gətirdikləri uşaqları inandırmağa cəhd edirdilər ki, onlar heç nə yox, məhz palçıqdan törəmə və məzmunca palçıqdan başqa heç nə olmayan nəsnədirlər.

Mən Rusiyanın Amerika pulu ilə fəaliyyət göstərən fondlarından birində “Müasir incəsənət üzrə ekspert” vəzifəsini icra edirəm. Bizə “bədiilayihələr” təqdim edirlər, biz də onların həyata keçirilməsi üçün pul ayırır-ayırmaq məsələsini həll edirik. Mənimlə birlikdə ekspertlər şurasında “köhnə”, kvadrataqədərki incəsənətin dəyərli mütəxəssisləri və dərin biliciləri çalışır. Bizim hamımızın kvadratdan və “mənfur boşluq” adı altındakı başlanğıcın özünü təsdiq aktlarından” zəhləmiş gedir. Ancaq bizə ardı-arası kəsilmədən yalnız mənfur boşluq gətirirlər, başqa nəşə yoxdur. Bizə ayrılmış pul xərclənməlidir, əks təqdirdə fondu

bağlayarlar. Bizim bu kasıb ölkəmizdə isə çoxlarının çörəyi fondan çıxır. Ona görə də biz çalışırıq pulu, heç olmasa, ən az iyərənlilik edənlərə, mənasızlığa ən az yuvarlananlara verək. Keçən il çay sahilini boyunca boş çərçivələrini düzən rəssama; böyük “Ə” hərfini (sözünü) gözəl kölgəsi ilə birlikdə yazmış başqa birisinə, Peterburq parklarında it nəcisi yığmaq tədbirlərini təşkil etmiş yaradıcılıq qrupuna pul verdik. Bu il isə daş parçalarına marka yapışdırıb, onları Rusiyanın müxtəlif şəhərlərinə göndərən qadına və sualtı qayıqda qan gölməçəsi yaratmış qrupa (tamaşaçılar qan gölməçəsini keçərkən qulaqlarına taxacaqları radiocihazlarda Abelyar və Eloizanın tarixini dinləməliydilər) pul verdik. Növbəti iclasımızdan sonra biz küçəyə çıxıb dinməzəcə, bir-birimizin gözünə baxmadan siqaret çəkirik. Sonra tələm-tələsik bir-birimizin əlini sıxıb dağılışıırıq.

VLADİMİR SOROKİN

(1955)

SNAYPERİN SƏHƏRİ

(hekayə)

Səhər saat səkkizdə snayper mətbəxdə çayını içəndə bayırda güclü sulu qar yağmağa başladı. Lopa-lopa yağan qar az keçmiş pəncərədən görünən bomboz boşluğu da, karnizi də örtüdü. Çayını içib qurtaran snayper stəkanını yaxaladı, nəfəsliyi açıb küçəyə nəzər saldı. Damları və ağacları örtən dümağ qara hələlik təslim olmayan yaş asfalt öz qaralığını qorumaqdaydı.

Snayper bayıra tüpürüb nəfəsliyi örtüdü, yır-yığışa başladı. Qırmızı yun jaketini, isti çiyş şalvarını, qulaqlı papağını geyindi, qardan seçilməmək üçün ağ rəngli xalatına büründü, kətan çantasını çiyinə keçirdi, eyni parçadan qılıfı olan karabini götürüb eşiyə çıxdı.

Bayırda nəmişlik idi.

Qar aramsız ələyirdi, zibil qutularının həndəvərində iki nəfər itlə dolaşırdı, bir yük maşını mağazaya yan almağa çalışırdı.

Qılıfı çiyinə, əlcəklərini əllərinə taxan snayper asfaltla yeriməyə başladı. İtlə gəzənlərə yetişəndə onlardan birisiylə salamlaşdı. Tanışı da gülümsünərək başını tərpətdi.

Bazar günü olsa da, tramvay ləbələb doluydu.

Güc-bəla kassaya yanaşan snayper dəliyə üçqəpiklik salıb, bir biletdi. Salona tərəf keçmək istəyəndə öz çantasıyla bir kisiyə toxundu.

Papağını düzəldən kişi onu süzüb:

– Bari, tramvayda o şoğəribini yerə qoy... – deyib donquldadı.

Bunu cavabsız qoyan snayper irəliləyərək, özünü boş oturacağa yıxdı.

Altı dayanacaqdan sonra, universamın yanında, az qala, hamı düşdü. Snayper yarıboş salonu təbəssümlə süzüb, yerini bir az da rahatladı.

Daha üç dayanacaq gedəndən sonra o da düşdü.

– Üçüncü Malenkov dalanı, ev səkkiz... – o, əlindəki kağız parçasını süzərək mızıldandı. – Haradasa buralardadır...

Çiyindəki qılıfa çəki-düzən verib, küçəylə irəliləməyə başladı. Yan-yörəsində blok tipli evlər ucalırdı.

Skamyada oturan ağbirçək xəbər aldı:

– Səkkizinci ev? Budur, buradadır!

Bunu deyərək o, çənəsiylə yaxınlıqdakı bir qrup evi nişan verdi. Gözünü qıyan snayper soruşdu:

– Amma bunlardan hansıdır?

– Odur, o soldakı. Səkkizinci odur.

– Təşəkkür.

– Bir şey deyil.

Xəndəyin üstündən hoppanan snayper evlərə tərəf yönəldi.

Evlər müdirinin evini asanlıqla tapdı. Qapı zənginə eşiyə çıxan dazbaş, nə isə gövşəyən maykalı kişi başını yırğaladı:

– Məni axtarırsınız? Keçək içəri.

Snayper:

– Yox, canım, sağ olun, – dedi. – Çardaqla əlaqədar gəlmişəm... bu da vəsiqəm, – əlini xalatının yaxasından içəri apardı.

Evlər müdiri gülümsünərək:

– Barı, bir bura keçin də. Bəyəm eşikdə də... – dedi.

İstəməsə də, snayper içəri keçib vəsiqəni ona uzatdı. Sənə-də əlüstü göz atan evlər müdiri:

– Hər şey aydındır... Bircə dəqiqə səbir edin... – deyib əlindəki açar dəstindən birini ayırdı. – Orada qapı salxaqdır, açanda onu bir az yuxarı tərəfə dartın. Özünüz də ehtiyatlı olun ha, orada şüşə qırığı əlindən tərpənmək olmur...

Açar başını tərpədən snayperin əlcəkli ovcunda əridi.

Çardaq qapısıyla xeyli əlləşməli oldu. Qapını itələyərək, açarı bir neçə yol burmalı oldu və handan-hana diziyə qapıya möhkəm basmaqla bu işin çəmini tapdı.

Çardaq qaranlıq və rütubətli idi. Sement və pişik iyi verirdi.

Snayper yerə tüpüdü, qapını örtərək, ehtiyatla dar pəncərəyə yanaşdı. Ayaqları altında bəzən şüşə şaqqıldayır, bəzən isə kömür şlakı xırçıldayırdı.

Pəncərəni açdı, çantasını çıxarıb yanına qoydu. Daha sonra qılıfdan çıxartdığı karabini üsulluca damın üstündə yerləşdirdi.

Qarla örtülü şiferin üstündən qanadlarını cırparaq pırlıtyla uçan bir göyərçin aşağılarda gözdən itdi.

Snayper çantasını açıb oradan qeyd dəftərini və patron yığıdığı parusin torbacığı çıxartdı.

Patron torbasını karabinin böyrünə qoydu, dəftərin son yazılı səhifəsini açdı.

– Demək... Üçüncü Malenkov dalanı, ev... səkkiz, doqquz, doqquz “a”... aha, otuz dama.

Çantadan götürdüyü qələmi həmin səhifəyə qoyub, elə dəftər əlindəcə dama qalxdı.

Qar yenə də yağmağındaydı, amma əvvəlkinə nisbətən seyrək və narın idi. Qarlı dam örtüyü ayaqları altında quru-quru çırtıldaırdı. Karabinin kəmərinə sol qoluna keçirib əlindəki dəftər və patron torbasıyla ehməllə aşağıya, damın lap ətəyinə endi. Burada navalçaya yaxın bir yerdə paslı məftillərdən hörülmüş metal məhəccər var idi.

Snayper həmin məhəccər boyu navalçanın üstünə uzandı, torbasından yağ qoxuyan güllə darağını çıxarıb karabinə taxdı. Bunun ardınca saat kəmərinin altında saxladığı məxmər əsgiyə optik nişan linzasını yaxşıca sildi.

– Səkkiz, doqquz, doqquz “a”... – deyib 8, 9 və 9 “a” nömrəli evlərin arasındakı həyəti gözdən keçirdi, dodaqlarını fit çalar kimi büzüb, nəfəsini buraxdı.

Həyət çox iri idi.

Lap ortada taxta çəpərə alınmış sürüşmə qurğusu, yan-yörəsində uşaq oyun meydançasının köhnə-kürüş “göbələkləri”, bir az irəlində isə qarajlar sırası gözə dəyirdi.

Snayper dəftəri yaxına çəkib açdı.

Səhifənin baş tərəfində bayaq yazdığı “Üçüncü Malenkov dalanı, ev nömrə 8, 9, 9 “a” qeydi, onun altında isə otuz kvadratdan ibarət ensiz bir düzbucaqlı vardı.

Qoruyucunu boşlayıb, sürgünü geri çəkdi, tüfəngin qundağını çiyinə verəndə uc tərəfində susdurucu olan qara lülə döşəməyə tuşlandı. Artıq həyətdə – sürüşmə yerində, bina girişlərində, qarajlar tərəfdə – adamlar gözə dəyirdi. Nişangahı qarajlar səmtə yönəltdi: budur, bir qapı açıqdır, içəridə birisi “Zaporojets” altında qurdalanır. O biri qarajın yanında da üç nəfər var.

Snayper bu üç nəfəri hədəf seçdi, amma oradan keçən bir qadın görüntünü örtüdü. Snayper onu hədəfə aldı. Yaşıl paltolu kök qadının bir əlində ərzaq dolu tor zənbil, digərində isə bidon vardı. Hədəfdəki “üstəgəl”i qadının qəhvəyi yaylığına tuşlayan snayper nəfəsini qısıb, elə həmin hərəkətin davamı kimi tətiyi basdı.

Tanış və küt bir səs gəldi: pdum! Qundaq çiyində bir təkən yaratdı.

Qadın səndələdi, yük tutan əlləri yuxarıya dartındı, ayaqları büküldü. Dalı üstə yığıldı. Asfalta düşən boş bidonun cingiltisi bir saniyə sonra snayperin qulağına gəlib çatdı.

O üç kişi qadına tərəf qaçdı.

Onların qadına tərəf əyilməsini gözləyən snayper birinin peysərinə bir güllə sıxdı. Yoldaşları onu qucaqlayıb qaraja tərəf sürütləmək istədilər, amma əbəs yerə, çünki heç ikicə addım atmamış birisi yerindəcə qacıyıb üzü üstə düşdü, digəri isə qamını tutub onun böyründə bükülüb qaldı.

Bayaqdan ayaqları “Zaporojets”in altından görünən kişi əlini ətəyinə silə-silə bayıra çıxıb o üç nəfərə yaxınlaşdı. Bu, ucaboy və kürən birisiydi. Onun başını hədəf götürən snayper atəş açdı. Kürənbala gözə görünməyən çəkil zərbəsi yeyibmiş kimi ikiqat oldu, amma sonra əlini sinəsinə sıxaraq yerindən sıçradı, bir neçə metr qaçıb özünü skamyanın üstünə atmaq istəsə də, onun arxasına yumbalandı.

Snayper darağa yeni güllələr taxdı, lüləni qar dənəciklərinin şəhindən təmizlədi, dəftərə tərəf əyilib, beş damaya səliphə ilə “üstəgəl” işarəsi qoydu. Aradan keçən vaxt ərzində qar tamam kəsmişdi, açıq dəftərə ara-sıra düşən qar dənəcikləri snayperin başı üstündə dövrə vuraraq damın altında yox olurdu.

Üzbəüz binanın girişindən qadınla kişi çıxdı. Snayper nişan-gahı onlara yönəltdi. Kişi qısa kürk və ağ rəngli xəz papaq geymişdi. Gülümsünərək qadına tez-tələsik nələrsə deyən bu kişi qadının qoluna girmişdi, sərbəst əli isə jestlərlə girinc idi. Onu maraqla dinləyən qadın dodaqlarınınin təbəssümünü samur xəzli yaxalığına gömməyə çalışırdı.

Kişinin iri papağını hədəfə gətirən snayper tətiiyi basdı: pdum!

Səndələyən kişi üzüqoylu yola sərələndi.

Çaşqın qadın donub-qaldı, çantası qolundan sürüşüb düşdü və az sonra onun nisbətən ləngiyən çıxirtısı snayperə yetişdi.

“Üstəgəl” işarəsi qadının kürəyinə oturdu.

Pdum!

Yerə çökən qadın ağır-ağır bir böyrü üstə düşdü. Yaxınlıq-dakı kiçik dükandan çıxan iki qarı yerdə çapalayanları matdım-matdım süzürdü.

“Üstəgəl” işarəsi onlardan birinin boz yaylığına qondu.

Pdum!

Barmaqlarını şanalayan qarı nənə kürəyi üstə yıxıldı. O birisi qişqırıb, yanını basa-basa evə tərəf götürüldü.

Pdum!

Ağbirçək səndələyən kimi oldu, addımını yan atdı. Kötük ayaqları büküləncə o da yerə sərildi.

Həyəətə qırmızı “Moskviç” girdi. Qarajlar tərəfə yan alaraq, ölənlerin yanında gəlib dayandı. Qapını açan göy jaketli, şişman kişi yerə sərələnənlərə tərəf qaçdı, yerdəki qan gölməçəsini görüncə əllərini kağıztək ağaran üzünə apardı.

Pdum!

Şişmanın ağzi aralandı, başı geriyə qatlandı, sinəsinin ortasın-dakı xımxırda dəlikdən qan fəvvarəsi fısqırmağa başladı. Şişman kişi “körpü” vəziyyəti alacaqmış kimi geriyə doğru əyildi, əlləri çənəsinə tərəf uzandı. Bir göz qırpmı beləcə donmaqla dalı üstə yerə yıxıldı. Tabsız ayaqları titrədi, dombalan gözləri göylərə sancıldı.

Snayper darağa yenə güllələr düzdü, dəftərə daha beş xaç işarəsi qoydu.

Haradasa, alt tərəfdən zəif taqqıltı gəldi, görünür, dama yaxın üst mərtəbədə nəfəsliyi açdılar. Bunun ardınca radio səsi eşidildi. Güllünc təsir bağışlayan səsdən və zalda qopan qəhqəhələrdən təxmin etmək olardı ki, radioda Raykinin monoloqunu verirlər.

Snayper təzə qardan bir çimdik götürüb ağzına atdı.

Vurulmuş qadınla kişiyə tərəf iki nəfər – gen pijama şalvarında bir qocahal kişi və yaxasiaçıq ev xalatında yaşlı bir qadın qaçırdı.

Oraya birinci yetişən kişi ölü qadının donuq üzünə baxıb onu silkələdi:

– Saşa! Saşacan! Saşa!

Onun xırıltılı səsi gəlib snayperə çatdı.

Yaşlı qadın ora çatınca qocanı bir yana itələdi, ölən qadının kürkünü həyəcanla açmağa çalışdı. Dizləri üstə düşən qoca başını qucaqladı.

Pdum!

Qocanın başı yerindən oynadı, boynunun ardında tünd-qırmızı ləkə peyda oldu. Qurdalansa da, başını qaldırammadı, böyrü üstə qaldı.

Pdum!

Onunla gələn qadın da üzünü tutdu, qırışmış əllərinin arasından qan fışqırmağa başladı. O da üzüqoylu ölü qadının üstünə yığıldı.

Snayper nişangahı pəncərələr boyu gəzdirdi.

Tül pərdəni aralayan cavan bir qız dəhşət içində aşağıda olub-bitənləri seyr edirdi.

Pdum!

Qız yığıldı. Güllə pəncərədə dişli bir dəlik açmışdı.

Bir başqa pəncərənin nəfəsliyini tələsik açan qadın da çölə boylandı, əlini al-qırmızı boyadığı dodaqlarına söykəyib, üzüaşağı nə isə çıxırdı.

Pdum!

Güllə nəfəsliyin qırağından bir parça qopartdı, çıxırtı qadının ağzındaca qaldı. Özünü aşağı atacaqmış kimi bir az da irəli gəldi, gözləri qara dama daşına döndü. Qolları üstünə düşən

başını bir dəfə qaldırdı, sonra başı yenə ora düşdü. Ağzından daşan qan əllərini bürüdü.

Onun arxa tərəfindən, otağın içindən çıxıraraq yaralıya tərəf cuman hündür kişi keylağı qadının çiyinlərindən yapışdı.

Pdum!

Kişi də getdi kütə.

Kəllə-mayallaq bir fraza deyən Raykin uzun, ara-sıra fit çıxaran bir qəhqəhəyə başladı. Qəflətən zaldakılardan qısıq səslə nəşə xəbər aldı. Zalda hay-küy yarandı. Raykin sualı bir də ucadan səsləndirdi. Zalda bayaqkından betər küy qopdu. Uzun pauzadan sonra o, yenə sakit və ciddi tərzdə sözə başladı. Zal uğunub getdi.

Xaç işarələri qoyan snayper güllə darağını yenilədi və sür-günü çəkdi.

Ölən qarını yerdən qaldıran üç nəfər bina girişinə tərəf yönəldi. Başqa dörd nəfər isə digər qarını yerdən götürdü. Bu dördlükdən ucaboşlu, enlikürək cavanı hədəf seçən snayper onun kürəyinin düz ortasına bir güllə sıxdı. Qarın üstünə çökən cavan oğlan bir saniyəliyinə heysiz əllərini tərpətsə də, qəflətən yerindən qalxıb götürüldü. Amma on addım atandan sonra tab gətirməyib yerə yumbalandı. Qalan üç nəfər də harayasa əkildi.

Artıq Raykin aramsız nə isə danışırdı, hınıldayan zal onun dediklərini güclə tuturdu.

Snayper bir cavanı nişan alıb tətii basdı. Onun başının yanından ötən güllə digərinin ayağına tuş gəldi.

Snayper:

– Sarsaq... – mızıldandı və yaralının axırına çıxdı.

Raykin yenə qəhqəhə çəkdi, hıçqırdı və son olaraq nəşə çığırdı. Ona ünvanlanmış alqışlar “Sabahınız xeyir!” mahnısına qarışdı. Diktör xanımın gümrah səsi radio dinləyiciləri ilə vıdalaşdı.

Qarının cəsədi artıq binanın girişindəydi, göy paltolu qadın giriş qapısını açıq tutmuşdu, iki kişi isə səndələyərək cəsədi içəri salmağa çalışırdı.

Pdum!

Onun arxasındakı kişi taqətsiz halda yerə aşdı.

Pdum!

Digər kişi cəsədin üstünə düşdü. Binanın içinə girən qadın bir an sonra yenə göründü, mərhumun əlini öz ovcuna aldı.

Pdum!

Qıvrılan qadın mərhumun üstünə yıxıldı.

Snayper yeni xaçlar çəkdi. Hələ beş xana boş idi.

Torbasında darağın milçəsini axtarıb tapdı, amma güllə darağı əlindən sürüşüb düşdü, navalçaya dəyərək damın altında qeyb oldu.

– Bircə bu çatmırdı... – deyib snayper yerindən sıçradı, məhəccərdən aşağıya boylandı.

Güllə darağı xırda nöqtə kimi aşağıda, skamyanın böyründə qaralmaqçaydı. Nişangahı bu nöqtəyə yönəldib baxdı – özüdür ki var.

Yenidən məhəccərin dibinə uzandı, güllə darağını yerinə taxıb aşağılara boylandı. Həyət bomboş idi.

Qar üstündə bir yığın meyit qaralırdı.

Qarajlar tərəfdə qaçan ala-bula bir it havanı qoxulayaraq təşvişlə hürsə də, meyitlərə yaxınlaşmağa ürək etmirdi.

Snayper nişangahı yenidən pəncərələrə yönəltdi.

Az qala, bütün pəncərələr pərdəli idi.

Nişangahın halqası pəncərələrin üzərində aramla gəzdi. Bir pəncərədə pərdə azca dəbərdir. Snayper diqqətini topladı.

Pərdə azacıq aralandı və qara fonda gözlüklü bir qoca züھر etdi. “Üstəgəl” işarəsi onun üstünə gəldi.

Pdum!

Pərdə yırgalandı, qocanın üzünü fondakı zülmətə qarışdı.

Nişangah yenə də pəncərələrdə gəzişirdi. Aşağıda uğultu qopdu.

Yandakı evin böyründən çıxan boz rəngli “Volqa” həyəətə girdi. Ölən cavanın meyitinə çatıb dayandı, qapılar açıldı, qırmızı idman gödəkcəsi geymiş bir kişi və kürklü bir qadın maşından endi.

Kişi qan gölündə üzən cavanı üzünü üstə çevirməyə başladı, qorxa-qorxa ora yanaşan qadın isə əlləriylə ağzını tutub, başını yırgaladı.

Pdum!

Qısaca çığırın qadın yolun üstünə çökdü.

Pdum!

Kişi də onun böyründə büzükdü.

Snayper qarı ovuclayaraq ağzına basdı.

Dizlərini qarnına yığan kişi kürəyi üstə çevrildi.

Yuxarıdan qanadların çırpıntı səsi gəldi. Snayperin lap yaxınlığına, məhəccərin üstünə qonan lacivərd rəngli göyərçin öz anlamaz baxışlarını ona dikdi. Snayper ona bir çəngə qar atdı. Göyərçin ürəkub getdi.

Uzaqda, aşağılarda bir qapı çırpıldı və az sonra yola hansısa fiqurun qaraltısı düşdü. Snayper onu nişangaha gətirdi.

Səki ilə gələn evlər müdiri idi. Yerdəki üç meyitə yanaşınca o dayanıb köksünü ötürdü, gözünü qıyıb pəncərələri süzdü. İdman gödəkcəsi geymiş kişi əvvəlki kimi arxası üstə qalmışdı, “Volqa”nın qapılan açıq idi, mühərriki də işləyirdi.

Meyitə tərəf əyilən evlər müdiri qəddini düzəldəndən sonra bircə başını bulamaqla yetindi.

Snayper barmağını tətiyə aparsa da, açarı ona qaytaracağını xatırladı və fikrindən daşındı.

Evlər müdiri yola düzəldi, binanın o biri başında tindən qıvrıq hərəkətlə çıxan və əlində nəsə aparən törəboy qocayla rastlaşdı. Ona sevincək əl uzadan qocaya başıyla həyəti göstərən evlər müdiri qasqabaqla nələrsə söylədi.

Eşitdiklərindən qocanın gözləri bərələ qaldı. Evlər müdiri daha nə isə dedi, onu dəhşət içində dinləyən qoca, müdirin arxa tərəfindəki həyəti arabir onun çiyini üstədən tələşlə süzmək-dəydi. Snayper qocanın başını hədəf götürüb tətiyi basdı.

Pdum!

Nimdaş qulaqlı papaq qocanın başından bir kənara uçdu: o, qorxudan yerə oturdu, amma qəflətən papağını yerdən qamarlayıb qaçmağa üz qoydu.

Pdum!

Güllə onun çiyininin üstündən keçdi. Qoca tını burulub qeybə çəkildi. Yan-yörəsinə baxınan evlər müdiri də onun ardınca götürüldü.

Yan tərəfə tüpürən snayper yeni daraq taxdı.

Həyat elə əvvəlki kimi bomboş idi. İt ölən cavanın ayağını poxulayırdı.

Radioda xəbərlər oxunurdu və bir qızın öz atasına qəhqəhələr içində nələrsə anlatdığı eşidilirdi.

Həyatə iki uşaq – bir qızla bir oğlan girdi. Snayper onları hədəfə gətirdi. Onlar sürüşmə qurğusuna tərəf üz tutmuşdular, ayaqları sürüşdüyündən qız oğlanın əlindən möhkəmcə yapışmışdı. Oğlanın danışdığı sözlərə gülən qızın beret altından çıxan xırda hörükləri titrəşirdi. Qovaqlığı keçib, hər ikisi qurğuya oturdu, oğlan ürəkli, qız isə ürkək-ürkək üzünəşığı sürüşdü.

Snayper oğlanı nişan aldı.

Pdum!

Oğlan yıxıldı, yerində dikələrək ayaqlarını altına yığdı. Ağzından qan axmağa başladı. Yırğalanaraq yanı üstə düşdü.

Qız ona yanaşdı.

Pdum!

Əlləriylə havanı yaran qız buzun üstünə quylandı. Bereti başından düşdü.

Son iki xaç işarəsini çəkən snayper ayın tarixini yazıb imza atdı, dəftəri örtüdü. Karabini boşaltdı, gilizləri yığıb torbaya atdı.

Aşağıdan hansısa musiqi sədası ucalırdı.

Pəncərədən çardağa keçən snayper torbanı və dəftəri çantasına qoydu, qılıfı karabinə geyindirib, sonra da bir kənar da qalaqlanmış köhnə izolyasiya materialının üstünə işəyib, qapıya tərəf yönəldi.

Evlər müdiri evdə olmadığından çardağın açarını onun arvadına təhvil verdi.

Həyatə çıxınca iki cəsədin yanında dayanmış iki nəfərlə rastlaşdı.

“Volqa”nın qapıları bayaqkı kimi açıq, mühərrik işləməyində idi, radio da nə isə qırıldadırdı. Yaxınlaşan snayperin üzündə bir canıyananlıq uman, rəngi avazıymış hündürboy kişi:

– Dəhşətdir... – dedi. – Axı buna nə deyəsən, hə? Hanı bizim o tərifi milisimiz? Yəqin, domino çırpır haradasa!?

Anlayışla başını tərpedən snayper öz yoluna davam etdi.

Üçüncü skamyanın tuşuna çatanda çevik hərəkətlə əyilib darağı götürdü və cibinə dürtdü.

Yandakı evin arxasında mağaza vardı. Girişdə sosiska satırdılar. Növbəyə duran snayper özünün bayaq gülləsindən qaçıb-qurtulan qocadan sonra olduğunun fərqiə vardı.

Yarım saatdan sonra növbə qocaya çatdı. Sosiskaları torbasına dolduran qoca, satıcıya üç manat altı qəpik uzatdı. Dəmir pulları əyri-üyrü qazana atan satıcı üzünü snayperə tutdu:

– Sizə nə qədər?

– Bir kilo, – sözlərini mızıldayan snayper hazırladığı çantasını bəri başdan irəli itələdi.

QOVAQ PÜFƏSİ

(hekayə)

Kabinetin şüşəli qapısını açan Valentina Viktorovna dedi:

– Kostya! Yetirmələrin səni görmək istəyirlər!

Enli masanın arxasında oturan Konstantin Filippiç ayağa qalxıb gözlüyünü taxdı:

– Gəlsinlər.

Gülümsünən Valentina Viktorovna:

– Utanırlar, – dedi.

– Amma onları dəhlizdə qəbul edəmmərəm axı... Çağır içəri...

Valentina Viktorovna görüntüdən itdi və bir dəqiqə sonra əlində iri yasəmən dəstəsi tutmuş gənc qız və üç cavan oğlan çəkinə-çəkinə otağa daxil oldu.

Onlar mehribancasına salamlaşdılar:

– Salam, Konstantin Filippiç!

Onlara tərəf yan alan Voskresenski sevincək:

– Salam, salam, mənim dostlarım, – dedi. – Keçin oturun, heç sıxılıb-çəkinməyin.

Qızın dili açıldı:

– Konstantin Filippiç, icazənizlə, ad gününüzlə, yubileyinizlə əlaqədar sizi fakültəmiz adından təbrik edək. Bizlər sizi çox sevir və yüksək dəyərləndiririk. Sizin yetirməniz olmaqdan, mühazirələrinizi dinləyə bilməkdən də çox məmnunuq... Bu da sizə çatacaq...

Gül dəstəsini ona verdi.

Əllərini yana açan Konstantin Filippiç naəlac qalıb gülləri aldı, qızın incə əlini cəld ovcuna alıb öpdü:

– Sağ olun, əzizlərim, sağ olun... çox təsirləndim... təşəkkürlər...

Oğlanlardan biri əlindəki kağıza bükülü bağlamayı açdı:

– Konstantin Filippiç, bu işə fakültəmizin Tələbə Elmi Cəmiyyətinin sizə hədiyyəsidir.

Bağlamadan süd turşusu molekulunun zövqlə hazırlanmış fəza maketi çıxdı. Karbon atomlarından birinin yerinə professor Voskresenskinin pəpye-maşyedən hazırlanmış miniatür başı qoyulmuşdu.

Konstantin Filippiç qəh-qəhədən boğuldu:

– Ha-ha-ha! Ay sizi! İtoynadanlar! Ha-ha-ha! Valyacan, bəri gəl! Bir buna bax!

Yeyin addımlarla masaya yanaşan Valentina Viktorovna əyilib maketi süzdü:

– Pərvərdigara! Bunu necə bacarmısınız? Əcəb də oxşayır! Professor:

– Əsas odur ki, məhz karbonun yerinə qoyublar! – deyə güldü. – Doğrudan ha, bu, necə ağılınıza batıb, hə?

Çəkingənliklə gülümsəyən tələbələrdən biri dedi:

– Ortaq səylər bahasına, Konstantin Filippiç.

Professor maketi əlində fırlatdı:

– Hə, sağ olun, təşəkkürlər... Bundan belə ona bax burada, masamın üstündə yer ayıracağam.

Bir topa kağızı masanın kənarına sürüşdürüb, maketi ora qoydu:

– Bax belə. Niyə ayaq üstə durubsunuz? Oturun, oturun! Amma tələbələr qapıya tərəf çəkildilər.

– Sağ olun, Konstantin Filippiç, amma biz getsək yaxşıdır.

– Niyə gedirsiniz ki? Hara tələsirsiniz belə?
– Sabah imtahanımız var. Riyaziyyatdan.
– Hə-ə-ə... Onda məsələ aydın oldu, – professor ciddiləşdi,
– bu riyaziyyat – son dərəcə vacib elmdir. Düzdür, özümün
ondan siz deyən başım çıxmır, – deyib çallaşmış gicgahlarını
ovuşdura-ovuşdura gülümsədi.

Tələbələr də gülümsündülər.

Valentina Viktorovna təklif elədi:

– Bəlkə, çaya qonaq olasınız, hə?

– Yox, sağ olun. Biz gedək.

– Heyif.

– Barı, imtahandan sonra baş çəkin, – deyən Voskresenski
əllərini yana açdı, – mütləq baş çəkin! Yoxsa inciyərəm, vallah!
Tələbələr başlarını tərpətdilər.

Professor onları qapıyacan ötürdü.

O ara Valentina Viktorovna yasəmənləri göy rəngli gözəl bir
gülđana qoymağa macal tapdı.

Gerı dönən Voskresenski fit verə-verə şəhadət barmağıyla
gülləri göstərdi:

– Sağ olsunlar, vallah. Gözəl yasəmənlərdir...

Valentina Viktorovna da gülümsündü:

– Elə uşaqlar da güllərdən geri qalmazlar. Qız da çox suyu-
şirin idi. Sən hələ onun əlini də öpdün.

Professor gülümsədi:

– Bəlkə, məni qısqandın?!

– Boşla bu sarsaqdamaları. Sadəcə olaraq, qız necə qorx-
dusa, turp kimi qızardı.

– Ola bilər! Amma mən bunu heç sezmədim də.

– Amma mən sezdım.

Bir-biriylə göz-gözə qalan bu cütlük qucaqlaşb qəhqəhə
çəkdi.

Xanımının bəyaz saçlarını oxşayan Konstantin Filippiç dedi:

– Gör bir, altmışı da haqladıq.

– Təpərimiz yetdi, – arvadı gülümsündü.

Qapının zəngi çalındı.

Professor özünü toparladı:

– Yəqin, uşaqlardır, nəyi isə unudublar.

– Sən narahat olma, mən açaram...

– Gedək, açaq...

Kişi cəld yaxınlaşıb qapını açdı.

Eşikdəki fəhlənin qucağında bir səbət qərənfil vardı.

– Yoldaş Voskresenski sizsiniz?

– Hə. Mənəm.

– Bu, sizə çatacaq.

Eşikdən içəri keçən fəhlə səbəti professorun qarşısında yerə qoydu.

Sevinən Voskresenski əllərini yuxarı qaldırdı:

– Aman Allahım!

Gülümsünən fəhlə qəbzi ona uzatdı:

– Zəhmət olmasa, təhvil aldığınıza dair imza atın.

Professor qələm gətirməyə getdi.

Valentina Viktorovna da heyrətdən əllərini yana açdı:

– İlahi! Əcəb gözəl qərənfillərdir!

– Elədir, – deyən fəhlə gülümsədi. – Gəlin mən onu istədiyiniz bir yerə qoyum. Yoxsa qaldırmaq çətin olar sizə.

– Zəhmət olmasa, bax ora... tumbanın üzərinə qoyun.

Dəhlizdən keçən fəhlə əlindəki səbəti tumbanın üzərinə qoydu. Qələmini götürüb gələn Voskresenski əzik-üzük qəbzi imzaladı və onunla birlikdə fəhləyə bir manat da uzatdı.

Qəbzi alan fəhlə:

– Yo-o-ox, buna gərək yoxdur, – deyib cəld qapını açdı.

– Zəhmət çəkmisiniz axı. Götürün.

– Bu, mənim borcumdur, nə zəhməti varmış. Sağ olun.

Xudahafız.

Fəhlə getdi.

Manatı cibinə qoyan professor başını yırğaladı:

– Nə isə, belə yaxşı alınmadı...

– Hə-ə-ə, – Valentina Viktorovna dərindən köks ötürüb ərini qucaqladı, – eybi yox, eybi yox. Yaxşısı budur, de görüm, bu misilsiz çiçəkləri kim göndərmiş sənə?

– Hər halda, Sergey göndərmiş olar. Ya da kafedradakılar. Amma mənəcə, Sergey olar.

Konstantin Filippiç qərənfillərə yaxınlaşıb gülümsədi:

- Hələ də məni unutmayıb. Xatirindəyəm...
- Hansı tələbən səni unudub ki, Kostya?!
- Yaxşı da, sən də lap şişirtmə görək...
- Mən heç nəyi şişirdib-eləmirəm.

Professor otağa keçib pərdəni çəkdi, köntöy hərəkətlə pəncərəni dartıb açdı. İçəri dolan ilıq iyun küləyi pərdələri oynatmağa başladı.

Valentina Viktorovna gülümsündü:

- Püfələr uçar.
- Hə. Lap qar kimi.

– Yadındadır, o vaxt, sessiyadan sonra da püfələr uçurdu havada?

Qəmgin halda gülümsəyən Voskresenski başını yırğaladı:

– Hə-ə-ə. Yadındadır, mən orada, o dayanacağıın yaxınlığındakı gölməçəyə düşmüşdüm.

– Orada tramvayı gözləyəndəmi?

– Hə. Tramvay da ki gec-gec gəlirdi. Sən başına şlyapa qoymuşdun. Mənim o xoşladığımı.

Xanımı gülümsündü:

– Yasəmənı rəngdə olanı.

– Hə... düşünəncə vahimələnirsən! Düz qırx il əvvəl. Onda da püfələr uçurdu, adamlar görüşür, zarafatlaşır, öpüşürdülər... Püfə isə elə həmişəkidir. Heyrətlidir lap!

– Hər şey necə də sürətlə ötüb-keçdi.

– Hə. Əsas odur ki, bir belə iş görülsə də, bunlar, sən deyən, gözə görünür...

– Sən də ağ eləmə də. Gözə görünmüşmü! Kaş elə hamı bir belə iş görmüş olaydı.

Professor köks ötürdü:

– Amma Valyacan, bütün bunlar nisbidir... nisbi...

Valentina Viktorovna nəvazişlə ərini süzdü.

Bığlarını eşən professor təkrarladı:

– Qovaq püfəsi... qovaq püfəsi...

Xanımı da pəsdən pıçıldadı:

– Hə... qovaq püfəsi...

Rəngi avaziyan Konstantin Filippiçin yumruqları düyünləndi:

– Necə də yaramazsan... qancıqsan sən...

Heyrətdən qadının ağzı açıla qaldı.

– Yaramaz!

Naqolay şəkildə dartınan professor Valentina Viktorovnanın sifətinə bir yumruq ilişdi.

İnildəyən qadın döşəməyə sərdi. Professor hirsindən fısıldayırdı:

– Yaramaz! Cındır! Sırtılmış ləçər!

Dəhşətə gələn qadın pıçıldadı:

– Kostya... Kostya...

Titrəyə-titrəyə qadına yanaşan əri onu təpikləməyə girişdi:

– Cındır! Cındır! Cındır!

Xanım Voskresenskayadan acı nalə yüksəldi.

Stulu əlinə keçirən professor onu var gücüylə trümoya tolazladı.

Güzgünün tikələri döşəməyə töküldü.

– Yaramaz... Ləçər...

Arvadının qana bulaşmış üzünə tükürmək istəsə də, tükürməyi öz saqqalına düşdü.

Xanım Voskresenskayanın tükürpədicisi naləsi isə kəsilmək bilmirdi.

Dəhliz boyu qaçıb, titrəyən əlləriylə qapını açan Konstantin Filippiç geniş pilləkənlərlə dəli kimi aşağı enməyə başladı.

Giriş qapısında qonşunun səkkizyaşlı oğluyula rastlaşdı. Onun cılxa çilli sifətinə var gücüylə şillə ilişdirən professor özünü həyətə sala bildi.

VİKTOR PELEVİN

(1962)

GÖY FƏNƏR

(hekayə)

Bayırdakı fənərin işığı pəncərədən içəri süzülüyündən palata, demək olar ki, işıqlıydı. Süzülən işıq bir qədər göyümtül və ölgün idi. Əgər çarpayıdan xeyli yana əyilib göydəki ayı görmək mümkün olmasaydı, yəqin ki, bütün varlığımı təpədən-dırnağa qorxu bürüyərdi. Fənər dirəyindən konus biçimində düşən işığa ayın şöləsi ölgünlükdən əlavə, bir az sirlilik, bir az da yumşaqlıq qatırdı. Ağırılığımı sağ tərəfə saldığım zaman çarpayının hər iki ayağı bir anlığa yerdən üzülür, bunun ardınca təkrar döşəməyə çırpılınca isə qorxunc bir tappılı qopurdu ki, bu da iki cərgə düzülən çarpayıların arasınca uzanan göy işıq zolağının qorxunluğunu daha da artırırdı.

Elə buna görə də Kostıl göyümtül rəngə çalan yumruğuyla məni hədələdi:

– Dinc dur orada, bura qulaq as.

Mən də qulaq asmağa başladım. Tolstoy xəbər aldı:

– Ölümlər şəhəri barədə heç eşitmisiniz?

Kimsədən cavab gəlmədi.

– Deməli, belə: bir kişi iki aylığa ezamiyyətə yollanır. Doğma şəhərinə dönərkən görür ki, oradakı bütün adamlar canlarını tapşıırıblar.

– Yəni küçələr cənazələrlə doluymuş ki?

Tolstoy açıqladı:

– Yox ey, əvvəllər olduğu kimi, işə də gedirmişlər, söhbətləşmişlər də, növbəyə də durmuşlar. Sadəcə olaraq, bu kişi fərqləndirmiş ki, bu adamlar hamısı, əslində, ölüdür.

– Bəs bunu haradan anlayıbmış?

Tolstoy cavab verdi:

– Mən nə bilim haradan?! Bunu mən yox, o anlayıbmış. Hər nə cürsə anlayıb da... Nə isə, kişi bunun fərqlində deyilmiş kimi davranmaq qəranna gəlir və evinə dönür. İlk baxışdan arvadının da ölü olduğunu anlayır. Arvadını hədsiz sevirmiş. Buna görə də səfərdə olduğu müddətdə şəhərdə nələr baş verdiyini arvadından soruşur. Qadın deyir ki, heç nə olmayıb. Hətta arvadı onun nəyi öyrənmək istədiyini də anlamır. Belə olan halda kişi bütün sezdiklərini ona anladır və xəbər alır: “Sən özünün necə, ölü olduğunu bilmirsən?” Arvadı deyir ki, bilirəm. Kişi soruşur: “Bəs bu şəhər əhlinin ölmüş olduğundan xəbərdarsan?” Qadın deyir: “Xəbərdaram. Bəs sən camaatın niyə ölü olduğunu bilirsən?” Kişidən “yox” cavabını alınca qadın soruşur: “Mənim niyə öldüyümü necə, bilirsənmi?” Ərindən təkrar “yox” cavabı gəlir və qadın soruşur: “Deyimmi niyə?” Vahiməyə qarılan kişi “de” cavabını verir. Arvad ona: “Çünki sən elə özün də ölüsən”, – deyir.

Bu sonuncu kəlməni Tolstoy elə quru və rəsmi tonla dedi ki, dinləyənlərin içini gerçəkdən qorxu bürüdü.

– Hə-ə-ə, o əmi əcəb səfərə gedibmiş...

Bu sözləri dinləyicilərin hamısından bir-iki yaş kiçik olan Kolya dilə gətirdi. Taxdığı iri çərçivəli gözlük ona ciddi görkəm verdiyindən aralarındakı yaş fərqi çox da sezilmirdi.

Kostil üzünü ona tutdu:

– Bir halda ki birinci sən ağzını açdın, onda hekayət növbəsi də sənindir.

Kolya dirəndi:

– Amma bu gün belə şərtləşməmişdik.

Kostil tövrünü pozmadı:

– Şərtimiz – şərtidir, haydı, çox baş-beyin aparma.

Vasya sözə qarışdı:

– Yaxşısı budur, mən danışım. Göy dırnaq haqda eşitmişiniz?

Küncdə oturan birisi pıçıldadı:

– Əlbəttə. “Göy dırnaq” əhvalatını kim bilmir ki?!

– Bəs qırmızı ləkə barədə necə? – Vasya soruşdu.

Hamının yerinə sualı Kostil cavablandırdı:

– Yox, bilmirik, de gəlsin.

Vasya təmkinlə sözə başladı:

– Mənzilə dönən ailə üzvləri divarda qırmızı ləkə görürlər.

Ləkəni ilk görən uşaqlar onu analarına göstərirlər. Ana bunu sükutla qarşılayaraq gülümsünür. Sonra uşaqlar atalarını çağırır: “Buna bax, ata!” – deyirlər. Həmin kişini uşaqların anası gözü-qırıq etdiyindən o, balalarına təpinir: “Haydı, gedin buradan. Bu, sizlik deyil!” Ana isə əvvəlki kimi susaraq gülümsəyirmiş. Hamısı yataqlarına girib yatır.

Vasya susub köksünü ötürdü.

Bir neçə saniyəlik sükutdan sonra Kostil dözmədi:

– Hə, bəs sonra nə oldu?

– Sonra səhər açıldı. Oyanınca uşaqlardan birinin yoxa çıxdığını öyrəndilər. Anaya yanaşan uşaqlar: “Ana, anacan, bəs qardaşımız hanı?” deyərək soruşanda o: “Nənəsigilə gedib. Nənəsigildədir”, – cavabını verdi və uşaqları buna inandırdı. Ana işə yollandı. Axşam evə dönəndə onun üzü gülüdü. Uşaqlar ona sığındılar: “Ana, qorxuruq!” dedilər. Ana isə əvvəlki kimi gülümsünərək ərinə dedi: “Övladlarımız sözümlü dinləmirlər, bunların dərslərini ver”. Ata uşaqları necə kötləklədisə, onlar evdən qaçmaq qərarına gəldilər. Amma axşam yeməyində anası onlara nə yedirdisə, onlar bir daha oturdular yerdən qalxa bilmədilər...

Otağın qapısı açıldı və hamı tez-tələsik gözlərini yumub özünü yuxulu göstərdi. İki-üç saniyə sonra qapı örtüldü. Dəhlizdəki addım səslərinin kəsilməsini gözləyən Vasya daha bir dəqiqə susdu.

– Sabahı gün oyanan ailə bir uşağın da qeybət çəkildiyini sezdi. Ailənin sonbeşiyi olan balaca qız atasından soruşdu: “Ata, bəs mənim ortancıl qardaşım hara yox oldu?” Ata cavab verir ki, o, pioner düşərgəsinə gedib. Anası qıza təpindi: “Əgər bunu bir adama desən, öldürərəm sən!” Və o gündən sonra qıza məktəbə getməyi də yasaqladı. Axşam işdən dönərkən qızına nə isə yedirdi və qız yerindən tərənə bilmədi. Ata isə qapı-pəncərəni möhkəmcə bağlamışdı.

Vasya təkrar susdu. Qaranlıqda yalnız danlan nəfəslər eşidildiyindən bu dəfə heç kəs onu tələsdirmədi.

O, öz nağılına davam elədi:

– Sonra başqa adamlar da həmin mənzilə baş çəkib onun boş olduğuna şahid oldular. Aradan bir il keçdi, oraya yeni sakinlər köçdülər. Divardakı qırmızı ləkəni görüb divar kağızını yırdılar. Onun arxasında qanıçən ananın gömgöy göyərdiyinin və şişdiyi üçün oradan çıxma bilmədiyinin fərqinə vardılar. Sən demə, ötən vaxt ərzində öz balalarını yeyən bu qadına əri əlaltılıq edirmiş.

Uzun müddət hamı susdu. Sonra kimsə xəbər aldı:

– Vasya, sən anan harada işləyir?

– Onun bura nə dəxli var? – Vasya soruşdu.

– Bəs bacın necə, var?

Vasyadan cavab gəlmədi – görünür, ya incimişdi, ya da artıq yuxuya getmişdi.

Kostil dilləndi:

– Tolstoy, ölümlər barədə daha nə isə anlat.

Tolstoy soruşdu:

– Heç bilirsiniz insan necə ölüyə çevrilir?

Kostil cavab verdi:

– Onu bilməyə nə var? Ölməklə.

– Bəs sonra nə baş verir?

Kostil izah elədi:

– Nə baş verəcək ki? Yatanlar heç cür ayıla bilmirlər.

Tolstoy etiraz elədi:

– Yox, mən onu demirdim. Yəni ölümün nədən başladığını bilirsinizmi?

– Nədən başlayır ki?

– Əvvəlcə adamlar ölümlər barədə rəvayətlər dinləyirlər.

Sonra uzandıqları yerdə düşünürlər: görən, niyə biz ölümlər haqda uydurmalar dinləyirik?

Kimsə istehzayla hırıldadı, Kolya qalxıb yerində oturdu və ciddi tərzdə dedi:

– Uşaqlar, bəsdirin də.

Tolstoy özündənrazı halda davam elədi:

– Bax-bax, eynilə beləcə. Burada əsas məsələ – özünün ölü olub-olmadığını anlamaqdır, sonrası xeyli asan olur.

Kolya inamsızlıqla donquldandı:

– Özünsən ölü.

Tolstoy tez razılaşdı:

– Bu barədə mübahisə etməyəcəyəm. Yaxşı, onda sən özündən xəbər al görək: niyə ölən birisiylə söhbət eləyirsən?!

Kolya bir müddət fikrə gedəndən sonra soruşdu:

– Kostil, sən də ölüsən?

– Mənmi? Heç bilmirəm ki, necə deyim.

– Bəs sən, Lyoşa?

Kolya Lyoşa ilə hələ şəhərdən tanış idi. Lyoşa dedi:

– Kolya, gəl sən özün bir düşün. Sən şəhərdə yaşayırdın da, elə?

Kolya təsdiqlədi:

– Hə.

– Sonra səni bir başqa yerə apardılar, eləmi?

– Hə.

– Həmin yerdə sən qəfildən fərqiñə vardınmı ki, ölüsən və ölülərin arasında uzanmısan?

– Hə.

Lyoşa dedi:

– Hə, bundan sonrasını indi özün dərk elə.

Kostil söhbətə qoşuldu:

– Çox gözlədik ki, bəlkə, sən özün bir şey anlayasan. Şəxsən mən öləndən bəri ilk dəfədir ki, sənin qədər küt ölüyə rast gəlirəm. Bura bax, bəlkə, sən bura niyə topladığımızı da anlamırsan?

Çarpayıda oturaraq dizlərini sinəsinə yığan Kolya dedi:

– Yox.

Kostil dedi:

– İndi biz səni ölülərin sırasına qəbul edirik.

Kolyanın donquldandığı, yoxsa iç vurduğu heç cür bəlli olmadı, amma bunun ardınca o, çarpayısından yerə sıçrayıb, güllə kimi dəhlizə cumdu. Boş dəhlizdən onun çılpaq ayaqlarının şap-şup səsləri gəldi.

Kostil pıçıldadı:

– Heç kim hırıldamasın, yoxsa hərif duyuc düşər.

Bədbin havaya girən Tolstoy soruşdu:

– Burada hırıldamalı nə varmış ki?

Bir neçə saniyəliyə otağa tam səssizlik hakim kəsildi.

Sonra yatdığı küncdən Vasyanın səsi eşidildi:

– Uşaqlar, birdən...

Kostil onun sözünü kəsdi:

– Qoy oturmuşuq sən də! Hə, Tolstoy, başqa bir şey danış.

Uzun pauzanın ardından Tolstoy sözə başladı:

– Belə bir hadisə olubmuş. Bir neçə nəfər tanışlarından birini qorxutmaq qərarına gəlir. Ölümlər kimi geyinərək ona yanaşır və deyirlər: “Bizlər ölmüşük və səni hoppelara aparmağa gəlmişik”. Qorxan bu adam qaçıb aradan çıxır. Onun tanışları qəhqəhə çəkirlər, sonra aralarından biri deyir: “Bura baxın, uşaqlar, əgər biz ölü deyiliksə, onda niyə belə geyinmişik?” Yerdə qalanlar onun bu sözlərlə nə demək istədiyini anlamadıqlarından gözlərini ona dikirlər. O isə bir daha xəbər alır: “Bəs niyə dirilər bizdən ürkülər?”

Kostil soruşdu:

– Hə, indi nə olsun ki?

– O olsun ki, bu yerdə onlar hər şeyi anlayırlar.

– Nəyi anlayırlar axı?

– Nəyi anlamaq lazımdırsa, onu.

Yaranan səssizliyi Kostil pozdu:

– Bura bax, Tolstoy. Sən fərli-başlı bir şey danışsana.

Tolstoy susurdu.

Kostil təkrar dilə gəldi:

– Hey, sən inləyəm, Tolstoy! Niyə susursan? Yoxsa keçinmiş sən artıq?

Tolstoy susmağında idi və ötən hər dəqiqə onun sükutuna daha çox məna çalanı qatırdı. Araya söz qatmaq üçün mən də bir əhvalat danışmaq fikrinə düşdüm və soruşdum:

– “Zaman” xəbərlər proqramı barədə danışım?

Kostil əl üstü razılaşdı:

– Danış gəlsin.

– Amma çox da qorxunc deyil.

– Hər necə olsa da, danış.

Danışacağım əhvalatın necə bitəcəyini dəqiq xatırlamasam da, hekayət əsnasında bunun yadıma düşəcəyini düşünüb sözə başladım:

– Biri varmı, biri yoxmuş. Otuz yaşında bir kişi var imiş. Bir dəfə o, “Zaman” xəbərlər proqramına baxmaq qərarına gəlir. Televizorunu açıb, kreslosunu ona yaxın bir yerə çəkir. Həmişə olduğu kimi, ekranda əvvəlcə saat göstərilir. Kişi öz saatının düz işləyib-İşləmədiyini yoxlayır. Hər şey dübbədüz imiş, yəni düz saat doqquz tamam imiş. Ekranda hər zaman ağ hərflərlə yazılan “Zaman” sözü, nədənsə, bu dəfə qara hərflərlə yazılıbmış. Əvvəlcə buna bir az təəccüblənsə də, sonradan qət eləyir ki, bəlkə, proqramın bədii tərtibatında dəyişiklik edilib və seyrə davam eləyir. Qalan şeylər əvvəlkindən fərqlənmimmiş. Əvvəlcə ekranda bir traktor, daha sonra isə İsrail ordusunu göstərirlər. Sonra elan eləyirlər ki, hansısa akademik dünyasını dəyişib, ardından idman və sabahkı hava ilə bağlı xəbərlər yayımlanır. Nə isə, “Zaman” proqramı bitir və kişi kreslosundan qalxmağa çalışır.

Vasya sözümlü kəsdi:

– Sonra yadıma salın, sizə yaşıl kreslo əhvalatını danışıım.

– Deməli, bu kişi kreslodan qalxmaq istəsə də, bundan bir şey çıxmır, çünki bütün taqəti tükənibmiş. Həmin vaxt onun baxışları əlinin xeyli qınsmış dərisinə sataşır. Bir az da vahiməyə düşür, var gücüylə yerindən dartınaraq, çətinliklə də olsa, gedib vanna otağındakı güzgünün önündə dayanır və saçlarının tamam çallaşdığına, üzünün qınsdığına, dişlərinin töküldüyünə şahid olur. Sən demə, “Zaman” proqramına tamaşa etdiyi müddətdə ona verilən ömür-gün möhləti bitibmiş.

Kostil dilləndi:

– Mən bunu eşitmişdim. Bunun bir bənzəri də var, şaybalı futbol ilə bağlı. Bir kişi şaybalı futbol matçına tamaşa edirmiş.

Dəhlizdə ayaq səsləri və əsəbi qadın çımxırtısı eşidildi. Hamımız səsimizi içimizə qısdıq, Vasya isə tamamilə saxta bir biçimdə xorna çəkməyə başladı. Bir neçə saniyə sonra qarpi açıldı və palatanın işığı yandırıldı.

– Deyin görüm, kimdir burada əsas ölü? Sənsən, Tolstenko? Otağın eşiyində duran ağxalətli Antonina Vasilyevnanın böyründə ağlamsınan Kolya hər vəchlə baxışlarını gizlətməyə çalışırdı.

Tolstoy ərkyana şəkildə dedi:

– Əsas ölü Moskvada, Qızıl Meydanda uyuyur. Siz isə gecənin bu vaxtı nədənsə məni rahatsız edirsiniz.

Onun bu sırtıqlığı Antonina Vasilyevnanı lap çaşdırdığı üçün dedi:

– Keç içəri, Averyanov, uzan yerinə. Sabah düşərgə müdiri ölümlərə özü bir əncam çəkər. Bəlkə, hələ onları geriyyə, evlərinə də yolladı.

Tostoy ağır-ağır dilləndi:

– Antonina Vasilyevna, bəs siz niyə ağ xalat geyinmisiniz?

– Çünki belə lazımdır, bildin?

Kolya tez gözlərini yanında duran Antonina Vasilyevnaya zillədi. Qadın dedi:

– Get, get, Averyanov, uzan çarpayına. Sən kişisən, ya yox? Sonra üzünü Tolstoya tutaraq əlavə elədi:

– Əgər sən bundan belə bircə kəlmə danışsan, qızlar palatasında lüt-ətcəbala dayanmalı olacaqsan. Anladın məni?

Tolstoy baxışlarını Antonina Vasilyevnanın xalatından ayırmırdı. Şübhələnen qadın öz əyin-başını, sonra isə Tolstoyu süzdü, şəhadət barmağıyla gicgahında burğu jesti göstərdi. Ardından necə qızıqıb özündən çıxdısa, yanaqları da pörtdü:

– Tolstenko, mənə cavab ver görüm, səni hansı cəza gözlədiyini anladın, ya yox?

Kostil dilləndi:

– Antonina Vasilyevna, axı özünüz dediniz ki, o, bircə kəlmə söyləsə, siz onu... Bunun ardından o, necə sizə cavab versin?

Antonina Vasilyevna ona da təpindi:

– Sənin barəndə isə, Kostilyov, direktorun otağında, həm də xüsusi ölçü götürüləcək. Unutmayasan.

İşıq keçirilən kimi qapı da çırpıldı.

Bir ara – təxminən, üç dəqiqə Antonina Vasilyevna qapının arxasında durub içərini dişlədi. Sonra dəhlizdən onun güclə

əşidilən ayaq səsləri gəldi. Hər ehtimala qarşı, biz sükutu daha iki dəqiqə də uzatdıq. Sonra Kostilin pıçılısı gəldi:

– Bura bax, Kolya, sabah sənin əngini əzmək mənə borc olsun...

– Olsun da, – Kolya qəmli dilləndi.

– Görəcəyəm gününü...

Vasya soruşdu:

– Yaşıl kreslo əhvalatı gəlsinmi?

Bir kimsədən cavab gəlmədi.

O, sözünə belə başladı:

– Böyük bir idarə müdirinin kabinetində xalı, ş kaf, iri masa və yaşıl rəngli müdir kreslosu varmış. Kabinetin bir küncündə isə orada illərdən bəri yer alan keçici qırmızı bayraq gözə dəyirmiş. Günlərin bir günü bu idarəyə yeni müdir təyin olunur. Kabinetə ilk dəfə girəndə o, hər tərəfə göz gəzdirir, hər şey onun könlünə yatdığından öz kreslosunda oturub işləməyə başlayır. Bir müddət sonra müavini otağa girəndə kresloda direktorun deyil, skeletin oturduğunu görür. Millis çağırılır, hər tərəf ələk-vələk edilir, heç bir iz-əlamət tapılmır. Bunun ardından həmin o müavini müdir təyin edirlər. O da bu yaşıl kresloda oturub işə başlayır. Onun kabinetinə baş çəkənlər kresloda təkrar skeletin oturduğunun şahidi olurlar. Təkrar millis çağırılsa da, yenə heç bir dəlil-sübut ortaya çıxmır. Əlacsız qalıb yeni müdir təyin edirlər. Özündən əvvəlki müdirlərin başına gələnləri yaxşı bildiyindən o, tam özü boyda bir maneken sifariş etdirir. Onun əyninə öz kostyumunu geyindirib kresloda otuzdurur, özü isə pərdənin arxasında gizlənir ki, görsün otaqda nələr baş verəcək. Yadıma salın ki, sonra sizə sarı pərdə olayını da danışım. Bir-iki saat beləcə keçir. Birdən söykənəcəkdən çıxan tellər hər tərəfdən manekeni kresloya sarımağa başlayır. Bunlardan biri isə manekenin boğazına dolanır. Tellər öz qanlı əməllərini bitirəndən sonra o dediyim keçici qırmızı bayraq öz küncündən durub gəlir və manekenin üstünə sərilir. Bir neçə dəqiqə də ötür, manekəndən heç bir əsər-əlamət qalmayınca, keçici qırmızı bayraq dikəlir və yenidən həmişə dayandığı küncə çəkilir. Bütün bunları görəndə müdir səssizcə otağından çıxır, aşağı mər-

təbədəki yanğın lövhəsindən götürdüüyü baltayla kabinetindəki keçici qırmızı bayrağı iki parça eləyir, bu vaxt nalə qoparan bayrağın sapından isə döşəməyə qan şollanır.

Kostil xəbər aldı:

– Bəs sonra nə olur?

Vasya cavab verdi:

– Nağıl bitdi də.

– Bəs bu müdirə heç nə eləmirlər?

– Türməyə salırlar. O bayrağa görə.

– Bəs bayraq necə olur?

Bir az düşünən Vasya:

– Ora-burasına bir az əl gəzdirib yerinə qoyurlar, – dedi.

– Bəs növbəti müdir təyin olunanda onun başına nələr gəlir?

– Elə eyni şeylər.

Qəflətən mənim ağılıma gəldi ki, bizim düşərgə müdirinin otağında eyni vaxtda bir neçə bayraq durur və bunların üzərində boya ilə pioner dəstələrinin nömrələri yazılıb. Həmin bu bayraqları o, təntənəli tədbirlərdə indiyədək iki kərə bizlərə təqdim etmişdi. Müdirin kabinetində kreslo da var idi, amma yaşıl yox, qırmızıydı, həm də fırlanan kresloydu.

Vasya dedi:

– Hə, bir şeyi untdum. Sonuncu mudir pərdənin arxasından çıxanda saçları tamam çallaşmış. Sarı pərdə əhvalatını bilirsiniz?

Kostil dilləndi:

– Mən bilirəm.

– Sən necə, Tolstoy, sarı pərdə barədə bilirsən?

Tolstoy susurdu.

– Hey, Tolstoy!

Tolstoydan hay gəlmədi.

Moskvadakı mənzillimizdə də pərdələrin sarı, daha dəqiq desəm, yaşılımtıl-sarı olduğu gəldi bu ara ağılıma. Yayda balkonun pəncərəsini tam açıq qoyduğumuzdan aşağıdan, yəni bulvardan maşınların səs-küyü və çiçəklərin ətriylə qarışan benzin qoxusu dolurdu evimizə. Adətən, mən balkona yaxın qoyulan yaşıl kreslodə oturur və rüzigarın sarı pərdəylə necə oynadığını seyr edirdim.

Birdən Tolstoy dedi:

– Bura bax, Kostil, ölümlər sırasına qəbul heç də sən bildiyin kimi baş vermir.

Kostil xəbər aldı:

– Bəs necə olur?

– Cürbəcür olur. Bir də ki o mərasimdə ölümlər sırasına qəbuldan heç söz salınmır. Ona görə ölümlər əslində ölü olduğlarının heç fərqi də varmırlar və özlərini dirilərin sırasında görürlər.

– Bəs səni necə, ora qəbul ediblər?

Tolstoy dedi:

– Orasını bilmirəm. Bəlkə də, ediblər. Ya da ki sonradan, şəhərə dönüncə qəbul edəcəklər. Axı sənə dedim ki, onlar bunu dilə gətirmirlər.

– Kimdir ey “onlar”?

– Kim olacaq? Ölümlər.

Kostil acıqlandı:

– Yenə də elə öz dediyini deyir. Mumlasana. Başımızı aparma da.

Kolya da ona dəstək verdi:

– Düz deyirsən. Baş-beynimiz getdi lap.

Kostil ona xatırlatdı:

– Sən isə, Kolya, bütün hallarda öz yumruq payını sabah alacaqsan.

Tolstoy bir ara mumladıqdan sonra dedi:

– Ən başlıcası odur ki, ölümlüyə qəbul edənlər özləri də başqalarını ölümlər sırasına qəbul etdiklərindən xəbərsiz olurlar.

Kostil soruşdu:

– Bəs onda bunu necə edirlər ki?

– İstədiyini kimi anla. Deyək ki, sən kimdənsə nə isə soruşur və ya televizoru açırsan, əslində isə bu vaxt səni ölümlüyə qəbul edirlər.

– Yox, bunu demirdim. Onlar kimisə qəbul etdikdə bu qəbul ilə məşğul olduqlarının fərqi olmalıdırlar axı.

– Tam əksinə. Özləri ölü olanlar hər hansı bir şeyi necə bilirlər?!

Kostil etiraz elədi:

– Onda hər şey anlaşılmaz oldu ki! Bəs onda ölünü diridən necə ayırmaq olar?

– Yoxsa sən bunu heç bacarmırsan?

Kostil dedi:

– Əgər arada heç bir fərq qalmazsa – yox.

Tolstoy istehzaya keçdi:

– Onda kim olduğunu özün təyin elə.

Qaranlıqda Kostil anlaşılmaz bir hərəkət elədi və bir şey Tolstoyun düz başının üstündə divara çırpıldı.

Tolstoy dedi:

– Sarsaq. Az qaldı başıma dəysin.

Kostil təsəlli verdi:

– Böyük şey olacaqdı. Onsuz da, hamımız ölüyük.

Vasya təkrar söhbətə qoşuldu:

– Hə, igidlər, sizə sarı pərdədən danışım?

– Vasya, sən o sarı pərdənlə get tullanmağının dalınca. Yüz kərə eşitmişik onu.

Küncdən Kolyanın səsi gəldi:

– Heç mən eşitməmişəm.

– İndi təkcə sənə görə hamı bunu dinləməlidir ki? Sonra da təkrar zırıldayaraq Antoninanın ətəyinə sığınacaqsan.

Kolya açıqladı:

– Əslində, mən ayağım ağrıdığı üçün ağlayırdım. Kandarca ayağım burxulmuşdu.

– Yeri gəlmişkən, birinci sükutu pozduğun üçün biz sənə heqayəni dinləyəcəkdik. Bəlkə, elə bilirdin unutmuşuq? – Kostil söhbətə qatıldı.

– Mənim yerimə Vasya danışdı.

– Əvvəla, o, sənə yerinə yox, elə-belə danışmışdı. İndi isə sıra səndədir. Yoxsa sabah tərənə dimbız yeyəcəyin tam qaçılmaz olacaq.

– Qara dovşan əhvalatını bilirsiniz? – Kolya soruşdu.

Nəyə görə sən onun hansı qara dovşandan danışacağını təxmin elədim – dəhlizdə, yeməxananın önündə digər şeylərlə yanaşı faner lövhədə elektrikli ütmə üsuluyla çəkilmis

qalstuklu bir dovşan rəsmi vardı. Rəsmın detalları xüsusi cidd-cəhdlə verildiyindən, həmin dovşan uzaqdan hədsiz qara görünürdü.

– Belə ha. Yoxsa deyirdin ki, heç nə bilmirsən. Danış görək.

– Bir pioner düşərgəsinin əsas binasının divarlarında cürbəcür heyvan rəsmləri çəkilmişdi və bunların arasında təbilçalan qara dovşan da vardı. Nədənsə, onun hər iki pəncəsinə mismar çaxılmışdı. Bir gün nahar yeməyindən dönən qızcıqaz yatmağa gedirmiş. Onun dovşana rəhmi gəldiyindən yaxınlaşıb mismarları çıxarıb. Birdən qıza elə gəlir ki, rəsmdəki qara dovşan canlıymış kimi ona baxır. Amma sonra bunun ona belə göründüyünü zənn edərək palataya üz tutur. Yuxu saatları başladığından düşərgədə hamı yatır. Birdən yatanların hamısına elə gəlir ki, yuxu saatları bitib, odur ki hamı qalxıb qəhvəaltıya gedir. Sonrakı olaylar öz axarıyla davam eləyir, yəni kimsə pinq-ponq oynayır, kimsə kitab oxuyur və sair. Əslində isə bütün bunlar yuxuda baş verir. Düşərgə mövsümü bitincə hər kəs öz evinə dönür. Sonradan bu uşaqlar hamısı böyüyür, məktəbi bitirib evlənilir, iş-güc və övlad sahibi olur. Əslinə qalanda, onlar hamısı dediyim o pioner düşərgəsinin həmin palatasında yatmaqda davam edir. Bütün bu vaxt ərzində isə qara dovşan öz təbilini çubuqlarla döyəcləməyində imiş.

Kolya susdu.

Kostil sözə başladı:

– Heç nə anlamadım. Bəs deyirdin ki, düşərgədəki hər kəs öz evinə dönür. Elə isə onların şəhərdəki ata-anaları, dost-tanışları da yatırdılar ki?

Kolya izah elədi:

– Yox, onlar yatmayıbmışlar. Onlar düşərgəyə gedənlərin, sadəcə, yuxularına girirmişlər.

– Əcəb sayıqlamadır, – dedi Kostil. – Uşaqlar, bundan kimsə bir şey anladı?

Kimsədən cavab gəlmədi. Deyəsən, hamı artıq yuxulamışdı.

– Tolstoy, sən bir şey anladın?

Çarpayısını cınıldadan Tolstoy əyilib döşəmədən götürdüüyü şeyi Kolyaya tolazladı.

Kolya özündən çıxdı:

– Əcəb yekəbaşsan ha! İndicə durub əngini əzəcəyəm sənin.

Kostil ona təpindi:

– Ver bəri onu.

Bu, Kostilin daha öncə Tolstoyun təpəsinə fırlatdığı kedin bir tayı idi.

Kolya kedi ona uzatdı.

Kostil bu dəfə məndən:

– Hey, sən niyə daim susursan orada? – deyə soruşdu.

– Elə-belə, – dedim. – Yuxum gəlir.

Kostil çarpayıda çevrildi. Gözləyirdim ki, mənə daha nələrsə deyəcək, amma susdu. Hamı susurdu. Təkcə Vasya yuxuda nə isə mırıldayırdı.

Gözlərimi tavana dikmişdim. Pəncərənin önündəki fənərin lampası yırğalanmaqla bizim palatadakı kölgələri də hərəkətə gətirmiş oldu. Mən üzü pəncərəyə sarı çevrildim. Ay artıq görüntüdən çəkilmişdi. Ətrafı tam səssizlik bürümüşdü, hardasa, çox uzaqlarda elektrik qatarının təkərlərindən qopan ahəngdar taqqılıtlar eşidilirdi. Pəncərə önündəki göy fənəri uzun-uzadı süzdüyüm üçün nə vaxt yuxuya getdiyimi heç sezmədim.

İQOR YARKEVIÇ

(1962)

İSTİ SU KƏSİLƏNDƏ

(hekayə)

Hərənün sağ böyrü fərqli səbəblərdən qaşınır. Burada ortağ səbəb yoxdur. Birisinin ki elə-belə qaşınır. Digəri bunu yağacaq yağışla, ya da böyük bayıra çıxacağıyla yozur. O birisini isə könlünə mahını düşəndə qaşınma tutur. Bir başqası isə “Mir” orbital stansiyasındakı fəaliyyətin yenidən canlandırılması cəhdini eşidəndə qaşınır. Nevrasteniklər və rusofoblar orqazm öncəsi qaşınırlar. Şəxsən mənim böyrüm ya heç qaşınmır, ya da onun qaşınması heç nəyə işarət etmir. Dəqiq bilmək olmur ki, niyə qaşınır: böyük şadyanalıq ərafəsindəyəm, yoxsa faciə ərafəsində?!

Düzünə qalsa, ona qarşı heç bir iddiada deyiləm. Sağ böyrümə söz ola bilməz! Hər şeyə qarşı hissiyyatlıdır. Sağ böyrüm rus antologiyasını durmadan araşdırır və hətta onu sol böyrümün əvəzinə də bilir, çünki sol böyrüm heç zad bilmir və duymur.

Xeyli vaxt idi sağ böyrüm qaşınmırdı. Ona görə də qaşınmağa başlayandan bəri bundan ya bir şadyanalıq ummalıydım, ya da ki faciə.

Amma qarımı faciə döydü.

Həqiqətən də, son dərəcə nəhs bir şey baş verdi: üç həftəliyə isti suyumuzu kəsdilər. Rusiya, bir növ, Şaxta baba kimi bir şeydir. Daim adama yaxşı-yaman bir hədiyyə sınıyır. Həm də hədiyyələr heç vaxt təkrarlanmır. Bundan başqa, Rusiya həm də bir poliqondur. Onda və ya ondan həmişə sınaqlar gözlənilir. Hər cür sınaq. Bəzən isə Rusiya adama poliqondakı Şaxta babanı xatırladır.

Çoxdan bəridir mənim heç kəsə yazığım gəlmir. Heç qadınlara da. Nə Merilin Monroya, nə də ki şahzadə Dianaya. Heç Zoya Kosmodemyanskaya da! Təkcə iki durumda qadınların halına acıyıram: bir isti su kəsiləndə, bir də “Makdonalds”da qadın tualeti qarşısındakı növbəni görəndə.

İtlərə də mərhəmət-filan bəsləmirəm. Görünür, yüzilliyin sonuna doğru ruhsuz məxluqlara çevrilmişik biz. İtlərdən də betərik. Əvvəllər itləri vurmağa heç qıymazdım. Bunu heç fikirlərimə, hətta yuxularıma da yaxın buraxmazdım. İndi isə qıyıram. Bu yaxında evimizdən aralıda, kimsəsiz küçədə büzüşüb yatan sərgərdan it gördüm. Həmin gecə bu it (bəlkə də, bir başqası – nə fərqi varmış?!) hürdüyü üçün gözümün çimirini ala bilməmişdim. Nə qədər vəhşiləşsəm də, dilsiz-ağızsız heyvanı hamının gözü qabağında vurmağa qıymazdım. İndi isə küçə bomboş idi. Ona görə də ona bir dənə ilişdirdim! Amma it nə hürdü, nə də uladı. Eləcə bir ağız cırlıdadı! Heç demə, bu, it-zad deyilmiş. Orta ölçüləri olan bu metal zibilqabı mənə uzaqdan yumurlanıb yatmış it təsiri bağışlayıbmiş.

İtlə bağlı bu əhvalatı Nataşaya danışdım. Heç tükü də tər-pənmədi: çünki isti su kəsiləndən heç nə onun vecinə gəlmirdi. Daha ondan ötrü fərq eləməzdi ki, mən də hamı kimi qudurub itləri döyürəm, ya yox. Əvvəlki vaxtlar olsaydı, əsl həngamə qoparardı. Əvvəllər olsaydı, o deyərdi ki, belə getsə, əvvəlcə it, sonra o özü, yəni Nataşa, sonra isə mən qudurub hamının üstünə düşə bilərik. Odur ki özümü zə hakim olmalıyıq. Əgər Rusiyada çevrədəki hər kəs və hər şey quduzlaşmağa başlayıbsa, biz öz simamızı bu bələdan qorumalıyıq. Deyərdi ki, bu dəfə bir möcüzə və görmə yanılıqısı məni biabırçılıqdan xilas edib, xoşbəxtlikdən, büzüşüb yatan səfil it, əslində, orta böyüklükdə dəmir zibilqabı olub. Bir də ki, Rusiyada hər şey nisbidir. Elə Rusiyanın özü də nisbi bir varlıqdır. Rusiyanın mədəni aləmlə bağlılığının son dərəcə zəif olduğu istənilən an üzə çıxıb bilər. Odur ki bu bağın qırıla biləcəyi məqama hər an hazır olmalıyıq. Bunu bircə anlığa da unutmaq olmaz! Bu xüsusu hər an ağılında tutan Nataşa da – mənim sağ böyrüm kimi – rus antologiyasına yaxşı bələd idi. Amma az sonra bəlli oldu ki, onun hazırlığı yetərsiz imiş.

İsti suyu qəfil kəsdilər. Yəni əvvəl-əvvəl bizə elə gəldi ki, bu, keçici bir şeydir, bir azdan suyu verəcəklər. Həm də bu, ən yaxın günlərdə gerçəkləşəcək. Sonradan öyrəndik ki, bu, üç həftə sürəcək və yalnız onda hər şey öz əvvəlki axarına düşəcək.

Moskvada bu artıq bir ənənə şəklini alıb – camaatı yayın ortasında düz üç həftəliyə isti suya həsrət qoyurlar. Hər halda, bu ənənə bizə Şərqdən gəlib – günəşlə, bir də monqol-tatarların istilasıyla. Bu yoxluq kişilərin vecinə də deyil, çünki belədə ilkinliyə qayıdan bu varlıqlar özlərini yenidən vəhşi insanlar kimi hiss edə bilirlər. Qadınların isə ürəyindən qara qanlar axır: onlar yenidən icma quruluşuna qaytarılmaları ilə heç cür barışmaq istəmirlər.

Əvvəllər isti su kəsiləndə Nataşa ağlaşma qurmazdı. Öz təmkinini və mədəni səviyyəsini qoruyardı. İsti suyun yoxluğunda onun davranışlarında heç bir dəyişiklik duymazdın. Amma bu dəfə hisslərinə hakim ola bilmədi, çünki özünü tam inandırmışdı ki, Putinin dövründə hər şey Yeltsininkindən daha yaxşı olacaq. Rus qadınları hələ də siyasət adamlarına onların layiq olduqlarından daha artıq etimad bəsləyirlər! Hələ də inanırlar ki, biri gedib, digəri gələndə yeni həyat başlanacaq. Yeni həyat başlamasa belə, ən azından, yayın günü isti su kəsilməyəcək. Amma hər şeyə rəğmən, yeni həyat bir türlü başlamır və hər gələn Moskvada isti suyu kəsməkdə davam edir. Bununla belə, rus qadınları da siyasətdəki yeni simalara, nədənsə, hələ də bel bağlayırlar. Rus xanımların başından bu fikri çıxarmaq imkansızdır və bu, Moskvada yayın ortasında isti suyun kəsilməsini önləmək qədər qəlizdir.

Hadisənin birinci günü Nataşa ovunmadan ağladığı üçün mənim küçədə itə qıymağımı qulaqardına vurdu. Dünənki gün yuyuna və paltar yuya bilmədiyi üçün bir ucdan su qaynatmaqla girinc idi. Axı o, haradan biləydi ki, sabahki gün isti suyu kəsəcəklər?!

İkinci gün səhərdən bildirdi ki, mənim itə niyə qıydığımı anlayır. Həmin gün üzü axşama doğru dedi ki, mənim yerimdə olmaq, o itə yaxşı bir təpik yedirtmək istərdi. O gecə heyif-

siləndi ki, itimiz yoxdur, yoxsa bütün acığını gen-bol ondan çıxardı. Kim olursa olsun, birisini əzişdirmək keçirdi könündən. Əgər övladımız olsaydı, yəqin ki, Nataşa onun sümüklərini yumşaldardı.

Üçüncü gün Nataşa heç televizoru da açmadı, su qaynatmağına da ara verdi. Artıq dünya vecinə deyildi: nə fərqi varmış Amerika prezidenti haradan gəlib, haraya getdi, Berezovskinin məqsədləri nədir, investisiyalar rus iqtisadiyyatına nə verəcək, mədəni durum nə yerdədir və sair və ilaxır. Artıq onu heç nə maraqlandırmırdı. Deyirdi ki, daha belə yaşamaq olmaz: onsuz da, o özü üçün heç bir imtiyaz-filan tələb etmirdi. Sadəcə, istəmir ki, üçüncü minilliyin astanasında onunla cındır əsgə kimi davransınlar. Axı o, buna layiq deyil! Axı normal halda yuyunmaq, qab, paltar yumaq, bişirib-düşürmək onun da insanlıq haqqıdır! Heç ən yava qadınlarla da belə davranmışlar! Günortaya doğru Nataşa isteriyaya qapıldı. Əvvəllər onda belə hal görünməmişdi. Amma indi onu bu həddə çatdırmışdılar. Üçüncü gün ərzində o, mənə qarşı: “Sən yalnız özün və öz qursağın barədə düşünürsən!” ittihamını dönə-dönə bildirdi. Artıq qab-qasığa əl də vurmurdu! Heç əllərini də yumurdu. Ayaqlarını, qoltuqlarını da eləcə. Acığa düşdüyü üçün, deyəsən, soyuq sudan da imtina etmişdi.

Dördüncü gün də isteriya ilə başlandı. Əvvəlcə o, yuyunmaq üçün rəfiqəsigilə, ya da şəhər hamamına getməyə hazırlaşsa da, sonradan fikrini dəyişdi. Dedi ki, rəfiqəsi də, şəhər hamamı da getsin vızqirtsın. Kirli camaşırılara da əl vuran deyil! Qalıb, qoy qalsın. Və əgər mən özümdən, öz qursağımdan başqa bir şey barədə də düşünürəmsə, onda buyurub qab-qasıq yuya bilərəm.

Beşinci gün təklif elədi ki, bir zənci tapıb gətirim. İtimiz yoxdursa, barı, zəncini döyək! Hirsimiz yatınca isə üçümüz bir yatağı bölüşərik. Sonra təkrar zəncinin aşının suyunu verərik. Beləcə, isti suya həsrət günlər daha sürətlə keçib-gedər. Sonra evdən çıxıb harayasa getdi, evə döndüyü gec saatda sərxoş və döyülmüş olduğu bəlli oldu. “Mosfilm”in keçmiş qrim ustasıyla və daha bir həriflə içdiyini, sonra isə onlarla dalaşdığını qürurla bildirdi.

Altıncı gün o, “sarı nəşrlər”ə həvəs saldı. “Meqapolis-ekspress”, “SPİD-info”, “Yeddi gün”, “Tarix karvanı”, “Pleyboy”, “Kosmopoliten” və bu kimi zirzibil evimizdə peyda oldu. İsti su gələn vaxtlar Nataşa bunlardan çimçişərdi. İndi isə onları mənim yanımda, aşkar oxuyurdu, halbuki əvvəllər “sarı nəşrlər” oxuyarkən yaxalananda onun necə pörtdüyü hələ də yadımdadır. İndi isə nə utanır, nə də çəkinirdi. Hətta bir-iki dənə qadın romanı da almışdı özünə! Hər halda, “sarı nəşrlər”i görəndə mənim ət tökdüyümü bildiyindən belə edirdi. Hətta bir kərə tam ciddi şəkildə: “Zəhləni tökürəmsə, məni vura da bilərsən! Bununla mənə ancaq həzz vermiş olacaqsan!” – dedi.

Yeddiinci gün yenidən onu vurmağımı dilədi. Bundan ötrü əvvəlcə özü məni vurdu. Zərrəcə ağrıyıb-eləmədim bundan. Axı isti sudan məhrum qadında kişini sarsıdacaq güc nə gəzirdi?!

Bir həftə beləcə ötdü. Sağ böyrümün qaşıntısı artmışdı. Bu, mövcud vəziyyətin daha da kəskinləşəcəyini göstərirdi.

Əlbəttə, mən əlimdən gələni edirdim. Hər cəhdlə Nataşanı bu taxıntıdan uzaqlaşdırmağa çalışırdım. Hər şeyi zarafata salmaqla onun üçün su qaynadır, qab yuyur, paltarları suya çəkirdim. Nataşadan heç bir təkpi gəlmirdi. Məcbur qalıb, ona lətifə danışmağı da özümə rəva gördüm – halbuki indiyədək bunu heç vaxt etməmişdim. Qarşılığında Nataşa hönkürtü vurdu.

Səkkizinci gün transa düşdü. Gün ərzində mən tərəfə baxmadı, gözünü tək nöqtəyə zilləyib oturdu. Axşam saat ona doğru dili açıldı və dedi ki, deyəsən, qasığında qurdlar qaynaşır.

Doqquzuncu gün bütün kitablarımızı cırıb tökdü. Evində isti suyu olmayan qadını ovutmayan bu kitablar nəyə gərəkmiş ki? 1920-ci illərdə yazıb-yaratmış sovet yazarlarının, Qolsuorsinin və Kastanedanın kitablarını xüsusi ləzzətlə cırdı.

Onuncu gün ən dəhşətli dəyişiklik baş verdi. Həmin gün Nataşa mənzilimizə bir zənci gətirdi. Son həftəni mən qarını kilidləyib evdən çıxdığım üçün onun necə bayıra çıxdığı, bu zəncini necə tapdığı bir sirr idi. Amma çıxmağına çıxmışdı, hələ

zəncini də tapmışdı. Bu yaşlı, daz zənci nəşə çəkmişdi, hallı idi. Ac olduğu üçün onu döyməyimizə, onunla yatağımızı bölüşməyimizə tamamilə biganə baxırdı: yetər ki, onu doyunca yedirək. Zəncini güc-bəla ilə mənzildən çıxaranda Nataşa elə hey ciyildəyir və mənə mane olmağa çalışırdı.

On birinci gün səhər tezdən araş butulkasını başına çəkən Nataşa mənzilimizi yandırmaq fikrinə düşdü. Sonra evimizi soyuq suyla doldurmaq istədi. Televizoru pəncərədən aşağı vızıldadıb, kompüterdən yapışdı. Bu ara dedi ki, bizlər Ostrovski və Fadeyevin qəhrəmanları kimi sadə, yəni saytlarsız və emeyllərsiz yaşamalıyıq! Monitorun şüşəsinə “əsbab” sözünü yazdı, klaviaturanı əlindən almasaydım, onu vura-vura öz başında sındıracaqdı. Bütün bunları nəzərə almasaq, on birinci günün xeyli sakit keçdiyini deyə bilərəm.

On ikinci gün Nataşa sidrom və kompakt diskləri qırmağa girişdi. Artıq o, evin künc-bucaqlarını tualetə çevirmişdi.

On üçüncü gün orada-burada sıçdığı nəcisləri yeməyə başladı. Bu ara zarafatından da qalmır, özünü nəcisyyənlər qəbiləsinin başçısı kimi təqdim edirdi.

On dördüncü gün Nataşa evdə qalan yeganə kitabla – hokku və tanka üslubunda yapon şeri toplusu ilə – pəncərəmizi çilik-çilik elədi. Onu da əlavə etdi ki, hər şeyin baskarı uşaq-bazlar və Dostoyevskidir: çünki Dostoyevski Rusiyanı dəxli oldu-olmadı əzabkeşliyə alışdırıb, ona görə də Rusiya bugünkü gündədir. Uşaqbazların nədə günahkar olduqları isə mənə qaranlıq qaldı.

İsti suyun zühuruna bir həftə qalırdı. Amma bu bir həftəni dözüb-dözməyəcəyimiz bəlli deyildi.

On beşinci gün yapon şeri toplusuyla şüşəsi qırılmış pəncərədən başını bayıra çıxaran Nataşa bağıraraq Lujkova, Moskva-ya, Putinə, Dostoyevskiyə, bütövlükdə rus həyat tərzinə söyüşlər yağdırmağa başladı. On beşinci gün, eynilə on birinci gün kimi, tam ürəyimcə oldu. Kaş isti susuz keçən hər gün tarixə belə qovuşaydı!

On altıncı gün o, özünəqəsdə cəhd elədi. Həmin gün səhərdən axşamacan Nataşanı bu fikirdən daşındırmağa çalışdım.

Əvvəl özünü asmaq istədi. Sonra yapon şeri toplusuyla qırdığı pəncərə şüşəsinin çiliyi ilə venasını kəsməyə cəhd göstərdi. Bunun ardından bir ovuc həb atdı. Sonra, doqquzuncu gün kitabları cırdığı kimi, öz bədənini şırım-şırım eləməyə cəhd göstərdi. Sonra əldən düşdüyü üçün bir müddət sakit qaldı. Daha sonra soyuq suyun altında gömgöy göyərənəcən durmağı sınaı. Hövsələm daraldığı üçün onu vurası oldum və o, səhərəcən huşsuz yatdı.

On yeddinci gün göbək rəqsi və öz-özünü gizlənpaç oynadı, sovet estradasının 1970-ci illərdə məşhur olan mahnılarını oxudu.

On səkkizinci gün səhərdən axşamacan, sadəcə, uladı.

On doqquzuncu gün vəziyyət yaxşıya doğru dəyişməyə başladı. Nataşa daha hər künc-bucaqdan tualet kimi yararlanmağına son qoydu, hətta mənzilimizdə xırda-para təmizlik işləri aparmağa başladı.

İyirminci günün gündüzü bəyan elədi ki, Dostoyevskiyə və uşaqbalzara bəraət qazandırır.

İyirmi birinci günün səhəri qab-qacaqları suya çəkdi. Zənciyə, qırıq pəncərəyə, cırıq kitablara və monitora görə məndən üzr istədi.

Sabah isə isti su veriləcək.

ALEKSEY VARLAMOV

(1963)

AXINTI

(*hekayə*)

Verstovla Anna bapbalaca dayanacaqda qatardan düşəndə hava hələ işıqlanmamışdı və düşdükləri yerin meşə, yoxsa hansısa insan məskəni olduğunu Anna dərhal anlaya bilmədi. Verstov nəqliyyat axtarmağa yollandı, Anna isə güclə işartısı gələn bu çölləmədə şey-şüylərin yanında tək qaldı. Elə həmin andaca onu ciddi görkəmli, qaraqabaq, yekə-yekə itlər dövrəyə alıb bəs deyincə iylədilər, sonra da öz görkəmləriylə yazıq qonağı necə vahimələndirdiklərinin fərqiə varmadan onun böyründə yerə döşəndilər. Soyuq idi, göydə ulduzlar sayınırdı: qan-bağır olmuş Anna yanını çantanın üstünə qoyub siqaret yandırdı. Son iki gecəni yaxşı yatmamışdı, yol onu yormuşdu: neçə dəfələrlə bir qatardan düşüb başqasına – adi səmişin qatarına yox, meşə doğrayanları aparən “kukuşkalara” – minmişdilər və indi ona elə gəlirdi ki, belə uzaqlardan bir də geri, yaşadığı doğma yerlərə qayıtmaq mümkün olmayacaq.

Qaranlıqda motosiklet tırıldadı, Anna əlində közərən siqareti yaxınlaşmaqda olan adamlardan gizlətməyə macal tapmadı. Güman ki, onlar Annanı gecənin bu vaxtı çöl-bayıra çıxmaqdan qorxmayan yerli adamlardan biri sayaraq hayladılar. Qadın hay vermədən Allaha yalvarmağa başladı ki, adamlar çəkilib getsinlər, ancaq onlar yaxınlaşdılar. Biri kibrit çöpünü yandırıb onun üzünü işıqlandırdı. Yəqin ki, qorxudan dodaqları titrəyən qadının ağarmış sifətinə baxmaq onlara ləzzət verirdi, odur ki hər dəfə çöp yanıb qurtaranda yenisini alışdırırdılar. Nəhayət, bu əyləncədən istədikləri qədər ləzzət aldıların-

danmı, yoxsa kibritləri qurtardığındanmı, o cür də dinməzcə çəkilib getdilər. Anna çətinliklə də olsa, ağır çantaları bir-bir dartıb çölləmədən ağacların yanına apardı və orada nəfəsini içinə çəkib gizləndi. O, özünü bürüzə verməmək üçün ağlamağa da qorxurdu.

Eləcə o, səhər açılana qədər orada oturdu. İşıqlananda isə ətrafda gözüne görünən mənzərə onu gecənin qaranlığından az qorxutmadı: tikilib başa çatdırılmamış, pəncərələrinin şüşələri sındırılmış evlər, hasarlar uzanıb gedirdi, yerdə neçə illər öncə buralara tökülmüş nəhəng inşaat borulan, məftil, kabel topları və çoxluca zirzibil vardı. Adamların bu dəhşətin içində necə yaşadığını, nə ilə məşğul olduğunu başa düşə bilməyən Anna özünün buralara nəyə görə gəlib çıxdığını anlamaqda çətinlik çəkirdi. O heç təsəvvür eləyə bilmirdi ki, dünyada belə yerlər ola bilər. İtlər də çəkilib gedəndən sonra ətrafa qeyri-adi sükut çökdü, yalnız çox uzaqlarda işləyən bir traktorun zəif tınıltısı eşidilirdi.

Nəhayət, üz-gözünün kir-pasağı aşkarca görünən, pırtlaşq saçlı Verstov gəlib çıxdı. Annanın içini çəkməsinə fikir vermədən o, ağır çantaları xurcuntayı eləyib çiyinə atdı və onlar palçıqı dizə çıxan ara yollardakı gölməçələrin arası ilə gedə-gedə ağacdoğrayan sexin ətrafa səpələnmiş zirzibilinin böyründən iti addımlarla keçib-getdilər. Anna çadır və yataq kisələri yığılmış nisbətən yüngül çantanı kürəyinə şələləmişdi, ancaq buna da baxmayaraq, tezəcə yorulub əldən düşmüşdü, Verstov isə nəfəs dərmək üçün belə ona ayaq saxlamağa imkan vermirdi. Gedə-gedə, geri də qanrılmadan Verstov dedi ki, bu gün onların bəxti gətirib: bir həftəymiş ki, nəqliyyat yoxmuş, ancaq dünən kolxozdan bura müşavirəyə gətirdikləri bir müəlliməni bu gün geri aparacaqlar. Onun arxasınca ayaqlarını güclə sürüyə-sürüyə Anna buralardakı şagirdəbənzər qor-qoduğun içinə gəlib düşmüş həmin müəlliməni də özü kimi bədbəxt və yamangünlü təsəvvür edirdi. Nəhayət, tamam əldən düşəndən sonra, addım atmağa təqəti qalmayanda Anna yolun ortasında dayanmış traktoru gördü. Saatdan artıq idi ki, traktorun mühərriki ahəngdar tınıltısını vururdu, arxasına qoşul-

muş lafetdə isə bir neçə adam oturmuşdu. Verstov çantaları yuxarı atıb Annanı da ora qaldırdı. Adamlar sıxlaşıb onlara yer verdilər, ancaq traktorçu öz çantaları üstündə rahatca əyləşmiş turistləri görəndə, nədənsə, metal dişlərini və sifətinin bütün zəhmmini nümayiş etdirdi:

– Şələ-külənizi tökün aşağı! Kolxoz traktorudur, kənar adamları apara bilmərəm!

Verstov başını əyib traktorçuya nəsə dedi. Şübhəli-şübhəli onu dinləyən sürücü araç tələb etdi. Verstov inkar mənasında başını fırladı.

– Onda düşün aşağı! Tez olun. Aşağı! – traktorçu hirsələndi. Verstov məbləği iki dəfə artırdı.

– Yaxşı, ver gəlsin! – traktorçu bir az da artıq nifrətlə dedi.

Sürücü yenə də harasa çıxıb getdi və yarım saatdan sonra pencəkli bir yastı-yapalaq kişiylə ləngər vura-vura qayıdanda başını yelləyə-yelləyə öz-özünə donquldanırdı. Yastı-yapalaq kişi traktorun arxasına keçərək heç kimi vecinə almadan şalvarının qabağını açıb işədi və qoltuğundan yarımçıq butulka çıxartdı. Traktorçu butulkadan bir dərin qurtum vurub çətinliklə kabinəyə qalxdı və Anna yuxarıda öz yerini tutmamış bu dəlisov dəmir at yerindən götürülüb hələ yatmaqda olan qəsəbə boyu, döngələrdə və enişlərdə də sürətini azaltmadan çapdı.

Ensiz, bərbad yol gah yoxuş boyu qalxır, gah da enirdi. Yolun yuxarı yerlərindən baxanda artıq günəş şəfəqlərinin sancıldığı uzaq çöl genişliyi və qoca dağ silsiləsinin meşə ilə örtülmüş ətəkləri görünürdü. Traktor eniş boyu aşağı cumanda isə onlar yanqaranlıq meşənin ağır havasının rütubətli nəmişliyinə düşürdülər. Lakin Anna bütün bu gözəlliyi görmürdü. O, lafetin soyuq dəmir bortundan ikiəlli möhkəmcə yapışaraq fikirləşirdi ki, sərxoş traktorçu arxasınca dartışdıra-dartışdıra apardığı bu arabanı mütləq aşırıb onları xurd-xəşil edəcək. Öz bostanlarında işləyə-işləyə qaralmağa macal tapmış, başıyaylıqlı, sıyrıqlı və qalın yubka geymiş naməlum yaşlı qadınlar maraqla Annanı süzürdülər, ancaq onlardan heç biri gecələr şeir oxuyan nərmənazik müəlliməyə oxşamırdı. Onların nə danış-

diğini Anna başa düşə bilmirdi, hərçənd ki danışıqları ləhcədə aydınca səslənən söyüş və digər biabırçı sözlər ona xəcalət verirdi. Qadınların ona niyə belə maraqla baxdığını Anna anlaya bilmirdi, ancaq hərdən üzünə dirənən iti qarı baxışları ona xatırlamaq istəmədiyi bəzi şeyləri xatırladırdı.

– Yaman tezdən gəlmisiniz, – qarılardan biri Verstova müraciətlə dedi. – Bəs bu kimdir, arvadınızdır?

Verstov susdu, Anna isə utandı. Nə deyəcəyini, bu vəziyyətdən necə çıxacağına təsəvvür eləyə bilməyən Anna gözlərini yumub, özünü mürgü vurmuş kimi göstərdi. Sonra o, həqiqətən də, mürgülədi və böyründə oturduğu, ümumi söhbətdə iştirak etməyən qoca kişiye söykəndi. Qatar, “kukuşka”, traktor – hamısı bir-birinə qarışmışdı və ona elə gəlirdi ki, o, əsrin sonunadək beləcə yol gedəcək. Traktorun qoyduğu təkər izləri palçıq içində ensiz arxları xatırladırdı, enişlərin dibində bulaq axarları ilə kəsişəndə o izlər büsbütün su ilə dolurdu və həmin yerlərdə traktor lafetin təkərlərini zorla dartışdırıb palçıqdan çıxara bilirdi. Annanın yeri çox narahat idi, ağırlaşmış kirpiklərini qaldırmağa onun, sanki, gücü çatmırdı. O yalnız dərələrdən birinin dibində traktor dayananda ayıla bildi.

Qatı dumana bürünmüş bu dərədə traktorun tırlıtısları başqa o, nəşə sabit bir şırıltı eşitdi və həmin andaca suyun kəskin iyini duydu. Verstov çantaları yerə tullayandan sonra Annanın aşağı enməsinə kömək elədi. Yolboyu sərxoşluğu tamam keçib qurtarmış traktorçu narahatlıqla onların böyürbaşında vumuxurdu.

– Bircə stəkan da verməzsən? – o, astaca, əzablı səslə soruşdu. – Ölürəm, gedib çatammayacağam.

Verstov üz-gözünü turşutdu, çıxartdığı plastik butulkadan traktorçunun parçına spirt tökdü. Traktorçu spirti başına çəkdi və bir neçə saniyəlik əzablı ləzzət keyliyindən sonra nəfəs alıb, heyranlıqla ətrafa baxdı. Bir neçə saat əvvəl sürücünün qəsəbədə butulkanı başına çəkməsinə sakitcə tamaşa eləmiş arvadlar elə həmin dəqiqədəcə yerbəyerdən etiraz səsi qaldırıb Verstovu söyməyə başladılar. Arvadlardan birinin xüsusi ilham və ehtirasla söyməyindən Anna məhz onun müəl-

limə olduğunu yəqin etdi. Traktor razılıqla finxınıb, az qala, lafetin döşəməsinə qədər qalxan suyun dərinliyinə girdi və çıxandan sonra o biri sahildə it kimi silkinə-silkinə gözdən itdi.

Boğazlarını qıcıqlandıran səhər dumanı onları elə bürümüşdü ki, çayı güclə görürdülər. Soyuqdan üşüyə-üşüyə, gecənin yuxusuz yorğunluğundan sonra onlar düşdükləri bu yeni vəziyyətdə yaranan sakitliyi hər hansı bir ehtiyatsız söz və ya hərəkətlə perikdirəcəklərindən qorxurdular. Günəş artıq meşənin üstündə dayanmışdı, ancaq dumanı dağıtmağa hələ onun gücü çatmırdı, odur ki öz şüalarını siqaret tüstüsü ilə dolu zalda kinoprojektor şüaları kimi bu dumana sancmağa məcbur idi. Verstov çantaları açıb, şey-şüyü çıxartmağa başladı, Anna isə sahilə yaxınlaşdı. Onun ayaqlarının altında şəffaf su sürətlə axırdı. Suyun dibində böyük, kiçik daşlar, yosunlar və tez-tez kölgə kimi peyda olub-itən tündrəngli, balaca balıqlar görünürdü. Bəzi yerlərdə su böyük daşların üstünü örtə bilmədiyinə görə onların ətrafında hikkə ilə fırlanır, köpüklənir və burulğan yaradaraq keçib-gedirdi. Anna bütün bunlara sehlənmiş kimi heyran-heyran baxırdı: həmin andaca onları əldən salmış yol, dəhşətli qəsəbə mənzərəsi və sərxoş traktorçu Annanın yadından çıxdı və onu bu uyumuş vəziyyətdən gizlicə arxadan yaxınlaşmış Verstovun ötkəm səsi çıxartdı. Verstov deyirdi ki, Anna ondan on metrədən artıq məsafəyə uzaqlaşmasın.

Demək olar ki, sal artıq hazır idi. Verstov çay tədarükü görənn Annanı tələsdirirdi. O, əsəbi idi və Annanın şəhərdə tanıdığı yumşaq-təbiətli adama qətiyyənn oxşamırdı. Çayı da ayaq üstə içirdi, ayaq üstə siqaret çəkirdi və onun üzünə heç baxmırdı. Ancaq bir saat sonra hava doldurulmuş narıncı rəngli xilasetmə salı suyun üzündə yırğalananda və onlar bütün şey-şüylərini o salın üstünə yükləyəndə duman artıq çayın üstündən büsbütün çəkilib getmişdi və çay aşağılarda dönüb dağların arxasına girdiyi yerlərə qədər aydınca görünürdü. Onlar torpaqla üzülüşüb, kiçikliyinə görə bu dağlarla müqayisəyə gəlməyən, üfürmə uşaq oyuncağını xatırladan bu gəminin yumşaq, ləngərli səthinə ayaq basmağa, sanki, tərəddüdü edirdilər. Nəhayət, Verstov Annanı qayğıkeşliklə yumşaq çantanın üstündə əyləşdirib, avar

kürəyini ona verəndən sonra özünə gəldi və onun qırılmamış üzündə uşaq təbəssümü bərq vurdu, sanki, dəlisovluqla çağlaşan bu axar sular onun əsl məskəni və oylağı idi.

Həmin gün onlar çayaşağı çox üzdülər. Çay boyu onlar bir neçə kənddən keçdilər. Bu kəndlərin yanından keçəndə çayda paltar suya çəkən arvadlar əllərini gözlərinin üstünə qoyub onlara baxırdılar, bircə dənə də olsa balıq tutmaqdan ötrü çaya qarmaq sallamış oğlan uşaqları onlara nəsə qışqırırdılar. Ancaq onlar başlarının üzərindəki tərپənməz göy üzündən və kürəklərin hər hərəkətindən sonra arxada qalan qayalıq sahillərdən başqa ətrafda heç nəyə fikir vermədən hey üzür, üzürdülər. Hərdən qayalıqlar geri çəkilir, onlara yaşıl otlarla örtülü talalan göstərirdi. Günəş öz parlaqlığı ilə ətrafda hər şeyi işıqlandırsa da, isti deyildi və Anna qollannın işləməsindən böyük ləzzət alırdı. Sonra o birdən fikirləşəndə ki bu sahillər və bu qayalıqlar da həyatdakı bütün şeylər kimi heç zaman təkrar olunmayacaq və tezliklə yaddan çıxacaq, qüssələndi.

Anna bu cür ani və sadə bir fikrin axarı ilə sürüşə-sürüşə daha qüssəli yerlərə gedib çıxdı: o fikirləşdi ki, yaşlaşıb və ən yaxşı illəri artıq arxada qoyub; o daha əvvəlki qədər gözəl və sağlam deyil və o daha təkçə gələcəyə yox, həm də keçmişə boylanmalı, təkçə ümidlərə yox, həm də xatirələrə qapılmağı bacarmalıdır. Gənclikdə onun dəhşətli dərəcədə gözəlliyi və kişilərin ağılını başından çıxaran bir ilahə görkəmi vardı, hamı onu inandırır ki, o, xüsusi bir ömür yaşamaq üçün yaranıb. Ancaq gözəllik ona xoşbəxtlik gətirməmişdi və onun həssas yaddaşında, həqiqətən də, xatırlamağa layiq şeylər elə də çox deyildi. Əvvəllər inanırdı ki, qarşıda onu yaxşı şeylər, əsl həyat gözləyir, ancaq burada, çayda üzə-üzə o hiss etdi ki, artıq zirvəni aşıb və yarısı arxada qalmış öz həyatı Annaya eybəcər göründü.

O, su içməyi bəhanə edərək aşağı əyilib artıq solmağa başlamış sifətinin suda əksinə baxanda gözlərinin yaşını saxlaya bilmədi və dərhal da fikirləşdi ki, yaxşı ki, o, salın burun tərəfində oturub və Verstov onun üzünü görmür. Sonra o, yayın boğanaqladığı şəhərdə qoyub gəldiyi öz uşaqlarını, onların

nənəsinə (öz anasına) yalandan, guya, ezamiyyətə göndərildiyini deməyini xatırladı və bu yalanın ürəkbulandırıcı xıltını öz içində hiss etdi. Adamın illiklərinə işləyən günəşli gün sönüb öz gözəlliyini itirdi. Annanı bədbinlik bürüdü və o, evə qayıtmaq istədi.

Verstov heç nə hiss etmirdi, o, özünə gəlib xeyli şənlənməmişdi: çay boyu bir neçə dəfə qarmaq atıb bir dənə böyük çəki balığı tuta bilmişdi və onlar gözəlliyi ilə seçilən uca sahillərdən birində dincəlmək üçün dayananda o, balıq şorbası bişirib, sərinləmək üçün suya qoyduğu araç butulkasını gətirməyə getdi. Onun belə əl-ayaq eləməsinə baxan Annanın da fikri bir az dağıldı: o da məmnuniyyətlə çörək yedi, indiyə qədər zəhləsi gedən arağı metal parçadan kişilərsayağı, məmnuniyyətlə içdi. O, bu gecə keflənmək istəyirdi. Külək kəsmişdi, qaladıqları tonqal alışıb-yanırdı, aşağıdakı sərt döngədə çay şırıldaırdı, ulduzlar sayırırdı. Sonra dağların arxasından bütöv bir ay çıxıb talanı işığa və kölgələrə ayırırdı. Haradansa, aşağı meşədən gücənən bir quşun səsi gəlirdi: hər şeydə sirlə bir nəfəs və vahimə vardı, ancaq tonqal öz işığı və alovu ilə onlara təhlükəsizlik duyumu verirdi. Balıq şorbası yeyilib qurtarandan, araç içildəndən sonra Verstov Annaya şəhəvətli baxışlarla baxmağa başladı və bu baxışlar Annanın ürəyini bulandırdı. Bu tələbkar baxışın nə demək olduğunu o başa düşürdü: öz-özlüyündə, onların bir çadırda yatmasının məna və nəticələrini də o, əvvəlcədən anlayırdı. Ancaq nədənsə, burada – çayın sahilində, qayaların, göy üzünün və suyun əhatəsində, kədərli ay işığının altında bütün günü ona əzab vermiş düşüncələrdən sonra Anna tam yəqin etdi ki, Verstov onun xoşuna gəlmir, heç zaman da gəlməyib, indisə tamamilə ondan zəhləsi gedir. Hiss etdi ki, indi onun ürəyi, ümumiyyətlə, kişi yox, nəşə başqa bir şey istəyir. Anna Verstova bunu demək istəyirdi, lakin Verstov yarı-sərxoş halda onu öpməyə çalışırdı.

Birdən Anna gecə dəhşətli tənha fənər işığının ləkəsi düşmüş çölləmədəki oğlanları, ətrafında torpağa döşənib onu qoruyan itləri xatırlayaraq Verstovu kənara itələdi:

– Mənə yaxınlaşma!

Eşqi başına vurmuş, az qala, özünə nəzarəti itirmiş, güclü Verstov bir anlığa dayandı. Anna qaranlıqda onun gözlərini görə bilmirdi, ancaq elə bil, hiss edirdi ki, Verstov indi məhz həmin alçaldıcı kişi baxışlarını onun üzünə zilləyib. O cür baxışla kişilər, adətən, hansısa səbəb üzündən tabe olmağa borclu olan qadına baxırlar. Eyni zamanda, Anna başa düşürdü ki, onun istəyini yerinə yetirməməyə daha gücü çatmayacaq və ona görə də bu təhqiri axıra qədər qəbul etməli olacaqdır.

Səhər Verstov başının ağrısından əziyyət çəkə-çəkə ocaq qalayanda özünü onun qarşısında günahkar sayan Anna incik yox, üzrxahlıq dolu səslə dedi:

– Yaxın kəndlərin birinə çatanda mən çıxıb şəhərə gedəcəyəm, – və fikirləşdi ki, növbəti gecəni qalası olsa, hətta bu, birinci və axırıncı dəfə olsa da, onunla yatmaqdan imtina etməz.

Ancaq Verstovun üzündə Anna heç bir peşmançılıq və inciklik ifadəsi görmədi.

– Ən yaxın kəndə qədər üç yüz kilometrədən artıq yol var, – o, sakitcə dedi və çadırı bükməyə başladı.

Bir-birinə oxşar günlər təkrar olunurdu: qaş qaralana qədər üzürdülər, axşamlar isə tələm-tələsik şam yeməyini yeyib yatırdılar ki, səhər tezdən qalxıb, axşamdanqalma dadsız xörəyi qızdırıb yeyəndən sonra yenidən üzməyə başlasınlar. Çay daha Annaya elə gözəl görünmürdü, bütün bu uca qayalar, meşələrlə örtülmüş dağlar da təkrar olunan eyni mənzərədən başqa bir şey deyildi. Anna özünün kobudlaşmış döyənək bağlamış əllərinə, qaralıb codlaşmış sifətinə baxmağa belə qorxurdu. O hiss edirdi ki, traktorda birgə gəldiyi qadınlara oxşamağa başlayıb, Verstov isə ona yalnız komanda verirdi: sağ, sol, əks! O da təlim görmüş it kimi bu əmrləri yerinə yetirirdi, hərdən də fikirləşirdi ki, bəlkə, elə o, nahaq yerə özünü bu fikir-xəyallarla əldən salır, bəlkə, elə Verstovun onu özü ilə bura gətirməkdə məqsədi ondan, sanki, radioqəbuledici kimi istifadə etmək, yəni istədiyi vaxt işə salıb, istədiyi vaxt söndürmək olub. Anna fikirləşdi ki, onun yerində it olsaydı belə, Verstov o itə müəyyən qulluq, qayğı göstərməli olacaqdı. Hər axşam yatağa girəndə Anna nəyinsə xəcalətini çəkirdi, utanırdı...

Neçə illər öncə onlar institutda bir oxumuşdular. Verstov ona vurulmuşdu, ancaq Annanın ətrafında daha maraqlı oğlanlar fırladığı üçün onu rədd edib ərə getmişdi. Sonra uşaq doğub, ərindən ayrılmışdı. Verstov hərdən ona zəng vururdu, oradan-buradan danışirdılar, hərdən bıkarçılıq üzündən görüşürdülər də. Annanın taleyi müxtəlif cür gətirirdi: o gah xoşbəxt olurdu, gah bədbəxt; sonra yenə ərə gedib, yenə də uşaq doğdu, yenə də ərindən boşandı və bu illər ərzində dəyişməyən Verstovu daha çox qiymətləndirməyə başladı.

Evli olub-olmadığını o, Verstovdan heç zaman soruşmurdu, açığı, bu, onu heç maraqlandırmırdı da. Yalnız eşitmişdi ki, o, kifayət qədər zəngindir: deyirdilər ki, özünü yaxşıca tutub, tələblik illəri ilə müqayisədə o, doğrudan da, xeyli dəyişmiş, kişi kimi oturmuşdu, əsl ər görkəmi vardı, ancaq Anna bütün bunlara o qədər də əhəmiyyət vermir və özü üçün bir kişi kimi onu qəbul etmirdi.

Nə vaxtsa bir dəfə “Vermut” içizdirərək onu ələ gətirmək istəyən bambılı oğlanın obrazını onun yaddaşından heç nə ilə sıxışdırıb çıxarmaq mümkün deyildi. Bəlkə də, o vaxt Verstov onu ələ gətirib öz istəyinə nail ola bilərdi, ancaq onun həyəcandan tez-tez tualetə qaçması arada Annanı elə əsəbiləşdirdi ki, növbəti dəfə Verstov tualetə qaçanda o tez paltarını geyinib aradan çıxdı. Bu əhvalatı Anna heç zaman ona xatırlatmırdı, o da, deyəsən, bunu unutmuşdu, indisə ona baxanda belə bir işin onun başına gəldiyini heç cür təsəvvür etmək olmazdı. Onlar, adətən, kənar şeylər haqqında söhbət edirdilər, Anna hərdən öz həyatından ona gileylənirdi, hərdən heç bir rəfiqəsinə açə bilməyəcəyi sirlərini ona danışdı. Sonra Verstov aparıb onu evə ötürürdü və heç zaman yuxarı – mənzilə qalxmırdı və onların münasibəti bu tərbiyəli görüşlərin çərçivəsindən kənara çıxmırdı. Görünür, elə məhz buna görə onların münasibəti belə uzun müddət davam edə bilmişdi və indi Anna fikirləşirdi ki, gərək hər şeyi olduğu kimi saxlayaydı, onunla heç yerə getməyəydi. Bəlkə də, həmin il çox sevdiyi adam Annanı atmasaydı, o getməyəcəkdi. Anna özünü o qədər itirmişdi ki, başına hava gətirəcək qəm-qüssədən qurtulmaq üçün Verstovdan və bu

axıntıdan yapışası olmuşdu. O, hər şeyi danışmağı adət və etibar etdiyi adama ürəyini boşaltmaqla toxtamaq, sakitləşmək istəyirdi. Ancaq bütün kişilərə xas olan şəhəvət hissiylə dolu baxışlarla burada da qarşılaşanda Anna gəldiyinə peşman oldu.

Qarşıdakı çox gecələri beləcə, bu hökmlü və bacarıqlı adamla bir yatağa girib, özündən güclü kimsədən asılı vəziyyətə düşmüş qadın kimi itaətkarlıqla onun istəklərini yerinə yetirmək olardı. Ancaq nəşə mane olurdu... Nəşə çox incə, gözlə görünməyən, izaholunmaz bir şeyə görə onların bu münasibəti yarana bilməmişdi və Anna başa düşürdü ki, bu vəziyyəti heç cür dəyişmək mümkün deyil.

Bir dəfə onlar kiçik bir kəndin yanından üzüb keçirdilər. Verstov bidonu götürüb kəndə süd axtarmağa getdi, Anna da onun arxasınca addımladı. Kənd, daha doğrusu, üç evdən və tərəninin üstündə yerləşən kiçik ibadət-xanadan ibarət bu mənərə Annanın ürəyini yerindən oynatdı. Onların bu səfərinin başlanğıcında qalmış stansiya qəsəbəsi nə qədər eybəcərdisə, çayın yuxarı axınlarında insanların tərək etdiyi bomboş kəndlər nə qədər darmadağın və talanmış görkəmliydisə, bu kənd, əksinə, bir o qədər diri, canlı və təbii idi, sanki, öz mövcudluğu ilə insan yaşamayan bu yerlərin gözəlliyini tamamlamaq üçün burada salınmışdı. Kəndi böyük dünyaya bağlayan yol-riz, elektrik məftilləri, traktor, kombayn-filan – heç nə gözə dəymirdi. Allah bilir, burada yaşayan adamlar nə ilə məşğul olurdular, ancaq birdən Anna istədi ki, burada qalıb, öz taleyini tapa bilmədiyi, xoşbəxt ola bilmədiyi doğma yerlərə bir də qayıtmasın.

Kənddə azacıq fırlanandan sonra Anna su içmək istədi və quyuya yaxınlaşaraq, doldurduğu vedrədən su içməyə başladı. Su çox dadlı idi, Anna dodaqlarını vedrədən ayırmadan içir, içirdi. Bu vaxt isə əlində bidon və böyük çörək kömbəsi tutmuş Verstov günəşdən qaralmış bir qarı ilə evin pilləkənləri üstünə çıxdı. Qarı Verstova mehribancasına belə deyirdi:

– Allah xatirinə, atam, nə pul! Çörəyi pulla verməzlər! Bu çörəyi biz özümüz bişiririk, unu da öz taxılımızdan üyüdüürük. Çöldə dəyirmanımız var; hər şeyi bizə Allah yetirir.

Qarının xeyirxah, sadələvh üzü vardı və fikrində onun xoşuna gəlmək, onun rəğbətinə layiq görülmək üçün Anna onunla salamlaşdı, ancaq quyunun böyründə dayanmış Annanı görcək qarının sifəti dəyişdi, o, vay-şivən qoparıb, yaxaladıgı Annanı özündə olmayan dəli kimi silkələməyə başladı.

– Sən gör nə etdin?! – qarı qışqırdı. – İndi mən neyləyəcəyəm, Allah? Mənim üçün kim bulaq qazacaq?

Anna əlində vedrə dayanıb baxırdı və qarının hansı bulaqdan dəm vurduğunu başa düşmürdü. Ancaq Verstovun hirsdən ağappaq ağarmış sifətindən görürdü ki, həqiqətən də, nəşə dəhşətli bir səhv eləyib. O, özünə bəraət qazandırmaq üçün dili dolaşa-dolaşa nəşə dedi, ancaq qarı onun üzünə eynilə onun stansiyada hamının gözü qarşısında traktorun təkərinə işəyən yastı-yapalaq kişiyə baxdığı nifrət və iyrenliklə baxırdı.

Anna qorxdı və üzüsağı qaçdı. Arxasınca tolazlanmış ucuz, tənəkə dəmirdən düzəldilmiş vedrə danqıldıyıb çaya düşdü. Anna sala minib, hönkür-hönkür ağladı. Bu hönkürtüdə və axan göz yaşlarında arxada qalmış günlərin və gecələrin, yolun, üzücü qaradınməzliyin yorğunluğu, Verstovda yanılmağının, ən çoxu isə ilk görüşdəcə ürəkdən bağlanmaq istədiyi bu kənddən aldığı zərbənin ağrı-acısı vardı. O, Verstovu görmürmüş kimi, sanki, onu unudaraq ağlayırdı və ağlaya-ağlaya da qarının nəyə görə belə hiddətlənməsini anlamağa çalışırdı. Və birdən o, çoxdan olub-keçmiş bir hadisəni xatırladı.

O, institutun birinci kursunu təzəcə başa vurub folklor ekspedisiyasına getmişdi. Xeyli gülməli görünən iki şəhərli qız və utancaq bir oğlan (qrupun yeganə oğlanı) kəndli daxmalanı gəzib sakinləri sorğu-suala tuturdular. Bir dəfə onlar bir qarının daxmasına gəldilər, hamı deyirdi ki, qarı cadugərdir. Qarı isə onlara heç bir cadunun sirrini açmaq istəmirdi və cadugərliyini də boynuna almırdı. Ancaq Anna əl çəkmək istəmirdi, ömrünü başa vurmaqda olan bu qarıdan, heç olmasa, bircə dənə cadunun sirrini, sözünü öyrənmək istəyirdi. Onun dil tökməsinə, yalvarışlarına məhəl qoymayan qarı susurdu, bəlkə, doğrudan da, heç bir cadu-filan bilmirdi. Ancaq onlar yığışib

daxmanı əliboş tərək etmək istəyəndə qarı sınaıçı nəzərlərlə Annanın və onun rəfiqəsinin üzünə baxıb birdən dedi:

– Qızlar, burada kimsə bakirə deyil ha-a...

Rəfiqəsi pıqqıldadı, pul kimi qıpqırmızı olmuş Anna isə utandığından nə edəcəyini bilmədi: həmin an yer yarılısaydı, yerə girərdi. Anna oğlanın diqqətli baxışlarını kürəyində hiss etdi və daxmadan çıxıb qaçmamaq, hamının gözü qabağında hönkürüb ağlamamaq üçün bütün gücünü və iradəsini toplamalı oldu.

İllər keçdikcə o, bu hadisəni unuttu, onun həyatında da nələrsə dəyişdi və on səkkiz yaşında özünün bakirə olmamağının xəcalətini çəkmək sonra ona gülünc göründü. İndi quyu məsələsindən sonra Annanı yenə də həmin xəcalət hissi çulğadı: onun sifəti yenə də qıpqırmızı oldu, o, nəşə böyük bir günah etmiş kimi dəhşətə gəldi; sanki, bu hər şeyi bilən, öz aralarında gözəgörünməz tellərlə bağlı olan cadugər kənd qarıları onun yenə buralarda olmağını bir-birinə xəbər vermişdilər. Qarılar onu sürüdən ayrı düşmüş təpəl qoyun kimi küzə salıb deyirdilər ki, o, həyatını düzgün yaşamır; deyirdilər ki, artıq onun yaşı otuzu keçib, ancaq hələ də onun əri, hətta daimi bir kişisi də yoxdur; deyirdilər ki, onun uşaqları nənələriylə yaşayır, o isə hələ də on beş yaşlı qız uşağı kimi budaqdan-budağa pırıldayır və başa düşmür ki, gülünc hərəkətlər edir, çünki sevilə sevilmək vaxtı keçib-getdi. O, qarıların belə fikirlərinə müqavimət göstərirdi, onun patriarxal qanunlardan xoşu gəlmirdi – keçmişin qalıqları sayılan o axmaq qanunları dünya çoxdan ləğv etmişdi, o da qarılara deyə bilərdi ki, zamanın axarına mane olmağa cəhd etmək səfehlikdir – bu axar onların böyründən keçib çay kimi aşağı gedir, o isə sahilə dayanıb qalmaq istəmir. Onun sözünü danışmağa, onun hərəkətlərinə qiymət verməyə onları kim qəyyum edib? Amma orada, onun kimi, hətta ondan da azad həyat sürən milyonlarla qadının qınaqsız və tənəsiz yaşadığı yerdə deyə biləcəklərinin burada qətiyyəni mənası yox idi. Burada o hətta onlarla bir quyudan su belə içə bilməzdi.

Hirsli və qaraqabaq Verstov yenə də dinməzəcə oturmuşdu. İndi o, Annaya birinci gecə çadırdakından da yad və adama-

yovuşmaz görünürdü. O, qarıya haqq qazandırır, Anna isə mümkün qədər dərindən vurduğu avarları var gücü ilə çəkirdi ki, bu lənətə gəlmiş kənddən tez uzaqlaşsın. O fikirləşirdi ki, həyatda hər şeydən artıq qocalığa nifrət edir; bu qocalıq onun xəyalında dəhşətli, eybəcər, qırıqlı, acıdil idi və bütün bunlar, həqiqətən də, onun qocalığının bəzəyi olacaqdısa, o, bu küpəgirən qarılardan birinə çevrilməyin cüzi bir əlamətini öz canında və qanında hiss edən kimi öz həyatını dayandıрмаğın yolunu tapa bilərdi. Ancaq özündə nifrəti nə qədər qızıqdırmağa çalışsa da, özünə bəraət qazandırmaya nə qədər cəhd etsə də, axında keçirdiyi günlər ərzində ilk dəfə özü-özündən, həqiqətən də, dəhşətə gəldi. Birdən o, aydınca başa düşdü ki, sadəcə, özünün ikihəftəlik məzuniyyətini kəlləməyib, həm də özü üçün əziz olan bir adamı, daha doğrusu, o adam haqqında içində yaşatdığı gözəl qənaətləri itirib. Eyni zamanda, o fikirləşdi ki, onun başına gələn bütün bu həngamələr kiminsə naməlum məqsədlərlə ona qarşı qurduğu qəsdin nəticəsidir. Daha doğrusu, belə çıxırdı ki, bütün bu qəsd quran utancaq oğlan uşağıdır; ekspedisiyadakı qızların onun yanında utanıb-çəkinmədən paltar dəyişdiyi, trusik qurutduğu və hər şey haqqında danışdığı üzü sızanaqlı oğlan öncə kənd daxmasında onun rüsvayçılığının şahidi oldu, sonra ucuz “Vermut” içizdirib onun “işinə baxmaq” istədi, indi isə sanballı bir kişiyyə çevrilmiş həmin oğlan onunla bir salın üstündə kimsəsiz tayqa çayı ilə üzüşməyə üzürdü.

Anna yatmağa getdi, ancaq Verstov bilirdi ki, yatmadan öncə o, keyli ağlayacaq və yalnız bundan sonra yuxuya gedəcək. O, tonqalın böyründə oturub, siqareti-siqaretə calayır və eşitdiyi asta hönkürtüyə fikir verməməyə çalışırdı.

“Axmaq qadın, bu cür bir axını özü üçün korladı”, – o, yüngüllüklə fikirləşdi və yenə araç çıxarıb qurtum vurdu, sonra isə tündləşmiş suya yaxınlaşdı. Sanki, hər şey çox yaxşı alınmışdı. Onların axını uğurla başlamışdı, çay yerində idi: on iki il ərzində yer üzünün ən incə və kövrək şeylərindən biri olan bu axar suyun başına azmı işlər gələ bilərdi! Ancaq çay əvvəlki tərkiblərinin sirlərinin bulaqların şırımlarından doğularaq,

qayalara səs sala-sala üzülaşığı axır, dərələr boyunca çevik və inadkar bir məcra yaradırdı. İllər keçməsinə baxmayaraq, çay onun qayıdışını gözləmişdi, onu sevinclə qarşılarmışdı, ona qarşı bütün kin-küdurətini unutmuşdu, ondan öz səxavətini əsirgəməmişdi, uzun müddət ərzində onu xatırlamamağını bağışlamışdı. Bir vaxtlar yavaş-yavaş özünə gəlməyə başlamış Verstov baş götürüb dünyanı gəzməyə getmişdi və çay onun bir-birinə bənzəyən bu ölkələrdən, nəhayət, bezib qayıtmasına səbirlə davam gətirmişdi. Əvvəllər həmin ölkələr Verstovu heyran edirdi, ancaq bir neçə gün keçəndən sonra o, özünü çox pis hiss etməyə başlayırdı. O ölkələrdə başa düşmədiyi dil onu əsəbiləşdirirdi, necə geyinməsindən asılı olmayaraq, oralarda əcnəbi olduğunun dərhal bilinməsi onu özündən çıxarırdı və o, təmiz, səliqəli, qanunpərəst həmin ölkələrdən yol polislərinin rüsvət aldığı, bina girişlərinin hələ də ictimai tualet rolunu oynadığı məmləkətə qayıdanda rahatlıqla nəfəs alırdı. Onun həyatında hər şey yaxşı gedirdi: o qədər yaxşı gedirdi ki, hərdən o, bundan yaxşısını, sadəcə, arzulamağa belə qorxurdu. Ətrafda isə yuxarı yüksəlmək üçün ondan da böyük imkanlara malik nə qədər ağıllı, hər şeyi dəqiq hesablaya bilən adamlar vardı, ancaq onların arasından heç də hamısı o yüksəkliyi qalxa bilmədi, qalxanların da çoxu orada qərar tutub dayanamırdı, ya da yolunu azdı. Onun dostları həyatın belə gərdişinə tab gətirmirdilər: içkiyə qurşanırdılar, borca düşürdülər, çıxıb xaricə gedirdilər və orada da Avropa, Amerika qayda-qanunlarını nə vaxtsa özlərinə doğma saydıqları qayda-qanunlardan da artıq söyməyə, lənətləməyə başlayırdılar. Bu söhbətləri dinləmək onun üçün danıxdıncı idi. O, bir xurafatçı itaətiylə fikirləşirdi ki, Allaha şükür, o cür işlər onun başına gəlmədi: o, öz doğma torpağında yaşayır, hər şeylə təmin olunub və gələcəyinə görə də narahatlıq hissi keçirmir. Allaha şükür ki, ağıllı tərənib bir dəfə öz qarşısında açılmış, həqiqətən, ciddi perspektivdən imtina etdi: istəməirdi ki, bir gün vurulub öldürülməyin, ya da uşaqlarının oğurlanmasının daimi qorxusu və səksəkəsi altında yaşasın.

... Havaya görə onların bəxti gətirmişdi, onlar marşrutu gözlədiklərindən də böyük sürətlə keçirdilər, deməli, çox da

dəridən-qabıqdan çıxmaq lazım deyildi – səhərlər gec durmaq, axşamlar isə salı bir az erkən qırağa çəkib, sahilə qalxmaq və istirahət etmək olardı, ancaq nəsə Verstova rahatlıq vermirdi. Çayın mehribanlığı da, göy üzünün və zirvələrin şəffaflığı da həddən artıq aldadıcı görünürdü, onların salı çayın axarındakı təhlükəli pillələri və astanaları gözlənilməz çevikliklə, asanlıqla keçib-gedirdi; onlar bu yolu həddən artıq rahatlıqla qət edirdilər, qəribədir ki, o hətta buna görə də müəyyən peşmançılıq hissi keçirirdi: sanki, çaydan özünə qarşı gözlədiyi münasibətin tam əksi baş vermişdi.

Çadırdan gələn hiçqırtı kəsilməmişdi, gedib yatmaq olardı, ancaq Verstov hələ də oda baxa-baxa Anna haqqında fikirləşirdi. O, Annanın lap cavan vaxtlarını, gözəl “Suxodrev” adlı kənd daxmasını xatırlayırdı. Anna üçün rüsvayçı olan həmin dəqiqə ona tamamilə başqa bir biçimdə görünürdü. O, Annanın qadın utancaqlığını o qədər dəridən hiss etdi ki, onun bütün gözəlliyini və o gözəlliyin cazibə qüvvəsini duydu və bütün ömrü boyu bu sirin əsirinə çevrildi.

O, Annanın çoxsaylı oynaşlarından birinə çevrilmək təhlükəsindən salamat qurtardı. Annanın ağuşundan çıxandanı sonra onların, demək olar ki, hamısı həyatda öz müvazinətini itirib sınırdı: əgər həmin vaxtlar Anna onun da altına yığılsaydı, o da öz yolunu azmış olardı. Ona necə zərbə vurduğunu ağına belə gətirmədən Anna onun məhəbbətini rədd etdi. Ancaq insana məğlubiyyətlər qələbələrdən daha çox lazımdır: balaca vaxtlarında Verstovun oynadığı futbol komandası uduzanda o, qisas almaq üçün hər səhər gimnastika ilə məşğul olurdu. O vaxt həmin qəzanın baş verdiyi dərinliklərdə, Anna çıxıb gedəndən sonra tək qaldığı mənzildə onu mənasızcasına axtarandan, səsləyəndən sonra o, özünə qəsd etmək fikrindən güclə xilas ola bildi. Ona elə gəlmişdi ki, Anna onunla zarafat etdiyi üçün mənzildə gizləniib; o fikirləşirdi ki, Anna beləcə, heç nədən çıxıb gedə bilməz, ancaq pəncərəyə yaxınlaşıb onun yüngül, gödək kürkdə, başında şapka, küçə boyu getdiyini görəndən sonra arxasınca qaça da bilmədi, çünki başa düşdü ki, indi qaçmağın, onu qaytarmağın mənası yoxdur və o, Annanı yalnız başqa vaxt, başqa cür

qaytara bilər. Bax onda, həmin nöqtədən başlayaraq o, öz həyatını qurmaq üçün bütün zəhmətlərə qatlaşmışdı. O, öz həyatını ev kimi kərpic-kərpic hörə-hörə, yüz ölçüb, bir biçə-biçə səhsiz qurmağa başlamışdı. Əgər o, gecənin hansı zamanında yatmağından asılı olmayaraq, hər səhər saat yeddidə qalxıb soyuq su ilə çimməsəydi, hətta ən gur alkoqollu gecələrin səhərki başağrısını üstələyib gimnastika ilə məşğul olmasaydı və əgər bircə dəfə bu ağrılardan çəkinib öz qaydasına xilaf çıxsaydı, onun dostlarının bir-bir yığıldığı həmin dövrlərdən çətin ki salamat çıxa bilərdi və sonra heç zaman ayağa qalxa bilməzdi. Onun bütün həyatı ardıcıl, düşünülmüş addımların və hərəkətlərin zəncirindən, bir pillədən o birinə yüksəlişdən ibarət idi. Ancaq Annasız onun bir addımı da olmamışdı, əldə etdiyi hər şeyə, qazandığı hər bir nailiyyətə görə o, mahiyyət etibarilə adicə bir qadından başqa heç nə olmayan, lütfkarcasına ona verilmiş gözəllik hədiyyəsindən də bəhrələnmə bilməyən Annaya borclu idi.

Anna çoxdan ona lazım deyildi, illər keçdikcə o əmin oldu ki, onun pərəstiş etdiyi qadın əsl həqiqətdə elə də böyük ağılin sahibi deyil, çox bayağı söhbətlər edir və bütün məntiqi də yalnız giley-güzar və şikayətlər üzərində yekunlaşır. Onun da ailəsi vardı, başqa, ədalət Annadan gözəl və maraqlı qadınlarla oturub-durmağı da vardı. Ancaq buna baxmayaraq, o, Anna ilə hərdən görüşürdü, onu bahalı restoranlara aparırdı, xeyirxah, alicənab dost rolunu oynaya-oynaya onun yanmsərxoş açıqlamalarını və şikayətlərini səbirlə dinləyirdi. Bu yolla o, Annaya öz minnətdarlığını bildirmək istəyirdi, yoxsa ondan imtina etdiyinə görə onu peşman olmağa məcbur etməklə bir vaxt əldən verdiyini indi geri qaytarmaq istəyirdi? Bunlardan ötrü əldən-ələ keçərək otuzu adlanmış qadının məhəbbətiylə mükafatlanmaq elə də böyük qəhrəmanlıq tələb etmirdi və çoxdan nail ola biləcəyi bu təltif üçün belə uzaq yerlərə gəlib çıxmağa da heç bir ehtiyac yox idi.

– Axı sənə nə lazımdır, Anna? Nəyə görə sən ağlayırsan, nəyə görə məndən belə qorxursan? – o, səssizcə soruşdu və ağrıdan göz bəbəklərinin genişləndiyini hiss etdi. – Mən xoşbəxt

adamam, mənim həyatımda arzu edilə bilən hər şey var – mən xoşbəxtəm, çay, eşidirsən məni?

Sübh açılırdı – ağacların arxasından suyun panltsı görünməyə başlayırdı, tonqal da daha isti vermirdi. Anna ağlamaqdan şişmiş gözlərini çoxdan yumub yatmışdı, indi Annanın ondan ayrılıb getməyə yeri qalmamışdı. Ancaq əgər əvvəlcə ona elə gəlirdisə ki onlar burada iki nəfərdirlər və Anna ilə necə davranmağı da özü üçün o müəyyənləşdirir, indi o, birdən-birə burada üçüncü qüvvənin mövcudluğunu hiss etdi. Bu qüvvə onları öz axarı boyunca aşağı aparır, dincəlmək üçün vaxtaşırı onları sahilə tullayan və səhərlər öz ağuşuna alıb yenə də aşağı yuvarladan çay idi. Verstovun Anna ilə qəribə oyun oynadığı sayaq da çay onunla oynayırdı. O, çayın ona kömək etmək, yoxsa mane olmaq istədiyini, bəlkə, onu Annaya qışqandığını, bəlkə də, əksinə, onu Annadan qorumaq istədiyini başa düşməkdə çətinlik çəkirdi. Bəlkə də, çayın heç nə ona, nə Annaya, nə də onların kiçik ehtiraslarına dəxli vardı, elə-belə, özü üçün axıb üzəaşağı gedirdi və qarşısına təsadüfən çıxan hər şeyi də vurub özü ilə aparırdı.

Bədbəxtlik dağ zirvəsinə sancılmış bulud parçası kimi onların başının üstündən sallanıb durmuşdu. Bürkü idi, çay uzun-uzadı bu dağın başına dolanırdı. Dağ silsilədə sonuncu idi, bundan sonra düzənlik başlanırdı. Axın daha yuxarılardakı qədər güclü deyildi, astanalar da azalmışdı və dağların arasında yaranan yelçəkənlərdə küləyə qarşı üzə-üzə irəliləmək üçün onlar əməlli-başlı güc sərf etməli olurdular. Ancaq indi sakitlik idi və nədənsə, bu sakitlik Verstovu sevindirmirdi, əksinə, qorxudurdu. Zirvədəki bulud şişərək yelinlədi və aşağı enməyə başladı. Kollar, meşəliklərlə örtülmüş sahillərdə çay tez-tez sıldırım-ların altına sığdığından Verstov daha dayanmağa yer də axtarmırdı.

Arxada göy guruldamağa başladı və çox keçmədi ki, bu gurultu sabit bir uğultu kimi havadan asılı qaldı, sanki, onların tərk etdiyi yerlərin hansısa guşəsində müharibə başlamışdı: onların hər ikisinə elə gəlirdi ki, həmin yerlərdən ayrılıqları zaman artıq sayə-hesaba sığmır. Sonra bu vahiməli gurultular küləyin ilk

kəskin həmləsiylə əvəz olundu və onların üstündə oturdular sal təsadüfən dalğalar qoynuna düşmüş tennis şarı kimi axar boyu aşağı getdi. Verstov dəli kimi Annanın üstünə qışqıra-qışqıra bütün gücünü toplayıb salın irəli yuvarlanmasına müqavimət göstərmək istəyirdi, ancaq Anna heç nə eşitmirdi, ondan da əlavə, qüvvələr nisbəti həddən artıq fərqli idi. Külək dağların arasındakı dəhlizə, sanki, boruya soxulmuş kimi soxulur, onları da özü ilə aparırdı. Sal daha, demək olar ki, idarəolunmaz bir vəziyyətə düşmüşdü və harada dayanmağın fərqinə varmadan, tək bu dəli axardan bir qədər çıxmaqla sahilə yan almaq haqqında düşündə birdən o çınqıllı adacıq qövsünün üstündəki qayada açılmış tünd deşiyi gördü. Onlar bir az da aşağı keçə bildilər, Verstov var qüvvəsiylə salın başını əks istiqamətə döndərməyə başladı. Anna onun nə etmək istədiyini başa düşdü: onlar son dəfə güc verib salı axının ağzından almağa çalışırdılar ki, aşağıda artıq səsi eşidilməyə başlamış növbəti eniş pilləsində darımağın olmasınlar. Nəhayət, heç cür dayanmaq istəməyən, dəli axarla bərabər aşağı yuvarlanmaq ehtirasından keçə bilməyən köntöy, idarəolunmaz sal yavaş-yavaş dönməyə başlayaraq sağ sahilə doğru yönləndi və onlar ən son anda salı çınqıllı qövsün ucuna ilişdirib dayandıra bildilər.

Beş dəqiqə də yubansaydılar, heç nə edə bilməzdilər. Hava qaraldı, ildırımlar lap yaxında çaxmağa başladı və çayın üzərinə hücumə keçmiş külək qarşısına çıxan kolları, ağacları suyun üzərinə doğru əy-əy, silkələyə-silkələyə sındırmağa başladı. Sonra isə göydən əsl leysan töküldü. Ancaq onlar artıq salı sahilə çıxarıb zağada gizlənməmişdilər.

Zağa kifayət qədər geniş bir mağaraymış. Verstov fənlə işıq salıb, sanki, ibtidai insanlara məxsus olan bu qədim, dəhşətli mağaraya hərtərəfli diqqət yetirdi. Onlar mağaraya girəndən sonra çöldə dünya dağılırdı. Nəhəng ağaclar yerindən qopub dəhşətli şaqqıltı ilə çayın məcrasına yuvarlanırdı, dağın zirvələrindən daş uçqunları gəlirdi, onlar isə mümkün olan ən təhlükəsiz bir yerdə daldalanmağa imkan tapmışdılar. Verstov yaz daşqınlarının mağaraya gətirdiyi quru kötük və budaqları yığıb tonqal qaladı. Qolunu mağaradan kənara çıxarmaqla qazançıyı yağış

suyu ilə doldurandan sonra Verstov da tonqalın böyründə əyləşdi və onlar son dərəcə böyük maraqla çöldə baş alıb gedən selə, çayın köpüklənə-köpüklənə qijilti ilə aşağı axmasına tamaşa elədilər. Tonqal şən bir əhvali-ruhiyyə müjdəçisi kimi çirtildayaraq yanırıdı, tüstü sorulub mağaradan çölə çıxırdı. Verstov fikirləşirdi ki, yəqin, bu mağara yaşayış məskəni olub, burada vurub-tutan, qoçaq adamlar yaşayıb və bu mağaranın dərinliyində qiymətli xəzinə gizlədilib, mümkündür ki, orada qədim və yaxud müasir müharibə dövrlərindən qalma silah-sursat da olsun. Bəlkə də, bura hökumətdən qaçan varlı kişilərin, ya da təhkimçilikdən can qurtarmış kəndlilərin və yaxud da Annanın vedrəyə ağır toxunduması ilə quyunu murdarlanmış sayan bu adamların ulu babası olmuş, xaçpərəstliyin yeni qanunları ilə barışmayıb, qoçaq həyatı yaşamağı daha üstün tutmuş köhnə din adamlarının məskəni olub.

Qadın soyunub, gödəkcəsini odun istisində qurutmağa başladı. Saçlarını açıb çiyinlərinə tökmüşdü, nəmləşmiş köynəyi altından döşləri aşkar özünü göstərirdi, Verstov daxilində bir oyanış hiss etdi. Ona elə gəldi ki, indicə nəsə baş verəcək: bu həyasız Annanın şəhvətə səsləyən görkəminə baxa-baxa onun üstünə atılmaqdan Verstov özünü güclə saxlayırdı; çünki bu mağarada gücdən başqa heç nəyin hüququ, səlahiyyəti yox idi və indi onun Annanın üstünə atılmasına heç kim mane olmurdu.

Anna baxışlarını qaldırıb tonqalın işığında Verstovun üzünə baxdı: özünün saqqalı, pəhləvan cüssəsi və tər iyilə o, bu an nağıl qəhrəmanı başkəsən Göysaqqala bənzəyirdi və birdən Annanın ağına gəldi ki, Verstov bu mağaranı çoxdan tanıyır, bura çox qadınları gətirib, hətta axtarsan, boğularaq öldürülmüş o qadınların skeletlərini də indi bu mağarada tapmaq olar.

“Sən yuxulayandan sonra mən lazım olan hər şeyi sala yığıb aradan çıxacağam, – Verstov öz-özünə fikirləşirdi. – Çayın səviyyəsi qalxır, yuxarıdan axan şımaqların hamısı artıq müstəqil çay kimi gurlaşıb dəli sürətlə aşağı axır, bugün-sabah çay mağaranı da basacaq, axın özü ilə yeni kötöklər, ağac budaqları gətirəcək. Sən oyanıb öz tənhalığını, atıldığını görəcəksən.

Onda başa düşərsən atılmaq nədir. Əgər unutmusansa, başqalarını atmağını xatırlayarsan, ancaq sənin atılmağın bir kişini başqası ilə əvəz etmək kimi deyil, qapqara suyun ortasında tək-tənha qalmağın əsl atılmaq olduğunu sən onda görərsən. Onda sən qorxub dəhşətə gələcəksən, sonra sənin başına nə gələcəyi məni maraqlandırmır. Ola bilər ki, sən xilas olarsan, ola bilər ki, xilas ola bilməzsən, bunu Allah bilər, qoy sənin yaşayıb-yaşamamağa layiq olduğunu o müəyyənləşdirsin. Ancaq ölsən, bil ki, mən sənin uşaqlarını ömürlük hər şeylə təmin edəcəyəm, qoy bu, sənin üçün təsəlli olsun”.

İndi o yalnız Annanın yatmağa getməyini gözləyirdi, onun hələ də getmədiyinə və adəti üzrə yatmadan öncə hönkürüb ağlamadığına təəccüblənirdi. Ancaq Anna, sanki, adam deyil, oda alışıb böyük pişik kimi oturub tonqalın alovuna baxırdı və onun parıldayan gözlərinin quruluğu aşkarca görünürdü. Sonra baxışlarını Verstovun üzündə dayandıranda Verstov ona özünü qorxunc və dəhşətli göstərmək üçün üzünə mavi saqqal yapışdırmış oğlan uşağı təsiri bağışladı və Annanın ona yazığı gəldi. O yaxınlaşanda Verstov diksinib onun əlindən çıxmağa çalışdı, ancaq o buraxmadı. O, güclü idi. Verstov büzüşüb dayandı və onun karıxmış sifətində nəsə bir yazıqlıq ifadəsi peyda oldu.

Anna onu ağışına aldı, o, heç nəyi bacarmırdı, həyəcan keçirirdi, özünü itirirdi. Anna hər şeyi çox incə elədi ki, onun üçün rahat olsun. Anna özünü yox, yalnız onu düşünürdü, nəvazişli sözlər pıçıldaqla onun bütün hissiyyatını oyadırdı. Altdan kürəyini deşən daşın ağırsına da dözərək Anna çalışırdı ki, o, bunu hiss etməsin. Anna üçün bu, seks deyildi, o, sadəcə, Verstova on iki il gözlədiyi təskinliyi verirdi.

Anna bu səhnəni, sanki, kənardan müşahidə edirmiş kimi ağlamaq istəyirdi, ancaq özünü güclə saxlayırdı ki, göz yaşları Verstovu peşman eləməsin. Sonra o, yumşaqlıqla sürüşüb Verstovun altından çıxdı, yataq kisələrini açdı və Verstov yerinə uzanan kimi də yuxuladı. Tonqal yanıb qurtarırdı, Verstov uşaq kimi dünyadan bixəbərliliklə yatmışdı, çöldə tufan keçib-gətməmişdi, ancaq yağış hələ yağdı. Anna suya baxa-baxa siqaret çəkirdi və fikirləşirdi ki, daha bu adam onun üçün təhlükəli deyil,

bundan sonra onun üstündən lənət damğası götürüləcək və onun üçün yeni, xoşbəxt həyat başlanacaq.

Anna göz yaşlarını silib tonqalın sönməsinə gözləyəndən sonra yatmağa hazırlaşdı ki, birdən çöldə mağaranın qabağından nəsə böyük bir qaraltının keçdiyini gördü. Anna qalxıb çıxışa tərəf qaçdı və sağ tərəfə baxdı. O, qışqırmaq istədi, ancaq yatmış Verstova baxan kimi fikrindən daşındı. Sonra qətiyyətlə fənəri götürüb mağaranın dərinliklərinə doğru getdi. Burada heç bir gizli guşə yox idi, boğulub öldürülmüş qadın sümükləri də yox idi. Hər dəfə fənərin işığı keçilməz, su sızdıran mağara divarlarına dirənirdi. O, bir küncə sıxılıb çömbəldi, əllərilə üzünü qapadı və xeyli müddət beləcə oturdu. Əllərini üzündən ayıranda isə hiss elədi ki, bu bir neçə dəqiqə ərzində, az qala, on il qocaldı. Su tam yaxınlaşmışdı.

Bu saqqallı adam hər şeyi ağılla, düz hesablamışdı, düz eləmişdi, lakin bayaq həyəcan və təşviş içində özünü itirərək salı pis bağlamışdı və indi selin mağaraadan çıxarıb apardığı həmin sal, yəqin ki, bir neçə kilometr aşağıda körpünün altına ilişmişdi. Hərçənd ki artıq körpü də yox idi, sel onu da aşağı kəndlər kimi yuyub aparmışdı və səhər bu yerlərin üstündə axtarısa çıxacaq vertolyotlardakılar adamlarının necə olduğunu başa düşməyəcəklər. Axı, elə bil, çayda üzən salın üstündə oturmuş kişi ataman Stepan Razin kimi böyründəki qadını çaya tullamışdı: bəlkə də, qadın ona mane olmuş, bəlkə də, olmurmuş, bəlkə də, bununla o, qurban verərək kükrəyən çayı sakitləşdirmək istəmişdi, sonra isə nə etdiyini başa düşəndə özünü qadının dalınca çaya atmışdı.

Su mağaranı ağzına almışdı və sanki, canlı məxluq kimi yavaş-yavaş yuxarı qalxırdı. Anna Verstovu yuxudan oyatmaq istədi, ancaq bunu eləmədi. O, nənələrinə daha çox isinişmiş öz uşaqlarını xatırladı və kişinin böyrünə uzanıb, qurquru, işildayan gözlərini qaranlığa zilləyərək gözləməyə başladı.

MÜNDƏRİCAT

<i>Rus nəsri rus insanının yaşam təcrübəsi kimi</i>	5
NİKOLAY KARAMZİN	
Zavallı Liza (<i>tərc. Əkbər Ağayev</i>)	11
NİKOLAY QOQOL	
Şinel (<i>tərc. Mikayıl Rzaquluzadə</i>)	32
İVAN TURGENEV	
Mumu (<i>tərc. Adil Əfəndiyev</i>)	64
Yalquzaq (<i>tərc. Nailə Muradəliyeva</i>)	94
FYODOR DOSTOYEVSKİ	
Gülməli adamın yuxusu (<i>tərc. İ.Cəfərova</i>)	103
LEV TOLSTOY	
İlyas (<i>tərc. Telman Vəlixanlı</i>).....	122
İnsanı yaşadan nədir (<i>tərc. Telman Vəlixanlı</i>)	127
ANTON ÇEXOV	
Diplomat (<i>tərc. Kazım Ziya</i>)	149
MAKSİM QORKİ	
Makar Çudra (<i>tərc. Məmməd Arif</i>).....	154
ALEKSANDR KUPRİN	
Zümrüd (<i>tərc. İ.Yaqubov</i>)	168
İVAN BUNİN	
Qaranlıq xiyabanlar (<i>tərc. Hüseyn Şərif</i>)	186

LEONİD ANDREYEV	
Yarımçıq hekayə (<i>tərc. Rövşən Ramizoğlu</i>)	192
İSAAK BABEL	
İlya İzakoviçlə Marqarita Prokofyevna (<i>tərc. Oqtay Hacımusalı</i>) ..	198
İsanın günahı (<i>tərc. Yaşar Əliyev</i>)	202
MİXAİL ZOŞŞENKO	
“Mavi kitab”dan (<i>tərc. Anar</i>)	207
VLADİMİR NABOKOV	
Çorbun qayıtması (<i>tərc. Səməd Qaraçöp</i>)	214
ANDREY PLATONOV	
Üçüncü oğul (<i>tərc. Natiq Səfərov</i>)	223
VİKTOR ASTAFYEV	
Əsgər və ana (<i>tərc. Ələviyyə Babayeva</i>)	229
YURİ KAZAKOV	
Palıd meşələrində payız (<i>tərc. Səfər Alışarlı</i>)	244
VASİLİ ŞUKŞİN	
Bir evin sakinləri (<i>tərc. Əkrəm Əylisli</i>)	261
Günəş, qoca və gənc qız (<i>tərc. Fərid Hüseyn</i>)	271
VYAÇESLAV PYESUX	
Serafim Serafim (<i>tərc. Azad Yaşar</i>)	277
VİKTOR YEROFEYEV	
Qız və ölüm (<i>tərc. Azad Yaşar</i>)	283
TATYANA TOLSTAYA	
Kvadrat (<i>tərc. Səfər Alışarlı</i>)	296

VLADİMİR SOROKİN

Snayperin səhəri (*tərc. Azad Yaşar*)306

Qovaq püfəsi (*tərc. Azad Yaşar*)317

VİKTOR PELEVİN

Göy fənər (*tərc. Azad Yaşar*) 323

İQOR YARKEVİÇ

İsti su kəsiləndə (*tərc. Azad Yaşar*)337

ALEKSEY VARLAMOV

Axıntı (*tərc. Səfər Alışarlı*)344

**RUS NƏSRI
ANTOLOGİYASI**

“Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evinin məhsuludur.

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az

Buraxılışa məsul Sevil İsmayılova
Dizaynerlər Nərgiz Əliyeva
Elşən Qurbanov
Texniki redaktor Gültəkin Cəfərova
Texniki direktor Allahverdi Kərimov
Nəşriyyat direktoru Rəsim Müzəffərli

Çapa imzalanmışdır: 22.11.2013. Format 60x88 1/16. Ofset çapı.
Fiziki çap vərəqi 23. Sifariş 13328. Tiraj 7000

“Şərq-Qərb” Nəşriyyat Evinin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 374 83 43, Faks: (+99412) 370 18 49

Nəşriyyat Evinin bütün kitablarının toplusu:
<http://www.eastwest.az/az/books/> ünvanında